శ్రీమదయోధ్యాకాండః.

ప్రథమస్సర్గః.

గచ్ఛతా మాతులకులం భరతేన తదాఽనఘః ।
శత్రుఘ్నో నిత్యశత్రుఘ్నో నీతః ప్రీతిపురస్కృతః ॥ ౧
స తత్ర న్యవసద్భ్రాత్రా సహ సత్కారసత్కృతః ।
మాతులేనాశ్వపతినా పుత్రస్నేహేన లాలితః ॥ ౨
తత్రాపి నివసంతౌ తౌ తర్ప్యమాణౌ చ కామతః ।
భ్రాతరౌ స్మరతాం వీరౌ వృద్ధం దశరథం నృపం ॥ ౩
రాజాఽపి తౌ మహాతేజాః సస్మార ప్రోషితౌ సుతౌ ।
ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ మహేంద్రవరుణోపమౌ ॥ ౪
సర్వ ఏవ తు తస్యేష్టాః చత్వారః పురుషర్షభాః ।
స్వశరీరాద్వినిర్వృత్తాః చత్వార ఇవ బాహవః ॥ ౫
తేషామపి మహాతేజాః రామో రతికరః పితుః ।
స్వయంభూరివ భూతానాం బభూవ గుణవత్తరః ॥ ౬
స హి దేవైరుదీర్ణస్య రావణస్య వధార్థిభిః ।
అర్థితో మానుషే లోకే జజ్ఞే విష్ణుస్సనాతనః ॥ ౭
కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణామితతేజసా ।
యథా వరేణ దేవానాం అదితిర్వజ్రపాణినా ॥ ౮

స హి రూపోపపన్నశ్చ వీర్యవాననసూయకః ।
భూమావనుపమస్సూనుః గుణైర్దశరథోపమః ॥ ౯
స చ నిత్యం ప్రశాంతాత్మా మృదుపూర్వం తు భాషతే ।
ఉచ్యమానోఽపి పరుషం నోత్తరం ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౦
కథంచిదుపకారేణ కృతేనైకేన తుష్యతి ।
న స్మరత్యపకారాణాం శతమప్యాత్మవత్తయా ॥ ౧౧
శీలవృద్ధైర్జ్ఞానవృద్ధైః వయోవృద్ధైశ్చ సజ్జనైః ।
కథయన్నాస్త వై నిత్యం అస్త్రయోగ్యాంతరేష్వపి ॥ ౧౨
బుద్ధిమాన్ మధురాభాషీ పూర్వభాషీ ప్రియంవదః ।
వీర్యవాన్న చ వీర్యేణ మహతా స్వేన విస్మితః ॥ ౧౩
న చానృతకథో విద్వాన్ వృద్ధానాం ప్రతిపూజకః ।
అనురక్తః ప్రజాభిశ్చ ప్రజాశ్చాప్యనురంజతే ॥ ౧౪
నానుక్రోశో జితక్రోధః బ్రాహ్మణప్రతిపూజకః ।
దీనానుకంపీ ధర్మజ్ఞః నిత్యం ప్రగ్రహవాంచ్ఛుచిః ॥ ౧౫
కులోచితమతిః క్షాత్రం ధర్మం స్వం బహుమన్యతే ।
మన్యతే పరయా కీర్త్యా మహత్ స్వర్గఫలం తతః ॥ ౧౬
నాశ్రేయసి రతో విద్వాన్ న విరుద్ధకథారుచిః ।
ఉత్తరోత్తరయుక్తౌ చ వక్తా వాచస్పతిర్యథా ॥ ౧౭
అరోగస్తరుణో వాగ్మీ వపుష్మాన్ దేశకాలవిత్ ।
లోకే పురుషసారజ్ఞః సాధురేకో వినిర్మితః ॥ ౧౮

స తు శ్రేష్ఠైర్గుణైర్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః ।
బహిశ్చర ఇవ ప్రాణః బభూవ గుణతః ప్రియః ॥ ౧౯
సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతః యథావత్ సాంగవేదవిత్ ।
ఇష్వస్త్రే చ పితుశ్శ్రేష్ఠః బభూవ భరతాగ్రజః ॥ ౨౦
కల్యాణాభిజనస్సాధుః అదీనస్సత్యవాగృజుః ।
వృద్ధైరభివినీతశ్చ ద్విజైర్ధర్మార్థదర్శిభిః ॥ ౨౧
ధర్మకామార్థతత్త్వజ్ఞః స్మృతిమాన్ ప్రతిభానవాన్ ।
లౌకికే సమయాచారే కృతకల్పో విశారదః ॥ ౨౨
నిభృతస్సంవృతాకారః గుప్తమంత్రస్సహాయవాన్ ।
అమోఘక్రోధహర్షశ్చ త్యాగసంయమకాలవిత్ ॥ ౨౩
దృఢభక్తిః స్థిరప్రజ్ఞః నాసద్గ్రాహీ న దుర్వచాః ।
నిస్తంద్రిరప్రమత్తశ్చ స్వదోషపరదోషవిత్ ॥ ౨౪
శాస్త్రజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ పురుషాంతరకోవిదః ।
యః ప్రగ్రహానుగ్రహయోః యథాన్యాయం విచక్షణః ॥ ౨౫
సత్సంగ్రహప్రగ్రహణే స్థానవిన్నిగ్రహస్య చ ।
ఆయకర్మణ్యుపాయజ్ఞః సందృష్టవ్యయకర్మవిత్ ॥ ౨౬
శ్రైష్ఠ్యం శాస్త్రసమూహేషు ప్రాప్తో వ్యామిశ్రకేషు చ ।
అర్థధర్మౌ చ సంగృహ్య సుఖతంత్రో న చాలసః ॥ ౨౭
వైహారికాణాం శిల్పానాం విజ్ఞాతార్థవిభాగవిత్ ।
ఆరోహే వినయే చైవ యుక్తో వారణవాజినాం ॥ ౨౮

ధనుర్వేదవిదాం శ్రేష్ఠః లోకేఽతిరథసంమతః ।
అభియాతా ప్రహర్తా చ సేనానయవిశారదః ॥ ౨౯
అప్రధృష్యశ్చ సంగ్రామే క్రుద్ధైరపి సురాసురైః ।
అనసూయో జితక్రోధః న దృప్తో న చ మత్సరీ ॥ ౩౦
న చావమంతా భూతానాం న చ కాలవశానుగః ।
ఏవం శ్రేష్ఠగుణైర్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః ॥ ౩౧
సమ్మతస్త్రిషు లోకేషు వసుధాయాః క్షమాగుణైః ।
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుల్యః వీర్యేణాపి శచీపతేః ॥ ౩౨
తథా సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతిసంజననైః పితుః ।
గుణైర్విరురుచే రామః దీప్తస్సూర్య ఇవాంశుభిః ॥ ౩౩
తమేవంవ్రతసంపన్నం అప్రధృష్యపరాక్రమం ।
లోకపాలోపమం నాథం అకామయత మేదినీ ॥ ౩౪
ఏతైస్తు బహుభిర్యుక్తం గుణైరనుపమైస్సుతం ।
దృష్ట్వా దశరథో రాజా చక్రే చింతాం పరంతపః ॥ ౩౫
అథ రాజ్ఞో బభూవైవం వృద్ధస్య చిరజీవినః ।
ప్రీతిరేషా కథం రామః రాజా స్యాన్మయి జీవతి ॥ ౩౬
ఏషా హ్యస్య పరా ప్రీతిః హృది సంపరివర్తతే ।
కదా నామ సుతం ద్రక్ష్యామ్యభిషిక్తమహం ప్రియం ॥ ౩౭
వృద్ధికామో హి లోకస్య సర్వభూతానుకంపనః ।
మత్తః ప్రియతరో లోకే పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్ ॥ ౩౮

యమశక్రసమో వీర్యే బృహస్పతిసమో మతౌ ।
మహీధరసమో ధృత్యాం మత్తశ్చ గుణవత్తరః ॥ ౩౯
మహీమహమిమాం కృత్స్నాం అధితిష్ఠంతమాత్మజం ।
అనేన వయసా దృష్ట్వా యథా స్వర్గమవాప్నుయాం ॥ ౪౦
ఇత్యేతైర్వివిధైస్తైస్తైః అన్యపార్థివదుర్లభైః ।
శిష్టైరపరిమేయైశ్చ లోకే లోకోత్తరైర్గుణైః ॥ ౪౧
తం సమీక్ష్య మహారాజః యుక్తం సముదితైశ్శుభైః ।
నిశ్చిత్య సచివైస్సార్థం యువరాజమమన్యత ॥ ౪౨
దివ్యంతరిక్షే భూమౌ చ ఘోరముత్పాతజం భయం ।
సంచచక్షే చ మేధావీ శరీరే చాత్మనో జరాం ॥ ౪౩
పూర్ణచంద్రాననస్యాథ శోకాపనుదమాత్మనః ।
లోకే రామస్య బుబుధే సంప్రియత్వం మహాత్మనః ॥ ౪౪
ఆత్మనశ్చ ప్రజానాం చ శ్రేయసే చ ప్రియేణ చ ।
ప్రాప్తకాలేన ధర్మాత్మా భక్త్యా త్వరితవాన్ నృపః ॥ ౪౫
నానానగరవాస్తవ్యాన్ పృథగ్జానపదానపి ।
సమానినాయ మేదిన్యాః ప్రధానాన్ పృథివీపతీన్ ॥ ౪౬
న తు కేకయరాజానం జనకం వా నరాధిపః ।
త్వరయా చానయామాస పశ్చాత్తౌ శ్రోష్యతః ప్రియం ॥ ౪౭
తాన్ వేశ్మనానాభరణైః యథార్హం ప్రతిపూజితాన్ ।
దదర్శాలంకృతో రాజా ప్రజాపతిరివ ప్రజాః ॥ ౪౮

అథోపవిష్టే నృపతౌ తస్మిన్ పరబలార్దనే ।
తతః ప్రవివిశుశ్శేషాః రాజానో లోకసంమతాః ॥ ౪౯
అథ రాజవితీర్ణేషు వివిధేష్వాసనేషు చ ।
రాజానమేవాభిముఖాః నిషేదుర్నియతా నృపాః ॥ ౫౦

స లబ్ధమానైర్వినయాన్వితైర్నృపైః
పురాలయైర్జానపదైశ్చ మానవైః ।
ఉపోపవిష్టైర్నృపతిర్వృతో బభౌ
సహస్రచక్షుర్భగవానివామరైః ॥ ౫౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ప్రథమస్సర్గః

అథ ద్వితీయస్సర్గః

తతః పరిషదం సర్వాం ఆమంత్ర్య వసుధాధిపః ।
హితముద్ధర్షణం చైవం ఉవాచ ప్రథితం వచః ॥ ౧
దుందుభిస్వనకల్పేన గంభీరేణానునాదినా ।
స్వరేణ మహతా రాజా జీమూత ఇవ నాదయన్ ॥ ౨
రాజలక్షణయుక్తేన కాంతేనానుపమేన చ ।
ఉవాచ రసయుక్తేన స్వరేణ నృపతిర్నృపాన్ ॥ ౩
విదితం భవతామేతత్ యథా మే రాజ్యముత్తమం ।
పూర్వకైర్మమ రాజేంద్రైః సుతవత్ పరిపాలితం ॥ ౪

సోఽహమిక్ష్వాకుభిస్సర్వైః నరేంద్రైః పరిపాలితం ।
శ్రేయసా యోక్తుకామోఽస్మి సుఖార్హమఖిలం జగత్ ॥ ౫
మయాఽప్యాచరితం పూర్వైః పంథానమనుగచ్ఛతా ।
ప్రజా నిత్యమనిద్రేణ యథాశక్త్యభిరక్షితాః ॥ ౬
ఇదం శరీరం కృత్స్నస్య లోకస్య చరతా హితం ।
పాండురస్యాతపత్రస్య ఛాయాయాం జరితం మయా ॥ ౭
ప్రాప్య వర్షసహస్రాణి బహూన్యాయూంషి జీవతః ।
జీర్ణస్యాస్య శరీరస్య విశ్రాంతిమభిరోచయే ॥ ౮
రాజప్రభావజుష్టాం హి దుర్వహామజితేంద్రియైః ।
పరిశ్రాంతోస్మి లోకస్య గుర్వీం ధర్మధురం వహన్ ॥ ౯
సోఽహం విశ్రమమిచ్ఛామి పుత్రం కృత్వా ప్రజాహితే ।
సన్నికృష్టానిమాన్ సర్వాన్ అనుమాన్య ద్విజర్షభాన్ ॥ ౧౦
అనుజాతో హి మాం సర్వైః గుణైర్జ్యేష్ఠో మమాత్మజః ।
పురందరసమో వీర్యే రామః పరపురంజయః ॥ ౧౧
తం చంద్రమివ పుష్యేణ యుక్తం ధర్మభృతాం వరం ।
యౌవరాజ్యే నియోక్తాఽస్మి ప్రీతః పురుషపుంగవం ॥ ౧౨
అనురూపస్స వై నాథః లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణాగ్రజః ।
త్రైలోక్యమపి నాథేన యేన స్యాన్నాథవత్తరం ॥ ౧౩
అనేన శ్రేయసా సద్యః సంయోజ్యైవమిమాం మహీం ।
గతక్లేశో భవిష్యామి సుతే తస్మిన్ నివేశ్య వై ॥ ౧౪

అధోపవిష్టే నృపతౌ తస్మిన్ పరబలార్దనే ।
తతః ప్రవివిశుశ్శేషాః రాజానో లోకసంమతాః ॥ ౪౯
అధ రాజవితీర్ణేషు వివిధేష్వాసనేషు చ ।
రాజానమేవాభిముఖాః నిషేదుర్నియతా నృపాః ॥ ౫౦

స లబ్ధమానైర్వినయాన్వితైర్నృపైః
పురాలయైర్జానపదైశ్చ మానవైః ।
ఉపోపవిష్టైర్నృపతిర్వృతో బభౌ
సహస్రచక్షుర్భగవానివామరైః ॥ ౫౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ప్రథమస్సర్గః

అధ ద్వితీయస్సర్గః

తతః పరిషదం సర్వాం ఆమంత్ర్య వసుధాధిపః ।
హితముద్ధర్షణం చైవం ఉవాచ ప్రథితం వచః ॥ ౧
దుందుభిస్వనకల్పేన గంభీరేణానునాదినా ।
స్వరేణ మహతా రాజా జీమూత ఇవ నాదయన్ ॥ ౨
రాజలక్షణయుక్తేన కాంతేనానుపమేన చ ।
ఉవాచ రసయుక్తేన స్వరేణ నృపతిర్నృపాన్ ॥ 3
విదితం భవతామేతత్ యధా మే రాజ్యముత్తమం ।
పూర్వకైర్మమ రాజేంద్రైః సుతవత్ పరిపాలితం ॥ ౪

సోఽహమిక్ష్వాకుభిస్సర్వైః నరేంద్రైః పరిపాలితం ।
శ్రేయసా యోక్తుకామోఽస్మి సుఖార్హమఖిలం జగత్ ॥ ౫
మయాఽప్యాచరితం పూర్వైః పంథానమనుగచ్ఛతా ।
ప్రజా నిత్యమనిద్రేణ యథాశక్త్యభిరక్షితాః ॥ ౬
ఇదం శరీరం కృత్స్నస్య లోకస్య చరతా హితం ।
పాండురస్యాతపత్రస్య ఛాయాయాం జరితం మయా ॥ ౭
ప్రాప్య వర్షసహస్రాణి బహూన్యాయూంషి జీవతః ।
జీర్ణస్యాస్య శరీరస్య విశ్రాంతిమభిరోచయే ॥ ౮
రాజప్రభావజుష్టాం హి దుర్వహామజితేంద్రియైః ।
పరిశ్రాంతోస్మి లోకస్య గుర్వీం ధర్మధురం వహన్ ॥ ౯
సోఽహం విశ్రమమిచ్ఛామి పుత్రం కృత్వా ప్రజాహితే ।
సన్నికృష్టానిమాన్ సర్వాన్ అనుమాన్య ద్విజర్షభాన్ ॥ ౧౦
అనుజాతో హి మాం సర్వైః గుణైర్జ్యేష్ఠో మమాత్మజః ।
పురందరసమో వీర్యే రామః పరపురంజయః ॥ ౧౧
తం చంద్రమివ పుష్యేణ యుక్తం ధర్మభృతాం వరం ।
యౌవరాజ్యే నియోక్తాఽస్మి ప్రీతః పురుషపుంగవం ॥ ౧౨
అనురూపస్స వో నాథః లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణాగ్రజః ।
త్రైలోక్యమపి నాథేన యేన స్యాన్నాథవత్తరం ॥ ౧౩
అనేన శ్రేయసా సద్యః సంయోజ్యైవమిమాం మహీం ।
గతక్లేశో భవిష్యామి సుతే తస్మిన్ నివేశ్య వై ॥ ౧౪

యదిదం మేఽనురూపార్థం మయా సాధు సుమంత్రితం ।
భవంతో మేఽనుమన్యంతాం కథం వా కరవాణ్యహం ॥ ౧౫
యద్యప్యేషా మమ ప్రీతిః హితమన్యద్విచింత్యతాం ।
అన్యా మధ్యస్థచింతా హి విమర్దాభ్యధికోదయా ॥ ౧౬
ఇతి బ్రువంతం ముదితాః ప్రత్యనందన్ నృపా నృపం ।
వృష్టిమంతం మహామేఘం నర్దంత ఇవ బర్హిణః ॥ ౧౭
స్నిగ్ధోఽనునాదీ సంజజ్ఞే తత్ర హర్షసమీరితః ।
జనౌఘోద్ఘుష్టసన్నాదః విమానం కంపయన్నివ ॥ ౧౮
తస్య ధర్మార్థవిదుషః భావమాజ్ఞాయ సర్వశః ।
బ్రాహ్మణా జనముఖ్యాశ్చ పౌరజానపదైస్సహ ॥ ౧౯
సమేత్య మంత్రయిత్వా తు సమతాగతబుద్ధయః ।
ఊచుశ్చ మనసా జ్ఞాత్వా వృద్ధం దశరథం నృపం ॥ ౨౦
అనేకవర్షసాహస్రః వృద్ధస్త్వమసి పార్థివ ।
స రామం యువరాజానం అభిషించస్వ పార్థివం ॥ ౨౧
ఇచ్ఛామో హి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలం ।
గజేన మహతాఽఽయాంతం రామం ఛత్రావృతాననం ॥ ౨౨
ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా తేషాం మనఃప్రియం ।
అజానన్నివ జిజ్ఞాసుః ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨౩
శ్రుత్వైవ వచనం యన్మే రాఘవం పతిమిచ్ఛథ ।
రాజానస్సంశయోఽయం మే కిమిదం బ్రూత తత్త్వతః ॥ ౨౪

కథం ను మయి ధర్మేణ పృథివీమనుశాసతి ।
భవంతో ద్రష్టుమిచ్ఛంతి యువరాజం మమాత్మజం ॥ ౨౫
తే తమూచుర్మహాత్మానం పౌరజానపదైస్సహ ।
బహవో నృప కల్యాణాః గుణాః పుత్రస్య సంతి తే ॥ ౨౬
గుణాన్ గుణవతో దేవ దేవకల్పస్య ధీమతః ।
ప్రియానానందనాన్ కృత్స్నాన్ ప్రవక్ష్యామోఽద్య తాన్ శృణు
దివ్యైర్గుణైశ్శక్రసమః రామస్సత్యపరాక్రమః ।
ఇక్ష్వాకుభ్యోపి సర్వేభ్యః హ్యతిరిక్తో విశాంపతే ॥ ౨౮
రామస్సత్పురుషో లోకే సత్యధర్మపరాయణః ।
సాక్షాద్రామాద్వినిర్వృత్తః ధర్మశ్చాపి శ్రియా సహ ॥ ౨౯
ప్రజాసుఖత్వే చంద్రస్య వసుధాయాః క్షమాగుణైః ।
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుల్యః వీర్యే సాక్షాచ్ఛచీపతేః ॥ 30
ధర్మజ్ఞస్సత్యసంధశ్చ శీలవాననసూయకః ।
క్షాంతస్సాంత్వయితా శ్లక్ష్ణః కృతజ్ఞో విజితేంద్రియః ॥ 3౧
మృదుశ్చ స్థిరచిత్తశ్చ సదా భవ్యోఽనసూయకః ।
ప్రియవాదీ చ భూతానాం సత్యవాదీ చ రాఘవః ॥ 3౨
బహుశ్రుతానాం వృద్ధానాం బ్రాహ్మణానాముపాసితా ।
తేనాస్యేహాతులా కీర్తిః యశస్తేజశ్చ వర్ధతే ॥ 33
దేవాసురమనుష్యాణాం సర్వాస్త్రేషు విశారదః ।
సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతః యథావత్ సాంగవేదవిత్ ॥ 3౪

గాంధర్వే చ భువి శ్రేష్ఠః బభూవ భరతాగ్రజః ।
కల్యాణాభిజనస్సాధుః అదీనాత్మా మహామతిః ॥ ౩౫
ద్విజైరభివినీతశ్చ శ్రేష్ఠైర్ధర్మార్థనైపుణైః ।
యదా వ్రజతి సంగ్రామం గ్రామార్థే నగరస్య వా ॥ ౩౬
గత్వా సౌమిత్రిసహితః నావిజిత్య నివర్తతే ।
సంగ్రామాత్ పునరాగమ్య కుంజరేణ రథేన వా ॥ ౩౭
పౌరాన్ స్వజనవన్నిత్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి ।
పుత్రేష్వగ్నిషు దారేషు ప్రేష్యశిష్యగణేషు చ ॥ ౩౮
నిఖిలేనానుపూర్వ్యా చ పితా పుత్రానివౌరసాన్ ।
శుశ్రూషంతే చ వశ్శిష్యాః కచ్చిత్ కర్మసు దంశితాః ॥ ౩౯
ఇతి నః పురుషవ్యాఘ్రః సదా రామోఽభిభాషతే ।
వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః ॥ ౪౦
ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేవ పరితుష్యతి ।
సత్యవాదీ మహేష్వాసః వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః ॥ ౪౧
స్మితపూర్వాభిభాషీ చ ధర్మం సర్వాత్మనా శ్రితః ।
సమ్యగ్యోక్తా శ్రేయసాం చ న విగృహ్యకథారుచిః ॥ ౪౨
ఉత్తరోత్తరయుక్తౌ చ వక్తా వాచస్పతిర్యథా ।
సుభ్రూరాయతతామ్రాక్షః సాక్షాద్విష్ణురివ స్వయం ॥ ౪౩
రామో లోకాభిరామోఽయం శౌర్యవీర్యపరాక్రమైః ।
ప్రజాపాలనతత్త్వజ్ఞః న రాగోపహతేంద్రియః ॥ ౪౪

శక్తస్త్రైలోక్యమప్యేకః భోక్తుం కిం ను మహీమిమాం ।
నాస్య క్రోధః ప్రసాదశ్చ నిరర్థోఽస్తి కదాచన ॥ ౪౫
హంత్యేవ నియమాద్వధ్యాన్ అవధ్యే న చ కుప్యతి ।
యునక్త్యర్థైః ప్రహృష్టశ్చ తమసౌ యత్ర తుష్యతి ॥ ౪౬
శాంతైస్సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతి సంజననైర్నృణాం ।
గుణైర్విరురుచే రామః దీప్తస్సూర్య ఇవాంశుభిః ॥ ౪౭
తమేవం గుణసంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమం ।
లోకపాలోపమం నాథం అకామయత మేదినీ ॥ ౪౮
వత్సః శ్రేయసి జాతస్తే దిష్ట్యాఽసౌ తవ రాఘవ ।
దిష్ట్యా పుత్రగుణైర్యుక్తః మారీచ ఇవ కాశ్యపః ॥ ౪౯
బలమారోగ్యమాయుశ్చ రామస్య విదితాత్మనః ।
దేవాసురమనుష్యేషు సగంధర్వోరగేషు చ ॥ ౫౦
ఆశంసతే జనస్సర్వః రాష్ట్రే పురవరే తథా ।
ఆభ్యంతరశ్చ బాహ్యశ్చ పౌరజానపదో జనః ॥ ౫౧
స్త్రియో వృద్ధాస్తరుణ్యశ్చ సాయంప్రాతస్సమాహితాః ।
సర్వాన్ దేవాన్ నమస్యంతి రామస్యార్థే యశస్వినః ॥ ౫౨
తేషామాయాచితం దేవ త్వత్ప్రసాదాత్ సమృధ్యతాం ।
రామమిందీవరశ్యామం సర్వశత్రునిబర్హణం ॥ ౫౩
పశ్యామో యౌవరాజ్యస్థం తవ రాజోత్తమాత్మజం ।

తం దేవదేవోపమమాత్మజం తే
సర్వస్య లోకస్య హితే నివిష్టం ।
హితాయ నః క్షిప్రముదారజుష్టం
ముదాఽభిషేక్తుం వరద త్వమర్హసి ॥ ౫౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ద్వితీయస్సర్గః.

---o---

అథ తృతీయస్సర్గః

తేషామంజలిపద్మాని ప్రగృహీతాని సర్వశః ।
ప్రతిగృహ్యాబ్రవీద్రాజా తేభ్యః ప్రియహితం వచః ॥ ౧
అహోఽస్మి పరమప్రీతః ప్రభావశ్చాతులో మమ ।
యన్మే జ్యేష్ఠం ప్రియం పుత్రం యౌవరాజ్యస్థమిచ్ఛథ ॥ ౨
ఇతి ప్రత్యర్చ్య తాన్ రాజా బ్రాహ్మణానిదమబ్రవీత్ ।
వసిష్ఠం వామదేవం చ తేషామేవోపశృణ్వతాం ॥ ౩
చైత్రః శ్రీమానయం మాసః పుణ్యః పుష్పితకాననః ।
యౌవరాజ్యాయ రామస్య సర్వమేవోపకల్ప్యతాం ॥ ౪
రాజ్ఞస్తూపరతే వాక్యే జనఘోషో మహానభూత్ ।
శనైస్తస్మిన్ ప్రశాంతే చ జనఘోషే జనాధిపః ॥ ౫
వసిష్ఠం మునిశార్దూలం రాజా వచనమబ్రవీత్ ।
అభిషేకాయ రామస్య యత్కర్మ సపరిచ్ఛదం ॥ ౬

తదద్య భగవన్ సర్వం ఆజ్ఞాపయితుమర్హసి ।
తచ్ఛ్రుత్వా భూమిపాలస్య వసిష్ఠో ద్విజసత్తమః ॥ ౭
ఆదిదేశాగ్రతో రాజ్ఞః స్థితాన్ యుక్తాన్ కృతాంజలీన్ ।
సువర్ణాదీని రత్నాని బలీన్ సర్వౌషధీరపి ॥ ౮
శుక్లమాల్యాంశ్చ లాజాంశ్చ పృథక్చ మధుసర్పిషీ ।
అహతాని చ వాసాంసి రథం సర్వాయుధాన్యపి ॥ ౯
చతురంగబలం చైవ గజం చ శుభలక్షణం ।
చామరవ్యజనే శ్వేతే ధ్వజం ఛత్రం చ పాండురం ॥ ౧౦
శతం చ శాతకుంభానాం కుంభానామగ్నివర్చసాం ।
హిరణ్యశృంగమృషభం సమగ్రం వ్యాఘ్రచర్మ చ ॥ ౧౧
ఉపస్థాపయత ప్రాతః అగ్న్యగారం మహీపతేః ।
యచ్చాన్యత్ కించిదేష్టవ్యం తత్సర్వముపకల్ప్యతాం ॥ ౧౨
అంతఃపురస్య ద్వారాణి సర్వస్య నగరస్య చ ।
చందనస్రగ్భిరర్చ్యంతాం ధూపైశ్చ ఘ్రాణహారిభిః ॥ ౧౩
ప్రశస్తమన్నం గుణవత్ దధిక్షీరోపసేచనం ।
ద్విజానాం శతసాహస్రే యత్ప్రకామమలం భవేత్ ॥ ౧౪
సత్కృత్య ద్విజముఖ్యానాం శ్వః ప్రభాతే ప్రదీయతాం ।
ఘృతం దధి చ లాజాశ్చ దక్షిణాశ్చాపి పుష్కలాః ॥ ౧౫
సూర్యేఽభ్యుదితమాత్రే శ్వః భవితా స్వస్తివాచనం ।
బ్రాహ్మణాశ్చ నిమంత్ర్యంతాం కల్ప్యంతామాసనాని చ॥౧౬

ఆబధ్యంతాం పతాకాశ్చ రాజమార్గశ్చ సిచ్యతాం ।
సర్వే చ తాళావచరాః గణికాశ్చ స్వలంకృతాః ॥ ౧౭
కక్ష్యాం ద్వితీయామాసాద్య తిష్ఠంతు నృపవేశ్మనః ।
దేవాయతనచైత్యేషు సాన్నభక్ష్యాస్సదక్షిణాః ॥ ౧౮
ఉపస్థాపయితవ్యాస్స్యుః మాల్యయోగ్యాః పృథక్పృథక్ ।
దీర్ఘాసిబద్ధా యోధాశ్చ సన్నద్ధా మృష్టవాససః ॥ ౧౯
మహారాజాంగణం సర్వే ప్రవిశంతు మహోదయం ।
ఏవం వ్యాదిశ్య విప్రౌ తౌ క్రియాస్తత్ర సునిష్ఠితౌ ॥ ౨౦
చక్రతుశ్చైవ యచ్ఛేషం పార్థివాయ నివేద్య చ ।
కృతమిత్యేవ చాబ్రూతాం అభిగమ్య జగత్పతిం ॥ ౨౧
యథోక్తవచనం ప్రీతౌ హర్షయుక్తౌ ద్విజర్షభౌ ।
తతస్సుమంత్రం ద్యుతిమాన్ రాజా వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨౨
రామః కృతాత్మా భవతా శీఘ్రమానీయతామితి ।
స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ సుమంత్రో రాజశాసనాత్ ॥ ౨౩
రామం తత్రానయాంచక్రే రథేన రథినాం వరం ।
అథ తత్ర సమాసీనాః తదా దశరథం నృపం ॥ ౨౪
ప్రాచ్యోదీచ్యాః ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ భూమిపాః ।
మ్లేచ్ఛాచార్యాశ్చ యే చాన్యే వనశైలాంతవాసినః ॥ ౨౫
ఉపాసాంచక్రిరే సర్వే తం దేవా ఇవ వాసవం ।
తేషాం మధ్యే స రాజర్షిః మరుతామివ వాసవః ॥ ౨౬

ప్రాసాదస్థో రథగతం దదర్శాయాంతమాత్మజం ।
గంధర్వరాజప్రతిమం లోకే విఖ్యాతపౌరుషం ॥ ౨౭
దీర్ఘబాహుం మహాసత్త్వం మత్తమాతంగగామినం ।
చన్ద్రకాంతాననం రామం అతీవ ప్రియదర్శనం ॥ ౨౮
రూపౌదార్యగుణైః పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణం ।
ఘర్మాభితప్తాః పర్జన్యం హ్లాదయంతమివ ప్రజాః ॥ ౨౯
న తతర్ప సమాయాంతం పశ్యమానో నరాధిపః ।
అవతార్య సుమంత్రస్తం రాఘవం స్యందనోత్తమాత్ ॥ 30
పితుస్సమీపం గచ్ఛంతం ప్రాంజలిః పృష్ఠతోఽన్వగాత్ ।
స తం కైలాసశృంగాభం ప్రాసాదం నరపుంగవః ॥ 3౧
ఆరురోహ నృపం ద్రష్టుం సహ సూతేన రాఘవః ।
సప్రాంజలిరభిప్రేత్య ప్రణతః పితురంతికే ॥ 3౨
నామ స్వం శ్రావయన్ రామః వవందే చరణౌ పితుః ।
తం దృష్ట్వా ప్రణతం పార్శ్వే కృతాంజలిపుటం నృపః ॥ 33
గృహ్యాంజలౌ సమాకృష్య సస్వజే ప్రియమాత్మజం ।
తస్మై చాభ్యుదితం దివ్యం మణికాంచనభూషితం ॥ 3౪
దిదేశ రాజా రుచిరం రామాయ పరమాసనం ।
తదాసనవరం ప్రాప్య వ్యదీపయత రాఘవః ॥ 3౫
స్వయైవ ప్రభయా మేరుం ఉదయే విమలో రవిః ।
తేన విభ్రాజతా తత్ర సా సభాఽభివ్యరోచత ॥ 3౬

విమలగ్రహనక్షత్రా శారదీ ద్యౌరివేందునా ।
తం పశ్యమానో నృపతిః తుతోష ప్రియమాత్మజం ॥ ౩౭
అలంకృతమివాత్మానం ఆదర్శతలసంస్థితం ।
స తం సస్మితమాభాష్య పుత్రం పుత్రవతాం వరః ॥ ౩౮
ఉవాచేదం వచో రాజా దేవేంద్రమివ కాశ్యపః ।
జ్యేష్ఠాయామసి మే పత్న్యాం సదృశ్యాం సదృశస్సుతః ॥ ౩౯
ఉత్పన్నస్త్వం గుణశ్రేష్ఠః మమ రామాత్మజః ప్రియః ।
యతస్త్వయా ప్రజాశ్చేమాః స్వగుణైరనురంజితాః ॥ ౪౦
తస్మాత్త్వం పుష్యయోగేన యౌవరాజ్యమవాప్నుహి ।
కామతస్త్వం ప్రకృత్యైవ వినీతో గుణవానసి ॥ ౪౧
గుణవత్యపి తు స్నేహాత్ పుత్ర వక్ష్యామి తే హితం ।
భూయో వినయమాస్థాయ భవ నిత్యం జితేంద్రియః ॥ ౪౨
కామక్రోధసముత్థాని త్యజేథా వ్యసనాని చ ।
పరోక్షయా వర్తమానః వృత్త్యా ప్రత్యక్షయా తథా ॥ ౪౩
అమాత్యప్రభృతీస్సర్వాః ప్రకృతీశ్చానురంజయ ।
కోష్ఠాగారాయుధాగారైః కృత్వా సన్నిచయాన్ బహూన్ ॥ ౪౪
తుష్టానురక్తప్రకృతిః యః పాలయతి మేదినీం ।
తస్య నందంతి మిత్రాణి లబ్ధ్వాఽమృతమివామరాః ॥ ౪౫
తస్మాత్త్వమపి చాత్మానం నియమ్యైవం సమాచర ।
తచ్ఛ్రుత్వా సుహృదస్తస్య రామస్య ప్రియకారిణః ॥ ౪౬

త్వరితాశ్శీఘ్రమభ్యేత్య కౌసల్యాయై న్యవేదయన్ ।
సా హిరణ్యం చ గాశ్చైవ రత్నాని వివిధాని చ ॥ ౪౭
వ్యాదిదేశ ప్రియాఖ్యేభ్యః కౌసల్యా ప్రమదోత్తమా ।
అథాభివాద్య రాజానం రథమారుహ్య రాఘవః ॥ ౪౮
యయౌ స్వం ద్యుతిమద్వేశ్మ జనౌఘైః ప్రతిపూజితః ।
తే చాపి పౌరా నృపతేర్వచస్తత్
శ్రుత్వా తదా లాభమివేష్టమాశు ।
నరేంద్రమామంత్ర్య గృహాణి గత్వా
దేవాన్ సమానర్చురతిప్రహృష్టాః ॥ ౪౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - తృతీయస్సర్గః.

అథ చతుర్థస్సర్గః.

గతేష్వథ నృపో భూయః పౌరేషు సహ మంత్రిభిః ।
మంత్రయిత్వా తతశ్చక్రే నిశ్చయజ్ఞస్స నిశ్చయం ॥ ౧
శ్వ ఏవ పుష్యో భవితా శ్వోఽభిషేచ్యస్తు మే సుతః ।
రామో రాజీవతామ్రాక్షః యౌవరాజ్య ఇతి ప్రభుః ॥ ౨
అథాంతర్గృహమావిశ్య రాజా దశరథస్తదా ।
సూతమామంత్రయామాస రామం పునరిహానయ ॥ ౩
ప్రతిగృహ్య స తద్వాక్యం సూతః పునరుపాయయౌ ।
రామస్య భవనం శీఘ్రం రామమానయితుం పునః ॥ ౪

ద్వాఃస్థైరావేదితం తస్య రామాయాగమనం పునః ।
శ్రుత్వైవ చాపి రామస్తం ప్రాప్తం శంకాన్వితోఽభవత్ ॥ ౫
ప్రవేశ్య చైనం త్వరితం రామో వచనమబ్రవీత్ ।
యదాగమనకృత్యం తే భూయస్తద్బ్రూహ్యశేషతః ॥ ౬
తమువాచ తతస్సూతః రాజా త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి ।
శ్రుత్వా ప్రమాణమత్ర త్వం గమనాయేతరాయ వా ॥ ౭
ఇతి సూతవచః శ్రుత్వా రామోఽథ త్వరయాఽన్వితః ।
ప్రయయౌ రాజభవనం పునర్ద్రష్టుం నరేశ్వరం ॥ ౮
తం శ్రుత్వా సమనుప్రాప్తం రామం దశరథో నృపః ।
ప్రవేశయామాస గృహం వివక్షుః ప్రియముత్తమం ॥ ౯
ప్రవిశన్నేవ చ శ్రీమాన్ రాఘవో భవనం పితుః ।
దదర్శ పితరం దూరాత్ ప్రణిపత్య కృతాంజలిః ॥ ౧౦
ప్రణమంతం సముత్థాప్య తం పరిష్వజ్య భూమిపః ।
ప్రదిశ్య చాస్మై రుచిరం ఆసనం పునరబ్రవీత్ ॥ ౧౧
రామ వృద్ధోఽస్మి దీర్ఘాయుః భుక్తా భోగా మయేప్సితాః ।
అన్నవద్భిః క్రతుశతైః తథేష్టం భూరిదక్షిణైః ॥ ౧౨
జాతమిష్టమపత్యం మే త్వమద్యానుపమం భువి ।
దత్తమిష్టమధీతం చ మయా పురుషసత్తమ ॥ ౧౩
అనుభూతాని చేష్టాని మయా వీర సుఖాన్యపి ।
దేవర్షిపితృవిప్రాణాం అనృణోఽస్మి తథాఽఽత్మనః ॥ ౧౪

న కించిన్మమ కర్తవ్యం తవాన్యత్రాభిషేచనాత్ ।
అతో యత్త్వామహం బ్రూయాం తన్మే త్వం కర్తుమర్హసి॥ ౧౫
అద్య ప్రకృతయస్సర్వాః త్వామిచ్ఛంతి నరాధిపం ।
అతస్త్వాం యువరాజానం అభిషేక్ష్యామి పుత్రక ॥ ౧౬
అపి చాద్యాశుభాన్ రామ స్వప్నాన్ పశ్యామి దారుణాన్ ।
సనిర్ఘాతా దివోల్కా చ పతతీహ మహాస్వనా ॥ ౧౭
అవష్టబ్ధం చ మే రామ నక్షత్రం దారుణైర్గ్రహైః ।
ఆవేదయంతి దైవజ్ఞాః సూర్యాంగారకరాహుభిః ॥ ౧౮
ప్రాయేణ హి నిమిత్తానాం ఈదృశానాం సముద్భవే ।
రాజా హి మృత్యుమాప్నోతి ఘోరాం వాఽఽపదమృచ్ఛతి ॥
తద్యావదేవ మే చేతః న విముంచతి రాఘవ ।
తావదేవాభిషించస్వ చలా హి ప్రాణినాం మతిః ॥ ౨౦
అద్య చంద్రోఽభ్యుపగతః పుష్యాత్పూర్వం పునర్వసూ ।
శ్వః పుష్యయోగం నియతం వక్ష్యంతే దైవచింతకాః ॥ ౨౧
తతః పుష్యేఽభిషించస్వ మనస్త్వరయతీవ మాం ।
శ్వస్త్వాఽహమభిషేక్ష్యామి యౌవరాజ్యే పరంతప ॥ ౨౨
తస్మాత్త్వయాఽద్యప్రభృతి నిశేయం నియతాత్మనా ।
సహ వధ్వోపవస్తవ్యా దర్భప్రస్తరశాయినా ॥ ౨౩
సుహృదశ్చాప్రమత్తాస్త్వాం రక్షంత్వద్య సమంతతః ।
భవంతి బహువిఘ్నాని కార్యాణ్యేవంవిధాని హి ॥ ౨౪

విప్రోషితశ్చ భరతః యావదేవ పురాదితః ।
తావదేవాభిషేకస్తే ప్రాప్తకాలో మతో మమ ॥ ౨౫
కామం ఖలు సతాం వృత్తే భ్రాతా తే భరతః స్థితః ।
జ్యేష్ఠానువర్తీ ధర్మాత్మా సానుక్రోశో జితేంద్రియః ॥ ౨౬
కింతు చిత్తం మనుష్యాణాం అనిత్యమితి మే మతిః ।
సతాం తు ధర్మనిత్యానాం కృతశోభి చ రాఘవ ॥ ౨౭
ఇత్యుక్తస్సోఽభ్యనుజ్ఞాతః శ్వోభావిన్యభిషేచనే ।
వ్రజేతి రామః పితరం అభివాద్యాభ్యయాద్గృహం ॥ ౨౮
ప్రవిశ్య చాత్మనో వేశ్మ రాజ్ఞోద్దిష్టేఽభిషేచనే ।
తత్‍క్షణేన చ నిర్గమ్య మాతురంతఃపురం యయౌ ॥ ౨౯
తత్ర తాం ప్రవణామేవ మాతరం క్షౌమవాసినీం ।
వాగ్యతాం దేవతాగారే దదర్శాయాచతీం శ్రియం ॥ ౩౦
ప్రాగేవ చాగతా తత్ర సుమిత్రా లక్ష్మణస్తదా ।
సీతా చానాయితా శ్రుత్వా ప్రియం రామాభిషేచనం ॥ ౩౧
తస్మిన్ కాలే హి కౌసల్యా తస్థావామీలితేక్షణా ।
సుమిత్రయాఽన్వాస్యమానా సీతయా లక్ష్మణేన చ ॥ ౩౨
శ్రుత్వా పుష్యేణ పుత్రస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనం ।
ప్రాణాయామేన పురుషం ధ్యాయమానా జనార్దనం ॥ ౩౩
తథా సన్నియమామేవ సాఽభిగమ్యాభివాద్య చ ।
ఉవాచ వచనం రామః హర్షయంస్తామిదం తదా ॥ ౩౪

అంబ పిత్రా నియుక్తోఽస్మి ప్రజాపాలనకర్మణి ।
భవితా శ్వోఽభిషేకో మే యథా మే శాసనం పితుః ॥ ౩౫
సీతయాఽప్యుపవస్తవ్యా రజనీయం మయా సహ ।
ఏవమృత్విగుపాధ్యాయైః సహ మాముక్తవాన్ పితా ॥ ౩౬
యాని యాన్యత్ర యోగ్యాని శ్వోభావిన్యభిషేచనే ।
తాని మే మంగళాన్యద్య వైదేహ్యాశ్చైవ కారయ ॥ ౩౭
ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు కౌసల్యా చిరకాలాభికాంక్షితం ।
హర్షబాష్పకలం వాక్యం ఇదం రామమభాషత ॥ ౩౮
వత్స రామ చిరంజీవ హతాస్తే పరిపంథినః ।
జ్ఞాతీన్ మే త్వం శ్రియా యుక్తః సుమిత్రాయాశ్చ నందయ ॥
కల్యాణే బత నక్షత్రే మయి జాతోఽసి పుత్రక ।
యేన త్వయా దశరథః గుణైరారాధితః పితా ॥ ౪౦
అమోఘం బత మే క్షాంతం పురుషే పుష్కరేక్షణే ।
యేయమిక్ష్వాకురాజ్యశ్రీః పుత్ర త్వాం సంశ్రయిష్యతి ॥ ౪౧
ఇత్యేవముక్తో మాత్రేదం రామో భ్రాతరమబ్రవీత్ ।
ప్రాంజలిం ప్రహ్వమాసీనం అభివీక్ష్య స్మయన్నివ ॥ ౪౨
లక్ష్మణేమాం మయా సార్ధం ప్రశాధి త్వం వసుంధరాం ।
ద్వితీయం మేఽంతరాత్మానం త్వామియం శ్రీరుపస్థితా ॥ ౪౩
సౌమిత్రే భుంక్ష్వ భోగాంస్త్వం ఇష్టాన్ రాజ్యఫలాని చ ।
జీవితం చ హి రాజ్యం చ త్వదర్థమభికాంక్షయే ॥ ౪౪

ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణం రామః మాతరావభివాద్య చ ।
అభ్యనుజ్ఞాప్య సీతాం చ జగామ స్వం నివేశనం ॥ ౪౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - చతుర్థస్సర్గః.

అథ పంచమస్సర్గః

సందిశ్య రామం నృపతిః శ్వోభావిన్యభిషేచనే ।
పురోహితం సమాహూయ వసిష్ఠమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧
గచ్ఛోపవాసం కాకుత్స్థం కారయాద్య తపోధన ।
శ్రీయశోరాజ్యలాభాయ వధ్వా సహ యతవ్రతం ॥ ౨
తథేతి చ స రాజానం ఉక్త్వా వేదవిదాం వరః ।
స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ యయౌ రామనివేశనం ॥ ౩
ఉపవాసయితుం రామం మంత్రవన్మంత్రకోవిదః ।
బ్రాహ్మం రథవరం యుక్తం ఆస్థాయ సుదృఢవ్రతః ॥ ౪
స రామభవనం ప్రాప్య పాండురాభ్రఘనప్రభం ।
తిస్రః కక్ష్యా రథేనైవ వివేశ మునిసత్తమః ॥ ౫
తమాగతమృషిం రామః త్వరన్నివ ససంభ్రమః ।
మానయిష్యన్ స మానార్హం నిశ్చక్రామ నివేశనాత్ ॥ ౬
అభ్యేత్య త్వరమాణశ్చ రథాభ్యాశం మనీషిణః ।
తతోఽవతారయామాస పరిగృహ్య రథాత్ స్వయం ॥ ౭

స చైనం ప్రశ్రితం దృష్ట్వా సంభాష్యాభిప్రసాద్య చ ।
ప్రియార్హం హర్షయన్ రామం ఇత్యువాచ పురోహితః ॥ ౮
ప్రసన్నస్తే పితా రామ యౌవరాజ్యమవాప్స్యసి ।
ఉపవాసం భవానద్య కరోతు సహ సీతయా ॥ ౯
ప్రాతస్త్వామభిషేక్తా హి యౌవరాజ్యే నరాధిపః ।
పితా దశరథః ప్రీత్యా యయాతిం నహుషో యథా ॥ ౧౦
ఇత్యుక్త్వా స తదా రామం ఉపవాసం యతవ్రతం ।
మంత్రవత్ కారయామాస వైదేహ్యా సహితం మునిః ॥ ౧౧
తతో యథావద్రామేణ స రాజ్ఞో గురురర్చితః ।
అభ్యనుజ్ఞాప్య కాకుత్స్థం యయౌ రామనివేశనాత్ ॥ ౧౨
సుహృద్భిస్తత్ర రామోపి సహాసీనః ప్రియంవదైః ।
సభాజితో వివేశాథ తాననుజ్ఞాప్య సర్వశః ॥ ౧౩
హృష్టనారీనరయుతం రామవేశ్మ తదా బభౌ ।
యథా మత్తద్విజగణం ప్రఫుల్లనళినం సరః ॥ ౧౪
స రాజభవనప్రఖ్యాత్ తస్మాద్రామనివేశనాత్ ।
నిర్గత్య దదృశే మార్గం వసిష్ఠో జనసంవృతం ॥ ౧౫
బృందబృందైరయోధ్యాయాం రాజమార్గాస్సమంతతః ।
బభూవురభిసంబాధాః కుతూహలజనైర్వృతాః ॥ ౧౬
జనబృందోర్మిసంఘర్షహర్షస్వనవతస్తదా ।
బభూవ రాజమార్గస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః ॥ ౧౭

సిక్తసంమృష్టరథ్యా హి తదహర్వనమాలినీ ।
ఆసీదయోధ్యానగరీ సముచ్ఛ్రితగృహధ్వజా ॥ ౧౮

తదా హ్యయోధ్యానిలయః సస్త్రీబాలాబలో జనః ।
రామాభిషేకమాకాంక్షన్ ఆకాంక్షుదుదయం రవేః ॥ ౧౯

ప్రజాలంకారభూతం చ జనస్యానందవర్ధనం ।
ఉత్సుకోఽభూజ్జనో ద్రష్టుం తమయోధ్యామహోత్సవం ॥ ౨౦

ఏవం తం జనసంబాధం రాజమార్గం పురోహితః ।
వ్యూహన్నివ జనౌఘం తం శనై రాజకులం యయౌ ॥ ౨౧

సితాభ్రశిఖరప్రఖ్యం ప్రాసాదమధిరుహ్య సః ।
సమీయాయ నరేంద్రేణ శక్రేణేవ బృహస్పతిః ॥ ౨౨

తమాగతమభిప్రేక్ష్య హిత్వా రాజాసనం నృపః ।
పప్రచ్ఛ స చ తస్మై తత్ కృతమిత్యభ్యవేదయత్ ॥ ౨౩

తేన చైవ తదా తుల్యం సహాసీనాస్సభాసదః ।
ఆసనేభ్యస్సముత్తస్థుః పూజయంతః పురోహితం ॥ ౨౪

గురుణా త్వభ్యనుజ్ఞాతో మనుజౌఘం విసృజ్య తం ।
వివేశాంతఃపురం రాజా సింహో గిరిగుహామివ ॥ ౨౫

తదగ్ర్యవేషప్రమదాజనాకులం
మహేంద్రవేశ్మప్రతిమం నివేశనం ।
విదీపయంశ్చారు వివేశ పార్థివః
శశీవ తారాగణసంకులం నభః ॥ ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచమస్సర్గః.

అథ షష్ఠస్సర్గః.

గతే పురోహితే రామః స్నాతో నియతమానసః ।
సహ పత్న్యా విశాలాక్ష్యా నారాయణముపాగమత్ ॥ ౧
ప్రగృహ్య శిరసా పాత్రీం హవిషో విధివత్తదా ।
మహతే దైవతాయాజ్యం జుహావ జ్వలితేఽనలే ॥ ౨
శేషం చ హవిషస్తస్య ప్రాశ్యాశాస్యాత్మనః ప్రియం ।
ధ్యాయన్ నారాయణం దేవం స్వాస్తీర్ణే కుశసంస్తరే ॥ ౩
వాగ్యతస్సహ వైదేహ్యా భూత్వా నియతమానసః ।
శ్రీమత్యాయతనే విష్ణోః శిశ్యే నరవరాత్మజః ॥ ౪
ఏకయామావశిష్టాయాం రాత్ర్యాం ప్రతివిబుధ్య సః ।
అలంకారవిధిం కృత్స్నం కారయామాస వేశ్మనః ॥ ౫
తత్ర శృణ్వన్ సుఖా వాచః సూతమాగధవందినాం ।
పూర్వాం సంధ్యాముపాసీనః జజాప యతమానసః ॥ ౬
తుష్టావ ప్రణతశ్చైవ శిరసా మధుసూదనం ।
విమలక్షౌమసంవీతః వాచయామాస చ ద్విజాన్ ॥ ౭
తేషాం పుణ్యాహఘోషోఽథ గంభీరమధురస్తదా ।
అయోధ్యాం పూరయామాస తూర్యఘోషానునాదితః ॥ ౮
కృతోపవాసం తు తదా వైదేహ్యా సహ రాఘవం ।
అయోధ్యానిలయః శ్రుత్వా సర్వః ప్రముదితో జనః ॥ ౯

తతః పౌరజనస్సర్వః శ్రుత్వా రామాభిషేచనం ।
ప్రభాతాం రజనీం దృష్ట్వా చక్రే శోభయితుం పురీం ॥ ౧౦
సితాభ్రశిఖరాభేషు దేవతాయతనేషు చ ।
చతుష్పథేషు రథ్యాసు చైత్యేష్వట్టాలకేషు చ ॥ ౧౧
నానాపణ్యసమృద్ధేషు వణిజామాపణేషు చ ।
కుటుంబినాం సమృద్ధేషు శ్రీమత్సు భవనేషు చ ॥ ౧౨
సభాసు చైవ సర్వాసు వృక్షేష్వాలక్షితేషు చ ।
ధ్వజాస్సముచ్ఛ్రితాశ్చిత్రాః పతాకాశ్చాభవంస్తదా ॥ ౧౩
నటనర్తకసంఘానాం గాయకానాం చ గాయతాం ।
మనఃకర్ణసుఖా వాచః శుశ్రువుశ్చ తతస్తతః ॥ ౧౪
రామాభిషేకయుక్తాశ్చ కథాశ్చక్రుర్మిథో జనాః ।
రామాభిషేకే సంప్రాప్తే చత్వరేషు గృహేషు చ ॥ ౧౫
బాలా అపి క్రీడమానాః గృహద్వారేషు సంఘశః ।
రామాభిషవసంయుక్తాః చక్రురేవం మిథః కథాః ॥ ౧౬
కృతపుష్పోపహారశ్చ ధూపగంధాధివాసితః ।
రాజమార్గః కృతః శ్రీమాన్ పౌరై రామాభిషేచనే ॥ ౧౭
ప్రకాశకరణార్థం చ నిశాగమనశంకయా ।
దీపవృక్షాంస్తథా చక్రుః అనురథ్యాసు సర్వశః ॥ ౧౮
అలంకారం పురస్యైవం కృత్వా తత్పురవాసినః ।
ఆకాంక్షమాణా రామస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనం ॥ ౧౯

సమేత్య సంఘశస్సర్వే చత్వరేషు సభాసు చ ।
కథయంతో మిథస్తత్ర ప్రశశంసుర్జనాధిపం ॥ ౨౦

అహో మహాత్మా రాజాఽయం ఇక్ష్వాకుకులనందనః ।
జ్ఞాత్వా యో వృద్ధమాత్మానం రామం రాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి॥
సర్వేఽప్యనుగృహీతాస్స్మ యన్నో రామో మహీపతిః ।
చిరాయ భవితా గోప్తా దృష్టలోకపరావరః ॥ ౨౨

అనుద్ధతమనా విద్వాన్ ధర్మాత్మా భ్రాతృవత్సలః ।
యథా చ భ్రాతృషు స్నిగ్ధః తథాఽస్మాస్వపి రాఘవః ॥ ౨౩

చిరం జీవతు ధర్మాత్మా రాజా దశరథోఽనఘః ।
యత్ప్రసాదేనాభిషిక్తం రామం ద్రక్ష్యామహే వయం ॥ ౨౪

ఏవంవిధం కథయతాం పౌరాణాం శుశ్రువుస్తదా ।
దిగ్భ్యోఽపి శ్రుతవృత్తాంతాః ప్రాప్తా జానపదా జనాః ॥ ౨౫

తే తు దిగ్భ్యః పురీం ప్రాప్తాః ద్రష్టుం రామాభిషేచనం ।
రామస్య పూరయామాసుః పురీం జానపదా జనాః ॥ ౨౬

జనౌఘైస్తైర్విసర్పద్భిః శుశ్రువే తత్ర నిస్వనః ।
పర్వసూదీర్ణవేగస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః ॥ ౨౭

తతస్తదింద్రక్షయసన్నిభం పురం
దిదృక్షుభిర్జానపదైరుపాగతైః ।
సమంతతస్సస్వనమాకులం బభౌ
సముద్రయాదోభిరివార్ణవోదకం ॥ ౨౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే–షష్ఠస్సర్గః.

అథ సప్తమస్సర్గః.

జ్ఞాతిదాసీ యతో జాతా కైకేయ్యాస్తు సహోషితా ।
ప్రాసాదం చంద్రసంకాశం ఆరురోహ యదృచ్ఛయా ॥ ౧
సిక్తరాజపథాం కృత్స్నాం ప్రకీర్ణకుసుమోత్కరాం ।
అయోధ్యాం మంధరా తస్మాత్ ప్రాసాదాదన్వవైక్షత ॥ ౨
పతాకాభిర్వరార్హాభిః ధ్వజైశ్చ సమలంకృతాం ।
వృతాం ఛందపథైశ్చాపి శిరస్స్నాతజనైర్వృతాం ॥ ౩
మాల్యమోదకహస్తైశ్చ ద్విజేంద్రైరభినాదితాం ।
శుక్లదేవగృహద్వారాం సర్వవాదిత్రనిస్వనాం ॥ ౪
సంప్రహృష్టజనాకీర్ణాం బ్రహ్మఘోషాభినాదితాం ।
ప్రహృష్టవరహస్త్యశ్వాం సంప్రణర్దితగోవృషాం ॥ ౫
ప్రహృష్టముదితైః పౌరైః ఉచ్ఛ్రితధ్వజమాలినీం ।
అయోధ్యాం మంధరా దృష్ట్వా పరం విస్మయమాగతా ॥ ౬
ప్రహర్షోత్ఫుల్లనయనాం పాండురక్షౌమవాసినీం ।
అవిదూరే స్థితాం దృష్ట్వా ధాత్రీం పప్రచ్ఛ మంధరా ॥ ౭
ఉత్తమేనాభిసంయుక్తా హర్షేణార్థపరా సతీ ।
రామమాతా ధనం కిం ను జనేభ్యస్సంప్రయచ్ఛతి ॥ ౮
అతిమాత్రప్రహర్షోఽయం కిం జనస్య చ శంస మే ।
కారయిష్యతి కిం వాఽపి సంప్రహృష్టో మహీపతిః ॥ ౯

వికీర్యమాణా హర్షేణ ధాత్రీ తు పరయా ముదా ।
ఆచచక్షేఽథ కుబ్జాయై భూయసీం రాఘవశ్రియం ॥ ౧౦
శ్వః పుష్యేణ జితక్రోధం యౌవరాజ్యేన రాఘవం ।
రాజా దశరథో రామం అభిషేచయితాఽనఘం ॥ ౧౧
ధాత్ర్యాస్తు వచనం శ్రుత్వా కుబ్జా క్షిప్రమమర్షితా ।
కైలాసశిఖరాకారాత్ ప్రాసాదాదవరోహత ॥ ౧౨
సా దహ్యమానా కోపేన మంథరా పాపదర్శినీ ।
శయానామేత్య కైకేయీం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౩
ఉత్తిష్ఠ మూఢే కిం శేషే భయం త్వామభివర్తతే ।
ఉపప్లుతమఘౌఘేన కిమాత్మానం న బుధ్యసే ॥ ౧౪
అనిష్టే సుభగాకారే సౌభాగ్యేన వికత్థసే ।
చలం హి తవ సౌభాగ్యం నద్యాస్స్రోత ఇవోష్ణగే ॥ ౧౫
ఏవముక్తా తు కైకేయీ రుష్టయా పరుషం వచః ।
కుబ్జయా పాపదర్శిన్యా విషాదమగమత్ పరం ॥ ౧౬
కైకేయీ త్వబ్రవీత్ కుబ్జాం కచ్చిత్ క్షేమం న మంథరే ।
విషణ్ణవదనాం హి త్వాం లక్షయే భృశదుఃఖితాం ॥ ౧౭
మంథరా తు వచః శ్రుత్వా కైకేయ్యా మధురాక్షరం ।
ఉవాచ క్రోధసంయుక్తా వాక్యం వాక్యవిశారదా ॥ ౧౮
సా విషణ్ణతరా భూత్వా కుబ్జా తస్యా హితైషిణీ ।
విషాదయంతీ ప్రోవాచ భేదయంతీ చ రాఘవం ॥ ౧౯

అక్షయ్యం సుమహద్దేవి ప్రవృత్తం త్వద్వినాశనం ।
రామం దశరథో రాజా యౌవరాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి ॥ ౨౦
సాఽస్మ్యగాధే భయే మగ్నా దుఃఖశోకసమన్వితా ।
దహ్యమానాఽనలేనేవ త్వద్ధితార్థమిహాగతా ॥ ౨౧
తవ దుఃఖేన కైకేయి మమ దుఃఖం మహద్భవేత్ ।
త్వద్వృద్ధౌ మమ వృద్ధిశ్చ భవేదత్ర న సంశయః ॥ ౨౨
నరాధిపకులే జాతా మహిషీ త్వం మహీపతేః ।
ఉగ్రత్వం రాజధర్మాణాం కథం దేవి న బుధ్యసే ॥ ౨౩
ధర్మవాదీ శఠో భర్తా శ్లక్ష్ణవాదీ చ దారుణః ।
శుద్ధభావేన జానీషే తేనైవమతిసంధితా ॥ ౨౪
ఉపస్థితం ప్రయుంజానః త్వయి సాంత్వమనర్థకం ।
అర్థేనైవాద్య తే భర్తా కౌసల్యాం యోజయిష్యతి ॥ ౨౫
అపవాహ్య స దుష్టాత్మా భరతం తవ బంధుషు ।
కాల్యే స్థాపయితా రామం రాజ్యే నిహతకంటకే ॥ ౨౬
శత్రుః పతిప్రవాదేన మాత్రేవ హితకామ్యయా ।
ఆశీవిష ఇవాంకే న బాలే పరిహృత స్త్వయా ॥ ౨౭
యథా హి కుర్యాత్ సర్పో వా శత్రుర్వా ప్రత్యుపేక్షితః ।
రాజ్ఞా దశరథేనాద్య సపుత్రా త్వం తథా కృతా ॥ ౨౮
పాపేనానృతసాంత్వేన బాలే నిత్యసుఖోచితే ।
రామం స్థాపయతా రాజ్యే సానుబంధా హతా హ్యసి ॥ ౨౯

సా ప్రాప్తకాలం కైకేయి క్షిప్రం కురు హితం తవ ।
త్రాయస్వ పుత్రమాత్మానం మాం చ విస్మయదర్శనే ॥ ౩౦
మంథరాయా వచః శ్రుత్వా శయానా సా శుభాననా ।
ఉత్తస్థౌ హర్షసంపూర్ణా చంద్రలేఖేవ శారదీ ॥ ౩౧
అతీవ సా తు సంహృష్టా కైకేయీ విస్మయాన్వితా ।
ఏకమాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రదదౌ శుభం ॥ ౩౨
దత్త్వా త్వాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రమదోత్తమా ।
కైకేయీ మంథరాం దృష్ట్వా పునరేవాబ్రవీదిదం ॥ ౩౩
ఇదం తు మంథరే మహ్యం ఆఖ్యాసి పరమం ప్రియం ।
ఏతన్మే ప్రియమాఖ్యాతుః కిం వా భూయః కరోమి తే ॥ ౩౪
రామే వా భరతే వాఽహం విశేషం నోపలక్షయే ।
తస్మాత్తుష్టాఽస్మి యద్రాజా రామం రాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి ॥ ౩౫

న మే పరం కించిదితస్త్వయా పునః
ప్రియం ప్రియార్హే సువచం వచః పరం ।
తథా హ్యవోచస్త్వమతః ప్రియోత్తరం
పరం వరం తే ప్రదదామి తం వృణు ॥ ౩౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - సప్తమస్సర్గః.

అథ అష్టమస్సర్గః.

మంథరా త్వభ్యసూయైనాం ఉత్సృజ్యాభరణం చ తత్ ।
ఉవాచేదం తతో వాక్యం కోపదుఃఖసమన్వితా ॥ ౧

హర్షం కిమిదమస్థానే కృతవత్యసి బాలిశే ।
శోకసాగరమధ్యస్థం ఆత్మానం నావబుధ్యసే ॥ ౨
మనసా ప్రహసామి త్వాం దేవి దుఃఖార్దితా సతీ ।
యచ్ఛోచితవ్యే హృష్టాఽసి ప్రాప్యేదం వ్యసనం మహత్ ॥ ౩
శోచామి దుర్మతిత్వం తే కా హి ప్రాజ్ఞా ప్రహర్షయేత్ ।
అరేస్సపత్నీపుత్రస్య వృద్ధిం మృత్యోరివాగతాం ॥ ౪
భరతాదేవ రామస్య రాజ్యసాధారణాద్భయం ।
తద్విచింత్య విషణ్ణాఽస్మి భయం భీతాద్ధి జాయతే ॥ ౫
లక్ష్మణో హి మహేష్వాసః రామం సర్వాత్మనా గతః ।
శత్రుఘ్నశ్చాపి భరతం కాకుత్స్థం లక్ష్మణో యథా ॥ ౬
ప్రత్యాసన్నక్రమేణాపి భరతస్యైవ భామిని ।
రాజ్యక్రమో విప్రకృష్టః తయోస్తావత్ కనీయసోః ॥ ౭
విదుషః క్షత్రచారిత్రే ప్రాజ్ఞస్య ప్రాప్తకారిణః ।
భయాత్ ప్రవేపే రామస్య చింతయంతీ తవాత్మజం ॥ ౮
సుభగా ఖలు కౌసల్యా యస్యాః పుత్రోఽభిషేక్ష్యతే ।
యౌవరాజ్యేన మహతా శ్వః పుష్యేణ ద్విజోత్తమైః ॥ ౯
ప్రాప్తాం సుమహతీం ప్రీతిం ప్రతీతాం తాం హతద్విషం ।
ఉపస్థాస్యసి కౌసల్యాం దాసీవ త్వం కృతాంజలిః ॥ ౧౦
ఏవం చేత్త్వం సహాస్మాభిః తస్యాః ప్రేష్యా భవిష్యసి ।
పుత్రశ్చ తవ రామస్య ప్రేష్యభావం గమిష్యతి ॥ ౧౧

హృష్టాః ఖలు భవిష్యంతి రామస్య పరమాః స్త్రియః ।
అప్రహృష్టా భవిష్యంతి స్నుషాస్తే భరతక్షయే ॥ ౧౨
తాం దృష్ట్వా పరమప్రీతాం బ్రువంతీం మంథరాం తతః ।
రామస్యైవ గుణాన్ దేవీ కైకేయీ ప్రశశంస హ ॥ ౧౩
ధర్మజ్ఞో గురుభిర్దాంతః కృతజ్ఞస్సత్యవాక్ఛుచిః ।
రామో రాజ్ఞస్సుతో జ్యేష్ఠః యౌవరాజ్యమతోఽర్హతి ॥ ౧౪
భ్రాతౄన్ భృత్యాంశ్చ దీర్ఘాయుః పితృవత్ పాలయిష్యతి ।
సంతప్యసే కథం కుబ్జే శ్రుత్వా రామాభిషేచనం ॥ ౧౫
భరతశ్చాపి రామస్య ధ్రువం వర్షశతాత్ పరం ।
పితృపైతామహం రాజ్యం అవాప్తా పురుషర్షభః ॥ ౧౬
నా త్వమభ్యుదయే ప్రాప్తే వర్తమానే చ మంథరే ।
భవిష్యతి చ కల్యాణే కిమర్థం పరితప్యసే ॥ ౧౭
యథా మే భరతో మాన్యః తథా భూయోఽపి రాఘవః ।
కౌసల్యాతోఽతిరిక్తం చ సోఽను శుశ్రూషతే హి మాం ॥
రాజ్యం యది హి రామస్య భరతస్యాపి తత్తదా ।
మన్యతే హి యథాఽఽత్మానం తథా భ్రాతౄంస్తు రాఘవః ॥
కైకేయ్యా వచనం శ్రుత్వా మంథరా భృశదుఃఖితా ।
దీర్ఘముష్ణం వినిశ్వస్య కైకేయీమిదమబ్రవీత్ ॥ ౨౦
అనర్థదర్శినీ మౌర్ఖ్యాత్ నాత్మానమవబుధ్యసే ।
శోకవ్యసనవిస్తీర్ణే మజ్జంతీ దుఃఖసాగరే ॥ ౨౧

భవితా రాఘవో రాజా రాఘవస్యాను యస్సుతః ।
రాజవంశాత్తు కైకేయి భరతః పరిహాస్యతే ॥ ౨౨
న హి రాజ్ఞస్సుతాస్సర్వే రాజ్యే తిష్ఠంతి భామిని ।
స్థాప్యమానేషు సర్వేషు సుమహాననయో భవేత్ ॥ ౨౩
తస్మాజ్జ్యేష్ఠే హి కైకేయి రాజ్యతంత్రాణి పార్థివాః ।
స్థాపయంత్యనవద్యాంగి గుణవత్స్వితరేష్వపి ॥ ౨౪
అసావత్యంతనిర్భగ్నః తవ పుత్రో భవిష్యతి ।
అనాథవత్ సుఖేభ్యశ్చ రాజవంశాచ్చ వత్సలే ॥ ౨౫
సాఽహం త్వదర్థే సంప్రాప్తా త్వం తు మాం నావబుధ్యసే ।
సపత్నివృద్ధౌ యా మే త్వం ప్రదేయం దాతుమిచ్ఛసి ॥ ౨౬
ధ్రువం తు భరతం రామః ప్రాప్య రాజ్యమకంటకం ।
దేశాంతరం వా నయితా లోకాంతరమథాపి వా ॥ ౨౭
బాల ఏవ హి మాతుల్యం భరతో నాయితస్త్వయా ।
సన్నికర్షాచ్చ సౌహార్దం జాయతే స్థావరేష్వపి ॥ ౨౮
భరతస్యాప్యనువశః శత్రుఘ్నోపి సమం గతః ।
లక్ష్మణో హి యథా రామం తథాఽసౌ భరతం గతః ॥ ౨౯
శ్రూయతే హి ద్రుమః కశ్చిత్ ఛేత్తవ్యో వనజీవిభిః ।
సన్నికర్షాదిషీకాభిః మోచితః పరమాద్భయాత్ ॥ ౩౦
గోప్తా హి రామం సౌమిత్రిః లక్ష్మణం చాపి రాఘవః ।
అశ్వినోరివ సౌభ్రాత్రం తయోర్లోకేషు విశ్రుతం ॥ ౩౧

తస్మాన్న లక్ష్మణే రామః పాపం కించిత్ కరిష్యతి ।
రామస్తు భరతే పాపం కుర్యాదితి న సంశయః ॥ 3౨
తస్మాద్రాజగృహాదేవ వనం గచ్ఛతు తే సుతః ।
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం భృశం చాపి హితం తవ ॥ 33
ఏవం తే జ్ఞాతిపక్షస్య శ్రేయశ్చైవ భవిష్యతి ।
యది చేద్భరతో ధర్మాత్ పిత్ర్యం రాజ్యమవాప్స్యతి ॥ 3౪
స తే సుఖోచితో బాలః రామస్య సహజో రిపుః ।
సమృద్ధార్థస్య నష్టార్థః జీవిష్యతి కథం వశే ॥ 3౫
అభిద్రుతమివారణ్యే సింహేన గజయూథపం ।
ప్రచ్ఛాద్యమానం రామేణ భరతం త్రాతుమర్హసి ॥ 3౬
దర్పాన్నిరాకృతా పూర్వం త్వయా సౌభాగ్యవత్తయా ।
రామమాతా సపత్నీ తే కథం వైరం న యాతయేత్ ॥ 3౭

యదా హి రామః పృథివీమవాప్స్యతి
ప్రభూతరత్నాకరశైలపత్తనాం ।
తదా గమిష్యస్యశుభం పరాభవం
సహైవ దీనా భరతేన భామిని ॥ 3౮

యదా హి రామః పృథివీమవాప్స్యతి
ధ్రువం ప్రణష్టో భరతో భవిష్యతి ।
అతో హి సంచింతయ రాజ్యమాత్మజే
పరస్య చైవాద్య వివాసకారణం ॥ 3౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – అష్టమస్సర్గః

అథ నవమస్సర్గః.

ఏవముక్తా తు కైకేయీ కోపేన జ్వలితాననా ।
దీర్ఘముష్ణం వినిశ్వస్య మంథరామిదమబ్రవీత్ ॥ ౧
అద్య రామమితః క్షిప్రం వనం ప్రస్థాపయామ్యహం ।
యౌవరాజ్యే చ భరతం క్షిప్రమేవాభిషేచయే ॥ ౨
ఇదం త్విదానీం సంపశ్య కేనోపాయేన మంథరే ।
భరతః ప్రాప్నుయాద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన ॥ ౩
ఏవముక్తా తయా దేవ్యా మంథరా పాపదర్శినీ ।
రామార్థముపహింసంతీ కైకేయీమిదమబ్రవీత్ ॥ ౪
హంతేదానీం ప్రవక్ష్యామి కైకేయి శ్రూయతాం చ మే ।
యథా తే భరతో రాజ్యం పుత్రః ప్రాప్స్యతి కేవలం ॥ ౫
కిం న స్మరసి కైకేయి స్మరంతీ వా నిగూహసే ।
యదుచ్యమానమాత్మార్థం మత్తస్త్వం శ్రోతుమిచ్ఛసి ॥ ౬
మయోచ్యమానం యది తే శ్రోతుం ఛందో విలాసిని ।
శ్రూయతామభిధాస్యామి శ్రుత్వా చాపి విమృశ్యతాం ॥ ౭
శ్రుత్వైవం వచనం తస్యాః మంథరాయాస్తు కైకయీ ।
కించిదుత్థాయ శయనాత్ స్వాస్తీర్ణాదిదమబ్రవీత్ ॥ ౮
కథయ త్వం మమోపాయం కేనోపాయేన మంథరే ।
భరతః ప్రాప్నుయాద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన ॥ ౯

ఏవముక్తా తయా దేవ్యా మంథరా పాపదర్శినీ ।
రామార్థముపహింసంతీ కుబ్జా వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౦
తవ దైవాసురే యుద్ధే సహ రాజర్షిభిః పతిః ।
అగచ్ఛత్ త్వాముపాదాయ దేవరాజస్య సాహ్యకృత్ ॥ ౧౧
దిశమాస్థాయ వై దేవి దక్షిణాం దండకాన్ ప్రతి ।
వైజయంతమితి ఖ్యాతం పురం యత్ర తిమిధ్వజః ॥ ౧౨
స శంబర ఇతి ఖ్యాతః శతమాయో మహాసురః ।
దదౌ శక్రస్య సంగ్రామం దేవసంఘైరనిర్జితః ॥ ౧౩
తస్మిన్ మహతి సంగ్రామే పురుషాన్ క్షతవిక్షతాన్ ।
రాత్రౌ ప్రసుప్తాన్ ఘ్నంతి స్మ తరసాఽఽసాద్య రాక్షసాః ॥
తత్రాకరోన్మహద్యుద్ధం రాజా దశరథస్తదా ।
అసురైశ్చ మహాబాహుః శస్త్రైశ్చ శకలీకృతః ॥ ౧౪
అపవాహ్య త్వయా దేవి సంగ్రామాన్నష్టచేతనః ।
తత్రాపి విక్షతశ్శస్త్రైః పతిస్తే రక్షితస్త్వయా ॥ ౧౫
తుష్టేన తేన దత్తౌ తే ద్వౌ వరౌ శుభదర్శనే ।
స త్వయోక్తః పతిర్దేవి యదేచ్ఛేయం తదా వరౌ ॥ ౧౬
గృహ్ణీయామితి తత్తేన తథేత్యుక్తం మహాత్మనా ।
అనభిజ్ఞా హ్యహం దేవి త్వయైవ కథితా పురా ॥ ౧౭
కథైషా తవ తు స్నేహాత్ మనసా ధార్యతే మయా ।
రామాభిషేకసంభారాత్ నిగృహ్య వినివర్తయ ॥ ౧౮

తౌ వరౌ యాచ భర్తారం భరతస్యాభిపెచనం ।
ప్రవ్రాజనం తు రామస్య త్వం వర్షాణి చతుర్దశ ॥ ౨౦
చతుర్దశ హి వషార్ణి రామే ప్రవ్రాజితే వనం ।
ప్రజాభావగతస్నేహః స్థిరః పుత్రో భవిష్యతి ॥ ౨౧
క్రోధాగారం ప్రవిశ్యాద్య క్రుద్ధేవాశ్వపతేస్సుతే ।
శేష్వానంతర్హితాయాం త్వం భూమౌ మలినవాసినీ ॥ ౨౨
మా స్మైనం ప్రత్యుదీక్షేథాః మా చైనమభిభాషథాః ।
రుదంతీ చాపి తం దృష్ట్వా జగత్యాం శోకలాలసా ॥ ౨౩
దయితా త్వం సదా భర్తుః అత్ర మే నాస్తి సంశయః ।
త్వత్కృతే స మహారాజః విశేదపి హుతాశనం ॥ ౨౪
న త్వాం క్రోధయితుం శక్తః న క్రుద్ధాం ప్రత్యుదీక్షితుం ।
తవ ప్రియార్థం రాజా హి ప్రాణానపి పరిత్యజేత్ ॥ ౨౫
న హ్యతిక్రమితుం శక్తః తవ వాక్యం మహీపతిః ।
మందస్వభావే బుధ్యస్వ సౌభాగ్యబలమాత్మనః ॥ ౨౬
మణిముక్తాసువర్ణాని రత్నాని వివిధాని చ ।
దద్యా ద్దశరథో రాజా మా స్మ తేషు మనః కృథాః ॥ ౨౭
యౌ తౌ దైవాసురే యుద్ధే వరౌ దశరథోఽదదాత్ ।
తౌ స్మారయ మహాభాగే సోఽర్థో మా త్వామతిక్రమేత్ ॥
యదా తు తే వరం దద్యాత్ స్వయముత్థాప్య రాఘవః ।
వ్యవస్థాప్య మహారాజం త్వమిమం వృణుయా వరం ॥ ౨౮

రామం ప్రవ్రాజయారణ్యే నవ వర్షాణి పంచ చ ।
భరతః క్రియతాం రాజా పృథివ్యాః పార్థివర్షభః ॥ ౩౦
చతుర్దశ హి వర్షాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనం ।
రూఢశ్చ కృతమూలశ్చ శేషం స్థాస్యతి తే సుతః ॥ ౩౧
రామప్రవ్రాజనం చైవ దేవి యాచస్వ తం వరం ।
ఏవం సిధ్యంతి పుత్రస్య సర్వార్థాస్తవ భామిని ॥ ౩౨
ఏవం ప్రవ్రాజితశ్చైవ రామోఽరామో భవిష్యతి ।
భరతశ్చ హతామిత్రః తవ రాజా భవిష్యతి ॥ ౩౩
యేన కాలేన రామశ్చ వనాత్ ప్రత్యాగమిష్యతి ।
తేన కాలేన పుత్రస్తే కృతమూలో భవిష్యతి ॥ ౩౪
సంగృహీతమనుష్యశ్చ సుహృద్భిస్సార్ధమాత్మవాన్ ।
ప్రాప్తకాలం తు తే మన్యే రాజానం వీతసాధ్వసా ॥ ౩౫
రామాభిషేకసంభారాన్ నిగృహ్య వినివర్తయ ।
అనర్థమర్థరూపేణ గ్రాహితా సా తతస్తయా ॥ ౩౬
హృష్టా ప్రతీతా కైకేయీ మంథరామిదమబ్రవీత్ ।
సా హి వాక్యేన కుబ్జాయాః కిశోరీవోత్పథం గతా ॥ ౩౭
కైకేయీ విస్మయం ప్రాప్తా పరం పరమదర్శనా ।
కుబ్జే త్వాం నాభిజానామి శ్రేష్ఠాం శ్రేష్ఠాభిధాయినీం ॥ ౩౮
పృథివ్యామసి కుబ్జానాం ఉత్తమా బుద్ధినిశ్చయే ।
త్వమేవ తు మమార్థేషు నిత్యయుక్తా హితైషిణీ ॥ ౩౯

నాహం సమవబుధ్యేయం కుబ్జే రాజ్ఞశ్చికీర్షితం ।
సంతి దుస్సంస్థితాః కుబ్జాః వక్రాః పరమదారుణాః ॥ ౪౦
త్వం పద్మమివ వాతేన సన్నతా ప్రియదర్శనా ।
ఉరస్తేఽభినివిష్టం వై యావత్ స్కంధాత్సమున్నతం ॥ ౪౧
అధస్తాచ్చోదరం శాతం సునాభమివ లజ్జితం ।
పరిపూర్ణం తు జఘనం సుపీనౌ చ పయోధరౌ ॥ ౪౨
విమలేందుసమం వక్త్రం అహో రాజసి మంథరే ।
జఘనం తవ నిర్ఘుష్టం రశనాదామశోభితం ॥ ౪౩
జంఘే భృశముపన్యస్తే పాదౌ చాప్యాయతావుభౌ ।
త్వమాయతాభ్యాం సక్థిభ్యాం మంథరే క్షౌమవాసినీ ॥ ౪౪
అగ్రతో మమ గచ్ఛంతీ రాజహంసీవ రాజసే ।
ఆసన్ యాశ్శంబరే మాయాః సహస్రమసురాధిపే ॥ ౪౫
సర్వాస్త్వయి నివిష్టాస్తాః భూయశ్చాన్యాస్సహస్రశః ।
తవేదం స్థగు యద్దీర్ఘం రథఘోణమివాయతం ॥ ౪౬
మతయః క్షత్రవిద్యాశ్చ మాయాశ్చాత్ర వసంతి తే ।
అత్ర తే ప్రతిమోక్ష్యామి మాలాం కుబ్జే హిరణ్మయీం ॥ ౪౭
అభిషిక్తే చ భరతే రాఘవే చ వనం గతే ।
జాత్యేన చ సువర్ణేన సునిష్టప్తేన మంథరే ॥ ౪౮
లబ్ధార్థా చ ప్రతీతా చ లేపయిష్యామి తే స్థగు ।
ముఖే చ తిలకం చిత్రం జాతరూపమయం శుభం ॥ ౪౯

కారయిష్యామి తే కుబ్జే శుభాన్యాభరణాని చ ।
పరిధాయ శుభే వస్త్రే దేవతేవ చరిష్యసి ॥ ౫౦
చంద్రమాహ్వయమానేన ముఖేనాప్రతిమాననా ।
గమిష్యసి గతిం ముఖ్యాం గర్వయంతీ ద్విషజ్జనం ॥ ౫౧
తవాపి కుబ్జాః కుబ్జాయాః సర్వాభరణభూషితాః ।
పాదౌ పరిచరిష్యంతి యథైవ త్వం సదా మమ ॥ ౫౨
ఇతి ప్రశస్యమానా సా కైకేయీమిదమబ్రవీత్ ।
శయానాం శయనే శుభ్రే వేద్యామగ్నిశిఖామివ ॥ ౫౩
గతోదకే సేతుబంధః న కల్యాణి విధీయతే ।
ఉత్తిష్ఠ కురు కల్యాణి రాజానమనుదర్శయ ॥ ౫౪
తథా ప్రోత్సాహితా దేవీ గత్వా మంథరయా సహ ।
క్రోధాగారం విశాలాక్షీ సౌభాగ్యమదగర్వితా ॥ ౫౫
అనేకశతసాహస్రం ముక్తాహారం వరాంగనా ।
అవముచ్య వరార్హాణి శుభాన్యాభరణాని చ ॥ ౫౬
తతో హేమోపమా తత్ర కుబ్జావాక్యవశం గతా ।
సంవిశ్య భూమౌ కైకేయీ మంథరామిదమబ్రవీత్ ॥ ౫౭
ఇహ వా మాం మృతాం కుబ్జే నృపాయావేదయిష్యసి ।
వనం తు రాఘవే ప్రాప్తే భరతః ప్రాప్స్యతి క్షితిం ॥ ౫౮
న సువర్ణేన మే హ్యర్థః న రత్నైర్న చ భూషణైః ।
ఏష మే జీవితస్యాంతః రామో యద్యభిషిచ్యతే ॥ ౫౯

అథో పునస్తాం మహిషీం మహీక్షితః
వచోభిరత్యర్థమహాపరాక్రమైః ।
ఉవాచ కుబ్జా భరతస్య మాతరం
హితం వచో రామముపేత్య చాహితం ॥ ౬౦
ప్రపత్స్యతే రాజ్యమిదం హి రాఘవః
యది ధ్రువం త్వం ససుతా చ తప్స్యసే ।
అతో హి కల్యాణి యతస్వ తత్తథా
యథా సుతస్తే భరతోఽభిషేక్ష్యతే ॥ ౬౧
తథాఽతివిద్ధా మహిషీ తు కుబ్జయా
సమాహతా వాగిషుభిర్ముహుర్ముహుః ।
నిధాయ హస్తౌ హృదయేఽతివిస్మితా
శశంస కుబ్జాం కుపితా పునఃపునః ॥ ౬౨
యమస్య వా మాం విషయం గతామితః
నిశామ్య కుబ్జే ప్రతివేదయిష్యసి ।
వనం గతే వా సుచిరాయ రాఘవే
సమృద్ధకామో భరతో భవిష్యతి ॥ ౬౩
అహం హి నైవాస్తరణాని న స్రజః
న చందనం నాంజనపానభోజనం ।
న కించిదిచ్ఛామి న చేహ జీవితం
న చేదితో గచ్ఛతి రాఘవో వనం ॥ ౬౪

అథైతదుక్త్వా వచనం సుదారుణం
నిధాయ సర్వాభరణాని భామినీ ।
అసంవృతామాస్తరణేన మేదినీం
తదాఽధిశిశ్యే పతితేవ కిన్నరీ ॥ 65
ఉదీర్ణసంరంభతమోవృతాననా
తథాఽవముక్తోత్తమమాల్యభూషణా ।
నరేంద్రపత్నీ విమనా బభూవ సా
తమోవృతా ద్యౌరివ మగ్నతారకా ॥ 66

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – నవమస్సర్గః.

అథ దశమస్సర్గః.

విదర్శితా యదా దేవీ కుబ్జయా పాపయా భృశం ।
తదా శేతే స్మ సా భూమౌ దిగ్ధవిద్ధేవ కిన్నరీ ॥ 1
నిశ్చిత్య మనసా కృత్యం సా సమ్యగితి భామినీ ।
మంథరాయై శనైస్సర్వం ఆచచక్షే విచక్షణా ॥ 2
సా దీనా నిశ్చయం కృత్వా మంథరావాక్యమోహితా ।
నాగకన్యేవ నిశ్వస్య దీర్ఘముష్ణం చ భామినీ ॥ 3
ముహూర్తం చింతయామాస మార్గమాత్మసుఖావహం ।
సా సుహృచ్చార్థకామా చ తం నిశమ్య సునిశ్చయం ॥ 4

బభూవ పరమప్రీతా సిద్ధిం ప్రాప్యేవ మంథరా ।
అథ సా రుషితా దేవీ సమ్యక్కృత్వా వినిశ్చయం ॥ ౫
సంవివేశాబలా భూమౌ నివేశ్య భ్రుకుటీం ముఖే ।
తతశ్చిత్రాణి మాల్యాని దివ్యాన్యాభరణాని చ ॥ ౬
అపవిద్ధాని కైకేయ్యా తాని భూమిం ప్రపేదిరే ।
తయా తాన్యపవిద్ధాని మాల్యాన్యాభరణాని చ ॥ ౭
అశోభయంత వసుధాం నక్షత్రాణి యథా నభః ।
క్రోధాగారే నిపతితా సా బభౌ మలినాంబరా ॥ ౮
ఏకవేణీం దృఢం బధ్వా గతసత్త్వేవ కిన్నరీ ।
ఆజ్ఞాప్య తు మహారాజః రాఘవస్యాభిషేచనం ॥ ౯
ఉపస్థానమనుజ్ఞాప్య ప్రవివేశ నివేశనం ।
అద్య రామాభిషేకో వై ప్రసిద్ధ ఇతి జజ్ఞివాన్ ॥ ౧౦
ప్రియార్హాం ప్రియమాఖ్యాతుం వివేశాంతఃపురం వశీ ।
స కైకేయ్యా గృహం శ్రేష్ఠం ప్రవివేశ మహాయశాః ॥ ౧౧
పాండురాభ్రమివాకాశం రాహుయుక్తం నిశాకరః ।
శుకబర్హిణసంఘుష్టం క్రౌంచహంసరుతాయుతం ॥ ౧౨
వాదిత్రరవసంఘుష్టం కుబ్జావామనికాయుతం ।
లతాగృహైశ్చిత్రగృహైః చంపకాశోకశోభితైః ॥ ౧౩
దాంతరాజతసౌవర్ణవేదికాభిస్సమాయుతం ।
నిత్యపుష్పఫలైర్వృక్షైః వాపీభిశ్చోపశోభితం ॥ ౧౪

దాంతరాజతసౌవర్ణైః సంవృతం పరమాసనైః ।
వివిధైరన్నపానైశ్చ భక్ష్యైశ్చ వివిధైరపి ॥ ౧౫
ఉపపన్నం మహార్హైశ్చ భూషితైస్త్రిదివోపమం ।
తత్ప్రవిశ్య మహారాజః స్వమంతఃపురమృద్ధిమత్ ॥ ౧౬
న దదర్శ ప్రియాం రాజా కైకేయీం శయనోత్తమే ।
స కామబలసంయుక్తః రత్యర్థం మనుజాధిపః ॥ ౧౭
అపశ్యన్ దయితాం భార్యాం పప్రచ్ఛ విషసాద చ ।
న హి తస్య పురా దేవీ తాం వేళామత్యవర్తత ॥ ౧౮
న చ రాజా గృహం శూన్యం ప్రవివేశ కదాచన ।
తతో గృహగతో రాజా కైకేయీం పర్యపృచ్ఛత ॥ ౧౯
యథాపురమవిజ్ఞాయ స్వార్థలిప్సుమపండితాం ।
ప్రతిహారీ త్వథోవాచ సంత్రస్తా సుకృతాంజలిః ॥ ౨౦
దేవ దేవీ భృశం క్రుద్ధా క్రోధాగారమభిద్రుతా ।
ప్రతిహార్యా వచశ్శ్రుత్వా రాజా పరమదుర్మనాః ॥ ౨౧
విషసాద పునర్భూయః లుళితవ్యాకులేంద్రియః ।
తత్ర తాం పతితాం భూమౌ శయానామతథోచితాం ॥ ౨౨
ప్రతప్త ఇవ దుఃఖేన సోఽపశ్యజ్జగతీపతిః ।
స వృద్ధస్తరుణీం భార్యాం ప్రాణేభ్యోపి గరీయసీం ॥ ౨౩
అపాపః పాపసంకల్పాం దదర్శ ధరణీతలే ।
లతామివ వినిష్కృత్తాం పతితాం దేవతామివ ॥ ౨౪

కిన్నరీమివ నిర్ధూతాం చ్యుతామప్సరసం యథా ।
మాయామివ పరిభ్రష్టాం హరిణీమివ సంయతాం ॥ ౨౫
కరేణుమివ దిగ్ధేన విద్ధాం మృగయునా వనే ।
మహాగజ ఇవారణ్యే స్నేహాత్ పరిమమర్శ తాం ॥ ౨౬
పరిమృశ్య చ పాణిభ్యాం అభిసంత్రస్తచేతనః ।
కామీ కమలపత్రాక్షీం ఉవాచ వనితామిదం ॥ ౨౭
న తేఽహమభిజానామి క్రోధమాత్మని సంశ్రితం ।
దేవి కేనాభిశప్తాఽసి కేన వాఽసి విమానితా ॥ ౨౮
యదిదం మమ దుఃఖాయ శేషే కల్యాణి పాంసుషు ।
భూమౌ శేషే కిమర్థం త్వం మయి కల్యాణి జీవతి ॥ ౨౯
భూతోపహతచిత్తేవ మమ చిత్తప్రమాథినీ ।
సంతి మే కుశలా వైద్యాః త్వభితుష్టాశ్చ సర్వశః ॥ ౩౦
సుఖితాం త్వాం కరిష్యంతి వ్యాధిమాచక్ష్వ భామిని ।
కస్య వా తే ప్రియం కార్యం కేన వా విప్రియం కృతం ॥ ౩౧
కః ప్రియం లభతామద్య కో వా సుమహదప్రియం ।
మా రోదీర్మా చ కార్షీస్త్వం దేవి సంపరిశోషణం ॥ ౩౨
అవధ్యో వధ్యతాం కో వా కో వా వధ్యో విముచ్యతాం ।
దరిద్రః కో భవత్వాఢ్యః ద్రవ్యవాన్ వాఽప్యకించనః ॥ ౩౩
అహం చైవ మదీయాశ్చ సర్వే తవ వశానుగాః ।
న తే కించిదభిప్రాయం వ్యాహంతుమహముత్సహే ॥ ౩౪

ఆత్మనో జీవితేనాపి బ్రూహి యన్మనసేచ్ఛసి ।
బలమాత్మని జానంతీ న మాం శంకితుమర్హసి ॥ ౩౫
కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే ।
యావదావర్తతే చక్రం తావతీ మే వసుంధరా ॥ ౩౬
ప్రాచీనాస్సింధుసౌవీరాః సౌరాష్ట్రా దక్షిణాపథాః ।
వంగాంగమగధా మత్స్యాః సమృద్ధాః కాశికోసలాః ॥ ౩౭
తత్ర జాతం బహు ద్రవ్యం ధనధాన్యమజావికం ।
తతో వృణీష్వ కైకేయి యద్యత్ త్వం మనసేచ్ఛసి ॥ ౩౮
కిమాయాసేన తే భీరు ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ శోభనే ।
తత్త్వం మే బ్రూహి కైకేయి యతస్తే భయమాగతం ॥ ౩౯
తత్తే వ్యపనయిష్యామి నీహారమివ రశ్మివాన్ ।
తథోక్తా సా సమాశ్వస్తా వక్తుకామా తదప్రియం ॥ ౪౦
పరిపీడయితుం భూయః భర్తారముపచక్రమే ।

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - దశమస్సర్గః

అథ ఏకాదశస్సర్గః.

తం మన్మథశరైర్విద్ధం కామవేగవశానుగం ।
ఉవాచ పృథివీపాలం కైకేయీ దారుణం వచః ॥ ౧
నాస్మి విప్రకృతా దేవ కేనచిన్నావమానితా ।
అభిప్రాయస్తు మే కశ్చిత్ తమిచ్ఛామి త్వయా కృతం ॥ ౨

ప్రతిజ్ఞాం ప్రతిజానీష్వ యది త్వం కర్తుమిచ్ఛసి ।
అథ తద్వ్యాహరిష్యామి యదభిప్రార్థితం మయా ॥ ౩
తామువాచ మహాతేజాః కైకేయీమీషదుత్స్మితః ।
కామీ హస్తేన సంగృహ్య మూర్ధజేషు శుచిస్మితాం ॥ ౪
అవలిప్తే న జానాసి త్వత్తః ప్రియతమా మమ ।
మనుజో మనుజవ్యాఘ్రాత్ రామాదన్యో న విద్యతే ॥ ౫
తేనాజయ్యేన ముఖ్యేన రాఘవేణ మహాత్మనా ।
శపే తే జీవనార్హేణ బ్రూహి యన్మనసేచ్ఛసి ॥ ౬
యం ముహూర్తమపశ్యంస్తు న జీవేయమహం ధ్రువం ।
తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచనక్రియాం ॥ ౭
ఆత్మనా వాఽఽత్మజైశ్చాన్యైః వృణేయం మనుజర్షభం ।
తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచనక్రియాం ॥ ౮
భద్రే హృదయమప్యేతత్ అనుమృశ్యోద్ధరస్వ మే ।
ఏతత్ సమీక్ష్య కైకేయి బ్రూహి యత్సాధు మన్యసే ॥ ౯
బలమాత్మని జానంతీ న మాం శంకితుమర్హసి ।
కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే ॥ ౧౦
సా తదర్థమనా దేవీ తమభిప్రాయమాగతం ।
నిర్మాధ్యస్థ్యాచ్చ హర్షాచ్చ బభాషే దుర్వచం వచః ॥ ౧౧
తేన వాక్యేన సంహృష్టా తమభిప్రాయమాగతం ।
వ్యాజహార మహాఘోరం అభ్యాగతమివాంతకం ॥ ౧౨

యథా క్రమేణ శపసి వరం మమ దదాసి చ ।
తచ్ఛృణ్వంతు త్రయస్త్రింశత్ దేవాస్సాగ్నిపురోగమాః ॥ ౧౩
చంద్రాదిత్యౌ నభశ్చైవ గ్రహా రాత్ర్యహనీ దిశః ।
జగచ్చ పృథివీ చేయం సగంధర్వా సరాక్షసా ॥ ౧౪
నిశాచరాణి భూతాని గృహేషు గృహదేవతాః ।
యాని చాన్యాని భూతాని జానీయుర్భాషితం తవ ॥ ౧౫
సత్యసంధో మహాతేజాః ధర్మజ్ఞస్సుసమాహితః ।
వరం మమ దదాత్యేషః తన్మే శృణ్వంతు దేవతాః ॥ ౧౬
ఇతి దేవీ మహేష్వాసం పరిగృహ్యాభిశస్య చ ।
తతః పరమువాచేదం వరదం కామమోహితం ॥ ౧౭
స్మర రాజన్ పురావృత్తం తస్మిన్ దైవాసురే రణే ।
తత్ర చాచ్యావయచ్ఛత్రుః తవ జీవితమంతరా ॥ ౧౮
తత్ర చాపి మయా దేవ యత్త్వం సమభిరక్షితః ।
జాగ్రత్యా యతమానాయాః తతో మే ప్రాదదా వరౌ ॥ ౧౯
తౌ తు దత్తౌ వరౌ దేవ నిక్షేపౌ మృగయామ్యహం ।
తవైవ పృథివీపాల సకాశే సత్యసంగర ॥ ౨౦
తత్ ప్రతిశ్రుత్య ధర్మేణ న చేద్దాస్యసి మే వరం ।
అద్యైవ హి ప్రహాస్యామి జీవితం త్వద్విమానితా ॥ ౨౧
వాఙ్మాత్రేణ తదా రాజా కైకేయ్యా స్వవశే కృతః ।
ప్రచస్కంద వినాశాయ పాశం మృగ ఇవాత్మనః ॥ ౨౨

తతః పరమువాచేదం వరదం కామమోహితం ।
వరౌ యౌ మే త్వయా దేవ తదా దత్తౌ మహీపతే ॥ ౨౩
తౌ తావదహమద్యైవ వక్ష్యామి శృణు మే వచః ।
అభిషేకసమారంభః రాఘవస్యోపకల్పితః ॥ ౨౪
అనేనైవాభిషేకేణ భరతో మేఽభిషిచ్యతాం ।
యో ద్వితీయో వరో దేవ దత్తః ప్రీతేన మే త్వయా ॥ ౨౫
తదా దైవాసురే యుద్ధే తస్య కాలోఽయమాగతః ।
నవ పంచ చ వర్షాణి దండకారణ్యమాశ్రితః ॥ ౨౬
చీరాజినజటాధారీ రామో భవతు తాపసః ।
భరతో భజతామద్య యౌవరాజ్యమకంటకం ॥ ౨౭
ఏష మే పరమః కామః దత్తమేవ వరం వృణే ।
అద్య చైవ హి పశ్యేయం ప్రయాంతం రాఘవం వనం ॥ ౨౮
స రాజరాజో భవ సత్యసంగరః
కులం చ శీలం చ హి రక్ష జన్మ చ ।
పరత్ర వాసే హి వదంత్యనుత్తమం
తపోధనాస్సత్యవచో హితం నృణాం ॥ ౨౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - ఏకాదశస్సర్గః.

అథ ద్వాదశస్సర్గః.

తతః శ్రుత్వా మహారాజః కైకేయ్యా దారుణం వచః ।
చింతామభిసమాపేదే ముహూర్తం ప్రతతాప చ ॥ ౧

కిం ను మే యది వా స్వప్నః చిత్తమోహోఽపి వా మమ ।
అనుభూతోఽపసర్గో వా మనసో వాఽప్యుపద్రవః ॥ ౨
ఇతి సంచింత్య తద్రాజా నాధ్యగచ్ఛత్తదా సుఖం ।
ప్రతిలభ్య చిరాత్ సంజ్ఞాం కైకేయీవాక్యతాడితః ॥ ౩
వ్యథితో విక్లబశ్చైవ వ్యాఘ్రీం దృష్ట్వా యథా మృగః ।
అసంవృతాయామాసీనః జగత్యాం దీర్ఘముచ్ఛ్వసన్ ॥ ౪
మండలే పన్నగో రుద్ధః మంత్రైరివ మహావిషః ।
అహో ధిగితి సామర్షః వాచముక్త్వా నరాధిపః ॥ ౫
మోహమాపేదివాన్ భూయః శోకోపహతచేతనః ।
చిరేణ తు నృపస్సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య సుదుఃఖితః ॥ ౬
కైకేయీమబ్రవీత్ క్రుద్ధః ప్రదహన్నివ చక్షుషా ।
నృశంసే దుష్టచారిత్రే కులస్యాస్య వినాశిని ॥ ౭
కిం కృతం తవ రామేణ పాపం పాపే మయాఽపి వా ।
యదా తే జననీతుల్యాం వృత్తిం వహతి రాఘవః ॥ ౮
తస్యైవ త్వమనర్థాయ కింనిమిత్తమిహోద్యతా ।
త్వం మయాఽఽత్మవినాశార్థం భవనం స్వం ప్రవేశితా ॥ ౯
అవిజ్ఞానాన్నృపసుతా వ్యాలీ తీక్ష్ణవిషా యథా ।
జీవలోకో యదా సర్వః రామస్యాహ గుణస్తవం ॥ ౧౦
అపరాధం కముద్దిశ్య త్యక్ష్యామీష్టమహం సుతం ।
కౌసల్యాం వా సుమిత్రాం వా త్యజేయమపి వా శ్రియం ॥ ౧౧

జీవితం వాఽఽత్మనో రామం న త్వేవ పితృవత్సలం ।
పరా భవతి మే ప్రీతిః దృష్ట్వా తనయమగ్రజం ॥ ౧౨
అపశ్యతస్తు మే రామం నష్టా భవతి చేతనా ।
తిష్ఠేల్లోకో వినా సూర్యం సస్యం వా సలిలం వినా ॥ ౧౩
న తు రామం వినా దేహే తిష్ఠేత్తు మమ జీవితం ।
తదలం త్యజ్యతామేషః నిశ్చయః పాపనిశ్చయే ॥ ౧౪
అపి తే చరణౌ మూర్ధ్నా స్పృశామ్యేష ప్రసీద మే ।
కిమిదం చింతితం పాపే త్వయా పరమదారుణం ॥ ౧౫
అథ జిజ్ఞాససే మాం త్వం భరతస్య ప్రియాప్రియే ।
అస్తు యత్తత్త్వయా పూర్వం వ్యాహృతం రాఘవం ప్రతి॥౧౬
స మే జ్యేష్ఠసుతః శ్రీమాన్ ధర్మజ్యేష్ఠ ఇతీవ మే ।
తత్త్వయా ప్రియవాదిన్యా సేవార్థం కథితం భవేత్ ॥ ౧౭
తచ్ఛ్రుత్వా శోకసంతప్తా సంతాపయసి మాం భృశం ।
ఆవిష్టాఽసి గృహం శూన్యం సా త్వం పరవశం గతా ॥ ౧౮
ఇక్ష్వాకూణాం కులే దేవి సంప్రాప్తస్సుమహానయం ।
అనయో నయసంపన్నే యత్ర తే వికృతా మతిః ॥ ౧౯
న హి కించిదయుక్తం వా విప్రియం వా పురా మమ ।
అకరోస్త్వం విశాలాక్షి తేన న శ్రద్దధామ్యహం ॥ ౨౦
నను తే రాఘవస్తుల్యః భరతేన మహాత్మనా ।
బహుశో హి సుబాలే త్వం కథాః కథయసే మమ ॥ ౨౧

తస్య ధర్మాత్మనో దేవి వనే వాసం యశస్వినః ।
కథం రోచయసే భీరు నవ వర్షాణి పంచ చ ॥ ౨౨
అత్యంతసుకుమారస్య తస్య ధర్మే ధృతాత్మనః ।
కథం రోచయసె వాసం అరణ్యే భృశదారుణే ॥ ౨౩
రోచయస్యభిరామస్య రామస్య శుభలోచనే ।
తవ శుశ్రూషమాణస్య కిమర్థం విప్రవాసనం ॥ ౨౪
రామో హి భరతాద్భూయః తవ శుశ్రూషతే సదా ।
విశేషం త్వయి తస్మాత్తు భరతస్య న లక్షయే ॥ ౨౫
శుశ్రూషాం గౌరవం చైవ ప్రమాణం వచనక్రియాం ।
కస్తో భూయస్తరం కుర్యాత్ అన్యత్ర మనుజర్షభాత్ ॥ ౨౬
బహూనాం స్త్రీసహస్రాణాం బహూనాం చోపజీవినాం ।
పరివాదోఽపవాదో వా రాఘవే నోపపద్యతే ॥ ౨౭
సాంత్వయన్ సర్వభూతాని రామశ్శుద్ధేన చేతసా ।
గృహ్ణాతి మనుజవ్యాఘ్రః ప్రియైర్విషయవాసినః ॥ ౨౮
సత్యేన లోకాన్ జయతి దీనాన్ దానేన రాఘవః ।
గురూన్ శుశ్రూషయా వీరః ధనుషా యుధి శాత్రవాన్ ॥ ౨౯
సత్యం దానం తపస్త్యాగః మిత్రతా శౌచమార్జవం ।
విద్యా చ గురుశుశ్రూషా ధ్రువాణ్యేతాని రాఘవే ॥ ౩౦
తస్మిన్నార్జవసంపన్నే దేవి దేవోపమే కథం ।
పాపమాశంససే రామే మహర్షిసమతేజసి ॥ ౩౧

న స్మరామ్యప్రియం వాక్యం లోకస్య ప్రియవాదినః ।
స కథం త్వత్కృతే రామం వక్ష్యామి ప్రియమప్రియం ॥ ౩౨
క్షమా యస్మిన్ దమస్త్యాగః సత్యం ధర్మః కృతజ్ఞతా ।
అప్యహింసా చ భూతానాం తమృతే కా గతిర్మమ ॥ ౩౩
మమ వృద్ధస్య కైకేయి గతాంతస్య తపస్వినః ।
దీనం లాలప్యమానస్య కారుణ్యం కర్తుమర్హసి ॥ ౩౪
పృథివ్యాం సాగరాంతాయాం యత్కించిదధిగమ్యతే ।
తత్సర్వం తవ దాస్యామి మా చ త్వాం మన్యురావిశేత్ ॥ ౩౫
అంజలిం కుర్మి కైకేయి పాదౌ చాపి స్పృశామి తే ।
శరణం భవ రామస్య మాఽధర్మో మామిహ స్పృశేత్ ॥ ౩౬
ఇతి దుఃఖాభిసంతప్తం విలపంతమచేతనం ।
ఘూర్ణమానం మహారాజం శోకేన సమభిప్లుతం ॥ ౩౭
పారం శోకార్ణవస్యాశు ప్రార్థయంతం పునఃపునః ।
ప్రత్యువాచాథ కైకేయీ రౌద్రా రౌద్రతరం వచః ॥ ౩౮
యది దత్త్వా వరౌ రాజన్ పునః ప్రత్యనుతప్యసే ।
ధార్మికత్వం కథం వీర పృథివ్యాం కథయిష్యసి ॥ ౩౯
యదా సమేతా బహవః త్వయా రాజర్షయస్సహ ।
కథయిష్యంతి ధర్మజ్ఞ తత్ర కిం ప్రతివక్ష్యసి ॥ ౪౦
యస్యాః ప్రసాదే జీవామి యా చ మామభ్యపాలయత్ ।
తస్యాః కృతం మయా మిథ్యా కైకేయ్యా ఇతి వక్ష్యసి ॥ ౪౧

కిల్బిషత్వం నరేంద్రాణాం కరిష్యసి నరాధిప ।
యో దత్త్వా వరమద్యైవ పునరన్యాని భాషసే ॥ ౪౨
శైబ్యః శ్యేనకపోతీయే స్వమాంసం పక్షిణే దదౌ ।
అలర్కశ్చక్షుషీ దత్త్వా జగామ గతిముత్తమాం ॥ ౪౩
సాగరస్సమయం కృత్వా న వేలామతివర్తతే ।
సమయం మాఽనృతం కార్షీః పూర్వవృత్తమనుస్మరన్ ॥ ౪౪
స త్వం ధర్మం పరిత్యజ్య రామం రాజ్యేఽభిషిచ్య చ ।
సహ కౌసల్యయా నిత్యం రంతుమిచ్ఛసి దుర్మతే ॥ ౪౫
భవత్వధర్మో ధర్మో వా సత్యం వా యది వాఽనృతం ।
యత్త్వయా సంశ్రుతం మహ్యం తస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః ॥ ౪౬
అహం హి విషమద్యైవ పీత్వా బహు తవాగ్రతః ।
పశ్యతస్తే మరిష్యామి రామో యద్యభిషిచ్యతే ॥ ౪౭
ఏకాహమపి పశ్యేయం యద్యహం రామమాతరం ।
అంజలిం ప్రతిగృహ్ణంతీం శ్రేయో నను మృతిర్మమ ॥ ౪౮
భరతేనాత్మనా చాహం శపే తే మనుజాధిప ।
యథా నాన్యేన తుష్యేయం ఋతే రామవివాసనాత్ ॥ ౪౯
ఏతావదుక్త్వా వచనం కైకేయీ విరరామ హ ।
విలపంతం చ రాజానం న ప్రతివ్యాజహార సా ॥ ౫౦
శ్రుత్వా తు రాజా కైకేయ్యా వృతం పరమశోభనం ।
రామస్య చ వనే వాసం ఐశ్వర్యం భరతస్య చ ॥ ౫౧

నాభ్యభాషత కైకేయీం ముహూర్తం వ్యాకులేంద్రియః ।
ప్రైక్షతానిమిషో దేవీం ప్రియామప్రియవాదినీం ॥ ౫౨
తాం హి వజ్రసమాం వాచం ఆకర్ణ్య హృదయాప్రియాం ।
దుఃఖశోకమయీం ఘోరాం రాజా న సుఖితోఽభవత్ ॥ ౫౩
స దేవ్యా వ్యవసాయం చ ఘోరం చ శపథం కృతం ।
ధ్యాత్వా రామేతి నిశ్వస్య ఛిన్నస్తరురివాపతత్ ॥ ౫౪
నష్టచిత్తో యథోన్మత్తః విపరీతో యథాఽఽతురః ।
హృతతేజా యథా సర్పః బభూవ జగతీపతిః ॥ ౫౫
దీనయా తు గిరా రాజా ఇతి హోవాచ కైకయీం ।
అనర్థమిమమర్థాభం కేన త్వముపదర్శితా ॥ ౫౬
భూతోపహతచిత్తేవ బ్రువంతీ మాం న లజ్జసే ।
శీలవ్యసనమేతత్తే నాభిజానామ్యహం పురా ॥ ౫౭
బాలాయాస్తత్త్విదానీం తే లక్షయే విపరీతవత్ ।
కుతో వా తే భయం జాతం యా త్వమేవంవిధం వరం ॥ ౫౮
రాష్ట్రే భరతమాసీనం వృణీషే రాఘవం వనే ।
విరమైతేన భావేన త్వమేతేనానృతేన వా ॥ ౫౯
యది భర్తుః ప్రియం కార్యం లోకస్య భరతస్య చ ।
నృశంసే పాపసంకల్పే క్షుద్రే దుష్కృతకారిణి ॥ ౬౦
కిం ను దుఃఖమలీకం వా మయి రామే చ పశ్యసి ।
న కథంచిదృతే రామాత్ భరతో రాజ్యమావసేత్ ॥ ౬౧

రామాదపి హి తం మన్యే ధర్మతో బలవత్తరం ।
కథం ద్రక్ష్యామి రామస్య వనం గచ్ఛేతి భాషితే ॥ ౬౨
ముఖవర్ణం వివర్ణం తం యథైవేందుముపప్లుతం ।
తాం హి మే సుకృతాం బుద్ధిం సుహృద్భిస్సహ నిశ్చితాం ॥ ౬౩
కథం ద్రక్ష్యామ్యపావృత్తాం పరైరివ హతాం చమూం ।
కిం మాం వక్ష్యంతి రాజానః నానాదిగ్భ్యస్సమాగతాః ॥ ౬౪
బాలో బతాయమైక్ష్వాకః చిరం రాజ్యమకారయత్ ।
యదా తు బహవో వృద్ధాః గుణవంతో బహుశ్రుతాః ॥ ౬౫
పరిప్రక్ష్యంతి కాకుత్స్థం వక్ష్యామి కిమహం తదా ।
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన రామః ప్రవ్రాజితో మయా ॥ ౬౬
యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్ తదసత్యం భవిష్యతి ।
కిం మాం వక్ష్యతి కౌసల్యా రాఘవే వనమాస్థితే ॥ ౬౭
కిం చైనాం ప్రతివక్ష్యామి కృత్వా విప్రియమీదృశం ।
యదా యదా హి కౌసల్యా దాసీవచ్చ సఖీవ చ ॥ ౬౮
భార్యావద్భగినీవచ్చ మాతృవచ్చోపతిష్ఠతి ।
సతతం ప్రియకామా మే ప్రియపుత్రా ప్రియంవదా ॥ ౬౯
న మయా సత్కృతా దేవీ సత్కారార్హా కృతే తవ ।
ఇదానీం తత్తపతి మాం యన్మయా సుకృతం త్వయి ॥ ౭౦
అపథ్యవ్యంజనోపేతం భుక్తమన్నమివాతురం ।
విప్రకారం చ రామస్య సంప్రయాణం వనస్య చ ॥ ౭౧

సుమిత్రా ప్రేక్ష్య వై భీతా కథం మే విశ్వసిష్యతి ।
కృపణం బత వైదేహీ శ్రోష్యతి ద్వయమప్రియం ॥ ౭౨
మాం చ పంచత్వమాపన్నం రామం చ వనమాశ్రితం ।
వైదేహీ బత మే ప్రాణాన్ శోచంతీ క్షపయిష్యతి ॥ ౭౩
హీనా హిమవతః పార్శ్వే కిన్నరేణేవ కిన్నరీ ।
న హి రామమహం దృష్ట్వా ప్రవసంతం మహావనే ॥ ౭౪
చిరం జీవితుమాశంసే రుదంతీం చాపి మైథిలీం ।
సా నూనం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి ॥ ౭౫
న హి ప్రవ్రాజితే రామే దేవి జీవితుముత్సహే ।
సతీం త్వామహమత్యంతం వ్యవస్యామ్యసతీం సతీం ॥ ౭౬
రూపిణీం విషసంయుక్తాం పీత్వేవ మదిరాం నరః ।
అనృతైర్బహు మాం సాంత్వైః సాంత్వయంతీ స్మ భాషసే॥౭౭
గీతశబ్దేన సంరుధ్య లుబ్ధో మృగమివావధీః ।
అనార్య ఇతి మామార్యాః పుత్రవిక్రాయికం ధ్రువం ॥ ౭౮
ధిక్కరిష్యంతి రథ్యాసు సురాపం బ్రాహ్మణం యథా ।
అహో దుఃఖమహో కృచ్ఛ్రం యత్ర వాచః క్షమే తవ ॥ ౭౯
దుఃఖమేవంవిధం ప్రాప్తం పురాకృతమివాశుభం ।
చిరం ఖలు మయా పాపే త్వం పాపేనాభిరక్షితా ॥ ౮౦
అజ్ఞానాదుపసంపన్నా రజ్జురుద్బంధినీ యథా ।
రమమాణస్త్వయా సార్ధం మృత్యుం త్వాం నాభిలక్షయే॥౮౧

బాలో రహసి హస్తేన కృష్ణసర్పమివాస్పృశం ।
మయా హ్యపితృకః పుత్రః స మహాత్మా దురాత్మనా ॥ ౮౨
తం తు మాం జీవలోకోఽయం నూనమాక్రోష్టుమర్హతి ।
బాలిశో బత కామాత్మా రాజా దశరథో భృశం ॥ ౮౩
యః స్త్రీకృతే ప్రియం పుత్రం వనం ప్రస్థాపయిష్యతి ।
వ్రతైశ్చ బ్రహ్మచర్యైశ్చ గురుభిశ్చోపకర్శితః ॥ ౮౪
భోగకాలే మహత్కృచ్ఛ్రం పునరేవ ప్రపత్స్యతే ।
నాలం ద్వితీయం వచనం పుత్రో మాం ప్రతిభాషితుం ॥ ౮౫
స వనం ప్రవ్రజేత్యుక్తః బాఢమిత్యేవ వక్ష్యతి ।
యది మే రాఘవః కుర్యాత్ వనం గచ్ఛేతి చోదితః ॥ ౮౬
ప్రతికూలం ప్రియం మే స్యాత్ న తు వత్సః కరిష్యతి ।
శుద్ధభావో హి భావం మే న తు జ్ఞాస్యతి రాఘవః ॥ ౮౭
స వనం ప్రవ్రజేత్యుక్తః బాఢమిత్యేవ వక్ష్యతి ।
రాఘవే హి వనం ప్రాప్తే సర్వలోకస్య ధిక్కృతం ॥ ౮౮
మృత్యురక్షమణీయం మాం నయిష్యతి యమక్షయం ।
మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజపుంగవే ॥ ౮౯
ఇష్టే మమ జనే శేషే కిం పాపం ప్రతిపత్స్యసే ।
కౌసల్యాం మాం చ రామం చ పుత్రౌ చ యది హాస్యతి ॥ ౯౦
దుఃఖాన్యసహతీ దేవీ మామేవానుమరిష్యతి ।
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ మాం చ పుత్రైస్త్రిభిస్సహ ॥ ౯౧

ప్రక్షిప్య నరకే నా త్వం కైకేయి సుఖితా భవ ।
మయా రామేణ చ త్యక్తం శాశ్వతం సత్కృతం గుణైః ॥ ౯౨
ఇక్ష్వాకుకులమక్షోభ్యం ఆకులం పాలయిష్యసి ।
ప్రియం చేద్భరతస్యైతత్ రామప్రవ్రాజనం భవేత్ ॥ ౯౩
మా స్మ మే భరతః కార్షీత్ ప్రేతకృత్యం గతాయుషః ।
హంతానార్యే మమామిత్రే సకామా భవ కైకయి ॥ ౯౪
మృతే మయి గతే రామే వనం పురుషపుంగవే ।
సేదానీం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి ॥ ౯౫
త్వం రాజపుత్రీవాదేన న్యవసో మమ వేశ్మని ।
అకీర్తిశ్చాతులా లోకే ధ్రువః పరిభవశ్చ మే ॥ ౯౬
సర్వభూతేషు చావజ్ఞా యథా పాపకృతస్తథా ।
కథం రథైర్విభుర్యాత్వా గజాశ్వైశ్చ ముహుర్ముహుః ॥ ౯౭
పద్భ్యాం రామో మహారణ్యే వత్సో మే విచరిష్యతి ।
యస్య త్వాహారసమయే సూదాః కుండలధారిణః ॥ ౯౮
అహంపూర్వాః పచంతి స్మ ప్రశస్తం పానభోజనం ।
స కథం ను కషాయాణి తిక్తాని కటుకాని చ ॥ ౯౯
భక్షయన్ వన్యమాహారం సుతో మే వర్తయిష్యతి ।
మహార్హవస్త్రసంవీతః భూత్వా చిరసుఖోషితః ॥ ౧౦౦
కాషాయపరిధానస్తు కథం భూమౌ నివత్స్యతి ।
కస్యైతద్దారుణం వాక్యం ఏవంవిధమచింతితం ॥ ౧౦౧

రామస్యారణ్యగమనం భరతస్యాభిషేచనం ।
ధిగస్తు యోషితో నామ శఠాః స్వార్థపరాస్సదా ॥ ౧౦౨

న బ్రవీమి స్త్రియస్సర్వాః భరతస్యైవ మాతరం ।
అనర్థభావేఽర్థపరే నృశంసే
మమానుతాపాయ నివిష్టభావే ।
కిమప్రియం పశ్యసి మన్నిమిత్తం
హితానుకారిణ్యథవాఽపి రామే ॥ ౧౦౩

పరిత్యజేయుః పితరో హి పుత్రాన్
భార్యాః పతీంశ్చాపి కృతానురాగాః ।
కృత్స్నం హి సర్వం కుపితం జగత్స్యాత్
దృష్ట్వైవ రామం వ్యసనే నిమగ్నం ॥ ౧౦౪
అహం పునర్దేవకుమారరూపం
అలంకృతం తం సుతమావ్రజంతం ।
నందామి పశ్యన్నపి దర్శనేన
భవామి దృష్ట్వా చ పునర్యువేవ ॥ ౧౦౫

వినాఽపి సూర్యేణ భవేత్ ప్రవృత్తిః
అవర్షతా వజ్రధరేణ వాఽపి ।
రామం తు గచ్ఛంతమితస్సమీక్ష్య
జీవేన్న కశ్చిత్త్వితి చేతనా మే ॥ ౧౦౬

వినాశకామామహితామమిత్రాం
ఆవాసయం మృత్యుమివాత్మనస్త్వాం ।
చిరం బతాంకేన ధృతాఽసి సర్పీ
మహావిషా తేన హతోఽస్మి మోహాత్ ॥ ౧౦౭

మయా చ రామేణ చ లక్ష్మణేన
ప్రశాస్తు హీనో భరతస్త్వయా సహ ।
పురం చ రాష్ట్రం చ నిహత్య బాంధవాన్
మమాహితానాం చ భవాభిహర్షిణీ ॥ ౧౦౮

నృశంసవృత్తే వ్యసనప్రహారిణి
ప్రసహ్య వాక్యం యదిహాద్య భాషసే ।
న నామ తే కేన ముఖాత్పతంత్యధః
విశీర్యమాణా దశనాస్సహస్రధా ॥ ౧౦౯

న కించిదాహాహితమప్రియం వచః
న వేత్తి రామః పరుషాణి భాషితుం ।
కథం ను రామే హ్యభిరామవాదిని
బ్రవీషి దోషాన్ గుణనిత్యసమ్మతే ॥ ౧౧౦

ప్రతామ్య వా ప్రజ్వల వా ప్రణశ్య వా
సహస్రశో వా స్ఫుటితా మహీం వ్రజ ।
న తే కరిష్యామి వచస్సుదారుణం
మమాహితం కేకయరాజపాంసని ॥ ౧౧౧

క్షురోపమాం నిత్యమసత్ప్రియంవదాం
  ప్రదుష్టభావాం స్వకులోపఘాతినీం ।
న జీవితుం త్వాం విషహే మనోరమాం
  దిధక్షమాణాం హృదయం సబంధనం ॥ ౧౧౨
న జీవితం మేఽస్తి పునః కుతస్సుఖం
  వినాఽఽత్మజేనాత్మవతః కుతో రతిః ।
మమాహితం దేవి న కర్తుమర్హసి
  స్పృశామి పాదావపి తే ప్రసీద మె ॥ ౧౧౩
స భూమిపాలో విలపన్ననాథవత్
  స్త్రియా గృహీతో హృదయేఽతిమాత్రయా ।
పపాత దేవ్యాశ్చరణౌ ప్రసారితౌ
  ఉభావసంస్పృశ్య యథాఽఽతురస్తథా ॥ ౧౧౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే–ద్వాదశస్సర్గః.

అథ త్రయోదశస్సర్గః.

అతదర్హం మహారాజం శయానమతథోచితం ।
యయాతిమివ పుణ్యాంతే దేవలోకాత్ పరిచ్యుతం ॥ ౧
అనర్థరూపా సిద్ధార్థా హ్యభీతా భయదర్శినీ ।
పునరాకారయామాస తమేవ వరమంగనా ॥ ౨

త్వం కత్థసే మహారాజ సత్యవాదీ దృఢవ్రతః ।
మమ చేమం వరం కస్మాత్ విధారయితుమిచ్ఛసి ॥ ౩
ఏవముక్తస్తు కైకేయ్యా రాజా దశరథస్తదా ।
ప్రత్యువాచ తతః క్రుద్ధః ముహూర్తం విహ్వలన్నివ ॥ ౪
మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజపుంగవే ।
హంతానార్యే మమామిత్రే సకామా సుఖినీ భవ ॥ ౫
స్వర్గేఽపి ఖలు రామస్య కుశలం దైవతైరహం ।
ప్రత్యాదేశాదభిహితం ధారయిష్యే కథం బత ॥ ౬
కైకేయ్యాః ప్రియకామేన రామః ప్రవ్రాజితో మయా ।
యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్ తదసత్యం భవిష్యతి ॥ ౭
అపుత్రేణ మయా పుత్రః శ్రమేణ మహతా మహాన్ ।
రామో లబ్ధో మహాబాహుః స కథం త్యజ్యతే మయా ॥ ౮
శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ జితక్రోధః క్షమాపరః ।
కథం కమలపత్రాక్షః మయా రామో వివాస్యతే ॥ ౯
కథమిందీవరశ్యామం దీర్ఘబాహుం మహాబలం ।
అభిరామమహం రామం ప్రేషయిష్యామి దండకాన్ ॥ ౧౦
సుఖానాముచితస్యైవ దుఃఖైరనుచితస్య చ ।
దుఃఖం నామానుపశ్యేయం కథం రామస్య ధీమతః ॥ ౧౧
యది దుఃఖమకృత్వాఽద్య మమ సంక్రమణం భవేత్ ।
అదుఃఖార్హస్య రామస్య తతస్సుఖమవాప్నుయాం ॥ ౧౨

నృశంసే పాపసంకల్పే రామం సత్యపరాక్రమం ।
కిం విప్రియేణ కైకేయి ప్రియం యోజయసే మమ ॥ ౧౩
అకీర్తిరతులా లోకే ధ్రువః పరిభవశ్చ మే ।
తథా విలపతస్తస్య పరిభ్రమితచేతసః ॥ ౧౪
అస్తమభ్యగమత్ సూర్యో రజనీ చాభ్యవర్తత ।
సా త్రియామా తథాఽఽర్తస్య చంద్రమండలమండితా ॥ ౧౫
రాజ్ఞో విలపమానస్య న వ్యభాసత శర్వరీ ।
తథైవోష్ణం వినిశ్వస్య వృద్ధో దశరథో నృపః ॥ ౧౬
విలలాపార్తవద్దుఃఖం గగనాసక్తలోచనః ।
న ప్రభాతం త్వయేచ్ఛామి నిశే నక్షత్రభూషణే ॥ ౧౭
క్రియతాం మే దయా భద్రే మయాఽయం రచితోఽంజలిః ।
అథవా గమ్యతాం శీఘ్రం నాహమిచ్ఛామి నిర్ఘృణాం ॥ ౧౮
నృశంసాం కైకయీం ద్రష్టుం యత్కృతే వ్యసనం మహత్ ।
ఏవముక్త్వా తతో రాజా కైకేయీం సంయతాంజలిః ॥ ౧౯
ప్రసాదయామాస పునః కైకేయీం చేదమబ్రవీత్ ।
సాధువృత్తస్య దీనస్య త్వద్గతస్య గతాయుషః ॥ ౨౦
ప్రసాదః క్రియతాం దేవి భద్రే రాజ్ఞో విశేషతః ।
శూన్యేన ఖలు సుశ్రోణి మయేదం సముదాహృతం ॥ ౨౧
కురు సాధు ప్రసాదం మే బాలే సహృదయా హ్యసి ।
ప్రసీద దేవి రామో మే త్వద్దత్తం రాజ్యమవ్యయం ॥ ౨౨

లభతామసితాపాంగే యశః పరమవాప్నుహి ।
మమ రామస్య లోకస్య గురూణాం భరతస్య చ ॥ ౨౩
ప్రియమేతద్గురుశ్రోణి కురు చారుముఖేక్షణే ।
విశుద్ధభావస్య సుదుష్టభావా
తామ్రేక్షణస్యాశ్రుకలస్య రాజ్ఞః ।
శ్రుత్వా విచిత్రం కరుణం విలాపం
భర్తుర్నృశంసా న చకార వాక్యం ॥ ౨౪
తతస్స రాజా పునరేవ మూర్ఛితః
ప్రియామదుష్టాం ప్రతికూలభాషిణీం ।
సమీక్ష్య పుత్రస్య వివాసనం ప్రతి
క్షితౌ విసంజ్ఞో నిపపాత దుఃఖితః ॥ ౨౫
ఇతీవ రాజ్ఞో వ్యథితస్య సా నిశా
జగామ ఘోరం శ్వసతో మనస్వినః ।
విబోధ్యమానః ప్రతిబోధనం తదా
నివారయామాస స రాజసత్తమః ॥ ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రయోదశస్సర్గః.

అథ చతుర్దశస్సర్గః.

పుత్రశోకార్దితం పాపా విసంజ్ఞం పతితం భువి ।
వివేష్టమానముద్వీక్ష్య సైక్ష్వాకమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧

పాపం కృత్వైవ కిమిదం మమ సంశ్రుత్య సంశ్రవం ।
శేషే క్షితితలే సన్నః స్థిత్యాం స్థాతుం త్వమర్హసి ॥ ౨
ఆహుస్సత్యం హి పరమం ధర్మం ధర్మవిదో జనాః ।
సత్యమాశ్రిత్య హి మయా త్వం చ ధర్మం ప్రచోదితః ॥ ౩
సంశ్రుత్య శైబ్యః శ్యేనాయ స్వాం తనుం జగతీపతిః ।
ప్రదాయ పక్షిణే రాజన్ జగామ గతిముత్తమాం ॥ ౪
తథా హ్యలర్కస్తేజస్వీ బ్రాహ్మణే వేదపారగే ।
యాచమానే స్వకే నేత్రే ఉద్ధృత్యావిమనా దదౌ ॥ ౫
సరితాం తు పతిః స్వల్పాం మర్యాదాం సత్యమన్వితః ।
సత్యానురోధాత్ సమయే స్వాం వేలాం నాతివర్తతే ॥ ౬
సత్యమేకపదం బ్రహ్మ సత్యే ధర్మః ప్రతిష్ఠితః ।
సత్యమేవాక్షయా వేదాః సత్యేనైవాప్యతే పరం ॥ ౭
సత్యం సమనువర్తస్వ యది ధర్మే ధృతా మతిః ।
సఫలస్స వరో మేఽస్తు వరదో హ్యసి సత్తమ ॥ ౮
ధర్మస్యేహాభికామార్థం మమ చైవాభిచోదనాత్ ।
ప్రవ్రాజయ సుతం రామం త్రిః ఖలు త్వాం బ్రవీమ్యహం ॥ ౯
సమయం చ మమాద్యేమం యది త్వం న కరిష్యసి ।
అగ్రతస్తే పరిత్యక్తా పరిత్యక్ష్యామి జీవితం ॥ ౧౦
ఏవం ప్రచోదితో రాజా కైకేయ్యా నిర్విశంకయా ।
నాశకత్ పాశమున్మోక్తుం బలిరింద్రకృతం యథా ॥ ౧౧

ఉద్భ్రాంతహృదయశ్చాపి వివర్ణవదనోఽభవత్ ।
స ధుర్యో వై పరిస్పందన్ యుగచక్రాంతరం యథా ॥ ౧౨
విహ్వలాభ్యాం చ నేత్రాభ్యాం అపశ్యన్నివ భూపతిః ।
కృచ్ఛ్రాద్ధైర్యేణ సంస్తభ్య కైకేయీమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧౩
యస్తే మంత్రకృతః పాణిః అగ్నౌ పాపే మయా ధృతః ।
తం త్యజామి స్వజం చైవ తవ పుత్రం త్వయా సహ ॥ ౧౪
ప్రయాతా రజనీ దేవి సూర్యస్యోదయనం ప్రతి ।
అభిషేకం గురుజనః త్వరయిష్యతి మాం ధ్రువం ॥ ౧౫
రామాభిషేకసంభారైః తదర్థముపకల్పితైః ।
రామః కారయితవ్యో మే మృతస్య సలిలక్రియాం ॥ ౧౬
త్వయా సపుత్రయా నైవ కర్తవ్యా సలిలక్రియా ।
వ్యాహంతాస్యశుభాచారే యది రామాభిషేచనం ॥ ౧౭
న చ శక్నోమ్యహం ద్రష్టుం దృష్ట్వా పూర్వం తథా సుఖం ।
హతహర్షం నిరానందం పునర్జనమవాఙ్ముఖం ॥ ౧౮
తాం తథా బ్రువతస్తస్య భూమిపస్య మహాత్మనః ।
ప్రభాతా శర్వరీ పుణ్యా చంద్రనక్షత్రశాలినీ ॥ ౧౯
తతః పాపసమాచారా కైకేయీ పార్థివం పునః ।
ఉవాచ పరుషం వాక్యం వాక్యజ్ఞా రోషమూర్ఛితా ॥ ౨౦
కిమిదం భాషసే రాజన్ వాక్యం గరరుజోపమం ।
ఆనాయయితుమక్లిష్టం పుత్రం రామమిహార్హసి ॥ ౨౧

స్థాప్య రాజ్యే మమ సుతం కృత్వా రామం వనేచరం ।
నిస్సపత్నాం చ మాం కృత్వా కృతకృత్యా భవిష్యసి ॥ ౨౨
స నున్న ఇవ తీక్ష్ణేన ప్రతోదేన హయోత్తమః ।
రాజా ప్రచోదితోఽభీక్ష్ణం కైకేయీమిదమబ్రవీత్ ॥ ౨౩
ధర్మబంధేన బద్ధోఽస్మి నష్టా చ మమ చేతనా ।
జ్యేష్ఠం పుత్రం ప్రియం రామం ద్రష్టుమిచ్ఛామి ధార్మికం ॥
తతః ప్రభాతాం రజనీం ఉదితే చ దివాకరే ।
పుణ్యే నక్షత్రయోగే చ ముహూర్తే చ సమాహితే ॥ ౨౪
వసిష్ఠో గుణసంపన్నః శిష్యైః పరివృతస్తదా ।
ఉపగృహ్యాశు సంభారాన్ ప్రవివేశ పురోత్తమం ॥ ౨౬
సిక్తసంమార్జితపథాం పతాకోత్తమభూషితాం ।
విచిత్రకుసుమాకీర్ణాం నానాస్రగ్భిర్విరాజితాం ॥ ౨౭
సంహృష్టమనుజోపేతాం సమృద్ధవిపణాపణాం ।
మహోత్సవసమాకీర్ణాం రాఘవార్థే సముత్సుకాం ॥ ౨౮
చందనాగరుధూపైశ్చ సర్వతః ప్రతిధూపితాం ।
తాం పురీం సమతిక్రమ్య పురందరపురోపమాం ॥ ౨౯
దదర్శాంతఃపురం శ్రేష్ఠం నానాద్విజగణాయుతం ।
పౌరజానపదాకీర్ణం బ్రాహ్మణైరుపశోభితం ॥ ౩౦
యజ్ఞవిద్భిస్సుసంపూర్ణం సదస్యైః పరమద్విజైః ।
తదంతఃపురమాసాద్య వ్యతిచక్రామ తం జనం ॥ ౩౧

వసిష్ఠః పరమప్రీతః పరమర్షిర్వివేశ చ ।
స త్వపశ్యద్వినిష్క్రాంతం సుమంత్రం నామ సారథిం ॥ ౩౨
ద్వారే మనుజసింహస్య సచివం ప్రియదర్శనం ।
తమువాచ మహాతేజాః సూతపుత్రం విశారదం ॥ ౩౩
వసిష్ఠః క్షిప్రమాచక్ష్వ నృపతేర్మామిహాగతం ।
ఇమే గంగోదకఘటాః సాగరేభ్యశ్చ కాంచనాః ॥ ౩౪
ఔదుంబరం భద్రపీఠం అభిషేకార్థమాహృతం ।
సర్వబీజాని గంధాశ్చ రత్నాని వివిధాని చ ॥ ౩౫
క్షౌద్రం దధి ఘృతం లాజాః దర్భాస్సుమనసః పయః ।
అష్టౌ చ కన్యా రుచిరాః మత్తశ్చ వరవారణః ॥ ౩౬
చతురశ్వో రథః శ్రీమాన్ నిస్త్రింశో ధనురుత్తమం ।
వాహనం నరసంయుక్తం ఛత్రం చ శశిసన్నిభం ॥ ౩౭
శ్వేతే చ వాలవ్యజనే భృంగారుశ్చ హిరణ్మయః ।
హేమదామపినద్ధశ్చ కకుద్మాన్ పాండురో వృషః ॥ ౩౮
కేసరీ చ చతుర్దంష్ట్రో హరిశ్రేష్ఠో మహాబలః ।
సింహాసనం వ్యాఘ్రతనుః సమిద్ధశ్చ హుతాశనః ॥ ౩౯
సర్వవాదిత్రసంఘాశ్చ వేశ్యాశ్చాలంకృతాః స్త్రియః ।
ఆచార్యా బ్రాహ్మణా గావః పుణ్యాశ్చ మృగపక్షిణః ॥ ౪౦
పౌరజానపదశ్రేష్ఠాః నైగమాశ్చ గణైస్సహ ।
ఏతే చాన్యే చ బహవః ప్రీయమాణాః ప్రియంవదాః ॥ ౪౧

అభిషేకాయ రామస్య సహ తిష్ఠంతి పార్థివైః ।
త్వరయస్వ మహారాజం యథా సముదితేఽహని ॥ ౪౨
పుష్యే నక్షత్రయోగే చ రామో రాజ్యమవాప్నుయాత్ ।
ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా సూతపుత్రో మహాత్మనః ॥ ౪౩
స్తువన్ నృపతిశార్దూలం ప్రవివేశ నివేశనం ।
తం తు పూర్వోదితం వృద్ధం ద్వారస్థా రాజసమ్మతం ॥ ౪౪
న శేకురభిసంరోద్ధుం రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షవః ।
స సమీపస్థితో రాజ్ఞః తామవస్థామజజ్ఞివాన్ ॥ ౪౫
వాగ్భిః పరమతుష్టాభిః అభిష్టోతుం ప్రచక్రమే ।
తతస్సూతో యథాకాలం పార్థివస్య నివేశనే ॥ ౪౬
సుమంత్రః ప్రాంజలిర్భూత్వా తుష్టావ జగతీపతిం ।
యథా నందతి తేజస్వీ సాగరో భాస్కరోదయే ॥ ౪౭
ప్రీతః ప్రీతేన మనసా తథాఽఽనందఘనస్స్వతః ।
ఇంద్రమస్యాం తు వేలాయాం అభితుష్టావ మాతలిః ॥ ౪౮
సోఽజయద్దానవాన్ సర్వాన్ తథా త్వాం బోధయామ్యహం ।
వేదాస్సహాంగవిద్యాశ్చ యథా హ్యాత్మభువం విభుం ॥ ౪౯
బ్రహ్మాణం బోధయంత్యద్య తథా త్వాం బోధయామ్యహం ।
ఆదిత్యస్సహ చంద్రేణ యథా భూతధరాం శుభాం ॥ ౫౦
బోధయత్యద్య పృథివీం తథా త్వాం బోధయామ్యహం ।
ఉత్తిష్ఠాశు మహారాజ కృతకౌతుకమంగళః ॥ ౫౧

విరాజమానో వపుషా మేరోరివ దివాకరః ।
సోమసూర్యౌ చ కాకుత్స్థ శివవైశ్రవణావపి ॥ ౫౨
వరుణశ్చాగ్నిరింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే ।
గతా భగవతీ రాత్రిః కృతం కృత్యమిదం తవ ॥ ౫౩
బుధ్యస్వ నృపశార్దూల కురు కార్యమనంతరం ।
ఉదతిష్ఠత రామస్య సమగ్రమభిషేచనం ॥ ౫౪
పౌరజానపదైశ్చాపి నైగమైశ్చ కృతాంజలిః ।
స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ బ్రాహ్మణైస్సహ తిష్ఠతి ॥ ౫౫
క్షిప్రమాజ్ఞాప్యతాం రాజన్ రాఘవస్యాభిషేచనం ।
యథా హ్యపాలాః పశవః యథా సేనా హ్యనాయకా ॥ ౫౬
యథా చంద్రం వినా రాత్రిః యథా గావో వినా వృషం ।
ఏవం హి భవితా రాష్ట్రం యత్ర రాజా న దృశ్యతే ॥ ౫౭
ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా సాంత్వపూర్వమివార్థవత్ ।
అభ్యకీర్యత శోకేన భూయ ఏవ మహీపతిః ॥ ౫౮
తతస్స రాజా తం సూతం సన్నహర్షస్సుతం ప్రతి ।
శోకరక్తేక్షణః శ్రీమాన్ ఉద్వీక్ష్యోవాచ ధార్మికః ॥ ౫౯
వాక్యైస్తు ఖలు మర్మాణి మమ భూయో నికృంతసి ।
సుమంత్రః కరుణం శ్రుత్వా దృష్ట్వా దీనం చ పార్థివం ॥ ౬౦
ప్రగృహీతాంజలిః కించిత్ తస్మాద్దేశాదపాక్రమత్ ।
యదా వక్తుం స్వయం దైన్యాత్ న శశాక మహీపతిః ॥ ౬౧

తదా సుమంత్రం మంత్రజ్ఞా కైకేయీ ప్రత్యువాచ హ ।
సుమంత్ర రాజా రజనీం రామహర్షసముత్సుకః ॥ ౬౨
ప్రజాగరపరిశ్రాంతో నిద్రాయా వశమేయివాన్ ।
తద్గచ్ఛ త్వరితం సూత రాజపుత్రం యశస్వినం ॥ ౬౩
రామమానయ భద్రం తే నాత్ర కార్యా విచారణా ।
స మన్యమానః కల్యాణం హృదయేన ననంద చ ॥ ౬౪
నిర్జగామ చ సంప్రీత్యా త్వరితో రాజశాసనాత్ ।
సుమంత్రశ్చింతయామాస త్వరితం చోదితస్తయా ॥ ౬౫
వ్యక్తం రామాభిషేకార్థం ఇహాయాస్యతి ధర్మవిత్ ।
ఇతి సూతో మతిం కృత్వా హర్షేణ మహతా వృతః ॥ ౬౬
నిర్జగామ మహాబాహోః రాఘవస్య దిదృక్షయా ।
సాగరహ్రదసంకాశాత్ సుమంత్రోఽంతఃపురాచ్ఛుభాత్ ॥ ౬౭
నిష్క్రమ్య జనసంబాధం దదర్శ ద్వారమగ్రతః ।

తతః పురస్తాత్ సహసా వినిర్గతో
మహీపతీన్ ద్వారగతో విలోకయన్ ।
దదర్శ పౌరాన్ వివిధాన్ మహాధనాన్
ఉపస్థితాన్ ద్వారముపేత్య విష్ఠితాన్ ॥ ౬౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతుర్దశస్సర్గః.

అథ పంచదశస్సర్గః.

తే తు తాం రజనీముష్య బ్రాహ్మణా వేదపారగాః ।
ఉపతస్థురుపస్థానం సహరాజపురోహితాః ॥ ౧
అమాత్యా బలముఖ్యాశ్చ ముఖ్యా యే నిగమస్య చ ।
రాఘవస్యాభిషేకార్థే ప్రీయమాణాస్తు సంగతాః ॥ ౨
ఉదితే విమలే సూర్యే పుష్యే చాభ్యాగతేఽహని ।
లగ్నే కర్కటకే ప్రాప్తే జన్మ రామస్య చ స్థితే ॥ ౩
అభిషేకాయ రామస్య ద్విజేంద్రైరుపకల్పితం ।
కాంచనా జలకుంభాశ్చ భద్రపీఠం స్వలంకృతం ॥ ౪
రథశ్చ సమ్యగాస్తీర్ణః భాస్వతా వ్యాఘ్రచర్మణా ।
గంగాయమునయోః పుణ్యాత్ సంగమాదాహృతం జలం ॥ ౫
యాశ్చాన్యాస్సరితః పుణ్యాః హ్రదాః కూపాస్సరాంసి చ ।
ప్రాగ్వాహాశ్చోర్ధ్వవాహాశ్చ తిర్యగ్వాహాస్సమాహితాః ॥ ౬
తాభ్యశ్చైవాహృతం తోయం సముద్రేభ్యశ్చ సర్వశః ।
సలాజాః క్షీరిభిశ్ఛన్నాః ఘటాః కాంచనరాజతాః ॥ ౭
పద్మోత్పలయుతా భాంతి పూర్ణాః పరమవారిణా ।
క్షౌద్రం దధి ఘృతం లాజాః దర్భాస్సుమనసః పయః ॥ ౮
అష్టౌ చ కన్యా రుచిరాః మత్తశ్చ వరవారణః ।
వేశ్యాశ్చైవ శుభాచారాః సర్వాభరణభూషితాః ॥ ౯

చంద్రాంశువికచప్రఖ్యం కాంచనం రత్నభూషితం ।
సజ్జం తిష్ఠతి రామస్య వాలవ్యజనముత్తమం ॥ ౧౦
చంద్రమండలసంకాశం ఆతపత్రం చ పాండురం ।
సజ్జం ద్యుతికరం శ్రీమత్ అభిషేకపురస్కృతం ॥ ౧౧
పాండురశ్చ వృషస్సజ్జః పాండురోఽశ్వశ్చ సుస్థితః ।
ప్రసృతశ్చ గజః శ్రీమాన్ ఔపవాహ్యః ప్రతీక్షతే ॥ ౧౨
అష్టౌ చ కన్యా మాంగళ్యాః సర్వాభరణభూషితాః ।
వాదిత్రాణి చ సర్వాణి వందినశ్చ తథా పరే ॥ ౧౩
ఇక్ష్వాకూణాం యథా రాజ్యే సంభ్రియేతాభిషేచనం ।
తథాజాతీయమాదాయ రాజపుత్రాభిషేచనం ॥ ౧౪
తే రాజవచనాత్తత్ర సమవేతా మహీపతిం ।
అపశ్యంతోఽబ్రువన్ కో ను రాజ్ఞో నః ప్రతివేదయేత్ ॥ ౧౫
న పశ్యామశ్చ రాజానం ఉదితశ్చ దివాకరః ।
యౌవరాజ్యాభిషేకశ్చ సజ్జో రామస్య ధీమతః ॥ ౧౬
ఇతి తేషు బ్రువాణేషు సార్వభౌమాన్ మహీపతీన్ ।
అబ్రవీత్తానిదం సర్వాన్ సుమంత్రో రాజసత్కృతః ॥ ౧౭
రామం రాజ్ఞో నియోగేన త్వరయా ప్రస్థితోఽస్మ్యహం ।
పూజ్యా రాజ్ఞో భవంతస్తు రామస్య చ విశేషతః ॥ ౧౮
అయం పృచ్ఛామి వచనాత్ సుఖమాయుష్మతామహం ।
రాజ్ఞస్సంప్రతిబుద్ధస్య యచ్చాగమనకారణం ॥ ౧౯

ఇత్యుక్త్వాఽంతఃపురద్వారం ఆజగామ పురాణవిత్ ।
సదాఽసక్తం చ తద్వేశ్మ సుమంత్రః ప్రవివేశ హ ॥ ౨౦
తుష్టావాస్య తదా వంశం ప్రవిశ్య స విశాంపతేః ।
శయనీయం నరేంద్రస్య తదాసాద్య వ్యతిష్ఠత ॥ ౨౧
సోఽత్యాసాద్య తు తద్వేశ్మ తిరస్కరణిమంతరా ।
ఆశీర్భిర్గుణయుక్తాభిః అభితుష్టావ రాఘవం ॥ ౨౨
సోమసూర్యౌ చ కాకుత్స్థ శివవైశ్రవణావపి ।
వరుణశ్చాగ్నిరింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే ॥ ౨౩
గతా భగవతీ రాత్రిః కృతం కృత్యమిదం తవ ।
బుధ్యస్వ నృపశార్దూల కురు కార్యమనంతరం ॥ ౨౪
బ్రాహ్మణా బలముఖ్యాశ్చ నైగమాశ్చాగతా నృప ।
దర్శనం ప్రతికాంక్షంతే ప్రతిబుధ్యస్వ రాఘవ ॥ ౨౫
స్తువంతం తం తదా సూతం సుమంత్రం మంత్రకోవిదం ।
ప్రతిబుధ్య తతో రాజా ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨౬
రామమానయ సూతేతి యదస్యభిహితోఽనయా ।
కిమిదం కారణం యేన మమాజ్ఞా ప్రతిహన్యతే ॥ ౨౭
న చైవ సంప్రసుప్తోఽహం ఆనయేహాశు రాఘవం ।
ఇతి రాజా దశరథః సూతం తత్రాన్వశాత్పునః ॥ ౨౮
స రాజవచనం శ్రుత్వా శిరసా ప్రతిపూజ్య తం ।
నిర్జగామ నృపావాసాత్ మన్యమానః ప్రియం మహత్ ॥ ౨౯

ప్రపన్నో రాజమార్గం చ పతాకాధ్వజశోభితం ।
హృష్టః ప్రముదితస్సూతః జగామాశు విలోకయన్ ॥ ౩౦
స సూతస్తత్ర శుశ్రావ రామాధికరణాః కథాః ।
అభిషేచనసంయుక్తాః సర్వలోకస్య హృష్టవత్ ॥ ౩౧
తతో దదర్శ రుచిరం కైలాసశిఖరప్రభం ।
రామవేశ్మ సుమంత్రస్తు శక్రవేశ్మసమప్రభం ॥ ౩౨
మహాకవాటవిహితం వితర్దిశతశోభితం ।
శారదాభ్రఘనప్రఖ్యం దీప్తం మేరుగుహోపమం ॥ ౩౩
మణిభిర్వరమాల్యానాం సుమహద్భిరలంకృతం ।
ముక్తామణిభిరాకీర్ణం చందనాగరుధూపితం ॥ ౩౪
గంధాన్ మనోజ్ఞాన్ విసృజన్ దార్దరం శిఖరం యథా ।
సారసైశ్చ మయూరైశ్చ వినదద్భిర్విరాజితం ॥ ౩౫
సుకృతేహామృగాకీర్ణం సుకీర్ణం భక్తిభిస్తథా ।
మనశ్చక్షుశ్చ భూతానాం ఆదదత్తిగ్మతేజసా ॥ ౩౬
చంద్రభాస్కరసంకాశం కుబేరభవనోపమం ।
మహేంద్రధామప్రతిమం నానాపక్షిసమాకులం ॥ ౩౭
మేరుశృంగసమం సూతః రామవేశ్మ దదర్శ హ ।
ఉపస్థితైస్సమాకీర్ణం జనైరంజలికారిభిః ॥ ౩౮
ఉపాదాయ సమాక్రాంతైః తథా జానపదైర్జనైః ।
రామాభిషేకసుముఖైః ఉన్ముఖైస్సమలంకృతం ॥ ౩౯

మహామేఘసమప్రఖ్యం ఉదగ్రం సువిభూషితం ।
నానారత్నసమాకీర్ణం కుబ్జకైరాతకావృతం ॥ ౪౦
స వాజియుక్తేన రథేన సారథిః
నరాకులం రాజకులం విలోకయన్ ।
వరూథినా రామగృహాభిపాతినా
పురస్య సర్వస్య మనాంస్యరంజయత్ ॥ ౪౧
తతస్సమాసాద్య మహాధనం మహత్
ప్రహృష్టరోమా స బభూవ సారథిః ।
మృగైర్మయూరైశ్చ సమాకులోల్బణం
గృహం వరార్హస్య శచీపతేరివ ॥ ౪౨
స తత్ర కైలాసనిభాః స్వలంకృతాః
ప్రవిశ్య కక్ష్యాస్త్రిదశాలయోపమాః ।
ప్రియాన్నరాన్ రామమతే స్థితాన్ బహూన్
అపోహ్య శుద్ధాంతముపస్థితో రథీ ॥ ౪౩
స తత్ర శుశ్రావ చ హర్షయుక్తాః
రామాభిషేకార్థకృతా జనానాం ।
నరేంద్రసూనోరభిమంగళార్థాః
సర్వస్య లోకస్య గిరః ప్రహృష్టః ॥ ౪౪
మహేంద్రసద్మప్రతిమం తు వేశ్మ
రామస్య రమ్యం మృగపక్షిజుష్టం ।

దదర్శ మేరోరివ శృంగముచ్చం
విభ్రాజమానం ప్రభయా సుమంత్రః ॥ ౪౫
ఉపస్థితై రంజలికారకైశ్చ
సోపాయనై ర్జానపదైశ్చ మర్త్యైః ।
కోట్యా పరార్ధైశ్చ విముక్తయానైః
సమాకులం ద్వారపథం దదర్శ ॥ ౪౬
తతో మహామేఘమహీధరాభం
ప్రభిన్నమత్యంకుశమప్రసహ్యం ।
రామాపవాహ్యం రుచిరం దదర్శ
శత్రుంజయం నాగముదగ్రకాయం ॥ ౪౭
స్వలంకృతాన్ సాశ్వరథాన్ సకుంజరాన్
అమాత్యముఖ్యాన్ శతశశ్చ వల్లభాన్ ।
వ్యపోహ్య సూతస్సహితాన్ సమంతతః
సమృద్ధమంతఃపురమావివేశ ॥ ౪౮
తదద్రికూటాచలమేఘసన్నిభం
మహావిమానోత్తమవేశ్మసంఘవత్ ।
అవార్యమాణః ప్రవివేశ సారథిః
ప్రభూతరత్నం మకరో యథాఽర్ణవం ॥ ౪౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - పంచదశస్సర్గః.

అథ షోడశస్సర్గః.

స తదంతఃపురద్వారం సమతీత్య జనాకులం ।
ప్రవివిక్తాం తతః కక్ష్యాం ఆససాద పురాణవిత్ ॥ ౧
ప్రాసకార్ముకబిభ్రద్భిః యువభిర్మృష్టకుండలైః ।
అప్రమాదిభిరేకాగ్రైః స్వనురక్తైరధిష్ఠితాం ॥ ౨
తత్ర కాషాయిణో వృద్ధాన్ వేత్రపాణీన్ స్వలంకృతాన్ ।
దదర్శ విష్ఠితాన్ ద్వారి స్త్ర్యధ్యక్షాన్ సుసమాహితాన్ ॥ ౩
తే సమీక్ష్య సమాయాంతం రామప్రియచికీర్షవః ।
సహసోత్పతితాస్సర్వే స్వాసనేభ్యస్ససంభ్రమాః ॥ ౪
తానువాచ వినీతాత్మా సూతపుత్రః ప్రదక్షిణః ।
క్షిప్రమాఖ్యాత రామాయ సుమంత్రో ద్వారి తిష్ఠతి ॥ ౫
తే రామముపసంగమ్య భర్తుః ప్రియచికీర్షవః ।
సహభార్యాయ రామాయ క్షిప్రమేవాచచక్షిరే ॥ ౬
ప్రతివేదితమాజ్ఞాయ సూతమభ్యంతరం పితుః ।
తత్రైవానాయయామాస రాఘవప్రియకామ్యయా ॥ ౭
తం వైశ్రవణసంకాశం ఉపవిష్టం స్వలంకృతం ।
దదర్శ సూతః పర్యంకే సౌవర్ణే సోత్తరచ్ఛదే ॥ ౮
వరాహరుధిరాభేణ శుచినా చ సుగంధినా ।
అనులిప్తం పరార్ధ్యేన చందనేన పరంతపం ॥ ౯

స్థితయా పార్శ్వతశ్చాపి వాలవ్యజనహస్తయా ।
ఉపేతం సీతయా భూయః చిత్రయా శశినం యథా ॥ ౧౦
తం తపంతమివాదిత్యం ఉపపన్నం స్వతేజసా ।
వవందే వరదం వందీ వినయజ్ఞో వినీతవత్ ॥ ౧౧
ప్రాంజలిస్తు సుఖం పృష్ట్వా విహారశయనాసనే ।
రాజపుత్రమువాచేదం సుమంత్రో రాజసత్కృతః ॥ ౧౨
కౌసల్యాసుప్రజా రామ పితా త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి ।
మహిష్యా సహ కైకేయ్యా గమ్యతాం తత్ర మా చిరం ॥ ౧౩
ఏవముక్తస్తు సంహృష్టః నరసింహో మహాద్యుతిః ।
తతస్సంమానయామాస సీతామిదమువాచ హ ॥ ౧౪
దేవి దేవశ్చ దేవీ చ సమాగమ్య మదంతరే ।
మంత్రయేతే ధ్రువం కించిత్ అభిషేచనసంహితం ॥ ౧౫
లక్షయిత్వా హ్యభిప్రాయం ప్రియకామా సుదక్షిణా ।
సంచోదయతి రాజానం మదర్థం మదిరేక్షణే ॥ ౧౬
సా ప్రహృష్టా మహారాజం హితకామానువర్తినీ ।
జననీ చార్థకామా మే కేకయాధిపతేస్సుతా ॥ ౧౭
దిష్ట్యా ఖలు మహారాజః మహిష్యా ప్రియయా సహ ।
సుమంత్రం ప్రాహిణోద్దూతం అర్థకామకరం మమ ॥ ౧౮
యాదృశీ పరిషత్తత్ర తాదృశో దూత ఆగతః ।
ధ్రువమద్యైవ మాం రాజా యౌవరాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి ॥ ౧౯

హంత శీఘ్రమితో గత్వా ద్రక్ష్యామి చ మహీపతిం ।
సహ త్వం పరివారేణ సుఖమాస్వ రమస్వ చ ॥ ౨౦
పతిసంమానితా సీతా భర్తారమసితేక్షణా ।
ఆద్వారమనువవ్రాజ మంగళాన్యభిదధ్యుషీ ॥ ౨౧
రాజ్యం ద్విజాతిభిర్జుష్టం రాజసూయాభిషేచనం ।
కర్తుమర్హతి తే రాజా వాసవస్యేవ లోకకృత్ ॥ ౨౨
దీక్షితం వ్రతసంపన్నం వరాజినధరం శుచిం ।
కురంగశృంగపాణిం చ పశ్యంతీ త్వాం భజామ్యహం ॥ ౨౩
పూర్వాం దిశం వజ్రధరః దక్షిణాం పాతు తే యమః ।
వరుణః పశ్చిమామాశాం ధనేశస్తూత్తరాం దిశం ॥ ౨౪
అథ సీతామనుజ్ఞాప్య కృతకౌతుకమంగళః ।
నిశ్చక్రామ సుమంత్రేణ సహ రామో నివేశనాత్ ॥ ౨౫
పర్వతాదివ నిష్క్రమ్య సింహో గిరిగుహాశయః ।
లక్ష్మణం ద్వారి సోఽపశ్యత్ ప్రహ్వాంజలిపుటం స్థితం ॥ ౨౬
అథ మధ్యమకక్ష్యాయాం సమాగమ్య సుహృజ్జనైః ।
స సర్వానర్థినో దృష్ట్వా సమేత్య ప్రతినంద్య చ ॥ ౨౭
తతః పావకసంకాశం ఆరురోహ రథోత్తమం ।
వైయాఘ్రం పురుషవ్యాఘ్రం రాజతం రాజనందనః ॥ ౨౮
మేఘనాదమసంబాధం మణిహేమవిభూషితం ।
ముష్ణంతమివ చక్షూంషి ప్రభయా సూర్యవర్చసం ॥ ౨౯

కరేణుశిశుకల్పైశ్చ యుక్తం పరమవాజిభిః ।
హరియుక్తం సహస్రాక్షః రథమింద్ర ఇవాశుగం ॥ ౩౦
ప్రయయౌ తూర్ణమాస్థాయ రాఘవో జ్వలితః శ్రియా ।
స పర్జన్య ఇవాకాశే స్వనవానభినాదయన్ ॥ ౩౧
నికేతాన్నిర్యయౌ శ్రీమాన్ మహేంద్రాదివ చంద్రమాః ।
ఛత్రచామరపాణిస్తు లక్ష్మణో రాఘవానుజః ॥ ౩౨
జుగోప భ్రాతరం భ్రాతా రథమాస్థాయ పృష్ఠతః ।
తతో హాలహలాశబ్దః తుములస్సమజాయత ॥ ౩౩
తస్య నిష్క్రమమాణస్య జనౌఘస్య సమంతతః ।
తతో హయవరా ముఖ్యాః నాగాశ్చ గిరిసన్నిభాః ॥ ౩౪
అనుజగ్ముస్తదా రామం శతశోఽథ సహస్రశః ।
అగ్రతశ్చాస్య సన్నద్ధాః చందనాగురుభూషితాః ॥ ౩౫
ఖడ్గచాపధరాశ్శూరాః జగ్మురాశంసవో జనాః ।
తతో వాదిత్రశబ్దాశ్చ స్తుతిశబ్దాశ్చ వందినాం ॥ ౩౬
సింహనాదాశ్చ శూరాణాం తదా శుశ్రువిరే పథి ।
హర్మ్యవాతాయనస్థాభిః భూషితాభిస్సమంతతః ॥ ౩౭
కీర్యమాణస్స పుష్పౌఘైః యయౌ స్త్రీభిరరిందమః ।
రామం సర్వానవద్యాంగ్యః రామపిప్రీషయా తతః ॥ ౩౮
వచోభిరగ్ర్యైః హర్మ్యస్థాః క్షితిస్థాశ్చ వవందిరే ।
నూనం నందతి తే మాతా కౌసల్యా మాతృనందనా ॥ ౩౯

పశ్యంతీ సిద్ధయాత్రం త్వాం పిత్ర్యం రాజ్యమవస్థితం ।
సర్వసీమంతినీభ్యశ్చ సీతాం సీమంతినీవరాం ॥ ౪౦

అమన్యంత హి తా నార్యః రామస్య హృదయప్రియాం ।
తయా సుచరితం దేవ్యా పురా నూనం మహత్తపః ॥ ౪౧

రోహిణీవ శశాంకేన రామసంయోగమాప యా ।
ఇతి ప్రాసాదశృంగేషు ప్రమదాభిర్నరోత్తమః ॥ ౪౨

శుశ్రావ రాజమార్గస్థః ప్రియా వాచ ఉదాహృతాః ।

స రాఘవస్తత్ర కథాప్రపంచాన్
శుశ్రావ లోకస్య సమాగతస్య ।
ఆత్మాధికారా వివిధాశ్చ వాచః
ప్రహృష్టరూపస్య పురో జనస్య ॥ ౪౩

ఏష శ్రియం గచ్ఛతి రాఘవోఽద్య
రాజప్రసాదాద్విపులాం గమిష్యన్ ।
ఏతే వయం సర్వసమృద్ధకామాః
ఏషామయం నో భవితా ప్రశాస్తా ॥ ౪౪

లాభో జనస్యాస్య యదేష సర్వం
ప్రపత్స్యతే రాష్ట్రమిదం చిరాయ ।
న హ్యప్రియం కించన జాతు కశ్చిత్
పశ్యేన్న దుఃఖం మనుజాధిపేఽస్మిన్ ॥ ౪౫

స ఘోషవద్భిశ్చ హయైర్మతంగజైః
పురస్సరైః స్వస్తికసూతమాగధైః ।
మహీయమానః ప్రవరైశ్చ వాదకైః
అభిష్టుతో వైశ్రవణో యథా యయౌ ॥ ౪౬
కరేణుమాతంగరథాశ్వసంకులం
మహాజనౌఘప్రతిపూర్ణచత్వరం ।
ప్రభూతరత్నం బహుపణ్యసంచయం
దదర్శ రామో రుచిరం మహాపథం ॥ ౪౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షోడశస్సర్గః.

అథ సప్తదశస్సర్గః.

స రామో రథమాస్థాయ సంప్రహృష్టసుహృజ్జనః ।
పతాకాధ్వజసంపన్నం మహార్హాగరుధూపితం ॥ ౧
అపశ్యన్నగరం శ్రీమాన్ నానాజనసమాకులం ।
స గృహైరభ్రసంకాశైః పాండురైరుపశోభితం ॥ ౨
రాజమార్గం యయౌ రామః మధ్యేనాగరుధూపితం ।
చందనానాంచ ముఖ్యానాం అగరూణాం చ సంచయైః ॥ 3
ఉత్తమానాం చ గంధానాం క్షౌమకౌశాంబరస్య చ ।
అవిద్ధాభిశ్చ ముక్తాభిః ఉత్తమైః స్ఫాటికైరపి ॥ ౪

శోభమానమసంబాధైః తం రాజపథముత్తమం ।
సంవృతం వివిధైః పణ్యైః భక్ష్యైరుచ్చావచైరపి ॥ ౫
దదర్శ తం రాజపథం దివి దేవపథం యథా ।
దధ్యక్షతహవిర్లాజైః ధూపైరగరుచందనైః ॥ ౬
నానామాల్యోపగంధైశ్చ సదాఽభ్యర్చితచత్వరం ।
ఆశీర్వాదాన్ బహూన్ శృణ్వన్ సుహృద్భిస్సముదీరితాన్ ॥ ౭
యథార్హం చాపి సంపూజ్య సర్వానేవ నరాన్ యయౌ ।
పితామహైరాచరితం తథైవ ప్రపితామహైః ॥ ౮
అద్యోపాదాయ తం మార్గం అభిషిక్తోఽనుపాలయ ।
యథా స్మ లాళితాః పిత్రా యథా పూర్వైః పితామహైః॥ ౯
తతస్సుఖతరం రామే వత్స్యామస్సతి రాజని ।
అలమద్య హి భుక్తేన పరమార్థైరలం చ నః ॥ ౧౦
యథా పశ్యామి నిర్యాంతం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితం ।
తతో హి నః ప్రియతరం నాన్యత్ కించిద్భవిష్యతి ॥ ౧౧
యథాఽభిషేకో రామస్య రాజ్యేనామితతేజసః ।
ఏతాశ్చాన్యాశ్చ సుహృదాం ఉదాసీనః కథాశ్శుభాః ॥ ౧౨
ఆత్మసంపూజనీః శృణ్వన్ యయౌ రామో మహాపథం ।
న హి తస్మాన్మనః కశ్చిత్ చక్షుషీ వా నరోత్తమాత్ ॥ ౧౩
నరశ్శక్నోత్యపాక్రష్టుం అతిక్రాంతేఽపి రాఘవే ।
యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి ॥ ౧౪

నిందితస్స వసేల్లోకే స్వాత్మాఽప్యేనం విగర్హతే ।
సర్వేషాం హి స ధర్మాత్మా వర్ణానాం కురుతే దయాం ॥ ౧౫
చతుర్ణాం హి వయస్థానాం తేన తే తమనువ్రతాః ।
చతుష్పథాన్ దేవపథాన్ చైత్యాన్యాయతనాని చ ॥ ౧౬
ప్రదక్షిణం పరిహరన్ జగామ నృపతేస్సుతః ।
స రాజకులమాసాద్య మేఘసంఘోపమైశ్శుభైః ॥ ౧౭
ప్రాసాదశృంగైర్వివిధైః కైలాసశిఖరోపమైః ।
ఆవారయద్భిర్గగనం విమానైరివ పాండురైః ॥ ౧౮
వర్ధమానగృహైశ్చాపి రత్నజాలపరిష్కృతైః ।
తత్ పృథివ్యాం గృహవరం మహేంద్రభవనోపమం ॥ ౧౯
రాజపుత్రః పితుర్వేశ్మ ప్రవివేశ శ్రియా జ్వలన్ ।
స కక్ష్యా ధన్విభిర్గుప్తాః తిస్రోఽతిక్రమ్య వాజిభిః ॥ ౨౦
పదాతిరపరే కక్ష్యే ద్వే జగామ నరోత్తమః ।
స సర్వాస్సమతిక్రమ్య కక్ష్యా దశరథాత్మజః ॥ ౨౧
సన్నివర్త్య జనం సర్వం శుద్ధాంతం పునరభ్యగాత్ ।
తతః ప్రవిష్టే పితురంతికం తదా
జనస్స సర్వో ముదితో నృపాత్మజే ।
ప్రతీక్షతే తస్య పునశ్చ నిర్గమం
యథోదయం చంద్రమసస్సరిత్పతిః ॥ ౨౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-సప్తదశస్సర్గః.

అథ అష్టాదశస్సర్గః.

స దదర్శాసనే రామః నిషణ్ణం పితరం శుభే ।
కైకేయీసహితం దీనం ముఖేన పరిశుష్యతా ॥ ౧
స పితుశ్చరణౌ పూర్వం అభివాద్య వినీతవత్ ।
తతో వవందే చరణౌ కైకేయ్యాస్సుసమాహితః ॥ ౨
రామేత్యుక్త్వా చ వచనం బాష్పపర్యాకులేక్షణః ।
శశాక నృపతిర్దీనః నేక్షితుం నాభిభాషితుం ॥ ౩
తదపూర్వం నరపతేః దృష్ట్వా రూపం భయావహం ।
రామోపి భయమాపన్నః పదా స్పృష్ట్వేవ పన్నగం ॥ ౪
ఇంద్రియైరప్రహృష్టైస్తం శోకసంతాపకర్శితం ।
నిశ్వసంతం మహారాజం వ్యథితాకులచేతసం ॥ ౫
ఊర్మిమాలినమక్షోభ్యం క్షుభ్యంతమివ సాగరం ।
ఉపప్లుతమివాదిత్యం ఉక్తానృతమృషిం యథా ॥ ౬
అచింత్యకల్పం హి పితుః తం శోకముపధారయన్ ।
బభూవ సంరబ్ధతరః సముద్ర ఇవ పర్వణి ॥ ౭
చింతయామాస చ తదా రామః పితృహితే రతః ।
కిం స్విదద్యైవ నృపతిః న మాం ప్రత్యభినందతి ॥ ౮
అన్యదా మాం పితా దృష్ట్వా కుపితోపి ప్రసీదతి ।
తస్య మామద్య సంప్రేక్ష్య కిమాయాసః ప్రవర్తతే ॥ ౯

స దీన ఇవ శోకార్తః విషణ్ణవదనద్యుతిః ।
కైకేయీమభివాద్యైవ రామో వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౦
కచ్చిన్మయా నాపరాద్ధం అజ్ఞానాద్యేన మే పితా ।
కుపితస్తన్మమాచక్ష్వ త్వం చైవైనం ప్రసాదయ ॥ ౧౧
అప్రసన్నమనాః కిం ను సదా మాం ప్రతి వత్సలః ।
వివర్ణవదనో దీనః న హి మామభిభాషతే ॥ ౧౨
శారీరో మానసో వాఽపి కచ్చిదేనం న బాధతే ।
సంతాపో వాఽభితాపో వా దుర్లభం హి సదా సుఖం ॥ ౧౩
కచ్చిన్న కించిద్భరతే కుమారే ప్రియదర్శనే ।
శత్రుఘ్నే వా మహాసత్త్వే మాతౄణాం వా మమాశుభం ॥
అతోషయన్మహారాజం అకుర్వన్ వా పితుర్వచః ।
ముహూర్తమపి నేచ్ఛేయం జీవితుం కుపితే నృపే ॥ ౧౫
యతోమూలం నరః పశ్యేత్ ప్రాదుర్భావమిహాత్మనః ।
కథం తస్మిన్నవర్తేత ప్రత్యక్షే సతి దైవతే ॥ ౧౬
కచ్చిత్తే పరుషం కించిత్ అభిమానాత్ పితా మమ ।
ఉక్తో భవత్యా కోపేన యత్రాస్య లులితం మనః ॥ ౧౭
ఏతదాచక్ష్వ మే దేవి తత్త్వేన పరిపృచ్ఛతః ।
కిం నిమిత్తమపూర్వోఽయం వికారో మనుజాధిపే ॥ ౧౮
ఏవముక్తా తు కైకేయీ రాఘవేణ మహాత్మనా ।
ఉవాచేదం సునిర్లజ్జా ధృష్టమాత్మహితం వచః ॥ ౧౯

న రాజా కుపితో రామ వ్యసనం నాస్య కించన ।
కించిన్మనోగతం త్వస్య త్వద్భయాన్నాభిభాషతే ॥ ౨౦
ప్రియం త్వామప్రియం వక్తుం వాణీ నాస్యోపవర్తతే ।
తదవశ్యం త్వయా కార్యం యదనేనాశ్రుతం మమ ॥ ౨౧
ఏష మహ్యం వరం దత్వా పురా మామభిపూజ్య చ ।
స పశ్చాత్తప్యతే రాజా యథాఽన్యః ప్రాకృతస్తథా ॥ ౨౨
అతిసృజ్య దదానీతి వరం మమ విశాంపతిః ।
స నిరర్థం గతజలే సేతుం బంధితుమిచ్ఛతి ॥ ౨౩
ధర్మమూలమిదం రామ విదితం చ సతామపి ।
తత్సత్యం న త్యజేద్రాజా కుపితస్త్వత్కృతే యథా ॥ ౨౪
యది తద్వక్ష్యతే రాజా శుభం వా యది వాఽశుభం ।
కరిష్యసి తతస్సర్వం ఆఖ్యాస్యామి పునస్త్వహం ॥ ౨౫
యది త్వభిహితం రాజ్ఞా త్వయి తన్న విపత్స్యతే ।
తతోఽహమభిధాస్యామి న హ్యేష త్వయి వక్ష్యతి ॥ ౨౬
ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా కైకేయ్యా సముదాహృతం ।
ఉవాచ వ్యథితో రామః తాం దేవీం నృపసన్నిధౌ ॥ ౨౭
అహో ధిఙ్నార్హసే దేవి వక్తుం మామీదృశం వచః ।
అహం హి వచనాద్రాజ్ఞః పతేయమపి పావకే ॥ ౨౮
భక్షయేయం విషం తీక్ష్ణం మజ్జేయమపి చార్ణవే ।
నియుక్తో గురుణా పిత్రా నృపేణ చ హితేన చ ॥ ౨౯

తద్బ్రూహి వచనం దేవి రాజ్ఞో యదభికాంక్షితం ।
కరిష్యే ప్రతిజానే చ రామో ద్విర్నాభిభాషతే ॥ ౩౦
తమార్జవసమాయుక్తం అనార్యా సత్యవాదినం ।
ఉవాచ రామం కైకేయీ వచనం భృశదారుణం ॥ ౩౧
పురా దైవాసురే యుద్ధే పిత్రా తే మమ రాఘవ ।
రక్షితేన వరౌ దత్తౌ సశల్యేన మహారణే ॥ ౩౨
తత్ర మే యాచితో రాజా భరతస్యాభిషేచనం ।
గమనం దండకారణ్యే తవ చాద్యైవ రాఘవ ॥ ౩౩
యది సత్యప్రతిజ్ఞం త్వం పితరం కర్తుమిచ్ఛసి ।
ఆత్మానం చ నరశ్రేష్ఠ మమ వాక్యమిదం శృణు ॥ ౩౪
సన్నిదేశే పితుస్తిష్ఠ యథా తేన ప్రతిశ్రుతం ।
త్వయాఽరణ్యం ప్రవేష్టవ్యం నవ వర్షాణి పంచ చ ॥ ౩౫
భరతస్త్వభిషిచ్యేత యదేతదభిషేచనం ।
త్వదర్థే విహితం రాజ్ఞా తేన సర్వేణ రాఘవ ॥ ౩౬
సప్త సప్త చ వర్షాణి దండకారణ్యమాశ్రితః ।
అభిషేకమిమం త్యక్త్వా జటాజినధరో వస ॥ ౩౭
భరతః కోసలపురే ప్రశాస్తు వసుధామిమాం ।
నానారత్నసమాకీర్ణాం సవాజిరథకుంజరాం ॥ ౩౮
ఏతేన త్వాం నరేంద్రోఽయం కారుణ్యేన సమాప్లుతః ।
శోకసంక్లిష్టవదనః న శక్నోతి నిరీక్షితుం ॥ ౩౯

ఏతత్కురు నరేంద్రస్య వచనం రఘునందన ।
సత్యేన మహతా రామ తారయస్వ నరేశ్వరం ॥ ౪౦

ఇతీవ తస్యాం పరుషం వదంత్యాం
న చైవ రామః ప్రవివేశ శోకం ।
ప్రవివ్యథే చాపి మహానుభావః
రాజా తు పుత్రవ్యసనాభితప్తః ॥ ౪౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అష్టాదశస్సర్గః

అథ ఏకోనవింశస్సర్గః

తదప్రియమమిత్రఘ్నః వచనం మరణోపమం ।
శ్రుత్వా న వివ్యథే రామః కైకేయీం చేదమబ్రవీత్ ॥ ౧
ఏవమస్తు గమిష్యామి వనం వస్తుమహం త్వితః ।
జటాజినధరో రాజ్ఞః ప్రతిజ్ఞామనుపాలయన్ ॥ ౨
ఇదం తు జ్ఞాతుమిచ్ఛామి కిమర్థం మాం మహీపతిః ।
నాభినందతి దుర్ధర్షః యథాపురమరిందమః ॥ ౩
మన్యుర్న చ త్వయా కార్యః దేవి బ్రూమి తవాగ్రతః ।
యాస్యామి భవ సుప్రీతా వనం చీరజటాధరః ॥ ౪
హితేన గురుణా పిత్రా కృతజ్ఞేన నృపేణ చ ।
నియుజ్యమానో విస్రబ్ధః కిం న కుర్యామహం ప్రియం ॥ ౫

అలీకం మానసం త్వేకం హృదయం దహతీవ మే ।
స్వయం యన్నాహ మాం రాజా భరతస్యాభిషేచనం ॥ ౬
అహం హి సీతాం రాజ్యం చ ప్రాణానిష్టాన్ ధనాని చ ।
హృష్టో భ్రాత్రే స్వయం దద్యాం భరతాయాప్రచోదితః ॥ ౭
కిం పునర్మనుజేంద్రేణ స్వయం పిత్రా ప్రచోదితః ।
తవ చ ప్రియకామార్థం ప్రతిజ్ఞామనుపాలయన్ ॥ ౮
తదాశ్వాసయ హీమం త్వం కిం న్విదం యన్మహీపతిః ।
వసుధాసక్తనయనః మందమశ్రూణి ముంచతి ॥ ౯
గచ్ఛంతు చైవానయితుం దూతాశ్శీఘ్రజవైర్హయైః ।
భరతం మాతులకులాత్ అద్యైవ నృపశాసనాత్ ॥ ౧౦
దండకారణ్యమేషోఽహం ఇతో గచ్ఛామి సత్వరః ।
అవిచార్య పితుర్వాక్యం సమా వస్తుం చతుర్దశ ॥ ౧౧
సా హృష్టా తస్య తద్వాక్యం శ్రుత్వా రామస్య కైకయీ ।
ప్రస్థానం శ్రద్దధానా హి త్వరయామాస రాఘవం ॥ ౧౨
ఏవం భవతు యాస్యంతి దూతాశ్శీఘ్రజవైర్హయైః ।
భరతం మాతులకులాత్ ఉపావర్తయితుం నరాః ॥ ౧౩
తవ త్వహం క్షమం మన్యే నోత్సుకస్య విలంబనం ।
రామ తస్మాదితశ్శీఘ్రం వనం త్వం గంతుమర్హసి ॥ ౧౪
వ్రీడాన్వితః స్వయం యచ్చ నృపస్త్వాం నాభిభాషతే ।
నైతత్ కించిన్నరశ్రేష్ఠ మన్యురేషోఽపనీయతాం ॥ ౧౫

యావత్త్వం న వనం యాతః పురాదస్మాదభిత్వరన్ ।
పితా తావన్న తే రామ స్నాస్యతే భోక్ష్యతేఽపి వా ॥ ౧౬
ధిక్కష్టమితి నిశ్శ్వస్య రాజా శోకపరిప్లుతః ।
మూర్ఛితో న్యపతత్తస్మిన్ పర్యంకే హేమభూషితే ॥ ౧౭
రామోఽప్యుత్థాప్య రాజానం కైకేయ్యాఽభిప్రచోదితః ।
కశయేవాహతో వాజీ వనం గంతుం కృతత్వరః ॥ ౧౮
తదప్రియమనార్యాయాః వచనం దారుణోదయం ।
శ్రుత్వా గతవ్యథో రామః కైకేయీం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧౯
నాహమర్థపరో దేవి లోకమావస్తుముత్సహే ।
విద్ధి మామృషిభిస్తుల్యం కేవలం ధర్మమాస్థితం ॥ ౨౦
యదత్ర భవతః కించిత్ శక్యం కర్తుం ప్రియం మయా ।
ప్రాణానపి పరిత్యజ్య సర్వథా కృతమేవ తత్ ॥ ౨౧
న హ్యతో ధర్మచరణం కించిదస్తి మహత్తరం ।
యథా పితరి శుశ్రూషా తస్య వా వచనక్రియా ॥ ౨౨
అనుక్తోఽప్యత్రభవతా భవత్యా వచనాదహం ।
వనే వత్స్యామి విజనే వర్షాణీహ చతుర్దశ ॥ ౨౩
న నూనం మయి కైకేయి కించిదాశంససే గుణం ।
యద్రాజానమవోచస్త్వం మమేశ్వరతరా సతీ ॥ ౨౪
యావన్మాతరమాపృచ్ఛే సీతాం చానునయామ్యహం ।
తతోఽద్యైవ గమిష్యామి దండకానాం మహద్వనం ॥ ౨౫

భరతః పాలయేద్రాజ్యం శుశ్రూషేచ్చ పితుర్యథా ।
తథా భవత్యా కర్తవ్యం స హి ధర్మస్సనాతనః ॥ ౨౬
స రామస్య వచః శ్రుత్వా భృశం దుఃఖహతః పితా ।
శోకాదశక్నువన్ బాష్పం ప్రరురోద మహాస్వనం ॥ ౨౭
వందిత్వా చరణౌ రామః విసంజ్ఞస్య పితుస్తథా ।
కైకేయ్యాశ్చాప్యనార్యాయాః నిష్పపాత మహాద్యుతిః ॥ ౨౮
స రామః పితరం కృత్వా కైకేయీం చ ప్రదక్షిణం ।
నిష్క్రమ్యాంతఃపురాత్తస్మాత్ స్వం దదర్శ సుహృజ్జనం ॥ ౨౯
తం బాష్పపరిపూర్ణాక్షః పృష్ఠతోఽనుజగామ హ ।
లక్ష్మణః పరమక్రుద్ధః సుమిత్రానందవర్ధనః ॥ ౩౦
ఆభిషేచనికం భాండం కృత్వా రామః ప్రదక్షిణం ।
శనైర్జగామ సాపేక్షః దృష్టిం తత్రావిచాలయన్ ॥ ౩౧
న చాస్య మహతీం లక్ష్మీం రాజ్యనాశోఽపకర్షతి ।
లోకకాంతస్య కాంతత్వం శీతరశ్మేరివ క్షపా ॥ ౩౨
న వనం గంతుకామస్య త్యజతశ్చ వసుంధరాం ।
సర్వలోకాతిగస్యేవ లక్ష్యతే చిత్తవిక్రియా ॥ ౩౩
ప్రతిషిధ్య శుభం ఛత్రం వ్యజనే చ స్వలంకృతే ।
విసర్జయిత్వా స్వజనం రథం పౌరాంస్తథా జనాన్ ॥ ౩౪
ధారయన్ మనసా దుఃఖం ఇంద్రియాణి నిగృహ్య చ ।
ప్రవివేశాత్మవాన్ వేశ్మ మాతురప్రియశంసివాన్ ॥ ౩౫

సర్వో హ్యభిజనః శ్రీమాన్ శ్రీమతస్సత్యవాదినః ।
నాలక్షయత రామస్య కించిదాకారమాననే ॥ ౩౬
ఉచితం చ మహాబాహుః న జహౌ హర్షమాత్మనః ।
శారదస్సముదీర్ణాంశుః చంద్రస్తేజ ఇవాత్మజం ॥ ౩౭
వాచా మధురయా రామః సర్వం సమ్మానయన్ జనం ।
మాతుస్సమీపం ధీరాత్మా ప్రవివేశ మహాయశాః ॥ ౩౮
తం గుణైస్సమతాం ప్రాప్తః భ్రాతా విపులవిక్రమః ।
సౌమిత్రిరనువవ్రాజ ధారయన్ దుఃఖమాత్మజం ॥ ౩౯

ప్రవిశ్య వేశ్మాతిభృశం ముదాఽన్వితం
సమీక్ష్య తాం చార్థవిపత్తిమాగతాం ।
న చైవ రామోఽత్ర జగామ విక్రియాం
సుహృజ్జనస్యాత్మవిపత్తిశంకయా ॥ ౪౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే—ఏకోనవింశస్సర్గః

—o-o—

అథ వింశస్సర్గః

తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే నిష్క్రామతి కృతాంజలౌ ।
ఆర్తశబ్దో మహాన్ జజ్ఞే స్త్రీణామంతఃపురే తదా ॥ ౧
కృత్యేష్వచోదితః పిత్రా సర్వస్యాంతఃపురస్య చ ।
గతిర్యశ్శరణం చాపి స రామోఽద్య ప్రవత్స్యతి ॥ ౨

కౌసల్యాయాం యథా యుక్తః జనన్యాం వర్తతే సదా ।
తథైవ వర్తతేఽస్మాసు జన్మప్రభృతి రాఘవః ॥ ౩
న క్రుధ్యత్యభిశప్తోఽపి క్రోధనీయాని వర్జయన్ ।
క్రుద్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ స ఇతోఽద్య ప్రవత్స్యతి ॥ ౪
అబుద్ధిర్బత నో రాజా జీవలోకం చరత్యయం ।
యో గతిం సర్వభూతానాం పరిత్యజతి రాఘవం ॥ ౫
ఇతి సర్వా మహిష్యస్తాః వివత్సా ఇవ ధేనవః ।
పతిమాచుక్రుశుశ్చైవ సస్వరం చాపి చుక్రుశుః ॥ ౬
స హి చాంతఃపురే ఘోరం ఆర్తశబ్దం మహీపతిః ।
పుత్రశోకాభిసంతప్తః శ్రుత్వా వ్యాలీయతాసనే ॥ ౭
రామస్తు భృశమాయస్తః నిశ్వసన్నివ కుంజరః ।
జగామ సహితో భ్రాత్రా మాతురంతఃపురం వశీ ॥ ౮
సోఽపశ్యత్ పురుషం తత్ర వృద్ధం పరమపూజితం ।
ఉపవిష్టం గృహద్వారి తిష్ఠతశ్చాపరాన్ బహూన్ ॥ ౯
దృష్ట్వైవ తు తదా రామం తే సర్వే సహసోత్థితాః ।
జయేన జయతాం శ్రేష్ఠం వర్ధయంతి స్మ రాఘవం ॥ ౧౦
ప్రవిశ్య ప్రథమాం కక్ష్యాం ద్వితీయాయాం దదర్శ సః ।
బ్రాహ్మణాన్ వేదసంపన్నాన్ వృద్ధాన్ రాజ్ఞాఽభిసత్కృతాన్ ॥
ప్రణమ్య రామస్తాన్ విప్రాన్ తృతీయాయాం దదర్శ సః ।
స్త్రియో వృద్ధాస్తథా బాలాః ద్వారరక్షణతత్పరాః ॥ ౧౨

వర్ధయిత్వా ప్రహృష్టాస్తాః ప్రవిశ్య చ గృహం స్త్రియః ।
న్యవేదయంత త్వరితాః రామమాతుః ప్రియం తదా ॥ ౧౩
కౌసల్యాఽపి తదా దేవీ రాత్రిం స్థిత్వా సమాహితా ।
ప్రభాతే త్వకరోత్ పూజాం విష్ణోః పుత్రహితైషిణీ ॥ ౧౪
సా క్షౌమవసనా హృష్టా నిత్యం వ్రతపరాయణా ।
అగ్నిం జుహోతి స్మ తదా మంత్రవత్ కృతమంగళా ॥ ౧౫
ప్రవిశ్య చ తదా రామః మాతురంతఃపురం శుభం ।
దదర్శ మాతరం తత్ర హావయంతీం హుతాశనం ॥ ౧౬
దేవకార్యనిమిత్తం చ తత్రాపశ్యత్ సముద్యతం ।
దధ్యక్షతం ఘృతం చైవ మోదకాన్ హవిషస్తథా ॥ ౧౭
లాజాన్ మాల్యాని శుక్లాని పాయసం కృసరం తథా ।
సమిధః పూర్ణకుంభాంశ్చ దదర్శ రఘునందనః ॥ ౧౮
తాం శుక్లక్షౌమసంవీతాం వ్రతయోగేన కర్శితాం ।
తర్పయంతీం దదర్శాద్భిః దేవతాం దేవవర్ణినీం ॥ ౧౯
సా చిరస్యాత్మజం దృష్ట్వా మాతా నందనమాగతం ।
అభిచక్రామ సంహృష్టా కిశోరం బడబా యథా ॥ ౨౦
స మాతరమభిక్రాంతాం ఉపసంగృహ్య రాఘవః ।
పరిష్వక్తశ్చ బాహుభ్యాం ఉపాఘ్రాతశ్చ మూర్ధని ॥ ౨౧
తమువాచ దురాధర్షం రాఘవం సుతమాత్మనః ।
కౌసల్యా పుత్రవాత్సల్యాత్ ఇదం ప్రియహితం వచః ॥ ౨౨

వృద్ధానాం ధర్మశీలానాం రాజర్షీణాం మహాత్మనాం ।
ప్రాప్నుహ్యాయుశ్చ కీర్తిం చ ధర్మం చోపహితం కులే ॥ ౨౩
సత్యప్రతిజ్ఞం పితరం రాజానం పశ్య రాఘవ ।
అద్యైవ హి త్వాం ధర్మాత్మా యౌవరాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి ॥ ౨౪
దత్తమాసనమాలభ్య భోజనేన నిమంత్రితః ।
మాతరం రాఘవః కించిత్ వ్రీడాత్ ప్రాంజలిరబ్రవీత్ ॥ ౨౫
స స్వభావవినీతశ్చ గౌరవాచ్చ తదా నతః ।
ప్రస్థితో దండకారణ్యం ఆప్రష్టుముపచక్రమే ॥ ౨౬
దేవి నూనం న జానీషే మహద్భయముపస్థితం ।
ఇదం తవ చ దుఃఖాయ వైదేహ్యా లక్ష్మణస్య చ ॥ ౨౭
గమిష్యే దండకారణ్యం కిమనేనాసనేన మే ।
విష్టరాసనయోగ్యో హి కాలోఽయం మాముపస్థితః ॥ ౨౮
చతుర్దశ హి వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే ।
మధుమూలఫలైర్జీవన్ హిత్వా మునివదామిషం ॥ ౨౯
భరతాయ మహారాజః యౌవరాజ్యం ప్రయచ్ఛతి ।
మాం పునర్దండకారణ్యే వివాసయతి తాపసం ॥ ౩౦
స షట్చాష్టౌ చ వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే ।
ఆసేవమానో వన్యాని ఫలమూలైశ్చ వర్తయన్ ॥ ౩౧
సా నికృత్తేవ సాలస్య యష్టిః పరశునా వనే ।
పపాత సహసా దేవీ దేవతేవ దివశ్చ్యుతా ॥ ౩౨

తామదుఃఖోచితాం దృష్ట్వా పతితాం కదళీమివ ।
రామస్తూత్థాపయామాస మాతరం గతచేతసం ॥ 33
ఉపావృత్యోత్థితాం దీనాం బడబామివ వాహితాం ।
పాంసుకుంఠితసర్వాంగీం విమమర్శ చ పాణినా ॥ 3౪
సా రాఘవముపాసీనం అసుఖార్తా సుఖోచితా ।
ఉవాచ పురుషవ్యాఘ్రం ఉపశృణ్వతి లక్ష్మణే ॥ 3౫
యది పుత్ర న జాయేథాః మమ శోకాయ రాఘవ ।
న స్మ దుఃఖమతో భూయః పశ్యేయమహమప్రజాః ॥ 3౬
ఏక ఏవ హి వంధ్యాయాః శోకో భవతి మానసః ।
అప్రజాఽస్మీతి సంతాపః న హ్యన్యః పుత్ర విద్యతే ॥ 3౭
న దృష్టపూర్వం కల్యాణం సుఖం వా పతిపౌరుషే ।
అపి పుత్రేఽపి పశ్యేయం ఇతి రామాస్థితం మయా ॥ 3౮
సా బహూన్యమనోజ్ఞాని వాక్యాని హృదయచ్ఛిదాం ।
అహం శ్రోష్యే సపత్నీనాం అవరాణాం పరా సతీ ॥ 3౯
అతో దుఃఖతరం కిం ను ప్రమదానాం భవిష్యతి ।
మమ శోకో విలాపశ్చ యాదృశోఽయమనంతకః ॥ ౪౦
త్వయి సన్నిహితేఽప్యేవం అహమాసం నిరాకృతా ।
కిం పునః ప్రోషితే తాత ధ్రువం మరణమేవ మే ॥ ౪౧
అత్యంతం నిగృహీతాఽస్మి భర్తుర్నిత్యమతంత్రితా ।
పరివారేణ కైకేయ్యా సమా వాఽప్యథవాఽవరా ॥ ౪౨

యో హి మాం సేవతే కశ్చిత్ అథవాఽప్యనువర్తతే ।
కైకేయ్యాః పుత్రమన్వీక్ష్య స జనో నాభిభాషతే ॥ ౪౩
నిత్యక్రోధతయా తస్యాః కథం ను ఖరవాది తత్ ।
కైకేయ్యా వదనం ద్రష్టుం పుత్ర శక్ష్యామి దుర్గతా ॥ ౪౪
దశ సప్త చ వర్షాణి తవ జాతస్య రాఘవ ।
ఆసితాని ప్రకాంక్షంత్యా మయా దుఃఖపరిక్షయం ॥ ౪౫
తదక్షయం మహద్దుఃఖం నోత్సహే సహితుం చిరం ।
విప్రకారం సపత్నీనాం ఏవం జీర్ణాఽపి రాఘవ ॥ ౪౬
అపశ్యంతీ తవ ముఖం పరిపూర్ణశశిప్రభం ।
కృపణా వర్తయిష్యామి కథం కృపణజీవికాం ॥ ౪౭
ఉపవాసైశ్చ యోగైశ్చ బహుభిశ్చ పరిశ్రమైః ।
దుఃఖసంవర్ధితో మోఘం త్వం హి దుర్గతయా మయా ॥ ౪౮
స్థిరం తు హృదయం మన్యే మమేదం యన్న దీర్యతే ।
ప్రావృషీవ మహానద్యాః స్పృష్టం కూలం నవాంభసా ॥ ౪౯

మమైవ నూనం మరణం న విద్యతే
న చావకాశోఽస్తి యమక్షయే మమ ।
యదంతకోఽద్యైవ న మాం జిహీర్షతి
ప్రసహ్య సింహో రుదతీం మృగీమివ ॥ ౫౦

స్థిరం హి నూనం హృదయం మమాయసం
న భిద్యతే యద్భువి నావదీర్యతే ।

అనేన దుఃఖేన చ దేహమర్పితం
ధ్రువం హ్యకాలే మరణం న విద్యతే ॥ ౫౧
ఇదం తు దుఃఖం యదనర్థకాని మే
వ్రతాని దానాని చ సంయమాశ్చ హి ।
తపశ్చ తప్తం యదపత్యకారణాత్
సునిష్ఫలం బీజమివోప్తమూషరే ॥ ౫౨
యది హ్యకాలే మరణం స్వయేచ్ఛయా
లభేత కశ్చిద్గురుదుఃఖకర్శితః ।
గతాఽహమద్యైవ పరేతసంసదం
వినా త్వయా ధేనురివాత్మజేన వై ॥ ౫౩
అథాపి కిం జీవితమద్య మే వృథా
త్వయా వినా చంద్రనిభాననప్రభ ।
అనువ్రజిష్యామి వనం త్వయైవ గౌః
సుదుర్బలా వత్సమివానుకాంక్షయా ॥ ౫౪
భృశమసుఖమమర్షితా తదా
బహు విలలాప సమీక్ష్య రాఘవం ।
వ్యసనముపనిశామ్య సా మహత్
సుతమివ బద్ధమవేక్ష్య కిన్నరీ ॥ ౫౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – వింశస్సర్గః

అథ ఏకవింశస్సర్గః.

తథా తు విలపంతీం తాం కౌసల్యాం రామమాతరం ।
ఉవాచ లక్ష్మణో దీనః తత్కాలసదృశం వచః ॥ ౧
న రోచతే మమాప్యేతత్ ఆర్యే యద్రాఘవో వనం ।
త్యక్త్వా రాజ్యశ్రియం గచ్ఛేత్ స్త్రియా వాక్యవశం గతః॥ ౨
విపరీతశ్చ వృద్ధశ్చ విషయైశ్చ ప్రధర్షితః ।
నృపః కిమివ న బ్రూయాత్ చోద్యమానస్సమన్మథః ॥ ౩
నాస్యాపరాధం పశ్యామి నాపి దోషం తథావిధం ।
యేన నిర్వాస్యతే రాష్ట్రాత్ వనవాసాయ రాఘవః ॥ ౪
అహం హనిష్యే పితరం వృద్ధం కామవశం గతం ।
స్త్రియా యుక్తం చ నిర్లజ్జం ధర్మాయుక్తం నృపం యథా॥ ౫
న తం పశ్యామ్యహం లోకే పరోక్షమపి యో నరః ।
స్వమిత్రోఽపి నిరస్తోఽపి యోఽస్యదోషముదాహరేత్ ॥ ౬
దేవకల్పమృజుం దాంతం రిపూణామపి వత్సలం ।
అవేక్షమాణః కో ధర్మం త్యజేత్ పుత్రమకారణాత్ ॥ ౭
తదిదం వచనం రాజ్ఞః పునర్బాల్యముపేయుషః ।
పుత్రః కో హృదయే కుర్యాత్ రాజవృత్తమనుస్మరన్ ॥ ౮
యావదేవ న జానాతి కశ్చిదర్థమిమం నరః ।
తావదేవ మయా సార్ధం ఆత్మస్థం కురు శాసనం ॥ ౯

మయా పార్శ్వే సధనుషా తవ గుప్తస్య రాఘవ ।
కస్సమర్థోఽధికం కర్తుం కృతాంతస్యేవ తిష్ఠతః ॥ ౧౦
నిర్మనుష్యామిమాం కృత్స్నాం అయోధ్యాం మనుజర్షభ ।
కరిష్యామి శరైస్తీక్ష్ణైః యది స్థాస్యతి విప్రియే ॥ ౧౧
భరతస్యాథ పక్ష్యో వా యో వాఽస్య హితమిచ్ఛతి ।
సర్వానేతాన్ వధిష్యామి మృదుర్హి పరిభూయతే ॥ ౧౨
ప్రోత్సాహితోఽయం కైకేయ్యా స దుష్టో యది నః పితా ।
అమిత్రభూతో నిస్సంగం వధ్యతాం బధ్యతామపి ॥ ౧౩
గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః ।
ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య కార్యం భవతి శాసనం ॥ ౧౪
బలమేష కిమాశ్రిత్య హేతుం వా పురుషర్షభ ।
దాతుమిచ్ఛతి కైకేయ్యై రాజ్యం స్థితమిదం తవ ॥ ౧౫
త్వయా చైవ మయా చైవ కృత్వా వైరమనుత్తమం ।
కాఽస్య శక్తిః శ్రియం దాతుం భరతాయారిశాసన ॥ ౧౬
అనురక్తోఽస్మి భావేన భ్రాతరం దేవి తత్త్వతః ।
సత్యేన ధనుషా చైవ దత్తేనేష్టేన తే శపే ॥ ౧౭
దీప్తమగ్నిమరణ్యం వా యది రామః ప్రవేక్ష్యతి ।
ప్రవిష్టం తత్ర మాం దేవి త్వం పూర్వమవధారయ ॥ ౧౮
హరామి వీర్యాద్దుఃఖం తే తమస్సూర్య ఇవోదితః ।
దేవీ పశ్యతు మే వీర్యం రాఘవశ్చైవ పశ్యతు ॥ ౧౯

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా లక్ష్మణస్య మహాత్మనః ।
ఉవాచ రామం కౌసల్యా రుదంతీ శోకలాలసా ॥ ౨౦
భ్రాతుస్తే వదతః పుత్ర లక్ష్మణస్య శ్రుతం త్వయా ।
యదత్రానంతరం కార్యం కురుష్వ యది రోచతే ॥ ౨౧
న చాధర్మ్యం వచః శ్రుత్వా సపత్న్యా మమ భాషితం ।
విహాయ శోకసంతప్తాం గంతుమర్హసి మామితః ॥ ౨౨
ధర్మజ్ఞ యది ధర్మిష్ఠః ధర్మం చరితుమిచ్ఛసి ।
శుశ్రూష మామిహస్థస్త్వం చర ధర్మమనుత్తమం ॥ ౨౩
శుశ్రూషుర్జననీం పుత్రః స్వగృహే నియతో వసన్ ।
పరేణ తపసా యుక్తః కాశ్యపస్త్రిదివం గతః ॥ ౨౪
యథైవ రాజా పూజ్యస్తే గౌరవేణ తథాఽస్మ్యహం ।
త్వాం నాహమనుజానామి న గంతవ్యమితో వనం ॥ ౨౫
త్వద్వియోగాన్న మే కార్యం జీవితేన సుఖేన వా ।
త్వయా సహ మమ శ్రేయః తృణానామపి భక్షణం ॥ ౨౬
యది త్వం యాస్యసి వనం త్యక్త్వా మాం శోకలాలసాం ।
అహం ప్రాయమిహాసిష్యే న హి శక్ష్యామి జీవితుం ॥ ౨౭
తతస్త్వం ప్రాప్స్యసే పుత్ర నిరయం లోకవిశ్రుతం ।
బ్రహ్మహత్యామివాధర్మాత్ సముద్రస్సరితాం పతిః ॥ ౨౮
విలపంతీం తథా దీనాం కౌసల్యాం జననీం తతః ।
ఉవాచ రామో ధర్మాత్మా వచనం ధర్మసంహితం ॥ ౨౯

నాస్తి శక్తిః పితుర్వాక్యం సమతిక్రమితుం మమ ।
ప్రసాదయే త్వాం శిరసా గంతుమిచ్ఛామ్యహం వనం ॥ ౩౦
ఋషిణా చ పితుర్వాక్యం కుర్వతా వ్రతచారిణా ।
గౌర్హతా జానతా ధర్మం కండునాఽపి విపశ్చితా ॥ ౩౧
అస్మాకం చ కులే పూర్వం సగరస్యాజ్ఞయా పితుః ।
ఖనద్భిస్సాగరైర్భూమిం అవాప్తస్సుమహాన్ వధః ॥ ౩౨
జామదగ్న్యేన రామేణ రేణుకా జననీ స్వయం ।
కృత్తా పరశునాఽరణ్యే పితుర్వచనకారిణా ॥ ౩౩
ఏతైరన్యైశ్చ బహుభిః దేవి దేవసమైః కృతం ।
పితుర్వచనమక్లీబం కరిష్యామి పితుర్హితం ॥ ౩౪
న ఖల్వేతన్మయైకేన క్రియతే పితృశాసనం ।
ఏతైరపి కృతం దేవి యే మయా తవ కీర్తితాః ॥ ౩౫
నాహం ధర్మమపూర్వం తే ప్రతికూలం ప్రవర్తయే ।
పూర్వైరయమభిప్రేతః గతో మార్గోఽనుగమ్యతే ॥ ౩౬
తదేతత్తు మయా కార్యం క్రియతే భువి నాన్యథా ।
పితుర్హి వచనం కుర్వన్ న కశ్చిన్నామ హీయతే ॥ ౩౭
తామేవముక్త్వా జననీం లక్ష్మణం పునరబ్రవీత్ ।
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠః శ్రేష్ఠస్సర్వధనుష్మతాం ॥ ౩౮
తవ లక్ష్మణ జానామి మయి స్నేహమనుత్తమం ।
విక్రమం చైవ సత్వం చ తేజశ్చ సుదురాసదం ॥ ౩౯

మమ మాతుర్మహద్దుఃఖం అతులం శుభలక్షణ ।
అభిప్రాయమవిజ్ఞాయ సత్యస్య చ శమస్య చ ॥ ౪౦
ధర్మో హి పరమో లోకే ధర్మే సత్యం ప్రతిష్ఠితం ।
ధర్మసంశ్రితమేతచ్చ పితుర్వచనముత్తమం ॥ ౪౧
సంశ్రుత్య చ పితుర్వాక్యం మాతుర్వా బ్రాహ్మణస్య వా ।
న కర్తవ్యం వృథా వీర ధర్మమాశ్రిత్య తిష్ఠతా ॥ ౪౨
సోఽహం న శక్ష్యామి పితుః నియోగమతివర్తితుం ।
పితుర్హి వచనాద్వీర కైకేయ్యాఽహం ప్రచోదితః ॥ ౪౩
తదేనాం విసృజానార్యాం క్షత్రధర్మాశ్రితాం మతిం ।
ధర్మమాశ్రయ మా తైక్ష్ణ్యం మద్బుద్ధిరనుగమ్యతాం ॥ ౪౪
తమేవముక్త్వా సౌహార్దాత్ భ్రాతరం లక్ష్మణాగ్రజః ।
ఉవాచ భూయః కౌసల్యాం ప్రాంజలిశ్శిరసా నతః ॥ ౪౫
అనుమన్యస్వ మాం దేవి గమిష్యంతమితో వనం ।
శాపితాఽసి మమ ప్రాణైః కురు స్వస్త్యయనాని మే ॥ ౪౬
తీర్ణప్రతిజ్ఞశ్చ వనాత్ పునరేష్యామ్యహం పురీం ।
యయాతిరివ రాజర్షిః పురా హిత్వా పునర్దివం ॥ ౪౭
శోకస్సంధార్యతాం మాతః హృదయే సాధు మా శుచః ।
వనవాసాదిహైష్యామి పునః కృత్వా పితుర్వచః ॥ ౪౮
త్వయా మయా చ వైదేహ్యా లక్ష్మణేన సుమిత్రయా ।
పితుర్నియోగే స్థాతవ్యం ఏష ధర్మస్సనాతనః ॥ ౪౯

అంబ సంహృత్య సంభారాన్ దుఃఖం హృది నిగృహ్య చ ।
వనవాసకృతా బుద్ధిః మమ ధర్మ్యాఽనువర్త్యతాం ॥ ౫౦

ఏతద్వచస్తస్య నిశమ్య మాతా
సుధర్మ్యమవ్యగ్రమవిక్లబం చ ।
మృతేవ సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య దేవీ
సమీక్ష్య రామం పునరిత్యువాచ ॥ ౫౧

యథైవ తే పుత్ర పితా తథాఽహం
గురుః స్వధర్మేణ సుహృత్తయా చ ।
న త్వాఽనుజానామి న మాం విహాయ
సుదుఃఖితామర్హసి గంతుమేవం ॥ ౫౨

కిం జీవితేనేహ వినా త్వయా మే
లోకేన వా కిం స్వధయాఽమృతేన ।
శ్రేయో ముహూర్తం తవ సన్నిధానం
మమేహ కృత్స్నాదపి జీవలోకాత్ ॥ ౫౩

నరైరివోల్కాభిరపోహ్యమానః
మహాగజోఽధ్వానమనుప్రవిష్టః ।
భూయః ప్రజజ్వాల విలాపమేతం
నిశమ్య రామః కరుణం జనన్యాః ॥ ౫౪

స మాతరం చైవ విసంజ్ఞకల్పాం
ఆర్తం చ సౌమిత్రిమభిప్రతప్తం ।

ధర్మే స్థితో ధర్మ్యమువాచ వాక్యం
యథా స ఏవార్హతి తత్ర వక్తుం ॥ ౫౫
అహం హి తే లక్ష్మణ నిత్యమేవ
జానామి భక్తిం చ పరాక్రమం చ ।
మమ త్వభిప్రాయమసన్నిరీక్ష్య
మాత్రా సహాభ్యర్దసి మాం సుదుఃఖం ॥ ౫౬
ధర్మార్థకామాః ఖలు తాత లోకే
సమీక్షితా ధర్మఫలోదయేషు ।
తే తత్ర సర్వే స్యురసంశయం మే
భార్యేవ వశ్యాఽభిమతా సుపుత్రా ॥ ౫౭
యస్మింస్తు సర్వే స్యురసన్నివిష్టాః
ధర్మో యతస్స్యాత్తదుపక్రమేత ।
ద్వేష్యో భవత్యర్థపరో హి లోకే
కామాత్మతా ఖల్వపి న ప్రశస్తా ॥ ౫౮
గురుశ్చ రాజా చ పితా చ వృద్ధః
క్రోధాత్ ప్రహర్షాద్యది వాఽపి కామాత్ ।
యద్వ్యాదిశేత్ కార్యమవేక్ష్య ధర్మం
కస్తం న కుర్యాదనృశంసవృత్తిః ॥ ౫౯
స వై న శక్నోమి పితుః ప్రతిజ్ఞాం
ఇమామకర్తుం సకలాం యథావత్ ।

స హ్యేవయోస్తాత గురుర్నియోగే
దేవ్యాశ్చ భర్తా స గతిస్స ధర్మః ॥ ౬౦
తస్మిన్ పునర్జీవతి ధర్మరాజే
విశేషతః స్వే పథి వర్తమానే ।
దేవీ మయా సార్ధమితోఽపగచ్ఛేత్
కథం స్విదన్యా విధవేవ నారీ ॥ ౬౧
సా మాఽనుమన్యస్వ వనం వ్రజంతం
కురుష్వ నః స్వస్త్యయనాని దేవి ।
యథా సమాప్తే పునరావ్రజేయం
యథా హి సత్యేన పునర్యయాతిః ॥ ౬౨
యశో హ్యహం కేవలరాజ్యకారణాత్
న పృష్ఠతః కర్తుమలం మహోదయం ।
అదీర్ఘకాలే న తు దేవి జీవితే
వృణేఽవరామద్య మహీమధర్మతః ॥ ౬౩
ప్రసాదయన్నరవృషభస్స మాతరం
పరాక్రమాజ్జిగమిషురేవ దండకాన్ ।
అథానుజం భృశమనుశాస్య దర్శనం
చకార తాం హృది జననీం ప్రదక్షిణాం ॥ ౬౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకవింశస్సర్గః

అథ ద్వావింశస్సర్గః.

అథ తం వ్యథయా దీనం సవిశేషమమర్షితం ।
శ్వసంతమివ నాగేంద్రం రోషవిస్ఫారితేక్షణం ॥ ౧
ఆసాద్య రామస్సౌమిత్రిం సుహృదం భ్రాతరం ప్రియం ।
ఉవాచేదం స ధైర్యేణ ధారయన్ సత్త్వమాత్మవాన్ ॥ ౨
నిగృహ్య రోషం శోకం చ ధైర్యమాశ్రిత్య కేవలం ।
అవమానం నిరస్యేమం గృహీత్వా హర్షముత్తమం ॥ ౩
ఉపక్లృప్తం హి యత్కించిత్ అభిషేకార్థమద్య మే ।
సర్వం విసర్జయ క్షిప్రం కురు కార్యం నిరత్యయం ॥ ౪
సౌమిత్రే యోఽభిషేకార్థే మమ సంభారసంభ్రమః ।
అభిషేకనివృత్త్యర్థే సోఽస్తు సంభారసంభ్రమః ॥ ౫
యస్యా మదభిషేకార్థే మానసం పరితప్యతే ।
మాతా మే సా యథా న స్యాత్ సవిశంకా తథా కురు ॥ ౬
తస్యాశ్శంకామయం దుఃఖం ముహూర్తమపి నోత్సహే ।
మనసి ప్రతిసంజాతం సౌమిత్రేఽహముపేక్షితుం ॥ ౭
న బుద్ధిపూర్వం నాబుద్ధం స్మరామీహ కదాచన ।
మాతౄణాం వా పితుర్వాఽహం కృతమల్పం చ విప్రియం॥ ౮
సత్యస్సత్యాభిసంధశ్చ నిత్యం సత్యపరాక్రమః ।
పరలోకభయాద్భీతో నిర్భయోఽస్తు పితా మమ ॥ ౯

తస్యాపి హి భవేదస్మిన్ కర్మణ్యప్రతిసంహృతే ।
సత్యం నేతి మనస్తాపః తస్య తాపస్తపేచ్చ మాం ॥ ౧౦
అభిషేకవిధానం తు తస్మాత్ సంహృత్య లక్ష్మణ ।
అన్వగేవాహమిచ్ఛామి వనం గంతుమితః పునః ॥ ౧౧
మమ ప్రవ్రాజనాదద్య కృతకృత్యా నృపాత్మజా ।
సుతం భరతమవ్యగ్రం అభిషేచయితా తతః ॥ ౧౨
మయి చీరాజినధరే జటామండలధారిణి ।
గతేఽరణ్యం చ కైకేయ్యాః భవిష్యతి మనస్సుఖం ॥ ౧౩
బుద్ధిః ప్రణీతా యేనేయం మనశ్చ సుసమాహితం ।
తం తు నార్హామి సంక్లేష్టుం ప్రవ్రజిష్యామి మా చిరం ॥ ౧౪
కృతాంతస్త్వేవ సౌమిత్రే ద్రష్టవ్యో మత్ప్రవాసనే ।
రాజ్యస్య చ వితీర్ణస్య పునరేవ నివర్తనే ॥ ౧౫
కైకేయ్యాః ప్రతిపత్తిర్హి కథం స్యాన్మమ పీడనే ।
యది భావో న దైవోఽయం కృతాంతవిహితో భవేత్ ॥ ౧౬
జానాసి హి యథా సౌమ్య న మాతృషు మమాంతరం ।
భూతపూర్వం విశేషో వా తస్యా మయి సుతేఽపివా ॥ ౧౭
సోఽభిషేకనివృత్త్యర్థైః ప్రవాసార్థైశ్చ దుర్వచైః ।
ఉగ్రైర్వాక్యైరహం తస్యాః నాన్యద్దైవాత్ సమర్థయే ॥ ౧౮
కథం ప్రకృతిసంపన్నా రాజపుత్రీ తథాగుణా ।
బ్రూయాత్సా ప్రాకృతేవ స్త్రీ మత్పీడాం భర్తృసన్నిధౌ ॥ ౧౯

యదచింత్యం తు తద్దైవం భూతేష్వపి న హన్యతే ।
వ్యక్తం మయి చ తస్యాం చ పతితో హి విపర్యయః ॥ ౨౦
కశ్చ దైవేన సౌమిత్రే యోద్ధుముత్సహతే పుమాన్ ।
యస్య న గ్రహణం కించిత్ కర్మణోఽన్యత్ర దృశ్యతే ॥ ౨౧
సుఖదుఃఖే భయక్రోధౌ లాభాలాభౌ భవాభవౌ ।
యచ్చ కించిత్తథాభూతం నను దైవస్య కర్మ తత్ ॥ ౨౨
ఋషయోఽప్యుగ్రతపసః దైవేనాభిప్రపీడితాః ।
ఉత్సృజ్య నియమాంస్తీవ్రాన్ భ్రంశ్యంతే కామమన్యుభిః ॥
అసంకల్పితమేవేహ యదకస్మాత్ ప్రవర్తతే ।
నివర్త్యారంభమారబ్ధం నను దైవస్య కర్మ తత్ ॥ ౨౪
ఏతయా తత్త్వయా బుద్ధ్యా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా ।
వ్యాహతేఽప్యభిషేకే మే పరితాపో న విద్యతే ॥ ౨౫
తస్మాదపరితాపస్సన్ త్వమప్యనువిధాయ మామ్ ।
ప్రతిసంహారయ క్షిప్రం ఆభిషేచనికీం క్రియామ్ ॥ ౨౬
ఏభిరేవ ఘటైస్సర్వైః అభిషేచనసంభృతైః ।
మమ లక్ష్మణ తాపస్యే వ్రతస్నానం భవిష్యతి ॥ ౨౭
అథవా కిం మమైతేన రాజద్రవ్యమయేన తు ।
ఉద్ధృతం మే స్వయం తోయం వ్రతాదేశం కరిష్యతి ॥ ౨౮
మా చ లక్ష్మణ సంతాపం కార్షీర్లక్ష్మ్యా విపర్యయే ।
రాజ్యం వా వనవాసో వా వనవాసో మహోదయః ॥ ౨౯

న లక్ష్మణాస్మిన్ ఖలు కర్మవిఘ్నే
మాతా యవీయస్యతిశంకనీయా ।
దైవాభిపన్నా హి వదత్యనిష్టం
జానాసి దైవం చ తథాప్రభావం ॥ ౩౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - ద్వావింశస్సర్గః.

అథ త్రయోవింశస్సర్గః.

ఇతి బ్రువతి రామే తు లక్ష్మణోఽధశ్శిరా ముహుః ।
శ్రుత్వా మధ్యం జగామేవ మనసా దుఃఖహర్షయోః ॥ ౧
తదా తు బద్ధ్వా భ్రుకుటీం భ్రువోర్మధ్యే నరర్షభః ।
నిశశ్వాస మహాసర్పః బిలస్థ ఇవ రోషితః ॥ ౨
తస్య దుష్ప్రతివీక్షం తత్ భ్రుకుటీసహితం తదా ।
బభౌ క్రుద్ధస్య సింహస్య ముఖస్య సదృశం ముఖం ॥ ౩
అగ్రహస్తం విధూన్వంస్తు హస్తిహస్తమివాత్మనః ।
తిర్యగూర్ధ్వం శరీరే చ పాతయిత్వా శిరోధరాం ॥ ౪
అగ్రాక్ష్ణా వీక్షమాణస్తు తిర్యగ్భ్రాతరమబ్రవీత్ ।
అస్థానే సంభ్రమో యస్య జాతో వై సుమహానయం ॥ ౫
ధర్మదోషప్రసంగేన లోకస్యానతిశంకయా ।
కథం హ్యేతదసంభ్రాంతః త్వద్విధో వక్తుమర్హతి ॥ ౬

యథా దైవమశౌండీరం శౌండీర క్షత్రియర్షభ ।
కిం నామ కృపణం దైవం అశక్తమభిశంససి ॥ ౭
పాపయోస్తే కథం నామ తయోశ్శంకా న విద్యతే ।
సంతి ధర్మోపధాః శ్లక్ష్ణాః ధర్మాత్మన్ కిం న బుధ్యసె ॥ ౮
తయోస్సుచరితం స్వార్థం శాఠ్యాత్ పరిజిహీర్షతోః ।
యది నైవం వ్యవసితం స్యాద్ధి ప్రాగేవ రాఘవ ॥ ౯
తయోః ప్రాగేవ దత్తశ్చ స్యాద్వరః ప్రకృతశ్చ సః ।
లోకవిద్విష్టమారబ్ధం త్వదన్యస్యాభిషేచనం ॥ ౧౦
నోత్సహే సహితుం వీర తత్ర మే క్షంతుమర్హసి ।
యేనేయమాగతా ద్వైధం తవ బుద్ధిర్మహామతే ॥ ౧౧
స హి ధర్మో మమ ద్వేష్యః ప్రసంగాద్యస్య ముహ్యసి ।
కథం త్వం కర్మణా శక్తః కైకేయీవశవర్తినః ॥ ౧౨
కరిష్యసి పితుర్వాక్యం అధర్మిష్ఠం విగర్హితం ।
యద్యయం కిల్బిషాద్భేదః కృతోఽప్యేవం న గృహ్యతే ॥ ౧౩
జాయతే తత్ర మే దుఃఖం ధర్మసంగశ్చ గర్హితః ।
మనసాఽపి కథం కామం కుర్యాస్త్వం కామవృత్తయోః ॥ ౧౪
తయోస్త్వహితయోర్నిత్యం శత్ర్వోః పిత్రభిధానయోః ।
యద్యపి ప్రతిపత్తిస్తే దైవీ చాపి తయోర్మతం ॥ ౧౫
తథాఽప్యుపేక్షణీయం తే న మే తదపి రోచతే ।
విక్లబో వీర్యహీనో యః స దైవమనువర్తతే ॥ ౧౬

వీరాస్సంభావితాత్మానః న దైవం పర్యుపాసతే ।
దైవం పురుషకారేణ యస్సమర్థః ప్రబాధితుం ॥ ౧౭
న దైవేన విపన్నార్థః పురుషస్సోఽవసీదతి ।
ద్రక్ష్యంతి త్వద్య దైవస్య పౌరుషం పురుషస్య చ ॥ ౧౮
దైవమానుషయోరద్య వ్యక్తా వ్యక్తిర్భవిష్యతి ।
అద్య మత్పౌరుషహతం దైవం ద్రక్ష్యంతి వై జనాః ॥ ౧౯
యద్దైవాదాహతం తేఽద్య దృష్టం రాజ్యాభిషేచనం ।
అత్యంకుశమివోద్దామం గజం మదబలోద్ధతం ॥ ౨౦
ప్రధావితమహం దైవం పౌరుషేణ నివర్తయే ।
లోకపాలాస్సమస్తాస్తే నాద్య రామాభిషేచనం ॥ ౨౧
న చ కృత్స్నాస్త్రయో లోకాః విహన్యుః కిం పునః పితా ।
యైర్వివాసస్తవారణ్యే మిథో రాజన్ సమర్థితః ॥ ౨౨
అరణ్యే తే వివత్స్యంతి చతుర్దశ సమాస్తథా ।
అహం తదాశాం ఛేత్స్యామి పితుస్తస్యాశ్చ యా తవ ॥ ౨౩
అభిషేకవిఘాతేన పుత్రరాజ్యాయ వర్తతే ।
మద్బలేన విరుద్ధాయ న స్యాద్దైవబలం తథా ॥ ౨౪
ప్రభవిష్యతి దుఃఖాయ యథోగ్రం పౌరుషం మమ ।
ఊర్ధ్వం వర్షసహస్రాంతే ప్రజాపాల్యమనంతరం ॥ ౨౫
ఆర్యపుత్రాః కరిష్యంతి వనవాసం గతే త్వయి ।
పూర్వరాజర్షివృత్త్యా హి వనవాసో విధీయతే ॥ ౨౬

ప్రజా నిక్షిప్య పుత్రేషు పుత్రవత్ పరిపాలనే।
న చేద్రాజన్యనేకాగ్రే రాజ్యవిభ్రమశంకయా॥ ౨౭
నైవమిచ్ఛసి ధర్మాత్మన్ రాజ్యం రామ త్వమాత్మని।
ప్రతిజానే చ తే వీర మాభూవం వీరలోకభాక్॥ ౨౮
రాజ్యం చ తవ రక్షేయం అహం వేలేవ సాగరం।
మంగళైరభిషించస్వ తత్ర త్వం వ్యాపృతో భవ॥ ౨౯
అహమేకో మహీపాలాన్ అలం వారయితుం బలాత్।
న శోభార్థావిమౌ బాహూ న ధనుర్భూషణాయ మే॥ ౩౦
నాసిరాబంధనార్థాయ న శరాః స్తంభహేతవః।
అమిత్రదమనార్థం మే సర్వమేతచ్చతుష్టయం॥ ౩౧
న చాహం కామయేఽత్యర్థం యస్స్యాచ్ఛత్రుర్మతో మమ।
అసినా తీక్ష్ణధారేణ విద్యుచ్చలితవర్చసా॥ ౩౨
ప్రగృహీతేన వై శత్రుం వజ్రిణం వా న కల్పయే।
ఖడ్గనిష్పేషనిష్పిష్టైః గహనా దుశ్చరా చ మే॥ ౩౩
హస్త్యశ్వనరహస్తోరుశిరోభిర్భవితా మహీ।
ఖడ్గధారాహతా మేఽద్య దీప్యమానా ఇవాద్రయః॥ ౩౪
పతిష్యంతి ద్విపా భూమౌ మేఘా ఇవ సవిద్యుతః।
బద్ధగోధాంగుళిత్రాణే ప్రగృహీతశరాసనే॥ ౩౫
కథం పురుషమానీ స్యాత్ పురుషాణాం మయి స్థితే।
బహుభిశ్చైకమత్యస్యన్ ఏకేన చ బహూన్ జనాన్॥ ౩౬

వివిమోక్ష్యామ్యహం బాణాన్ నృవాజిగజమర్మసు ।
అద్య మేఽస్త్రప్రభావస్య ప్రభావః ప్రభవిష్యతి ॥ ౩౭
రాజ్ఞశ్చాప్రభుతాం కర్తుం ప్రభుత్వం తవ చ ప్రభో ।
అద్య చందనసారస్య కేయూరామోక్షణస్య చ ॥ ౩౮
వసూనాం చ విమోక్షస్య సుహృదాం పాలనస్య చ ।
అనురూపావిమౌ బాహూ రామ కర్మ కరిష్యతః ॥ ౩౯
అభిషేచనవిఘ్నస్య కర్తౄణాం తే నివారణే ।
బ్రవీహి కోఽద్యైవ మయా వియుజ్యతాం
తవాసుహృత్ ప్రాణయశస్సుహృజ్జనైః ।
యథా తవేయం వసుధా వశే భవేత్
తథైవ మాం శాధి తవాస్మి కింకరః ॥ ౪౦
విమృజ్య బాష్పం పరిసాంత్వ్య చాసకృత్
స లక్ష్మణం రాఘవవంశవర్ధనః ।
ఉవాచ పిత్ర్యే వచనే వ్యవస్థితం
నిబోధ మామేష హి సౌమ్య సత్పథః ॥ ౪౧
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రయోవింశస్సర్గః.

అథ చతుర్వింశస్సర్గః

తం సమీక్ష్య త్వవహితం పితుర్నిర్దేశపాలనే ।
కౌసల్యా బాష్పసంరుద్ధా వచో ధర్మిష్ఠమబ్రవీత్ ॥ ౧

అదృష్టదుఃఖో ధర్మాత్మా సర్వభూతప్రియంవదః ।
మయి జాతో దశరథాత్ కథముంఛేన వర్తయేత్ ॥ ౨
యస్య భృత్యాశ్చ దాసాశ్చ మృష్టాన్యన్నాని భుంజతే ।
కథం స భోక్ష్యతే నాథః వనే మూలఫలాన్యయం ॥ ౩
క ఏతచ్ఛ్రద్దధేచ్ఛ్రుత్వా కస్య వా న భవేద్భయం ।
గుణవాన్ దయితో రాజ్ఞా రాఘవో యద్వివాస్యతే ॥ ౪
నూనం తు బలవాన్ లోకే కృతాంతస్సర్వమాదిశన్ ।
లోకే రామాభిరామస్త్వం వనం యత్ర గమిష్యసి ॥ ౫
అయం తు మామాత్మభవః తవాదర్శనమారుతః ।
విలాపదుఃఖసమిధః రుదితాశ్రుహుతాహుతిః ॥ ౬
చింతాబాష్పమహాధూమః తవాదర్శనచిత్తజః ।
కర్శయిత్వా భృశం పుత్ర నిశ్వాసాయాససంభవః ॥ ౭
త్వయా విహీనామిహ మాం శోకాగ్నిరతులో మహాన్ ।
ప్రధక్ష్యతి యథా కక్షం చిత్రభానుర్హిమాత్యయే ॥ ౮
కథం హి ధేనుః స్వం వత్సం గచ్ఛంతం నానుగచ్ఛతి ।
అహం త్వాఽనుగమిష్యామి యత్ర పుత్ర గమిష్యసి ॥ ౯
తథా నిగదితం మాత్రా తద్వాక్యం పురుషర్షభః ।
శ్రుత్వా రామోఽబ్రవీద్వాక్యం మాతరం భృశదుఃఖితాం ॥ ౧౦
కైకేయ్యా వంచితో రాజా మయి చారణ్యమాశ్రితే ।
భవత్యా చ పరిత్యక్తః న నూనం వర్తయిష్యతి ॥ ౧౧

భర్తుః కిల పరిత్యాగః నృశంసః కేవలం స్త్రియాః ।
న భవత్యా న కర్తవ్యః మనసాఽపి విగర్హితః ॥ ౧౨
యావజ్జీవతి కాకుత్స్థః పితా మే జగతీపతిః ।
శుశ్రూషా క్రియతాం తావత్ స హి ధర్మస్సనాతనః ॥ ౧౩
ఏవముక్తా తు రామేణ కౌసల్యా శుభదర్శనా ।
తథేత్యువాచ సుప్రీతా రామమక్లిష్టకారిణం ॥ ౧౪
ఏవముక్తస్తు వచనం రామో ధర్మభృతాం వరః ।
భూయస్తామబ్రవీద్వాక్యం మాతరం భృశదుఃఖితాం ॥ ౧౫
మయా చైవ భవత్యా చ కర్తవ్యం వచనం పితుః ।
రాజా భర్తా గురుః శ్రేష్ఠః సర్వేషామీశ్వరః ప్రభుః ॥ ౧౬
ఇమాని తు మహారణ్యే విహృత్య నవ పంచ చ ।
వర్షాణి పరమప్రీతః స్థాస్యామి వచనే తవ ॥ ౧౭
ఏవముక్తా ప్రియం పుత్రం బాష్పపూర్ణాననా తదా ।
ఉవాచ పరమార్తా తు కౌసల్యా పుత్రవత్సలా ॥ ౧౮
ఆసాం రామ సపత్నీనాం వస్తుం మధ్యే న మే క్షమం ।
నయ మామపి కాకుత్స్థ వనం వన్యాం మృగీం యథా ॥ ౧౯
యది తే గమనే బుద్ధిః కృతా పితురపేక్షయా ।
తాం తథా రుదతీం రామః రుదన్ వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨౦
జీవంత్యా హి స్త్రియా భర్తా దైవతం ప్రభురేవ చ ।
భవత్యా మమ చైవాద్య రాజా ప్రభవతి ప్రభుః ॥ ౨౧

న హ్యనాథా వయం రాజ్ఞా లోకనాథేన ధీమతా ।
భరతశ్చాపి ధర్మాత్మా సర్వభూతప్రియంవదః ॥ ౨౨
భవతీమనువర్తేత స హి ధర్మరతస్సదా ।
యథా మయి తు నిష్క్రాంతే పుత్రశోకేన పార్థివః ॥ ౨౩
శ్రమం నావాప్నుయాత్కించిత్ అప్రమత్తా తథా కురు ।
దారుణశ్చాప్యయం శోకః యథైనం న వినాశయేత్ ॥ ౨౪
రాజ్ఞో వృద్ధస్య సతతం హితం చర సమాహితా ।
వ్రతోపవాసనిరతా యా నారీ పరమోత్తమా ॥ ౨౫
భర్తారం నానువర్తేత సా తు పాపగతిర్భవేత్ ।
భర్తుశ్శుశ్రూషయా నారీ లభతే స్వర్గముత్తమం ॥ ౨౬
అపి యా నిర్నమస్కారా నివృత్తా దేవపూజనాత్ ।
శుశ్రూషామేవ కుర్వీత భర్తుః ప్రియహితే రతా ॥ ౨౭
ఏష ధర్మః పురా దృష్టః లోకే వేదే శ్రుతః స్మృతః ।
అగ్నికార్యేషు చ సదా సుమనోభిశ్చ దేవతాః ॥ ౨౮
పూజ్యాస్తే మత్కృతే దేవి బ్రాహ్మణాశ్చైవ సువ్రతాః ।
ఏవం కాలం ప్రతీక్షస్వ మమాగమనకాంక్షిణీ ॥ ౨౯
నియతా నియతాహారా భర్తృశుశ్రూషణే రతా ।
ప్రాప్స్యసే పరమం కామం మయి ప్రత్యాగతే సతి ॥ ౩౦
యది ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠః ధారయిష్యతి జీవితం ।
ఏవముక్తా తు రామేణ బాష్పపర్యాకులేక్షణా ॥ ౩౧

కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా రామం వచనమబ్రవీత్ ।
గమనే సుకృతాం బుద్ధిం న తే శక్నోమి పుత్రక ॥ ౩౨
వినివర్తయితుం వీర నూనం కాలో దురత్యయః ।
గచ్ఛ పుత్ర త్వమేకాగ్రః భద్రం తేఽస్తు సదా విభో ॥ ౩౩
పునస్త్వయి నివృత్తే తు భవిష్యామి గతక్లమా ।
ప్రత్యాగతే మహాభాగే కృతార్థే చరితవ్రతే ॥ ౩౪
పితురానృణ్యతాం ప్రాప్తే త్వయి లప్స్యే పరం సుఖం ।
కృతాంతస్య గతిః పుత్ర దుర్విభావ్యా సదా భువి ॥ ౩౫
యస్త్వాం సంచోదయతి మే వచ ఆచ్ఛిద్య రాఘవ ।
గచ్ఛేదానీం మహాబాహో క్షేమేణ పునరాగతః ॥ ౩౬
నందయిష్యసి మాం పుత్ర సామ్నా వాక్యేన చారుణా ।
అపీదానీం స కాలస్స్యాత్ వనాత్ ప్రత్యాగతం పునః ॥ ౩౭
యత్త్వాం పుత్రక పశ్యేయం జటావల్కలధారిణం ।

తథా హి రామం వనవాసనిశ్చితం
సమీక్ష్య దేవీ పరమేణ చేతసా ।
ఉవాచ రామం శుభలక్షణం వచః
బభూవ చ స్వస్త్యయనాభికాంక్షిణీ ॥ ౩౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతుర్వింశస్సర్గః.

అథ పంచవింశస్సర్గః.

సాఽపనీయ తమాయాసం ఉపస్పృశ్య జలం శుచి ।
చకార మాతా రామస్య మంగళాని మనస్వినీ ॥ ౧
న శక్యసే వారయితుం గచ్ఛేదానీం రఘూత్తమ ।
శీఘ్రం చ వినివర్తస్వ వర్తస్వ చ సతాం క్రమే ॥ ౨
యం పాలయసి ధర్మం త్వం ధృత్యా చ నియమేన చ ।
స వై రాఘవశార్దూల ధర్మస్త్వామభిరక్షతు ॥ ౩
యేభ్యః ప్రణమసే పుత్ర చైత్యేష్వాయతనేషు చ ।
తే చ త్వామభిరక్షంతు వనే సహ మహర్షిభిః ॥ ౪
యాని దత్తాని తేఽస్త్రాణి విశ్వామిత్రేణ ధీమతా ।
తాని త్వామభిరక్షంతు గుణైస్సముదితం సదా ॥ ౫
పితృశుశ్రూషయా పుత్ర మాతృశుశ్రూషయా తథా ।
సత్యేన చ మహాబాహో చిరం జీవాభిరక్షితః ॥ ౬
సమిత్కుశపవిత్రాణి వేద్యశ్చాయతనాని చ ।
స్థండిలాని విచిత్రాణి శైలా వృక్షాః క్షుపా హ్రదాః ॥ ౭
పతంగాః పన్నగాస్సింహాః త్వాం రక్షంతు నరోత్తమ ।
స్వస్తి సాధ్యాశ్చ విశ్వే చ మరుతశ్చ మహర్షయః ॥ ౮
స్వస్తి ధాతా విధాతా చ స్వస్తి పూషా భగోఽర్యమా ।
లోకపాలాశ్చ తే సర్వే వాసవప్రముఖాస్తథా ॥ ౯

ఋతవశ్చైవ పక్షాశ్చ మాసాస్సంవత్సరాః క్షపాః ।
దినాని చ ముహూర్తాశ్చ స్వస్తి కుర్వంతు తే సదా ॥ ౧౦
స్మృతిర్ధృతిశ్చ ధర్మశ్చ పాతు త్వాం పుత్ర సర్వతః ।
స్కందశ్చ భగవాన్ దేవః సోమశ్చ స బృహస్పతిః ॥ ౧౧
సప్తర్షయో నారదశ్చ తే త్వాం రక్షంతు సర్వతః ।
యాశ్చాపి సర్వతస్సిద్ధాః దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః ॥ ౧౨
స్తుతా మయా వనే తస్మిన్ పాంతు త్వాం పుత్ర నిత్యశః ।
శైలాస్సర్వే సముద్రాశ్చ రాజా వరుణ ఏవ చ ॥ ౧౩
ద్యౌరంతరిక్షం పృథివీ నద్యస్సర్వాస్తథైవ చ ।
నక్షత్రాణి చ సర్వాణి గ్రహాశ్చ సహదేవతాః ॥ ౧౪
అహోరాత్రే తథా సంధ్యే పాంతు త్వాం వనమాశ్రితం ।
ఋతవశ్చైవ షట్పుణ్యాః మాసాస్సంవత్సరాస్తథా ॥ ౧౫
కలాశ్చ కాష్ఠాశ్చ తథా తవ శర్మ దిశంతు తే ।
మహావనె విచరతః మునివేషస్య ధీమతః ॥ ౧౬
తవాదిత్యాశ్చ దైత్యాశ్చ భవంతు సుఖదాస్సదా ।
రాక్షసానాం పిశాచానాం రౌద్రాణాం క్రూరకర్మణాం ॥ ౧౭
క్రవ్యాదానాం చ సర్వేషాం మా భూత్ పుత్రక తె భయం ।
ప్లవగా వృశ్చికా దంశాః మశకాశ్చైవ కాననే ॥ ౧౮
సరీసృపాశ్చ కీటాశ్చ మా భూవన్ గహనే తవ ।
మహాద్విపాశ్చ సింహాశ్చ వ్యాఘ్రా ఋక్షాశ్చ దంష్ట్రిణః ॥ ౧౯

మహిషాః శృంగిణో రౌద్రాః న తే ద్రుహ్యంతు పుత్రక ।
నృమాంసభోజనా రౌద్రాః యే చాన్యే సత్త్వజాతయః ॥ ౨౦
మా చ త్వాం హింసిషుః పుత్ర మయా సంపూజితాస్త్విహ ।
ఆగమాస్తే శివాస్సంతు సిధ్యంతు చ పరాక్రమాః ॥ ౨౧
సర్వసంపత్తయే రామ స్వస్తిమాన్ గచ్ఛ పుత్రక ।
స్వస్తి తేఽస్త్వాంతరిక్షేభ్యః పార్థివేభ్యః పునఃపునః ॥ ౨౨
సర్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యః యే చ తే పరిపంథినః ।
గురుస్సోమశ్చ సూర్యశ్చ ధనదోఽథ యమస్తథా ॥ ౨౩
పాంతు త్వామర్చితా రామ దండకారణ్యవాసినం ।
అగ్నిర్వాయుస్తథా ధూమః మంత్రాశ్చర్షిముఖాచ్చ్యుతాః ॥ ౨౪
ఉపస్పర్శనకాలే తు పాంతు త్వాం రఘునందన ।
సర్వలోకప్రభుర్బ్రహ్మా భూతభర్తా తథర్షయః ॥ ౨౫
యే చ శేషాస్సురాస్తే త్వాం రక్షంతు వనవాసినం ।
ఇతి మాల్యైస్సురగణాన్ గంధైశ్చాపి యశస్వినీ ॥ ౨౬
స్తుతిభిశ్చానురూపాభిః ఆనర్చాయతలోచనా ।
జ్వలనం సముపాదాయ బ్రాహ్మణేన మహాత్మనా ॥ ౨౭
హావయామాస విధినా రామమంగళకారణాత్ ।
ఘృతం శ్వేతాని మాల్యాని సమిధః శ్వేతసర్షపాన్ ॥ ౨౮
ఉపసంపాదయామాస కౌసల్యా పరమాంగనా ।
ఉపాధ్యాయస్స విధినా హుత్వా శాంతిమనామయం ॥ ౨౯

హుతహవ్యావశేషేణ బాహ్యం బలిమకల్పయత్ ।
మధుదధ్యక్షతఘృతైః స్వస్తి వాచ్య ద్విజాం స్తతః ॥ ౩౦
వాచయామాస రామస్య వనే స్వస్త్యయనక్రియాః ।
తత స్తస్మై ద్విజేంద్రాయ రామమాతా యశస్వినీ ॥ ౩౧
దక్షిణాం ప్రదదౌ కామ్యాం రాఘవం చేదమబ్రవీత్ ।
యన్మంగళం సహస్రాక్షే సర్వదేవనమస్కృతే ॥ ౩౨
వృత్రనాశే సమభవత్ తత్తే భవతు మంగళం ।
యన్మంగళం సుపర్ణస్య వినతాఽకల్పయత్ పురా ॥ ౩౩
అమృతం ప్రార్థయానస్య తత్తే భవతు మంగళం ।
అమృతోత్పాదనే దైత్యాన్ ఘ్నతో వజ్రధరస్య యత్ ॥ ౩౪
అదితిర్మంగళం ప్రాదాత్ తత్తే భవతు మంగళం ।
త్రీన్ విక్రమాన్ ప్రక్రమతో విష్ణోరమితతేజసః ॥ ౩౫
యదాసీన్మంగళం రామ తత్తే భవతు మంగళం ।
ఋతవస్సాగరా ద్వీపాః వేదా లోకా దిశశ్చ తే ॥ ౩౬
మంగళాని మహాబాహో దిశంతు శుభమంగళాః ।
ఇతి పుత్రస్య శేషాంశ్చ కృత్వా శిరసి భామినీ ॥ ౩౭
గంధైశ్చాపి సమాలభ్య రామమాయతలోచనా ।
ఓషధిం చాపి సిద్ధార్థాం విశల్యకరణీం శుభాం ॥ ౩౮
చకార రక్షాం కౌసల్యా మంత్రైరభిజజాప చ ।
ఉవాచాతిప్రహృష్టేవ సా దుఃఖవశవర్తినీ ॥ ౩౯

వాఙ్మాత్రేణ న భావేన వాచా సంసజ్జమానయా ।
ఆనమ్య మూర్ధ్ని చాఘ్రాయ పరిష్వజ్య యశస్వినీ ॥ ౪౦
అవదత్ పుత్ర సిద్ధార్థః గచ్ఛ రామ యథాసుఖం ।
అరోగం సర్వసిద్ధార్థం అయోధ్యాం పునరాగతం ॥ ౪౧
పశ్యామి త్వాం సుఖం వత్స సుస్థితం రాజవర్త్మని ।
ప్రణష్టదుఃఖసంకల్పా హర్షవిద్యోతితాననా ॥ ౪౨
ద్రక్ష్యామి త్వాం వనాత్ ప్రాప్తం పూర్ణచంద్రమివోదితం ।
భద్రాసనగతం రామ వనవాసాదిహాగతం ॥ ౪౩
ద్రక్ష్యామి చ పునస్త్వాం తు తీర్ణవంతం పితుర్వచః ।
మంగళ్యైరుపసంపన్నః వనవాసాదిహాగతః ॥ ౪౪
వధ్వా మమ చ నిత్యం త్వం కామాన్ సంవర్ధయాహి భో ।

మయాఽర్చితా దేవగణాశ్శివాదయః
మహర్షయో భూతమహాసురోరగాః ।
అభిప్రయాతస్య వనం చిరాయ తే
హితాని కాంక్షంతు దిశశ్చ రాఘవ ॥ ౪౫

ఇతీవ చాశ్రుప్రతిపూర్ణలోచనా
సమాప్య చ స్వస్త్యయనం యథావిధి ।
ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
పునః పునశ్చాపి నిపీడ్య సస్వజే ॥ ౪౬

తథాచ దేవ్యా స కృతప్రదక్షిణః
నిపీడ్య మాతుశ్చరణౌ పునఃపునః ।
జగామ సీతానిలయం మహాయశాః
స రాఘవః ప్రజ్వలితః స్వయా శ్రియా ॥ ४२

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – పంచవింశస్సర్గః.

అథ షడ్వింశస్సర్గః.

అభివాద్య చ కౌసల్యాం రామస్సంప్రస్థితో వనం ।
కృతస్వస్త్యయనో మాత్రా ధర్మిష్ఠే వర్త్మని స్థితః ॥ ౧
విరాజయన్ రాజసుతః రాజమార్గం నరైర్వృతం ।
హృదయాన్యామమంథేవ జనస్య గుణవత్తయా ॥ ౨
వైదేహీ చాపి తత్సర్వం న శుశ్రావ తపస్వినీ ।
తదేవ హృది తస్యాశ్చ యౌవరాజ్యాభిషేచనం ॥ ౩
దేవకార్యం స్వయం కృత్వా కృతజ్ఞా హృష్టచేతనా ।
అభిజ్ఞా రాజధర్మాణాం రాజపుత్రం ప్రతీక్షతే ॥ ౪
ప్రవివేశాథ రామస్తు స్వం వేశ్మ సువిభూషితం ।
ప్రహృష్టజనసంపూర్ణం హ్రియా కించిదవాఙ్ముఖః ॥ ౫
అథ సీతా సముత్పత్య వేపమానా చ తం పతిం ।
అపశ్యచ్ఛోకసంతప్తం చింతావ్యాకులితేంద్రియం ॥ ౬

తాం దృష్ట్వా స హి ధర్మాత్మా న శశాక మనోగతం ।
తం శోకం రాఘవస్సోఢుం తతో వివృతతాం గతః ॥ ౭
వివర్ణవదనం దృష్ట్వా తం ప్రస్విన్నమమర్షణం ।
సాఽఽహ దుఃఖాభిసంతప్తా కిమిదానీమిదం ప్రభో ॥ ౮
అద్య బార్హస్పతః శ్రీమాన్ ఉక్తః పుష్యో ను రాఘవ ।
ప్రోచ్యతే బ్రాహ్మణైః ప్రాజ్ఞైః కేన త్వమసి దుర్మనాః ॥ ౯
న తే శతశలాకేన జలఫేననిభేన చ ।
ఆవృతం వదనం వల్గు ఛత్రేణాపి విరాజతే ॥ ౧౦
వ్యజనాభ్యాం చ ముఖ్యాభ్యాం శతపత్రనిభేక్షణం ।
చంద్రహంసప్రకాశాభ్యాం వీజ్యతే న తవాననం ॥ ౧౧
వాగ్మినో వందినశ్చాపి ప్రహృష్టాస్త్వాం నరర్షభ ।
స్తువంతో నాత్ర దృశ్యంతే మంగళైస్సూతమాగధాః ॥ ౧౨
న తే క్షౌద్రం చ దధి చ బ్రాహ్మణా వేదపారగాః ।
మూర్ధ్ని మూర్ధాభిషిక్తస్య దధతి స్మ విధానతః ॥ ౧౩
న త్వాం ప్రకృతయస్సర్వాః శ్రేణీముఖ్యాశ్చ భూషితాః ।
అనువ్రజితుమిచ్ఛంతి పౌరజానపదాస్తథా ॥ ౧౪
చతుర్భిర్వేగసంపన్నైః హయైః కాంచనభూషితైః ।
ముఖ్యః పుష్యరథో యుక్తః కిం న గచ్ఛతి తేఽగ్రతః ॥ ౧౫
న హస్తీ చాగ్రతః శ్రీమాన్ తవ లక్షణపూజితః ।
ప్రయాణే లక్ష్యతే వీర కృష్ణమేఘగిరిప్రభః ॥ ౧౬

న చ కాంచనచిత్రం తే పశ్యామి ప్రియదర్శన ।
భద్రాసనం పురస్కృత్య యాతం వీరపురస్కృతం ॥ ౧౭
అభిషేకో యథా సజ్జః కిమిదానీమిదం తవ ।
అపూర్వో ముఖవర్ణశ్చ న ప్రహర్షశ్చ లక్ష్యతే ॥ ౧౮
ఇతీవ విలపంతీం తాం ప్రోవాచ రఘునందనః ।
సీతే తత్రభవాంస్తాతః ప్రవ్రాజయతి మాం వనం ॥ ౧౯
కులే మహతి సంభూతే ధర్మజ్ఞే ధర్మచారిణి ।
శృణు జానకి యేనేదం క్రమేణాభ్యాగతం మమ ॥ ౨౦
రాజ్ఞా సత్యప్రతిజ్ఞేన పిత్రా దశరథేన చ ।
కైకేయ్యై మమ మాత్రే తు పురా దత్తౌ మహావరౌ ॥ ౨౧
తయాఽద్య మమ సజ్జేఽస్మిన్ అభిషేకే నృపోద్యతే ।
ప్రచోదితస్స సమయః ధర్మేణ ప్రతినిర్జితః ॥ ౨౨
చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యం దండకే మయా ।
పిత్రా మే భరతశ్చాపి యౌవరాజ్యే నియోజితః ॥ ౨౩
సోఽహం త్వామాగతో ద్రష్టుం ప్రస్థితో విజనం వనం ।
భరతస్య సమీపే తు నాహం కథ్యః కదాచన ॥ ౨౪
బుద్ధియుక్తా హి పురుషాః న సహంతే పరస్తవం ।
తస్మాన్న తే గుణాః కథ్యాః భరతస్యాగ్రతో మమ ॥ ౨౫
నాపి త్వం తేన భర్తవ్యా విశేషేణ కదాచన ।
అనుకూలతయా శక్యం సమీపే తస్య వర్తితుం ॥ ౨౬

తస్మై దత్తం నృపతినా యౌవరాజ్యం సనాతనం ।
స ప్రసాద్యస్త్వయా సీతే నృపతిశ్చ విశేషతః ॥ ౨౭
అహం చాపి ప్రతిజ్ఞాం తాం గురోస్సమనుపాలయన్ ।
వనమద్యైవ యాస్యామి స్థిరా భవ మనస్వినీ ॥ ౨౮
యాతే చ మయి కల్యాణి వనం మునినిషేవితం ।
వ్రతోపవాసపరయా భవితవ్యం త్వయాఽనఘే ॥ ౨౯
కాల్యముత్థాయ దేవానాం కృత్వా పూజాం యథావిధి ।
వందితవ్యో దశరథః పితా మమ నరేశ్వరః ॥ ౩౦
మాతా చ మమ కౌసల్యా వృద్ధా సంతాపకర్శితా ।
ధర్మమేవాగ్రతః కృత్వా త్వత్తస్సమ్మానమర్హతి ॥ ౩౧
వందితవ్యాశ్చ తే నిత్యం యాశ్శేషా మమ మాతరః ।
స్నేహప్రణయసంభోగైః సమా హి మమ మాతరః ॥ ౩౨
భ్రాతృపుత్రసమౌ చాపి ద్రష్టవ్యౌ చ విశేషతః ।
త్వయా భరతశత్రుఘ్నౌ ప్రాణైః ప్రియతరౌ మమ ॥ ౩౩
విప్రియం న చ కర్తవ్యం భరతస్య కదాచన ।
స హి రాజా ప్రభుశ్చైవ దేశస్య చ కులస్య చ ॥ ౩౪
ఆరాధితా హి శీలేన ప్రయత్నైశ్చోపసేవితాః ।
రాజానస్సంప్రసీదంతి ప్రకుప్యంతి విపర్యయే ॥ ౩౫
ఔరసానపి పుత్రాన్ హి త్యజంత్యహితకారిణః ।
సమర్థాన్ సంప్రగృహ్ణంతి జనానపి నరాధిపాః ॥ ౩౬

సా త్వం వసేహ కల్యాణి రాజ్ఞస్సమనువర్తినీ ।
భరతస్య రతా ధర్మే సత్యవ్రతపరాయణా ॥ ౩౭

అహం గమిష్యామి మహావనం ప్రియే
త్వయా హి వస్తవ్యమిహైవ భామిని ।
యథా వ్యళీకం కురుషే న కస్యచిత్
తథా త్వయా కార్యమిదం వచో మమ ॥ ౩౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షడ్వింశస్సర్గః

అథ సప్తవింశస్సర్గః.

ఏవముక్తా తు వైదేహీ ప్రియార్హా ప్రియవాదినీ ।
ప్రణయాదేవ సంక్రుద్ధా భర్తారమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧
కిమిదం భాషసే రామ వాక్యం లఘుతయా ధ్రువం ।
త్వయా యదపహాస్యం మే శ్రుత్వా నరవరాత్మజ ॥ ౨
వీరాణాం రాజపుత్రాణాం శస్త్రాస్త్రవిదుషాం నృప ।
అనర్హమయశస్యం చ న శ్రోతవ్యం త్వయేరితం ॥ ౩
ఆర్యపుత్ర పితా మాతా భ్రాతా పుత్రస్తథా స్నుషా ।
స్వాని పుణ్యాని భుంజానాః స్వం స్వం భాగ్యముపాసతే ॥ ౪
భర్తుర్భాగ్యం తు భార్యైకా ప్రాప్నోతి పురుషర్షభ ।
అతశ్చైవాహమాదిష్టా వనే వస్తవ్యమిత్యపి ॥ ౫

న పితా నాత్మజో నాత్మా న మాతా న సఖీజనః ।
ఇహ ప్రేత్య చ నారీణాం పతిరేకో గతిస్సదా ॥ ౬
యది త్వం ప్రస్థితో దుర్గం వనమద్యైవ రాఘవ ।
అగ్రతస్తే గమిష్యామి మృద్నంతీ కుశకంటకాన్ ॥ ౭
ఈర్ష్యారోషౌ బహిష్కృత్య భుక్తశేషమివోదకం ।
నయ మాం వీర విస్రబ్ధః పాపం మయి న విద్యతే ॥ ౮
ప్రాసాదాగ్రైర్విమానైర్వా వైహాయసగతేన వా ।
సర్వావస్థాగతా భర్తుః పాదచ్ఛాయా విశిష్యతే ॥ ౯
అనుశిష్టాఽస్మి మాత్రా చ పిత్రా చ వివిధాశ్రయం ।
నాస్మి సంప్రతివక్తవ్యా వర్తితవ్యం యథా మయా ॥ ౧౦
అహం దుర్గం గమిష్యామి వనం పురుషవర్జితం ।
నానామృగగణాకీర్ణం శార్దూలవృకసేవితం ॥ ౧౧
సుఖం వనే నివత్స్యామి యథైవ భవనే పితుః ।
అచింతయంతీ త్రీన్ లోకాన్ చింతయంతీ పతివ్రతం ॥ ౧౨
శుశ్రూషమాణా తే నిత్యం నియతా బ్రహ్మచారిణీ ।
సహ రంస్యే త్వయా వీర వనేషు మధుగంధిషు ॥ ౧౩
త్వం హి శక్తో వనే కర్తుం రామ సంపరిపాలనం ।
అన్యస్యాపి జనస్యేహ కిం పునర్మమ మానద ॥ ౧౪
సహ త్వయా గమిష్యామి వనమద్య న సంశయః ।
నాహం శక్యా మహాభాగ నివర్తయితుముద్యతా ॥ ౧౫

ఫలమూలాశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః ।
న తే దుఃఖం కరిష్యామి నివసంతీ సహ త్వయా ॥ ౧౬
ఇచ్ఛామి సరితశ్శైలాన్ పల్వలాని వనాని చ ।
ద్రష్టుం సర్వత్ర నిర్భీతా త్వయా నాథేన ధీమతా ॥ ౧౭
హంసకారండవాకీర్ణాః పద్మినీస్సాధుపుష్పితాః ।
ఇచ్ఛేయం సుఖినీ ద్రష్టుం త్వయా వీరేణ సంగతా ॥ ౧౮
అభిషేకం కరిష్యామి తాసు నిత్యం యతవ్రతా ।
సహ త్వయా విశాలాక్ష రంస్యే పరమనందినీ ॥ ౧౯
ఏవం వర్షసహస్రాణాం శతం వాఽహం త్వయా సహ ।
వ్యతిక్రమం న వేత్స్యామి స్వర్గోఽపి న హి మే మతః ॥ ౨౦
స్వర్గేఽపి చ వినా వాసః భవితా యది రాఘవ ।
త్వయా మమ నరవ్యాఘ్ర నాహం తమపి రోచయే ॥ ౨౧

అహం గమిష్యామి వనం సుదుర్గమం
మృగాయుతం వానరవారణైర్యుతం ।
వనే నివత్స్యామి యథా పితుర్గృహే
తవైవ పాదావుపగృహ్య సంయతా ॥ ౨౨
అనన్యభావామనురక్తచేతసం
త్వయా వియుక్తాం మరణాయ నిశ్చితాం ।
నయస్వ మాం సాధు కురుష్వ యాచనాం
న తే మయాఽతో గురుతా భవిష్యతి ॥ ౨౩

తథా బ్రువాణామపి ధర్మవత్సలః
న చ స్మ సీతాం నృవరో నినీషతి ।
ఉవాచ చైనాం బహు సన్నివర్తనే
వనే నివాసస్య చ దుఃఖితాం ప్రతి ॥ ౨౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-సప్తవింశస్సర్గః.

అథ అష్టావింశస్సర్గః

స ఏవం బ్రువతీం సీతాం ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః ।
న నేతుం కురుతే బుద్ధిం వనే దుఃఖాని చింతయన్ ॥ ౧
సాంత్వయిత్వా పునస్తాం తు బాష్పదూషితలోచనాం ।
నివర్తనార్థే ధర్మాత్మా వాక్యమేతదువాచ హ ॥ ౨
సీతే మహాకులీనాఽసి ధర్మే చ నిరతా సదా ।
ఇహాచర స్వధర్మం త్వం మా యథా మనసస్సుఖం ॥ ౩
సీతే యథా త్వాం వక్ష్యామి తథా కార్యం త్వయాఽబలే ।
వనే దోషా హి బహవః వదతస్తాన్నిబోధ మే ॥ ౪
సీతే విముచ్యతామేషా వనవాసకృతా మతిః ।
బహుదోషం హి కాంతారం వనమిత్యభిధీయతే ॥ ౫
హితబుద్ధ్యా ఖలు వచః మయైతదభిధీయతే ।
సదా సుఖం న జానామి దుఃఖమేవ సదా వనం ॥ ౬

గిరినిర్ఝరసంభూతాః గిరికందరవాసినాం ।
సింహానాం నినదా దుఃఖాః శ్రోతుం దుఃఖమతో వనం ॥ ౭
క్రీడమానాశ్చ విస్రబ్ధాః మత్తాశ్శూన్యే మహామృగాః ।
దృష్ట్వా సమభివర్తంతే సీతే దుఃఖమతో వనం ॥ ౮
సగ్రాహాస్సరితశ్చైవ పంకవత్యశ్చ దుస్తరాః ।
మత్తైరపి గజైర్నిత్యం అతో దుఃఖతరం వనం ॥ ౯
లతాకంటకసంకీర్ణాః కృకవాకూపనాదితాః ।
నిరపాశ్చ సుదుర్గాశ్చ మార్గా దుఃఖమతో వనం ॥ ౧౦
సుప్యతే పర్ణశయ్యాసు స్వయంభగ్నాసు భూతలే ।
రాత్రిషు శ్రమఖిన్నేన తస్మాద్దుఃఖతరం వనం ॥ ౧౧
అహోరాత్రం చ సంతోషః కర్తవ్యో నియతాత్మనా ।
ఫలైర్వృక్షావపతితైః సీతే దుఃఖమతో వనం ॥ ౧౨
ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యః యథాప్రాణేన మైథిలి ।
జటాభారశ్చ కర్తవ్యః వల్కలాంబరధారిణా ॥ ౧౩
దేవతానాం పితౄణాం చ కర్తవ్యం విధిపూర్వకం ।
ప్రాప్తానామతిథీనాం చ నిత్యశః ప్రతిపూజనం ॥ ౧౪
కార్యస్త్రిరభిషేకశ్చ కాలేకాలే చ నిత్యశః ।
చరతా నియమేనైవ తస్మాద్దుఃఖతరం వనం ॥ ౧౫
ఉపహారశ్చ కర్తవ్యః కుసుమైః స్వయమాహృతైః ।
ఆర్షేణ విధినా వేద్యాం బాలే దుఃఖమతో వనం ॥ ౧౬

యథాలబ్ధేన సంతోషః కర్తవ్యస్తేన మైథిలి ।
యతాహారైర్వనచరైః నిత్యాం దుఃఖమతో వనం ॥ ౧౭
అతీవ వాతాస్తిమిరం బుభుక్షా చాత్ర నిత్యశః ।
భయాని చ మహాంత్యత్ర తతో దుఃఖతరం వనం ॥ ౧౮
సరీసృపాశ్చ బహవః బహురూపాశ్చ భామిని ।
చరంతి పృథివీం దర్పాత్ తతో దుఃఖతరం వనం ॥ ౧౯
నదీనిలయనాస్సర్పాః నదీకుటిలగామినః ।
తిష్ఠంత్యావృత్య పంథానం తతో దుఃఖతరం వనం ॥ ౨౦
పతంగా వృశ్చికాః కీటాః దంశాశ్చ మశకైస్సహ ।
బాధంతే నిత్యమబలే సర్వం దుఃఖతరం వనం ॥ ౨౧
ద్రుమాః కంటకినశ్చైవ కుశకాశాశ్చ భామిని ।
వనే వ్యాకులశాఖాగ్రాః తేన దుఃఖతరం వనం ॥ ౨౨
కాయక్లేశాశ్చ బహవో భయాని వివిధాని చ ।
అరణ్యవాసే వసతః దుఃఖమేవ తతో వనం ॥ ౨౩
క్రోధలోభౌ విమోక్తవ్యౌ కర్తవ్యా తపసే మతిః ।
న భేతవ్యం చ భేతవ్యే నిత్యం దుఃఖమతో వనం ॥ ౨౪
తదలం తే వనం గత్వా క్షమం న హి వనం తవ ।
విమృశన్నిహ పశ్యామి బహుదోషతరం వనం ॥ ౨౫

వనం తు నేతుం న కృతా మతిస్తదా
బభూవ రామేణ యదా మహాత్మనా ।

న తస్య సీతా వచనం చకార తత్
తతోఽబ్రవీద్రామమిదం సుదుఃఖితా ॥ ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అష్టావింశస్సర్గః.

అథ ఏకోనత్రింశస్సర్గః.

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా సీతా రామస్య దుఃఖితా ।
ప్రసక్తాశ్రుముఖీ మందం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧
యే త్వయా కీర్తితా దోషాః వనే వస్తవ్యతాం ప్రతి ।
గుణానిత్యేవ తాన్ విద్ధి తవ స్నేహపురస్కృతాన్ ॥ ౨
మృగాస్సింహా గజాశ్చైవ శార్దూలాశ్శరభాస్తథా ।
పక్షిణస్సృమరాశ్చైవ యే చాన్యే వనచారిణః ॥ ౩
అదృష్టపూర్వరూపత్వాత్ సర్వే తే తవ రాఘవ ।
రూపం దృష్ట్వాఽపసర్పేయుః భయే సర్వే హి బిభ్యతి ॥ ౪
త్వయా చ సహ గంతవ్యం మయా గురుజనాజ్ఞయా ।
త్వద్వియోగేన మే రామ త్యక్తవ్యమిహ జీవితం ॥ ౫
న చ మాం త్వత్సమీపస్థాం అపి శక్నోతి రాఘవ ।
సురాణామీశ్వరశ్శక్రః ప్రధర్షయితుమోజసా ॥ ౬
పతిహీనా తు యా నారీ న సా శక్ష్యతి జీవితుం ।
కామమేవంవిధం రామ త్వయా మమ నిదర్శితం ॥ ౭

అథ చాపి మహాప్రాజ్ఞ బ్రాహ్మణానాం మయా శ్రుతం ।
పురా పితృగృహే సత్యం వస్తవ్యం కిల మే వనే ॥ ౮
లక్షణిభ్యో ద్విజాతిభ్యః శ్రుత్వాఽహం వచనం పురా ।
వనవాసకృతోత్సాహా నిత్యమేవ మహాబల ॥ ౯
ఆదేశో వనవాసస్య ప్రాప్తవ్యస్స మయా కిల ।
సా త్వయా సహ తత్రాహం యాస్యామి ప్రియ నాన్యథా ॥ ౧౦
కృతాదేశా భవిష్యామి గమిష్యామి సహ త్వయా ।
కాలశ్చాయం సముత్పన్నః సత్యవాగ్భవతు ద్విజః ॥ ౧౧
వనవాసేఽభిజానామి దుఃఖాని బహుధా కిల ।
ప్రాప్యంతే నియతం వీర పురుషైరకృతాత్మభిః ॥ ౧౨
కన్యయా చ పితుర్గేహే వనవాసః శ్రుతో మయా ।
భిక్షిణ్యాస్సాధువృత్తాయాః మమ మాతురిహాగ్రతః ॥ ౧౩
ప్రసాదితశ్చ వై పూర్వం త్వం వై బహువిధం ప్రభో ।
గమనం వనవాసస్య కాంక్షితం హి సహ త్వయా ॥ ౧౪
కృతక్షణాఽహం భద్రం తే గమనం ప్రతి రాఘవ ।
వనవాసస్య శూరస్య చర్యా హి మమ రోచతే ॥ ౧౫
శుద్ధాత్మన్ ప్రేమభావాద్ధి భవిష్యామి వికల్మషా ।
భర్తారమనుగచ్ఛంతీ భర్తా హి మమ దైవతం ॥ ౧౬
ప్రేత్యభావేఽపి కల్యాణః సంగమో మే సహ త్వయా ।
శ్రుతిర్హి శ్రూయతే పుణ్యా బ్రాహ్మణానాం యశస్వినాం॥౧౭

ఇహ లోకే చ పితృభిః యా స్త్రీ యస్య మహామతే ।
అద్భిర్దత్తా స్వధర్మేణ ప్రేత్యభావేఽపి తస్య సా ॥ ౧౮
ఏవమస్మాత్ స్వకాం నారీం సువృత్తాం హి పతివ్రతాం ।
నాభిరోచయసే నేతుం త్వం మాం కేనేహ హేతునా ॥ ౧౯
భక్తాం పతివ్రతాం దీనాం మాం సమాం సుఖదుఃఖయోః ।
నేతుమర్హసి కాకుత్స్థ సమానసుఖదుఃఖినీం ॥ ౨౦
యది మాం దుఃఖితామేవం వనం నేతుం న చేచ్ఛసి ।
విషమగ్నిం జలం వాఽహం ఆస్థాస్యే మృత్యుకారణాత్ ॥ ౨౧
ఏవం బహువిధం తం సా యాచతే గమనం ప్రతి ।
నానుమేనే మహాబాహుః తాం నేతుం విజనం వనం ॥ ౨౨
ఏవముక్తా తు సా చింతాం మైథిలీ సముపాగతా ।
స్నాపయంతీవ గాముష్ణైః అశ్రుభిర్నయనచ్యుతైః ॥ ౨౩
చింతయంతీం తథా తాం తు నివర్తయితుమాత్మవాన్ ।
తామోష్ఠీం స తదా సీతాం కాకుత్స్థో బహ్వసాంత్వయత్ ॥

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - ఏకోనత్రింశస్సర్గః

అథ త్రింశస్సర్గః.

సాంత్వ్యమానా తు రామేణ మైథిలీ జనకాత్మజా ।
వనవాసనిమిత్తాయ భర్తారమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧

సా తముత్తమసంవిగ్నా సీతా విపులవక్షసం ।
ప్రణయాచ్చాభిమానాచ్చ పరిచిక్షేప రాఘవం ॥ ౨
కిం త్వాఽమన్యత వైదేహః పితా మె మిథిలాధిపః ।
రామ జామాతరం ప్రాప్య స్త్రియం పురుషవిగ్రహం ॥ ౩
అనృతం బత లోకోఽయం అజ్ఞానాద్యద్ధి వక్ష్యతి ।
తేజో నాస్తి పరం రామే తపతీవ దివాకరే ॥ ౪
కిం హి కృత్వా విషణ్ణస్త్వం కుతో వా భయమస్తి తే ।
యత్పరిత్యక్తుకామస్త్వం మామనన్యపరాయణాం ॥ ౫
ద్యుమత్సేనసుతం వీర సత్యవంతమనువ్రతాం ।
సావిత్రీమివ మాం విద్ధి త్వమాత్మవశవర్తినీం ॥ ౬
న త్వహం మనసా ఽప్యన్యం ద్రష్టాఽస్మి త్వదృతేఽనఘ ।
త్వయా రాఘవ గచ్ఛేయం యథాఽన్యా కులపాంసినీ ॥ ౭
స్వయం తు భార్యాం కౌమారీం చిరమధ్యుషితాం సతీం ।
శైలూష ఇవ మాం రామ పరేభ్యో దాతుమిచ్ఛసి ॥ ౮
యస్య పథ్యం చ రామాత్థ యస్య చార్థేఽవరుధ్యసె ।
త్వం తస్య భవ వశ్యశ్చ విధేయశ్చ సదాఽనఘ ॥ ౯
న మామనాదాయ వనం న త్వం ప్రస్థాతుమర్హసి ।
తపో వా యదివాఽరణ్యం స్వర్గో వా మె సహ త్వయా ॥౧౦
న చ మే భవితా తత్ర కశ్చిత్ పథి పరిశ్రమః ।
పృష్ఠతస్తవ గచ్ఛంత్యాః విహారశయనేష్వివ ॥ ౧౧

కుశకాశశరేషీకాః యే చ కంటకినో ద్రుమాః ।
తూలాజినసమస్పర్శాః మార్గే మమ సహ త్వయా ॥ ౧౨
మహావాతసముద్ధూతం యన్మామపకరిష్యతి ।
రజో రమణ తన్మన్యే పరార్ధ్యమివ చందనం ॥ ౧౩
శాద్వలేషు యథా శిశ్యే వనాంతే వనగోచర ।
కుథాస్తరణతల్పేషు కిం స్యాత్ సుఖతరం తతః ॥ ౧౪
పత్రం మూలం ఫలం యత్త్వం అల్పం వా యది వా బహు ।
దాస్యసి స్వయమాహృత్య తన్మేఽమృతరసోపమం ॥ ౧౫
న మాతుర్న పితుస్తత్ర స్మరిష్యామి న వేశ్మనః ।
ఆర్తవాన్యుపభుంజానా పుష్పాణి చ ఫలాని చ ॥ ౧౬
న చ తత్ర గతః కించిత్ ద్రష్టుమర్హసి విప్రియం ।
మత్కృతే న చ తే శోకః న భవిష్యామి దుర్భరా ॥ ౧౭
యస్త్వయా సహ స స్వర్గః నిరయో యస్త్వయా వినా ।
ఇతి జానన్ పరాం ప్రీతిం గచ్ఛ రామ మయా సహ ॥ ౧౮
అథ మామేవమవ్యగ్రాం వనం నైవ నయిష్యసి ।
విషమద్యైవ పాస్యామి మావిశం ద్విషతాం వశం ॥ ౧౯
పశ్చాదపి హి దుఃఖేన మమ నైవాస్తి జీవితం ।
ఉజ్ఝితాయాస్త్వయా నాథ తదైవ మరణం వరం ॥ ౨౦
ఇమం హి సహితుం శోకం ముహూర్తమపి నోత్సహే ।
కిం పునర్దశ వర్షాణి త్రీణి చైకం చ దుఃఖితా ॥ ౨౧

ఇతి సా శోకసంతప్తా విలప్య కరుణం బహు ।
చుక్రోశ పతిమాయస్తా భృశమాలింగ్య సస్వరం ॥ ౨౨
సా విద్ధా బహుభిర్వాక్యై ర్దిగ్ధైరివ గజాంగనా ।
చిరసన్నియతం బాష్పం ముమోచాగ్నిమివారణిః ॥ ౨౩
తస్యాః స్ఫటికసంకాశం వారి సంతాపసంభవం ।
నేత్రాభ్యాం పరిసుస్రావ పంకజాభ్యామివోదకం ॥ ౨౪
తచ్చైవామలచంద్రాభం ముఖమాయతలోచనం ।
పర్యశుష్యత బాష్పేణ జలోద్ధృతమివాంబుజం ॥ ౨౫
తాం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం విసంజ్ఞామివ దుఃఖితాం ।
ఉవాచ వచనం రామః పరివిశ్వాసయంస్తదా ॥ ౨౬
న దేవి తవ దుఃఖేన స్వర్గమప్యభిరోచయే ।
న హి మేఽస్తి భయం కించిత్ స్వయంభోరివ సర్వతః ॥ ౨౭
తవ సర్వమభిప్రాయం అవిజ్ఞాయ శుభాననే ।
వాసం న రోచయేఽరణ్యే శక్తిమానపి రక్షణే ॥ ౨౮
యత్సృష్టాఽసి మయా సార్ధం వనవాసాయ మైథిలి ।
న విహాతుం మయా శక్యా కీర్తిరాత్మవతా యథా ॥ ౨౯
ధర్మస్తు గజనాసోరు సద్భిరాచరితః పురా ।
తం చాహమనువర్తేఽద్య యథా సూర్యం సువర్చలా ॥ ౩౦
న ఖల్వహం న గచ్ఛేయం వనం జనకనందిని ।
వచనం తన్నయతి మాం పితుస్సత్యోపబృంహితం ॥ ౩౧

ఏష ధర్మస్తు సుశ్రోణి పితుర్మాతుశ్చ వశ్యతా ।
అతశ్చ తం వ్యతిక్రమ్య నాహం జీవితుముత్సహే ॥ ౩౨
అస్వాధీనం కథం దైవం ప్రకారైరభిరాధ్యతే ।
స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం పితరం గురుం ॥ ౩౩
యత్రత్రయం తత్రయో లోకాః పవిత్రం తత్సమం భువి ।
నాన్యదస్తి శుభాపాంగే తేనేదమభిరాధ్యతే ॥ ౩౪
న సత్యం దానమానౌ వా న యజ్ఞాశ్చాప్తదక్షిణాః ।
తథా బలకరాస్సీతే యథా సేవా పితుర్హితా ॥ ౩౫
స్వర్గో ధనం వా ధాన్యం వా విద్యాః పుత్రాస్సుఖాని చ ।
గురువృత్త్యనురోధేన న కించిదపి దుర్లభం ॥ ౩౬
దేవగంధర్వగోలోకాన్ బ్రహ్మలోకాంస్తథా నరాః ।
ప్రాప్నువంతి మహాత్మానః మాతాపితృపరాయణాః ॥ ౩౭
స మా పితా యథా శాస్తి సత్యధర్మపథే స్థితః ।
తథా వర్తితుమిచ్ఛామి స హి ధర్మస్సనాతనః ॥ ౩౮
మమ సన్నా మతిస్సీతే త్వాం నేతుం దండకావనం ।
వసిష్యామీతి సా త్వం మాం అనుయాతుం సునిశ్చితా ॥ ౩౯
సా హి సృష్టాఽనవద్యాంగి వనాయ మదిరేక్షణే ।
అనుగచ్ఛస్వ మాం భీరు సహధర్మచరీ భవ ॥ ౪౦
సర్వథా సదృశం సీతే మమ స్వస్య కులస్య చ ।
వ్యవసాయమతిక్రాంతా కాంతే త్వమతిశోభనం ॥ ౪౧

ఆరభస్వ శుభశ్రోణి వనవాసక్షమాః క్రియాః ।
నేదానీం త్వదృతే సీతే స్వర్గోఽపి మమ రోచతే ॥ ౪౨

బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ రత్నాని భిక్షుకేభ్యశ్చ భోజనం ।
దేహి చాశంసమానేభ్యః సంత్వరస్వ చ మా చిరం ॥ ౪౩

భూషణాని మహార్హాణి వరవస్త్రాణి యాని చ ।
రమణీయాశ్చ యే కేచిత్ క్రీడార్థాశ్చాప్యుపస్కరాః ॥ ౪౪

శయనీయాని యానాని మమ చాన్యాని యాని చ ।
దేహి స్వభృత్యవర్గస్య బ్రాహ్మణానామనంతరం ॥ ౪౫

అనుకూలం తు సా భర్తుః జ్ఞాత్వా గమనమాత్మనః ।
క్షిప్రం ప్రముదితా దేవీ దాతుమేవోపచక్రమే ॥ ౪౬

తతః ప్రహృష్టా ప్రతిపూర్ణమానసా
యశస్వినీ భర్తురవేక్ష్య భాషితం ।
ధనాని రత్నాని చ దాతుమంగనా
ప్రచక్రమే ధర్మభృతాం మనస్వినీ ॥ ౪౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రింశస్సర్గః.

అథ ఏకత్రింశస్సర్గః.

ఏవం శ్రుత్వా తు సంవాదం లక్ష్మణః పూర్వమాగతః ।
బాష్పపర్యాకులముఖః శోకం సోఢుమశక్నువన్ ॥ ౧

స భ్రాతుశ్చరణౌ గాఢం నిపీడ్య రఘునందనః ।
సీతామువాచాతియశాః రాఘవం చ మహావ్రతం ॥ ౨
యది గంతుం కృతా బుద్ధిః వనం మృగగజాయుతం ।
అహం త్వాఽనుగమిష్యామి వనమగ్రే ధనుర్ధరః ॥ ౩
మయా సమేతోఽరణ్యాని బహూని విచరిష్యసి ।
పక్షిభిర్మృగయూథైశ్చ సంఘుష్టాని సమంతతః ॥ ౪
న దేవలోకాక్రమణం నామరత్వమహం వృణే ।
ఐశ్వర్యం వాఽపి లోకానాం కామయే న త్వయా వినా ॥ ౫
ఏవం బ్రువాణస్సౌమిత్రిః వనవాసాయ నిశ్చితః ।
రామేణ బహుభిస్సాంత్వైః నిషిద్ధః పునరబ్రవీత్ ॥ ౬
అనుజ్ఞాతశ్చ భవతా పూర్వమేవ యదస్మ్యహం ।
కిమిదానీం పునరిదం క్రియతే మే నివారణం ॥ ౭
యదర్థం ప్రతిషేధో మే క్రియతే గంతుమిచ్ఛతః ।
ఏతదిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం సంశయో హి మమానఘ ॥ ౮
తతోఽబ్రవీన్మహాతేజాః రామో లక్ష్మణమగ్రతః ।
స్థితం ప్రాగ్గామినం వీరం యాచమానం కృతాంజలిం ॥ ౯
స్నిగ్ధో ధర్మరతో వీరః సతతం సత్పథే స్థితః ।
ప్రియః ప్రాణసమో వశ్యః భ్రాతా చాసి సఖా చ మే ॥ ౧౦
మయాఽద్య సహ సౌమిత్రే త్వయి గచ్ఛతి తద్వనం ।
కో భరిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం వా యశస్వినీం ॥ ౧౧

అభివర్షతి కామైర్యః పర్జన్యః పృథివీమివ ।
స కామపాశపర్యస్తః మహాతేజా మహీపతిః ॥ ౧౨
సా హి రాజ్యమిదం ప్రాప్య నృపస్యాశ్వపతేస్సుతా ।
దుఃఖితానాం సపత్నీనాం న కరిష్యతి శోభనం ॥ ౧౩
న స్మరిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం చ సుదుఃఖితాం ।
భరతో రాజ్యమాసాద్య కైకేయ్యాం పర్యవస్థితః ॥ ౧౪
తామార్యాం స్వయమేవేహ రాజానుగ్రహణేన వా ।
సౌమిత్రే భర కౌసల్యాం ఉక్తమర్థమిమం చర ॥ ౧౫
ఏవం మమ చ తే భక్తిః భవిష్యతి సుదర్శితా ।
ధర్మజ్ఞ గురుపూజాయాం ధర్మశ్చాప్యతులో మహాన్ ॥ ౧౬
ఏవం కురుష్వ సౌమిత్రే మత్కృతే రఘునందన ।
అస్మాభిర్విప్రహీణాయాః మాతుర్నో న భవేత్ సుఖం ॥ ౧౭
ఏవముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణః శ్లక్ష్ణయా గిరా ।
ప్రత్యువాచ తదా రామం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదం ॥ ౧౮
తవైవ తేజసా వీర భరతః పూజయిష్యతి ।
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ ప్రయతో నాత్ర సంశయః ॥ ౧౯
యది దుష్టో న రక్షేత భరతో రాజ్యముత్తమం ।
ప్రాప్య దుర్మనసా వీర గర్వేణ చ విశేషతః ॥ ౨౦
తమహం దుర్మతిం క్రూరం వధిష్యామి న సంశయః ।
తత్పక్ష్యానపి తాన్ సర్వాన్ త్రైలోక్యమపి కిం ను సా ॥ ౨౧

కౌసల్యా బిభృయాదార్యా సహస్రమపి మద్విధాన్ ।
యస్యాస్సహస్రం గ్రామాణాం సంప్రాప్తముపజీవినాం॥ ౨౨
తదాత్మభరణే చైవ మమ మాతుస్తథైవ చ ।
పర్యాప్తా మద్విధానాం చ భరణాయ యశస్వినీ ॥ ౨౩
కురుష్వ మామనుచరం వైధర్మ్యం నేహ విద్యతే ।
కృతార్థోఽహం భవిష్యామి తవ చార్థః ప్రకల్పతే ॥ ౨౪
ధనురాదాయ సశరం ఖనిత్రపిటకాధరః ।
అగ్రతస్తే గమిష్యామి పంథానమనుదర్శయన్ ॥ ౨౫
ఆహరిష్యామి తే నిత్యం మూలాని చ ఫలాని చ ।
వన్యాని యాని చాన్యాని స్వాహారాణి తపస్వినాం ॥ ౨౬
భవాంస్తు సహ వైదేహ్యా గిరిసానుషు రంస్యతే ।
అహం సర్వం కరిష్యామి జాగ్రతః స్వపతశ్చ తే ॥ ౨౭
రామస్త్వనేన వాక్యేన సుప్రీతః ప్రత్యువాచ తం ।
వ్రజాపృచ్ఛస్వ సౌమిత్రే సర్వమేవ సుహృజ్జనం ॥ ౨౮
యే చ రాజ్ఞో దదౌ దివ్యే మహాత్మా వరుణః స్వయం ।
జనకస్య మహాయజ్ఞే ధనుషీ రౌద్రదర్శనే ॥ ౨౯
అభేద్యకవచే దివ్యే తూణీ చాక్షయసాయకౌ ।
ఆదిత్యవిమలౌ చోభౌ ఖడ్గౌ హేమపరిష్కృతౌ ॥ ౩౦
సత్కృత్య నిహితం సర్వం ఏతదాచార్యసద్మని ।
స త్వమాయుధమాదాయ క్షిప్రమావ్రజ లక్ష్మణ ॥ ౩౧

స సుహృజ్జనమామంత్ర్య వనవాసాయ నిశ్చితః ।
ఇక్ష్వాకుగురుమాగమ్య జగ్రాహాయుధముత్తమం ॥ ౩౨
తద్దివ్యం రాజశార్దూలసత్కృతం మాల్యభూషితం ।
రామాయ దర్శయామాస సౌమిత్రిస్సర్వమాయుధం ॥ ౩౩
తమువాచాత్మవాన్ రామః ప్రీత్యా లక్ష్మణమాగతం ।
కాలే త్వమాగతస్సౌమ్య కాంక్షితే మమ లక్ష్మణ ॥ ౩౪
అహం ప్రదాతుమిచ్ఛామి యదిదం మామకం ధనం ।
బ్రాహ్మణేభ్యస్తపస్విభ్యః త్వయా సహ పరంతప ॥ ౩౫
వసంతీహ దృఢం భక్త్యా గురుషు ద్విజసత్తమాః ।
తేషామపి చ మే భూయః సర్వేషాం చోపజీవినాం ॥ ౩౬

వసిష్ఠపుత్రం తు సుయజ్ఞమార్యం
త్వమానయాశు ప్రవరం ద్విజానాం ।
అభిప్రయాస్యామి వనం సమస్తాన్
అభ్యర్చ్య శిష్టానపరాన్ ద్విజాతీన్ ॥ ౩౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకత్రింశస్సర్గః.

—o=o—

అథ ద్వాత్రింశస్సర్గః.

తతశ్శాసనమాజ్ఞాయ భ్రాతుశ్శుభతరం ప్రియం ।
గత్వా స ప్రవివేశాశు సుయజ్ఞస్య నివేశనం ॥ ౧

తం విప్రమగ్న్యగారస్థం వందిత్వా లక్ష్మణోఽబ్రవీత్ ।
సఖేఽభ్యాగచ్ఛ పశ్య త్వం వేశ్మ దుష్కరకారిణః ॥ ౨
తతస్సంధ్యాముపాస్యాశు గత్వా సౌమిత్రిణా సహ ।
జుష్టం తత్ప్రావిశల్లక్ష్మ్యా రమ్యం రామనివేశనం ॥ ౩
తమాగతం వేదవిదం ప్రాంజలిస్సీతయా సహ ।
సుయజ్ఞమభిచక్రామ రాఘవోఽగ్నిమివార్చితం ॥ ౪
జాతరూపమయైర్ముఖ్యైః అంగదైః కుండలైశ్శుభైః ।
సహేమసూత్రైర్మణిభిః కేయూరైర్వలయైరపి ॥ ౫
అన్యైశ్చ రత్నైర్బహుభిః కాకుత్స్థః ప్రత్యపూజయత్ ।
సుయజ్ఞం స తదోవాచ రామస్సీతాప్రచోదితః ॥ ౬
హారం చ హేమసూత్రం చ భార్యాయై సౌమ్య హారయ ।
రశనాం చాధునా సీతా దాతుమిచ్ఛతి తే సఖే ॥ ౭
అంగదాని విచిత్రాణి కేయూరాణి శుభాని చ ।
ప్రయచ్ఛతి సఖే తుభ్యం భార్యాయై గచ్ఛతీ వనం ॥ ౮
పర్యంకమగ్ర్యాస్తరణం నానారత్నవిభూషితం ।
తమపీచ్ఛతి వైదేహీ ప్రతిష్ఠాపయితుం త్వయి ॥ ౯
నాగశ్శత్రుంజయో నామ మాతులో యం దదౌ మమ ।
తం తే గజసహస్రేణ దదామి ద్విజపుంగవ ॥ ౧౦
ఇత్యుక్తస్స హి రామేణ సుయజ్ఞః ప్రతిగృహ్య తత్ ।
రామలక్ష్మణసీతానాం ప్రయుయోజాశిషశ్శుభాః ॥ ౧౧

అథ భ్రాతరమవ్యగ్రం ప్రియం రామః ప్రియంవదః ।
సౌమిత్రిం తమువాచేదం బ్రహ్మేవ త్రిదశేశ్వరం ॥ ౧౨
అగస్త్యం కౌశికం చైవ తావుభౌ బ్రాహ్మణోత్తమౌ ।
అర్చయాహూయ సౌమిత్రే రత్నైస్సస్యమివాంబుభిః ॥ ౧౩
తర్పయస్వ మహాబాహో గోసహస్రైశ్చ మానద ।
సువర్ణై రజతైశ్చైవ మణిభిశ్చ మహాధనైః ॥ ౧౪
కౌసల్యాం చ య ఆశీర్భిః భక్తః పర్యుపతిష్ఠతి ।
ఆచార్యస్తైత్తిరీయాణాం అభిరూపశ్చ వేదవిత్ ॥ ౧౫
తస్య యానం చ దాసీశ్చ సౌమిత్రే సంప్రదాపయ ।
కౌశేయాని చ వస్త్రాణి యావత్తుష్యతి స ద్విజః ॥ ౧౬
సూతశ్చిత్రరథశ్చార్యః సచివస్సుచిరోషితః ।
తోషయైనం మహార్హైశ్చ రత్నైర్వస్త్రైర్ధనైస్తథా ॥ ౧౭
పశుకాభిశ్చ సర్వాభిః గవాం దశశతేన చ ।
యే చేమే కఠకాలాపాః బహవో దండమాణవాః ॥ ౧౮
నిత్యస్వాధ్యాయశీలత్వాత్ నాన్యత్ కుర్వంతి కించన ।
అలసాః స్వాదుకామాశ్చ మహతాం చాపి సమ్మతాః ॥ ౧౯
తేషామశీతియానాని రత్నపూర్ణాని దాపయ ।
శాలివాహసహస్రం చ ద్వే శతే భద్రకాంస్తథా ॥ ౨౦
వ్యంజనార్థం చ సౌమిత్రే గోసహస్రముపాకురు ।
మేఖలీనాం మహాసంఘః కౌసల్యాం సముపస్థితః ॥ ౨౧

తేషాం సహస్రం సౌమిత్రే ప్రత్యేకం సంప్రదాపయ ।
అంబా యథా చ సా నందేత్ కౌసల్యా మమ దక్షిణాం ॥ ౨౨
తథా ద్విజాతీంస్తాన్ సర్వాన్ లక్ష్మణార్చయ సర్వశః ।
తతస్స పురుషవ్యాఘ్రః తద్ధనం లక్ష్మణః స్వయం ॥ ౨౩
యథోక్తం బ్రాహ్మణేంద్రాణాం అదదాద్ధనదో యథా ।
అథాబ్రవీద్బాష్పకలాన్ తిష్ఠతశ్చోపజీవినః ॥ ౨౪
సంప్రదాయ బహు ద్రవ్యం ఏకైకస్యోపజీవనం ।
లక్ష్మణస్య చ యద్వేశ్మ గృహం చ యదిదం మమ ॥ ౨౫
అశూన్యం కార్యమేకైకం యావదాగమనం మమ ।
ఇత్యుక్త్వా దుఃఖితం సర్వం జనం తముపజీవినం ॥ ౨౬
ఉవాచేదం ధనాధ్యక్షం ధనమానీయతామితి ।
తతోఽస్య ధనమాజహ్రుః సర్వమేవోపజీవినః ॥ ౨౭
స రాశిస్సుమహాంస్తత్ర దర్శనీయో హ్యదృశ్యత ।
తతస్స పురుషవ్యాఘ్రః తద్ధనం సహలక్ష్మణః ॥ ౨౮
ద్విజేభ్యో బాలవృద్ధేభ్యః కృపణేభ్యో హ్యదాపయత్ ।
తత్రాసీత్ పింగలో గార్గ్యః త్రిజటో నామ వై ద్విజః ॥ ౨౯
ఉంఛవృత్తిర్వనే నిత్యం ఫాలకుద్దాలలాంగలీ ।
తం వృద్ధం తరుణీ భార్యా బాలానాదాయ దారకాన్ ॥ ౩౦
అబ్రవీద్బ్రాహ్మణం వాక్యం దారిద్ర్యేణాభిపీడితా ।
అపాస్య ఫాలం కుద్దాలం కురుష్వ వచనం మమ ॥ ౩౧

రామం దర్శయ ధర్మజ్ఞం యది కించిదవాప్స్యసి ।
స భార్యావచనం శ్రుత్వా శాటీమాచ్ఛాద్య దుశ్ఛదాం ॥ ౩౨
స ప్రాతిష్ఠత పంథానం యత్ర రామనివేశనం ।
భృగ్వంగిరసమం దీప్త్యా త్రిజటం జనసంసది ॥ ౩౩
ఆపంచమాయాః కక్ష్యాయాః నైనం కశ్చిదవారయత్ ।
స రాజపుత్రమాసాద్య త్రిజటో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩౪
నిర్ధనో బహుపుత్రోఽస్మి రాజపుత్ర మహాయశః ।
ఉంఛవృత్తిర్వనే నిత్యం ప్రత్యవేక్షస్వ మామితి ॥ ౩౫
తమువాచ తతో రామః పరిహాససమన్వితం ।
గవాం సహస్రమప్యేకం న తు విశ్రాణితం మయా ॥ ౩౬
పరిక్షిపసి దండేన యావత్తావదవాప్స్యసి ।
స శాటీం త్వరితః కట్యాం సంభ్రాంతః పరివేష్ట్య తాం ॥ ౩౭
ఆవిధ్య దండం చిక్షేప సర్వప్రాణేన వేగితః ।
స తీర్త్వా సరయూపారం దండస్తస్య కరాచ్చ్యుతః ॥ ౩౮
గోవ్రజే బహుసాహస్రే పపాతోక్షణసన్నిధౌ ।
తం పరిష్వజ్య ధర్మాత్మా ఆ తస్మాత్ సరయూతటాత్ ॥ ౩౯
ఆనయామాస తా గోపైః త్రిజటాయాశ్రమం ప్రతి ।
ఉవాచ చ తతో రామః తం గార్గ్యమభిసాంత్వయన్ ॥ ౪౦
మన్యుర్న ఖలు కర్తవ్యః పరిహాసో హ్యయం మమ ।

ఇదం హి తేజస్తవ యద్దురత్యయం
తదేవ జిజ్ఞాసితుమిచ్ఛతా మయా ।
ఇమం భవానర్థమభిప్రచోదితః
వృణీష్వ కిం చేదపరం వ్యవస్యతి ॥ ४౧५

బ్రవీమి సత్యేన న తేఽస్తి యంత్రణా
ధనం హి యద్యన్మమ విప్రకారణాత్ ।
భవత్సు సమ్యక్ప్రతిపాదనేన తత్
మయాఽఽర్జితం ప్రీతియశస్కరం భవేత్ ॥ ४౨

తతస్సభార్యస్త్రిజటో మహామునిః
గవామనీకం ప్రతిగృహ్య మోదితః ।
యశోబలప్రీతిసుఖోపబృంహిణీః
తదాఽఽశిషః ప్రత్యవదన్మహాత్మనః ॥ ४३

స చాపి రామః ప్రతిపూర్ణమానసః
మహద్ధనం ధర్మబలైరుపార్జితం ।
నియోజయామాస సుహృజ్జనేఽచిరాత్
యథార్హసంమానవచఃప్రచోదితః ॥ ४४

ద్విజస్సుహృద్భృత్యజనోఽథవా తదా
దరిద్రభిక్షాచరణశ్చ యోఽభవత్ ।
న తత్ర కశ్చిన్న బభూవ తర్పితః
యథార్హసంమాననదానసంభ్రమైః ॥ ४५

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ద్వాత్రింశస్సర్గః.

అథ త్రయస్త్రింశస్సర్గః

దత్త్వా తు సహ వైదేహ్యా బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం బహు ।
జగ్మతుః పితరం ద్రష్టుం సీతయా సహ రాఘవౌ ॥ ౧
తతో గృహీతే దుష్ప్రేక్షే త్వశోభేతాం తదాయుధే ।
మాలాదామభిరాబద్ధే సీతయా సమలంకృతే ॥ ౨
తతః ప్రాసాదహర్మ్యాణి విమానశిఖరాణి చ ।
అధిరుహ్య జనః శ్రీమాన్ ఉదాసీనో వ్యలోకయత్ ॥ ౩
న హి రథ్యాః స్మ శక్యంతే గంతుం బహుజనాకులాః ।
ఆరుహ్య తస్మాత్ ప్రాసాదాన్ దీనాః పశ్యంతి రాఘవం ॥ ౪
పదాతిం వర్జితచ్ఛత్రం రామం దృష్ట్వా జనాస్తదా ।
ఊచుర్బహువిధా వాచః శోకోపహతచేతసః ॥ ౫
యం యాంతమనుయాతి స్మ చతురంగబలం మహత్ ।
తమేకం సీతయా సార్ధం అనుయాతి స్మ లక్ష్మణః ॥ ౬
ఐశ్వర్యస్య రసజ్ఞస్సన్ కామినాం చైవ కామదః ।
నేచ్ఛత్యేవానృతం కర్తుం పితరం ధర్మగౌరవాత్ ॥ ౭
యా న శక్యా పురా ద్రష్టుం భూతైరాకాశగైరపి ।
తామద్య సీతాం పశ్యంతి రాజమార్గగతా జనాః ॥ ౮
అంగరాగోచితాం సీతాం రక్తచందనసేవినీం ।
వర్షముష్ణం చ శీతం చ నేష్యంత్యాశు వివర్ణతాం ॥ ౯

అద్య నూనం దశరథః సత్త్వమావిశ్య భాషతే ।
న హి రాజా ప్రియం పుత్రం వివాసయితుమిచ్ఛతి ॥ ౧౦
నిర్గుణస్యాపి పుత్రస్య కథం స్యాద్విప్రవాసనం ।
కిం పునర్యస్య లోకోఽయం జితో వృత్తేన కేవలం ॥ ౧౧
ఆనృశంస్యమనుక్రోశః శ్రుతం శీలం దమశ్శమః ।
రాఘవం శోభయంత్యేతే షడ్గుణాః పురుషోత్తమం ॥ ౧౨
తస్మాత్తస్యోపఘాతేన ప్రజాః పరమపీడితాః ।
ఔదకానీవ సత్త్వాని గ్రీష్మే సలిలసంక్షయాత్ ॥ ౧౩
పీడయా పీడితం సర్వం జగదస్య జగత్పతేః ।
మూలస్యేవోపఘాతేన వృక్షః పుష్పఫలోపగః ॥ ౧౪
మూలం హ్యేష మనుష్యాణాం ధర్మసారో మహాద్యుతిః ।
పుష్పం ఫలం చ పత్రం చ శాఖాశ్చాస్యేతరే జనాః ॥ ౧౫
తే లక్ష్మణ ఇవ క్షిప్రం సపత్న్యస్సహబాంధవాః ।
గచ్ఛంతమనుగచ్ఛామః యేన గచ్ఛతి రాఘవః ॥ ౧౬
ఉద్యానాని పరిత్యజ్య క్షేత్రాణి చ గృహాణి చ ।
ఏకదుఃఖసుఖా రామం అనుగచ్ఛామ ధార్మికం ॥ ౧౭
సముద్ధృతనిధానాని పరిధ్వస్తాజిరాణి చ ।
ఉపాత్తధనధాన్యాని హృతసారాణి సర్వశః ॥ ౧౮
రజసాఽభ్యవకీర్ణాని పరిత్యక్తాని దైవతైః ।
మూషకైః పరిధావద్భిః ఉద్బిలైరావృతాని చ ॥ ౧౯

అపేతోదకధూమాని హీనసంమార్జనాని చ ।
ప్రణష్టబలికర్మేజ్యామంత్రహోమజపాని చ ॥ ౨౦
దుష్కాలేనేవ భగ్నాని భిన్నభాజనవంతి చ ।
అస్మత్త్యక్తాని వేశ్మాని కైకేయీ ప్రతిపద్యతాం ॥ ౨౧
వనం నగరమేవాస్తు యేన గచ్ఛతి రాఘవః ।
అస్మాభిశ్చ పరిత్యక్తం పురం సంపద్యతాం వనం ॥ ౨౨
బిలాని దంష్ట్రిణస్సర్వే సానూని మృగపక్షిణః ।
త్యజంత్వస్మద్భయాద్భీతాః గజాస్సింహాః వనాన్యపి ॥ ౨౩
అస్మత్త్యక్తం ప్రపద్యంతాం సేవ్యమానం త్యజంతు చ ।
తృణమాంసఫలాదానాం దేశం వ్యాళమృగద్విజం ॥ ౨౪
ప్రపద్యతాం హి కైకేయీ సపుత్రా సహ బాంధవైః ।
రాఘవేణ వనే సర్వే సహ వత్స్యామ నిర్వృతాః ॥ ౨౫
ఇత్యేవం వివిధా వాచః నానాజనసమీరితాః ।
శుశ్రావ రామః శ్రుత్వా చ న విచక్రేఽస్య మానసం ॥ ౨౬
స తు వేశ్మ పితుర్దూరాత్ కైలాసశిఖరప్రభం ।
అభిచక్రామ ధర్మాత్మా మత్తమాతంగవిక్రమః ॥ ౨౭
వినీతవీరపురుషం ప్రవిశ్య తు నృపాలయం ।
దదర్శావస్థితం దీనం సుమంత్రమవిదూరతః ॥ ౨౮
ప్రతీక్షమాణోఽపి జనం తదాఽఽర్తం
అనార్తరూపః ప్రహసన్నివాథ ।

జగామ రామః పితరం దిదృక్షుః
పితుర్నిదేశం విధివచ్చికీర్షుః ॥ ౨౯
తత్పూర్వమైక్ష్వాకసుతో మహాత్మా
రామో గమిష్యన్ వనమార్తరూపం ।
వ్యతిష్ఠత ప్రేక్ష్య తదా సుమంత్రం
పితుర్మహాత్మా ప్రతిహారణార్థం ॥ ౩౦
పితుర్నిదేశేన తు ధర్మవత్సలః
వనప్రవేశే కృతబుద్ధినిశ్చయః ।
స రాఘవః ప్రేక్ష్య సుమంత్రమబ్రవీత్
నివేదయ స్వాగమనం నృపాయ మే ॥ ౩౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రయస్త్రింశస్సర్గః.

అథ చతుస్త్రింశస్సర్గః.

తతః కమలపత్రాక్షః శ్యామో నిరుదరో మహాన్ ।
ఉవాచ రామస్తం సూతం పితురాఖ్యాహి మామితి ॥ ౧
స రామప్రేషితః క్షిప్రం సంతాపకలుషేంద్రియః ।
ప్రవిశ్య నృపతిం సూతః నిశ్శ్వసంతం దదర్శ హ ॥ ౨
ఉపరక్తమివాదిత్యం భస్మచ్ఛన్నమివానలం ।
తటాకమివ నిస్తోయం అపశ్యజ్జగతీపతిం ॥ ౩

ఆలోక్య తు మహాప్రాజ్ఞః పరమాకులచేతసం ।
రామమేవానుశోచంతం సూతః ప్రాంజలిరాసదత్ ॥ ౪
తం వర్ధయిత్వా రాజానం సూతః పూర్వం జయాశిషా ।
భయవిక్లబయా వాచా మందయా శ్లక్ష్ణమబ్రవీత్ ॥ ౫
అయం స పురుషవ్యాఘ్రః ద్వారి తిష్ఠతి తే సుతః ।
బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం దత్వా సర్వం చైవోపజీవినాం ॥ ౬
స త్వా పశ్యతు భద్రం తే రామస్సత్యపరాక్రమః ।
సర్వాన్ సుహృద ఆపృచ్ఛ్య త్వామిదానీం దిదృక్షతే ॥ ౭
గమిష్యతి మహారణ్యం తం పశ్య జగతీపతే ।
వృతం రాజగుణైస్సర్వైః ఆదిత్యమివ రశ్మిభిః ॥ ౮
స సత్యవాదీ ధర్మాత్మా గాంభీర్యాత్సాగరోపమః ।
ఆకాశ ఇవ నిష్పంకః నరేంద్రః ప్రత్యువాచ తం ॥ ౯
సుమంత్రానయ మే దారాన్ యే కేచిదిహ మామకాః ।
దారైః పరివృతస్సర్వైః ద్రష్టుమిచ్ఛామి ధార్మికం ॥ ౧౦
సోఽంతఃపురమతీత్యైవ స్త్రియస్తా వాక్యమబ్రవీత్ ।
ఆర్యా హ్వయతి వో రాజా గమ్యతాం తత్ర మాచిరం ॥ ౧౧
ఏవముక్తాః స్త్రియస్సర్వాః సుమంత్రేణ నృపాజ్ఞయా ।
ప్రచక్రముస్తద్భవనం భర్తురాజ్ఞాయ శాసనం ॥ ౧౨
అర్ధసప్తశతాస్తాస్తు ప్రమదాస్తామ్రలోచనాః ।
కౌసల్యాం పరివార్యాథ శనైర్జగ్ముర్ధృతవ్రతాః ॥ ౧౩

ఆగతేషు చ దారేషు సమవేక్ష్య మహీపతిః ।
ఉవాచ రాజా తం సూతం సుమంత్రానయ మే సుతం ॥ ౧౪
స సూతో రామమాదాయ లక్ష్మణం మైథిలీం తదా ।
జగామాభిముఖస్తూర్ణం సకాశం జగతీపతేః ॥ ౧౫
స రాజపుత్రమాయాంతం దృష్ట్వా దూరాత్ కృతాంజలిం ।
ఉత్పపాతాసనాత్తూర్ణం ఆర్తః స్త్రీజనసంవృతః ॥ ౧౬
సోఽభిదుద్రావ వేగేన రామం దృష్ట్వా విశాంపతిః ।
తమసంప్రాప్య దుఃఖార్తః పపాత భువి మూర్ఛితః ॥ ౧౭
తం రామోఽభ్యపతత్ క్షిప్రం లక్ష్మణశ్చ మహారథః ।
విసంజ్ఞమివ దుఃఖేన సశోకం నృపతిం తదా ॥ ౧౮
స్త్రీసహస్రనినాదశ్చ సంజజ్ఞే రాజవేశ్మని ।
హాహా రామేతి సహసా భూషణధ్వనిమూర్ఛితః ॥ ౧౯
తం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం తావుభౌ రామలక్ష్మణౌ ।
పర్యంకే సీతయా సార్ధం రుదంతస్సమవేశయన్ ॥ ౨౦
అథ రామో ముహూర్తేన లబ్ధసంజ్ఞం మహీపతిం ।
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా శోకార్ణవపరిప్లుతం ॥ ౨౧
ఆపృచ్ఛే త్వాం మహారాజ సర్వేషామీశ్వరోఽసి నః ।
ప్రస్థితం దండకారణ్యం పశ్య త్వం కుశలేన మాం ॥ ౨౨
లక్ష్మణం చానుజానీహి సీతా చాన్వేతి మాం వనం ।
కారణైర్బహుభిస్తథ్యైః వార్యమాణౌ న చేచ్ఛతః ॥ ౨౩

అనుజానీహి సర్వాన్నః శోకముత్సృజ్య మానద ।
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ప్రజాపతిరివ ప్రజాః ॥ ౨౪
ప్రతీక్షమాణమవ్యగ్రం అనుజ్ఞాం జగతీపతేః ।
ఉవాచ రాజా సంప్రేక్ష్య వనవాసాయ రాఘవం ॥ ౨౫
అహం రాఘవ కైకేయ్యా వరదానేన మోహితః ।
అయోధ్యాయాస్త్వమేవాద్య భవ రాజా నిగృహ్య మాం ॥
ఏవముక్తో నృపతినా రామో ధర్మభృతాం వరః ।
ప్రత్యువాచాంజలిం కృత్వా పితరం వాక్యకోవిదః ॥ ౨౭
భవాన్ వర్షసహస్రాయ పృథివ్యా నృపతే పతిః ।
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి న మే కార్యం త్వయాఽనృతం ॥
నవ పంచ చ వర్షాణి వనవాసే విహృత్య తే ।
పునః పాదౌ గ్రహీష్యామి ప్రతిజ్ఞాన్తే నరాధిప ॥ ౨౯
రుదన్నార్తః ప్రియం పుత్రం సత్యపాశేన సంయతః ।
కైకేయ్యా చోద్యమానస్తు మిథో రాజా తమబ్రవీత్ ॥ ౩౦
శ్రేయసే వృద్ధయే తాత పునరాగమనాయ చ ।
గచ్ఛస్వారిష్టమవ్యగ్రః పంథానమకుతోభయం ॥ ౩౧
న హి సత్యాత్మనస్తాత ధర్మాభిమనసస్తవ ।
వినివర్తయితుం బుద్ధిః శక్యతే రఘునందన ॥ ౩౨
అద్య త్విదానీం రజనీం పుత్ర మాగచ్ఛ సర్వథా ।
ఏకాహదర్శనేనాపి సాధు తావచ్చరామ్యహం ॥ ౩౩

మాతరం మాం చ సంపశ్యన్ వసేమామద్య శర్వరీం ।
తర్పితస్సర్వకామైస్త్వం శ్వః కాలే సాధయిష్యసి ॥ ౩౪
దుష్కరం క్రియతే పుత్ర సర్వథా రాఘవ త్వయా ।
మత్ప్రియార్థం ప్రియాంస్త్యక్త్వా యద్యాసి విజనం వనం ॥ ౩౫
న చైతన్మే ప్రియం పుత్ర శపే సత్యేన రాఘవ ।
ఛన్నయా చలితశ్చాస్మి స్త్రియా ఛన్నాగ్నికల్పయా ॥ ౩౬
వంచనా యా తు లబ్ధా మే తాం త్వం నిస్తర్తుమిచ్ఛసి ।
అనయా వృత్తసాదిన్యా కైకేయ్యాఽభిప్రచోదితః ॥ ౩౭
న చైతదాశ్చర్యతమం యస్త్వం జ్యేష్ఠస్సుతో మమ ।
అపానృతకథం పుత్ర పితరం కర్తుమిచ్ఛసి ॥ ౩౮
అథ రామస్తథా శ్రుత్వా పితురార్తస్య భాషితం ।
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా దీనో వచనమబ్రవీత్ ॥ ౩౯
ప్రాప్స్యామి యానద్య గుణాన్ కో మే శ్వస్తాన్ ప్రదాస్యతి ।
అపక్రమణమేవాతః సర్వకామైరహం వృణే ॥ ౪౦
ఇయం సరాష్ట్రా సజనా ధనధాన్యసమాకులా ।
మయా నిసృష్టా వసుధా భరతాయ ప్రదీయతాం ॥ ౪౧
వనవాసకృతా బుద్ధిః న చ మేఽద్య చలిష్యతి ।
యస్తుష్టేన వరో దత్తః కైకేయ్యై వరద త్వయా ॥ ౪౨
దీయతాం నిఖిలేనైవ సత్యస్త్వం భవ పార్థివ ।
అహం నిదేశం భవతః యథోక్తమనుపాలయన్ ॥ ౪౩

చతుర్దశ సమా వత్స్యే వనే వనచరైస్సహ ।
మా విమర్శో వసుమతీ భరతాయ ప్రదీయతాం ॥ ౪౪
న హి మే కాంక్షితం రాజ్యం సుఖమాత్మని వా ప్రియం ।
యథానిదేశం కర్తుం వై తవైవ రఘునందన ॥ ౪౫
అపగచ్ఛతు తే దుఃఖం మాభూర్బాష్పపరిప్లుతః ।
న హి క్షుభ్యతి దుర్ధర్షః సముద్రస్సరితాం పతిః ॥ ౪౬
నైవాహం రాజ్యమిచ్ఛామి న సుఖం న చ మైథిలీం ।
నైవ సర్వానిమాన్ కామాన్ న స్వర్గం నైవ జీవితం ॥ ౪౭
త్వామహం సత్యమిచ్ఛామి నానృతం పురుషర్షభ ।
ప్రత్యక్షం తవ సత్యేన సుకృతేన చ తే శపే ॥ ౪౮
న చ శక్యం మయా తాత స్థాతుం క్షణమపి ప్రభో ।
న శోకం ధారయస్వైనం న హి మేఽస్తి విపర్యయః ॥ ౪౯
అర్థితో హ్యస్మి కైకేయ్యా వనం గచ్ఛేతి రాఘవ ।
మయా చోక్తం వ్రజామీతి తత్సత్యమనుపాలయే ॥ ౫౦
మా చోత్కంఠాం కృథా దేవ వనే రంస్యామహే వయం ।
ప్రశాంతహరిణాకీర్ణే నానాశకుననాదితే ॥ ౫౧
పితా హి దైవతం తాత దేవతానామపి స్మృతం ।
తస్మాద్దైవతమిత్యేవ కరిష్యామి పితుర్వచః ॥ ౫౨
చతుర్దశసు వర్షేషు గతేషు నరసత్తమ ।
పునర్ద్రక్ష్యసి మాం ప్రాప్తం సంతాపోఽయం విముచ్యతాం ॥

యేన సంస్తంభనీయోఽయం సర్వో బాష్పగళో జనః ।
స త్వం పురుషశార్దూల కిమర్థం విక్రియాం గతః ॥ ౫౪

పురం చ రాష్ట్రం చ మహీ చ కేవలా
మయా నిసృష్టా భరతాయ దీయతాం ।
అహం నిదేశం భవతోఽనుపాలయన్
వనం గమిష్యామి చిరాయ సేవితుం ॥ ౫౫

మయా నిసృష్టాం భరతో మహీమిమాం
సశైలషండాం సపురాం సకాననాం ।
శివాం సుసీమామనుశాస్తు కేవలం
త్వయా యదుక్తం నృపతే తథాఽస్తు తత్ ॥ ౫౬

న మే తథా పార్థివ ధీయతే మనః
మహత్సు కామేషు న చాత్మనః ప్రియే ।
యథా నిదేశే తవ శిష్టసమ్మతే
వ్యపైతు దుఃఖం తవ మత్కృతేఽనఘ ॥ ౫౭

తదద్య నైవానఘ రాజ్యమవ్యయం
న సర్వకామాన్ న సుఖం న మైథిలీం ।
న జీవితం త్వామనృతేన యోజయన్
వృణీయ సత్యం వ్రతమస్తు తే తథా ॥ ౫౮

ఫలాని మూలాని చ భక్షయన్ వనే
గిరీంశ్చ పశ్యన్ సరితస్సరాంసి చ ।

వనం ప్రవిశ్యైవ విచిత్రపాదపం
సుఖీ భవిష్యామి తవాస్తు నిర్వృతిః ॥ ౫౯
ఏవం స రాజా వ్యసనాభిపన్నః
శోకేన దుఃఖేన చ తామ్యమానః ।
ఆలింగ్య పుత్రం సువినష్టసంజ్ఞః
మోహం గతో నైవ చిచేష్ట కించిత్ ॥ ౬౦
దేవ్యస్తతస్సంరురుదుస్సమేతాః
తాం వర్జయిత్వా నరదేవపత్నీం ।
రుదన్ సుమంత్రోఽపి జగామ మూర్ఛాం
హాహాకృతం తత్ర బభూవ సర్వం ॥ ౬౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతుస్త్రింశస్సర్గః.

అథ పంచత్రింశస్సర్గః.

తతో నిధూయ సహసా శిరో నిశ్శ్వస్య చాసకృత్ ।
పాణౌ పాణిం వినిష్పిష్య దంతాన్ కటకటాప్య చ ॥ ౧
లోచనే కోపసంరక్తే వర్ణం పూర్వోచితం జహత్ ।
కోపాభిభూతస్సహసా సంతాపమశుభం గతః ॥ ౨
మనస్సమీక్షమాణశ్చ సూతో దశరథస్య సః ।
కంపయన్నివ కైకేయ్యాః హృదయం వాక్చరైశ్శితైః ॥ 3

వాక్యవజ్రైరనుపమైః నిర్భిందన్నివ చాశుభైః ।
కైకేయ్యాస్సర్వమర్మాణి సుమంత్రః ప్రత్యభాషత ॥ ౪
యస్యాస్తవ పతిస్త్యక్తః రాజా దశరథః స్వయం ।
భర్తా సర్వస్య జగతః స్థావరస్య చరస్య చ ॥ ౫
న హ్యకార్యతమం కించిత్ తవ దేవీహ విద్యతే ।
పతిఘ్నీం త్వామహం మన్యే కులఘ్నీమపి చాంతతః ॥ ౬
యన్మహేంద్రమివాజయ్యం దుష్ప్రకంప్యమివాచలం ।
మహోదధిమివాక్షోభ్యం సంతాపయసి కర్మభిః ॥ ౭
మావమంస్థా దశరథం భర్తారం వరదం పతిం ।
భర్తురిచ్ఛా హి నారీణాం పుత్రకోట్యా విశిష్యతే ॥ ౮
యథావయో హి రాజ్యాని ప్రాప్నువంతి నృపక్షయే ।
ఇక్ష్వాకుకులనాథేఽస్మిన్ తల్లోపయితుమిచ్ఛసి ॥ ౯
రాజా భవతు తే పుత్రః భరతశ్శాస్తు మేదినీం ।
వయం తత్ర గమిష్యామః యత్ర రామో గమిష్యతి ॥ ౧౦
న హి తే విషయే కశ్చిత్ బ్రాహ్మణో వస్తుమర్హతి ।
తాదృశం త్వమమర్యాదం అద్య కర్మ చికీర్షసి ॥ ౧౧
ఆశ్చర్యమివ పశ్యామి యస్యాస్తే వృత్తమీదృశం ।
ఆచరంత్యా న వివృతా సద్యో భవతి మేదినీ ॥ ౧౨
మహాబ్రహ్మర్షిసృష్టా వా జ్వలంతో భీమదర్శనాః ।
ధిగ్వాగ్దండా న హింసంతి రామప్రవ్రాజనే స్థితాం ॥ ౧౩

ఆమ్రం ఛిత్త్వా కుఠారేణ నింబం పరిచరేత్తు యః ।
యశ్చైనం పయసా సించేత్ నైవాస్య మధురో భవేత్ ॥ ౧౪
అభిజాతం హి తే మన్యే యథా మాతుస్తథైవ చ ।
న హి నింబాత్ స్రవేత్ క్షౌద్రం లోకే నిగదితం వచః ॥ ౧౫
తవ మాతురసద్గ్రాహం విద్మః పూర్వం యథాశ్రుతం ।
పితుస్తే వరదః కశ్చిత్ దదౌ వరమనుత్తమం ॥ ౧౬
సర్వభూతరుతం తస్మాత్ సంజజ్ఞే వసుధాధిపః ।
తేన తిర్యగ్గతానాం చ భూతానాం విదితం వచః ॥ ౧౭
తతో జృంభస్య శయనే విరుతాద్భూరివర్చసః ।
పితుస్తే విదితో భావః స తత్ర బహుధాఽహసత్ ॥ ౧౮
తత్ర తే జననీ క్రుద్ధా మృత్యుపాశమభీప్సతీ ।
హాసం తే నృపతే సౌమ్య జిజ్ఞాసామీతి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౯
నృపశ్చోవాచ తాం దేవీం దేవి శంసామి తే యది ।
తతో మే మరణం సద్యః భవిష్యతి న సంశయః ॥ ౨౦
మాతా తే పితరం దేవి తతః కేకయమబ్రవీత్ ।
శంస మే జీవ వా మా వా న మామపహసిష్యసి ॥ ౨౧
ప్రియయా చ తథోక్తస్సన్ కేకయః పృథివీపతిః ।
తస్మై తం వరదాయార్థం కథయామాస తత్త్వతః ॥ ౨౨
తతస్స వరదస్సాధుః రాజానం ప్రత్యభాషత ।
మ్రియతాం ధ్వంసతాం వేయం మా కృథాస్త్వం మహీపతే ॥

స తచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య ప్రసన్నమనసా నృపః ।
మాతరం తే నిరస్యాశు విజహార కుబేరవత్ ॥ ౨౪
తథా త్వమపి రాజానం దుర్జనాచరితే పథి ।
అసద్గ్రాహమిమం మోహాత్ కురుషే పాపదర్శిని ॥ ౨౫
సత్యశ్చాద్య ప్రవాదోఽయం లౌకికః ప్రతిభాతి మా ।
పితౄన్ సమనుజాయంతే నరా మాతరమంగనాః ॥ ౨౬
నైవం భవ గృహాణేదం యదాహ వసుధాధిపః ।
భర్తురిచ్ఛాముపాస్స్వేహ జనస్యాస్య గతిర్భవ ॥ ౨౭
మా త్వం ప్రోత్సాహితా పాపైః దేవరాజసమప్రభం ।
భర్తారం లోకభర్తారం అసద్ధర్మముపాదధాః ॥ ౨౮
న హి మిథ్యా ప్రతిజ్ఞాతం కరిష్యతి తవానఘః ।
శ్రీమాన్ దశరథో రాజా దేవి రాజీవలోచనః ॥ ౨౯
జ్యేష్ఠో వదాన్యః కర్మణ్యః స్వధర్మపరిరక్షితా ।
రక్షితా జీవలోకస్య బలీ రామోఽభిషిచ్యతాం ॥ ౩౦
పరివాదో హి తే దేవి మహాన్ లోకే చరిష్యతి ।
యది రామో వనం యాతి విహాయ పితరం నృపం ॥ ౩౧
న రాజ్యం రాఘవః పాతు భవ త్వం విగతజ్వరా ।
న హి తే రాఘవాదన్యః క్షమః పురవరే వసేత్ ॥ ౩౨
రామే హి యౌవరాజ్యస్థే రాజా దశరథో వనం ।
ప్రవేక్ష్యతి మహేష్వాసః పూర్వవృత్తమనుస్మరన్ ॥ ౩౩

ఇతి సాంత్వైశ్చ తీక్ష్ణైశ్చ కైకేయీం రాజసంసది ।
సుమంత్రః క్షోభయామాస భూయ ఏవ కృతాంజలిః ॥ ౩౪
నైవ సా క్షుభ్యతే దేవీ న చ స్మ పరిదూయతే ।
న చాస్యా ముఖవర్ణస్య విక్రియా లక్ష్యతే తదా ॥ ౩౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - పంచత్రింశస్సర్గః.

అథ షట్త్రింశస్సర్గః.

తతస్సుమంత్రమైక్ష్వాకః పీడితోఽత్ర ప్రతిజ్ఞయా ।
సబాష్పమతినిశ్వస్య జగాదేదం పునఃపునః ॥ ౧
సూత రత్నసుసంపూర్ణా చతుర్విధబలా చమూః ।
రాఘవస్యానుయాత్రార్థం క్షిప్రం ప్రతివిధీయతాం ॥ ౨
రూపాజీవాశ్చ వాదిన్యః వణిజశ్చ మహాధనాః ।
శోభయంతు కుమారస్య వాహినీం సుప్రసారితాః ॥ ౩
యే చైనముపజీవంతి రమతే యైశ్చ వీర్యతః ।
తేషాం బహువిధం దత్వా తాన్యప్యత్ర నియోజయ ॥ ౪
ఆయుధాని చ ముఖ్యాని నాగరాశ్శకటాని చ ।
అనుగచ్ఛంతు కాకుత్స్థం వ్యాధాశ్చారణ్యగోచరాః ॥ ౫
నిఘ్నన్ మృగాన్ కుంజరాంశ్చ పిబంశ్చారణ్యకం మధు ।
నదీశ్చ వివిధాః పశ్యన్ న రాజ్యస్య స్మరిష్యతి ॥ ౬

ధాన్యకోశశ్చ యః కశ్చిత్ ధనకోశశ్చ మామకః ।
తౌ రామమనుగచ్ఛేతాం వసంతం నిర్జనే వనే ॥ ౭
యజన్ పుణ్యేషు దేశేషు విసృజంశ్చాప్తదక్షిణాః ।
ఋషిభిశ్చ సమాగమ్య ప్రవత్స్యతి సుఖం వనే ॥ ౮
భరతశ్చ మహాబాహుః అయోధ్యాం పాలయిష్యతి ।
సర్వకామైస్సహ శ్రీమాన్ రామస్సంసాధ్యతామితి ॥ ౯
ఏవం బ్రువతి కాకుత్స్థే కైకేయ్యా భయమాగతం ।
ముఖం చాప్యగమచ్ఛోషం స్వరశ్చాపి న్యరుధ్యత ॥ ౧౦
సా విషణ్ణా చ సంత్రస్తా ముఖేన పరిశుష్యతా ।
రాజానమేవాభిముఖీ కైకేయీ వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧౧
రాజ్యం గతజనం సాధో పీతమండాం సురామివ ।
నిరాస్వాద్యతమం శూన్యం భరతో నాభిపత్స్యతే ॥ ౧౨
కైకేయ్యాం ముక్తలజ్జాయాం వదంత్యామతిదారుణం ।
రాజా దశరథో వాక్యం ఉవాచాయతలోచనాం ॥ ౧౩
వహంతం కిం తుదసి మాం నియుజ్య ధురి మాఽహితే ।
అనార్యే కృత్యమారబ్ధం కిం న పూర్వముపారుధః ॥ ౧౪
తస్యైతత్క్రోధసంయుక్తం ఉక్తం శ్రుత్వా వరాంగనా ।
కైకేయీ ద్విగుణా క్రుద్ధా రాజానమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧౫
తవైవ వంశే సగరః జ్యేష్ఠపుత్రముపారుధత్ ।
అసమంజ ఇతి ఖ్యాతం తథాఽయం గంతుమర్హతి ॥ ౧౬

ఏవముక్తో ధిగిత్యేవ రాజా దశరథోఽబ్రవీత్ ।
వ్రీడితశ్చ జనస్సర్వః సా చ తన్నావబుధ్యత ॥ ౧౭
తత్ర వృద్ధో మహామాత్రః సిద్ధార్థో నామ నామతః ।
శుచిర్బహుమతో రాజ్ఞః కైకేయీమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧౮
అసమంజో గృహీత్వా తు క్రీడతః పథి దారకాన్ ।
సరయ్వాః ప్రక్షిపన్నప్సు రమతే తేన దుర్మతిః ॥ ౧౯
తం దృష్ట్వా నాగరాస్సర్వే క్రుద్ధా రాజానమబ్రువన్ ।
అసమంజం వృణీష్వైకం అస్మాన్ వా రాష్ట్రవర్ధన ॥ ౨౦
తానువాచ తతో రాజా కిన్నిమిత్తమిదం భయం ।
తాశ్చాపి రాజ్ఞా సంపృష్టాః వాక్యం ప్రకృతయోఽబ్రువన్ ॥
క్రీడతస్త్వేష నః పుత్రాన్ బాలానుద్భ్రాంతచేతనః ।
సరయ్వాం ప్రక్షిపన్మౌర్ఖ్యాత్ అతులాం ప్రీతిమశ్నుతే ॥ ౨౨
స తాసాం వచనం శ్రుత్వా ప్రకృతీనాం నరాధిపః ।
తం తత్యాజాహితం పుత్రం తేషాం ప్రియచికీర్షయా ॥ ౨౩
తం యానం శీఘ్రమారోప్య సభార్యం సపరిచ్ఛదం ।
యావజ్జీవం వివాస్యోఽయం ఇతి స్వానన్వశాత్ పితా ॥ ౨౪
స ఫాలపిటకం గృహ్యా గిరిదుర్గాణ్యలోళయత్ ।
దిశస్సర్వాస్త్వనుచరన్ స యథా పాపకర్మకృత్ ॥ ౨౫
ఇత్యేవమత్యజద్రాజా సగరో వై సుధార్మికః ।
రామః కిమకరోత్ పాపం యేనైవముపరుధ్యతే ॥ ౨౬

న హి కంచన పశ్యామః రాఘవస్యాగుణం వయం ।
దుర్లభో హ్యస్య నిరయః శశాంకస్యేవ కల్మషం ॥ ౨౭
అథవా దేవి దోషం త్వం కంచిత్పశ్యసి రాఘవే ।
తమద్య బ్రూహి తత్త్వేన తతో రామో వివాస్యతాం ॥ ౨౮
అదుష్టస్య హి సంత్యాగః సత్పథే నిరతస్య చ ।
నిర్దహేదపి శక్రస్య ద్యుతిం ధర్మనిరోధనాత్ ॥ ౨౯
తదలం దేవి రామస్య శ్రియా విహతయా త్వయా ।
లోకతోఽపి హి తే రక్ష్యః పరివాదశ్శుభాననే ॥ ౩౦
శ్రుత్వా తు సిద్ధార్థవచః రాజా శ్రాంతతరస్వనః ।
శోకోపహతయా వాచా కైకేయీమిదమబ్రవీత్ । ౩౧

ఏతద్వచో నేచ్ఛసి పాపవృత్తే
హితం న జానాసి మమాత్మనో వా ।
ఆస్థాయ మార్గం కృపణం కుచేష్టా
చేష్టా హి తే సాధుపథాదపేతా ॥ ౩౨
అనువ్రజిష్యామ్యహమద్య రామం
రాజ్యం పరిత్యజ్య సుఖం ధనం చ ।
సహైవ రాజ్ఞా భరతేన చ త్వం
యథాసుఖం భుంక్ష్వ చిరాయ రాజ్యం ॥ ౩౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – షట్త్రింశస్సర్గః.

అథ సప్తత్రింశస్సర్గః.

మహామాత్రవచశ్శ్రుత్వా రామో దశరథం తదా ।
అభ్యభాషత వాక్యం తు వినయజ్ఞో వినీతవత్ ॥ ౧
త్యక్తభోగస్య మే రాజన్ వనే వన్యేన జీవతః ।
కిం కార్యమనుయాత్రేణ త్యక్తసంగస్య సర్వతః ॥ ౨
యో హి దత్త్వా ద్విపశ్రేష్ఠం కక్ష్యాయాం కురుతే మనః ।
రజ్జుస్నేహేన కిం తస్య త్యజతః కుంజరోత్తమం ॥ ౩
తథా మమ సతాం శ్రేష్ఠ కిం ధ్వజిన్యా జగత్పతే ।
సర్వాణ్యేవానుజానామి చీరాణ్యేవానయంతు మే ॥ ౪
ఖనిత్రపిటకే చోభే సమానయత గచ్ఛత ।
చతుర్దశ వనే వాసం వర్షాణి వసతో మమ ॥ ౫
అథ చీరాణి కైకేయీ స్వయమాహృత్య రాఘవం ।
ఉవాచ పరిధత్స్వేతి జనౌఘే నిరపత్రపా ॥ ౬
స చీరే పురుషవ్యాఘ్రః కైకేయ్యాః ప్రతిగృహ్య తే ।
సూక్ష్మవస్త్రమవక్షిప్య మునివస్త్రాణ్యవస్త హ ॥ ౭
లక్ష్మణశ్చాపి తత్రైవ విహాయ వసనే శుభే ।
తాపసాచ్ఛాదనే చైవ జగ్రాహ పితురగ్రతః ॥ ౮
అథాత్మపరిధానార్థం సీతా కౌశేయవాసినీ ।
సమీక్ష్య చీరం సంత్రస్తా పృషతీ వాగురామివ ॥ ౯

సా వ్యపత్రపమాణేవ ప్రగృహ్య చ సుదుర్మనాః ।
కైకేయీకుశచీరే తే జానకీ శుభలక్షణా ॥ ౧౦
అశ్రుసంపూర్ణనేత్రా చ ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ ।
గంధర్వరాజప్రతిమం భర్తారమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧౧
కథం ను చీరం బధ్నంతి మునయో వనవాసినః ।
ఇతి హ్యకుశలా సీతా సా ముమోహ ముహుర్ముహుః ॥ ౧౨
కృత్వా కంఠే చ సా చీరం ఏకమాదాయ పాణినా ।
తస్థౌ హ్యకుశలా తత్ర వ్రీళితా జనకాత్మజా ॥ ౧౩
తస్యాస్తత్ క్షిప్రమాగమ్య రామో ధర్మభృతాం వరః ।
చీరం బబంధ సీతాయాః కౌశేయస్యోపరి స్వయం ॥ ౧౪
రామం ప్రేక్ష్య తు సీతాయాః బధ్నంతం చీరముత్తమం ।
అంతఃపురగతా నార్యః ముముచుర్వారి నేత్రజం ॥ ౧౫
ఊచుశ్చ పరమాయస్తాః రామం జ్వలితతేజసం ।
వత్స నైవం నియుక్తేయం వనవాసే మనస్వినీ ॥ ౧౬
పితుర్వాక్యానురోధేన గతస్య విజనం వనం ।
తావద్దర్శనమస్యాం నః సఫలం భవతు ప్రభో ॥ ౧౭
లక్ష్మణేన సహాయేన వనం గచ్ఛస్వ పుత్రక ।
నేయమర్హతి కల్యాణీ వస్తుం తాపసవద్వనే ॥ ౧౮
కురు నో యాచనాం పుత్ర సీతా తిష్ఠతు భామినీ ।
ధర్మనిత్యః స్వయం స్థాతుం న హీదానీం త్వమిచ్ఛసి ॥ ౧౯

తాసామేవంవిధా వాచః శృణ్వన్ దశరథాత్మజః ।
బబంధైవ తదా చీరం సీతయా తుల్యశీలయా ॥ ౨౦
చీరే గృహీతే తు తయా సమీక్ష్య నృపతేర్గురుః ।
నివార్య సీతాం కైకేయీం వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౧
అతిప్రవృత్తే దుర్మేధే కైకేయి కులపాంసని ।
వంచయిత్వా చ రాజానం న ప్రమాణేఽవతిష్ఠసే ॥ ౨౨
న గంతవ్యం వనం దేవ్యా సీతయా శీలవర్జితే ।
అనుష్ఠాస్యతి రామస్య సీతా ప్రకృతమాసనం ॥ ౨౩
ఆత్మా హి దారాస్సర్వేషాం దారసంగ్రహవర్తినాం ।
ఆత్మేయమితి రామస్య పాలయిష్యతి మేదినీం ॥ ౨౪
అథ యాస్యతి వైదేహీ వనం రామేణ సంగతా ।
వయమప్యనుయాస్యామః పురం చేదం గమిష్యతి ॥ ౨౫
అంతపాలాశ్చ యాస్యంతి సదారో యత్ర రాఘవః ।
సహోపజీవ్యం రాష్ట్రం చ పురం చ సపరిచ్ఛదం ॥ ౨౬
భరతశ్చ సశత్రుఘ్నః చీరవాసా వనేచరః ।
వనే వసంతం కాకుత్స్థం అనువత్స్యతి పూర్వజం ॥ ౨౭
తతశ్శూన్యాం గతజనాం వసుధాం పాదపైస్సహ ।
త్వమేకా శాధి దుర్వృత్తా ప్రజానామహితే స్థితా ॥ ౨౮
న హి తద్భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో న భూపతిః ।
తద్వనం భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో నివత్స్యతి ॥ ౨౯

న హ్యదత్తాం మహీం పిత్రా భరతశ్శాస్తుమర్హతి ।
త్వయి వా పుత్రవద్వస్తుం యది జాతో మహీపతేః ॥ ౩౦
యద్యపి త్వం క్షితితలాత్ గగనం చోత్పతిష్యసి ।
పితృవంశచరిత్రజ్ఞః సోఽన్యథా న కరిష్యతి ॥ ౩౧
తత్త్వయా పుత్రగర్ధిన్యా పుత్రస్య కృతమప్రియం ।
లోకే హి స న విద్యేత యో న రామమనువ్రతః ॥ ౩౨
ద్రక్ష్యస్యద్యైవ కైకేయి పశువ్యాళమృగద్విజాన్ ।
గచ్ఛతస్సహ రామేణ పాదపాంశ్చ తదున్ముఖాన్ ॥ ౩౩

అథోత్తమాన్యాభరణాని దేవి
దేహి స్నుషాయై వ్యపనీయ చీరం ।
న చీరమస్యాః ప్రవిధీయతేతి
న్యవారయత్తద్వసనం వసిష్ఠః ॥ ౩౪
ఏకస్య రామస్య వనే నివాసః
స్త్వయా వృతః కేకయరాజపుత్రి ।
విభూషితేయం ప్రతికర్మనిత్యా
వసత్వరణ్యే సహ రాఘవేణ ॥ ౩౫
యానైశ్చ ముఖ్యైః పరిచారకైశ్చ
సుసంవృతా గచ్ఛతు రాజపుత్రీ ।
వస్త్రైశ్చ సర్వైస్సహితైర్విధానైః
నేయం వృతా తే వరసంప్రదానే ॥ ౩౬

తస్మింస్తథా జల్పతి విప్రముఖ్యే
గురౌ నృపస్యాప్రతిమప్రభావే ।
నైవ స్మ సీతా వినివృత్తభావా
ప్రియస్య భర్తుః ప్రతికారకామా ॥ 37

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - సప్తత్రింశస్సర్గః.

అథ అష్టత్రింశస్సర్గః.

తస్యాం చీరం వసానాయాం నాథవత్యామనాథవత్ ।
ప్రచుక్రోశ జనస్సర్వః ధిక్త్వాం దశరథం త్వితి ॥ ౧
తేన తత్ర ప్రణాదేన దుఃఖితస్స మహీపతిః ।
చిచ్ఛేద జీవితే శ్రద్ధాం ధర్మే యశసి చాత్మనః ॥ ౨
స నిశ్వస్యోష్ణ మైక్ష్వాకః తాం భార్యామిదమబ్రవీత్ ।
కైకేయి కుశచీరేణ న సీతా గంతుమర్హతి ॥ 3
సుకుమారీ చ బాలా చ సతతం చ సుఖోచితా ।
నేయం వనస్య యోగ్యేతి సత్యమాహ గురుర్మమ ॥ ४

ఇయం హి కస్యాపకరోతి కించిత్
తపస్వినీ రాజవరస్య కన్యా ।
యా చీరమాసాద్య జనస్య మధ్యే
స్థితా విసంజ్ఞా శ్రమణీవ కాచిత్ ॥ ౫

చీరాణ్యపాస్యాజ్జనకస్య కన్యా
నేయం ప్రతిజ్ఞా మమ దత్తపూర్వా ।
యథాసుఖం గచ్ఛతు రాజపుత్రీ
వనం సమగ్రా సహ సర్వరత్నైః ॥ ౬
అజీవనార్హేణ మయా నృశంసా
కృతా ప్రతిజ్ఞా నియమేన తావత్ ।
త్వయా హి బాల్యాత్ ప్రతిపన్నమేతత్
తన్మాం దహేద్వేణుమివాత్మపుష్పం ॥ ౭
రామేణ యది తే పాపే కించిత్ కృతమశోభనం ।
అపకారః క ఇహ తే వైదేహ్యా దర్శితోఽధమే ॥ ౮
మృగీవోత్ఫుల్లనయనా మృదుశీలా తపస్వినీ ।
అపకారం కమిహ తే కరోతి జనకాత్మజా ॥ ౯
నను పర్యాప్తమేతత్తే పాపే రామవివాసనం ।
కిమేభిః కృపణైర్భూయః పాతకైరపి తే కృతైః ॥ ౧౦
ప్రతిజ్ఞాతం మయా తావత్ త్వయోక్తం దేవి శృణ్వతా ।
రామం యదభిషేకాయ త్వమిహాగతమబ్రవీః ॥ ౧౧
తత్త్వేతత్ సమతిక్రమ్య నిరయం గంతుమిచ్ఛసి ।
మైథిలీమపి యా హి త్వం ఈక్షసే చీరవాసినీం ॥ ౧౨
ఇతీవ రాజా విలపన్మహాత్మా
శోకస్య నాంతం స దదర్శ కించిత్ ।

భృశాతురత్వాచ్చ పపాత భూమౌ
తేనైవ పుత్రవ్యసనే నిమగ్నః ॥ ౧౩

ఏవం బ్రువంతం పితరం రామస్సంప్రస్థితో వనం ।
అవాక్ఛిరసమాసీనం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౪

ఇయం ధార్మిక కౌసల్యా మమ మాతా యశస్వినీ ।
వృద్ధా చాక్షుద్రశీలా చ న చ త్వాం దేవ గర్హతే ॥ ౧౫

మయా విహీనాం వరద ప్రపన్నాం శోకసాగరం ।
అదృష్టపూర్వవ్యసనాం భూయస్సంమంతుమర్హసి ॥ ౧౬

పుత్రశోకం యథా నర్ఛేత్ త్వయా పూజ్యేన పూజితా ।
మాం హి సంచింతయంతీ సా త్వయి జీవేత్తపస్వినీ ॥ ౧౭

ఇమాం మహేంద్రోపమ జాతగర్ధినీం
తథా విధాతుం జననీం మమార్హసి ।
యథా వనస్థే మయి శోకకర్శితా
న జీవితం న్యస్య యమక్షయం వ్రజేత్ ॥ ౧౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అష్టత్రింశస్సర్గః

అథ ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః

రామస్య తు వచః శ్రుత్వా మునివేషధరం చ తం ।
సమీక్ష్య సహ భార్యాభిః రాజా విగతచేతనః ॥ ౧

నైనం దుఃఖేన సంతప్తః ప్రత్యవైక్షత రాఘవం ।
న చైనమభిసంప్రేక్ష్య ప్రత్యభాషత దుర్మనాః ॥ ౨
స ముహూర్తమివాసంజ్ఞః దుఃఖితశ్చ మహీపతిః ।
విలలాప మహాబాహుః రామమేవానుచింతయన్ ॥ ౩
మన్యే ఖలు మయా పూర్వం వివత్సా బహవః కృతాః ।
ప్రాణినో హింసితా వాఽపి తస్మాదిదముపస్థితం ॥ ౪
న త్వేవానాగతే కాలే దేహాచ్చ్యవతి జీవితం ।
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానస్య మృత్యుర్మమ న విద్యతే ॥ ౫
యోఽహం పావకసంకాశం పశ్యామి పురతః స్థితం ।
విహాయ వసనే సూక్ష్మే తాపసాచ్ఛాదమాత్మజం ॥ ౬
ఏకస్యాః ఖలు కైకేయ్యాః కృతేఽయం క్లిశ్యతే జనః ।
స్వార్థే ప్రయతమానాయాః సంశ్రిత్య నికృతిం త్విమాం ॥ ౭
ఏవముక్త్వా తు వచనం బాష్పేణ పిహితేంద్రియః ।
రామేతి సకృదేవోక్త్వా వ్యాహర్తుం న శశాక హ ॥ ౮
సంజ్ఞాం తు ప్రతిలభ్యైవ ముహూర్తాత్స మహీపతిః ।
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం సుమంత్రమిదమబ్రవీత్ ॥ ౯
ఔపవాహ్యం రథం యుక్త్వా త్వమాయాహి హయోత్తమైః ।
ప్రాపయైనం మహాభాగం ఇతో జనపదాత్పరం ॥ ౧౦
ఏవం మన్యే గుణవతాం గుణానాం ఫలముచ్యతే ।
పిత్రా మాత్రా చ యత్సాధుః వీరో నిర్వాస్యతే వనం ॥ ౧౧

రాజ్ఞో వచనమాజ్ఞాయ సుమంత్రశ్శీఘ్రవిక్రమః ।
యోజయిత్వాఽఽయయౌ తత్ర రథమశ్వైరలంకృతం ॥ ౧౨
తం రథం రాజపుత్రాయ సూతః కనకభూషితం ।
ఆచచక్షేఽంజలిం కృత్వా యుక్తం పరమవాజిభిః ॥ ౧౩
రాజా సత్వరమాహూయ వ్యాపృతం విత్తసంచయే ।
ఉవాచ దేశకాలజ్ఞం నిశ్చితం సర్వతశ్శుచిం ॥ ౧౪
వాసాంసి చ మహార్హాణి భూషణాని వరాణి చ ।
వర్షాణ్యేతాని సంఖ్యాయ వైదేహ్యాః క్షిప్రమానయ ॥ ౧౫
నరేంద్రేణైవముక్తస్తు గత్వా కోశగృహం తతః ।
ప్రాయచ్ఛత్సర్వమాహృత్య సీతాయై సమమేవ తత్ ॥ ౧౬
సా సుజాతా సుజాతాని వైదేహీ ప్రస్థితా వనం ।
భూషయామాస గాత్రాణి తైర్విచిత్రైర్విభూషణైః ॥ ౧౭
వ్యరాజయత వైదేహీ వేశ్మ తత్సువిభూషితా ।
ఉద్యతోఽంశుమతః కాలే ఖం ప్రభేవ వివస్వతః ॥ ౧౮
తాం భుజాభ్యాం పరిష్వజ్య శ్వశ్రూర్వచనమబ్రవీత్ ।
అనాచరంతీం కృపణం మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ మైథిలీం ॥ ౧౯
అసత్యస్సర్వలోకేఽస్మిన్ సతతం సత్కృతాః ప్రియైః ।
భర్తారం నానుమన్యంతే వినిపాతగతం స్త్రియః ॥ ౨౦
ఏష స్వభావో నారీణాం అనుభూయ పురా సుఖం ।
అల్పామప్యాపదం ప్రాప్య దుష్యంతి ప్రజహత్యపి ॥ ౨౧

అసత్యశీలా వికృతాః దుర్గ్రాహ్యహృదయాస్సదా ।
యువత్యః పాపసంకల్పాః క్షణమాత్రాద్విరాగిణః ॥ ౨౨
న కులం న కృతం విద్యాం న దత్తం నాపి సంగ్రహం ।
స్త్రీణాం గృహ్ణాతి హృదయం అనిత్యహృదయా హి తాః ॥ ౨౩
సాధ్వీనాం హి స్థితానాం తు శీలే సత్యే శ్రుతే శమే ।
స్త్రీణాం పవిత్రం పరమం పతిరేకో విశిష్యతే ॥ ౨౪
స త్వయా నావమంతవ్యః పుత్రః ప్రవ్రాజితో మమ ।
తవ దైవతమస్త్వేషః నిర్ధనస్సధనోపి వా ॥ ౨౫
విజ్ఞాయ వచనం సీతా తస్యా ధర్మార్థసంహితం ।
కృతాంజలిరువాచేదం శ్వశ్రూమభిముఖే స్థితాం ॥ ౨౬
కరిష్యే సర్వమేవాహం ఆర్యా యదనుశాస్తి మాం ।
అభిజ్ఞాఽస్మి యథా భర్తుః వర్తితవ్యం శ్రుతం చ మే ॥ ౨౭
న మామసజ్జనేనార్యా సమానయితుమర్హతి ।
ధర్మాద్విచలితుం నాహం అలం చంద్రాదివ ప్రభా ॥ ౨౮
నాతంత్రీ వాద్యతే వీణా నాచక్రో వర్తతే రథః ।
నాపతిస్సుఖమేధేత యా స్యాదపి శతాత్మజా ॥ ౨౯
మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః ।
అమితస్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్ ॥ ౩౦
సాఽహమేవంగతా శ్రేష్ఠా శ్రుతధర్మపరావరా ।
ఆర్యే కిమవమన్యేఽహం స్త్రీణాం భర్తా హి దైవతం ॥ ౩౧

సీతాయా వచనం శ్రుత్వా కౌసల్యా హృదయంగమం ।
శుద్ధసత్త్వా ముమోచాశ్రు సహసా దుఃఖహర్షజం ॥ ౩౨
తాం ప్రాంజలిరభిక్రమ్య మాతృమధ్యేఽతిసత్కృతాం ।
రామః పరమధర్మాత్మా మాతరం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩౩
అంబ మా దుఃఖితా భూస్త్వం పశ్య త్వం పితరం మమ ।
క్షయో హి వనవాసస్య క్షిప్రమేవ భవిష్యతి ॥ ౩౪
సుప్తాయాస్తే గమిష్యంతి నవ వర్షాణి పంచ చ ।
సా సమగ్రమిహ ప్రాప్తం మాం ద్రక్ష్యసి సుహృద్వృతం ॥ ౩౫
ఏతావదభినీతార్థం ఉక్త్వా స జననీం వచః ।
త్రయశ్శతశతార్ధాశ్చ దదర్శావేక్ష్య మాతరః ॥ ౩౬
తాశ్చాపి స తథైవార్తాః మాతౄర్దశరథాత్మజః ।
ధర్మయుక్తమిదం వాక్యం నిజగాద కృతాంజలిః ॥ ౩౭
సంవాసాత్ పరుషం కించిత్ అజ్ఞానాద్వాఽపి యత్కృతం ।
తన్మే సమనుజానీత సర్వాశ్చామంత్రయామి వః ॥ ౩౮
వచనం రాఘవస్యైతత్ ధర్మయుక్తం సమాహితం ।
శుశ్రువుస్తాః స్త్రియస్సర్వాః శోకోపహతచేతసః ॥ ౩౯
జజ్ఞేఽథ తాసాం సన్నాదః క్రౌంచీనామివ నిస్స్వనః ।
మానవేంద్రస్య భార్యాణాం ఏవం వదతి రాఘవే ॥ ౪౦
మురజపణవమేఘఘోషవత్
దశరథవేశ్మ బభూవ యత్పురా ।

విలపితపరిదేవనాకులం
వ్యసనగతం తదభూత్ సుదుఃఖితం ॥ ౪౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః.

అథ చత్వారింశస్సర్గః

అథ రామశ్చ సీతా చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః ।
ఉపసంగృహ్య రాజానం చక్రుర్దీనాః ప్రదక్షిణం ॥ ౧
తం చాపి సమనుజ్ఞాప్య ధర్మజ్ఞస్సీతయా సహ ।
రాఘవశ్శోకసంమూఢః జననీమభ్యవాదయత్ ॥ ౨
అన్వక్షం లక్ష్మణో భ్రాతుః కౌసల్యామభ్యవాదయత్ ।
అథ మాతుస్సుమిత్రాయాః జగ్రాహ చరణౌ పునః ॥ ౩
తం వందమానం రుదతీ మాతా సౌమిత్రిమబ్రవీత్ ।
హితకామా మహాబాహుం మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ లక్ష్మణం॥౪
సృష్టస్త్వం వనవాసాయ స్వనురక్తస్సుహృజ్జనే ।
రామే ప్రమాదం మా కార్షీః పుత్ర భ్రాతరి గచ్ఛతి ॥ ౫
వ్యసనీ వా సమృద్ధో వా గతిరేష తవానఘ ।
ఏష లోకే సతాం ధర్మః యజ్జ్యేష్ఠవశగో భవేత్ ॥ ౬
ఇదం హి వృత్తముచితం కులస్యాస్య సనాతనం ।
దానం దీక్షా చ యజ్ఞేషు తనుత్యాగో మృధేషు చ ॥ ౭

లక్ష్మణం త్వేవముక్త్వా సా సంసిద్ధం ప్రియరాఘవం ।
సుమిత్రా గచ్ఛ గచ్ఛేతి పునః పునరువాచ తం ॥ ౮
రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజాం ।
అయోధ్యామటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాత యథాసుఖం ॥ ౯
తతస్సుమంత్రః కాకుత్స్థం ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ ।
వినీతో వినయజ్ఞశ్చ మాతలిర్వాసవం యథా ॥ ౧౦
రథమారోహ భద్రం తే రాజపుత్ర మహాయశః ।
క్షిప్రం త్వాం ప్రాపయిష్యామి యత్ర మాం రామ వక్ష్యసి॥ ౧౧
చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యాని వనే త్వయా ।
తాన్యుపక్రమితవ్యాని యాని దేవ్యాఽసి చోదితః ॥ ౧౨
తం రథం సూర్యసంకాశం సీతా హృష్టేన చేతసా ।
ఆరురోహ వరారోహా కృత్వాఽలంకారమాత్మనః ॥ ౧౩
అథో జ్వలనసంకాశం చామీకరవిభూషితం ।
తమారురుహతుస్తూర్ణం భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ ॥ ౧౪
వనవాసం హి సంఖ్యాయ వాసాంస్యాభరణాని చ ।
భర్తారమనుగచ్ఛంత్యై సీతాయై శ్వశురో దదౌ ॥ ౧౫
తథైవాయుధజాలాని భ్రాతృభ్యాం కవచాని చ ।
రథోపస్థే ప్రతిన్యస్య సచర్మ కఠినం చ తత్ ॥ ౧౬
సీతాతృతీయానారూఢాన్ దృష్ట్వా ధృష్టమచోదయత్ ।
సుమంత్రస్సమ్మతానశ్వాన్ వాయువేగసమాన్ జవే ॥ ౧౭

ప్రతియాతే మహారణ్యం చిరరాత్రాయ రాఘవే ।
బభూవ నగరే మూర్ఛా బలమూర్ఛా జనస్య చ ॥ ౧౮
తత్సమాకులసంభ్రాంతం మత్తసంకుపితద్విపం ।
హయశింజితనిర్ఘోషం పురమాసీన్మహాస్వనం ॥ ౧౯
తతస్సబాలవృద్ధా సా పురీ పరమపీడితా ।
రామమేవాభిదుద్రావ ఘర్మార్తా సలిలం యథా ॥ ౨౦
పార్శ్వతః పృష్ఠతశ్చాపి లంబమానాస్తదున్ముఖాః ।
బాష్పపూర్ణముఖాస్సర్వే తమూచుర్భృశనిస్వనాః ॥ ౨౧
సంయచ్ఛ వాజినాం రశ్మీన్ సూత యాహి శనైశ్శనైః ।
ముఖం ద్రక్ష్యామ రామస్య దుర్దర్శం నో భవిష్యతి ॥ ౨౨
ఆయసం హృదయం నూనం రామమాతురసంశయం ।
యద్దేవగర్భప్రతిమే వనం యాతి న భిద్యతే ॥ ౨౩
కృతకృత్యా హి వైదేహీ ఛాయేవానుగతా పతిం ।
న జహాతి రతా ధర్మే మేరుమర్కప్రభా యథా ॥ ౨౪
అహో లక్ష్మణ సిద్ధార్థః సతతం ప్రియవాదినం ।
భ్రాతరం దేవసంకాశం యస్త్వం పరిచరిష్యసి ॥ ౨౫
మహత్యేషా హి తే సిద్ధిః ఏష చాభ్యుదయో మహాన్ ।
ఏష స్వర్గస్య మార్గశ్చ యదేనమనుగచ్ఛసి ॥ ౨౬
ఏవం వదంతస్తే సోఢుం న శేకుర్బాష్పమాగతం ।
నరాస్తమనుగచ్ఛంతః ప్రియమిక్ష్వాకునందనం ॥ ౨౭

అథ రాజా వృతః స్త్రీభిః దీనాభిర్దీనచేతనః ।
నిర్జగామ ప్రియం పుత్రం ద్రక్ష్యామీతి బ్రువన్ గృహాత్ ॥ ౨౮
శుశ్రువే చాగ్రతః స్త్రీణాం రుదంతీనాం మహాస్వనః ।
యథా నాదః కరేణూనాం బద్ధే మహతి కుంజరే ॥ ౨౯
పితా హి రాజా కాకుత్స్థః శ్రీమాన్ సన్నస్తదాఽభవత్ ।
పరిపూర్ణశ్శశీ కాలే గ్రహేణోపప్లుతో యథా ॥ 30
స చ శ్రీమానచింత్యాత్మా రామో దశరథాత్మజః ।
సూతం సంచోదయామాస త్వరితం వాహ్యతామితి ॥ 3౧
రామో యాహీతి సూతం తం తిష్ఠేతి స జనస్తదా ।
ఉభయం నాశకత్సూతః కర్తుమధ్వని చోదితః ॥ 3౨
నిర్గచ్ఛతి మహాబాహౌ రామే పౌరజనాశ్రుభిః ।
పతితైరభ్యవహితం ప్రశశామ మహీరజః ॥ 33
రుదితాశ్రుపరిద్యూనం హాహాకృతమచేతనం ।
ప్రయాణే రాఘవస్యాసీత్ పురం పరమపీడితం ॥ 3౪
సుస్రావ నయనైః స్త్రీణాం ఆస్రమాయాససంభవం ।
మీనసంక్షోభచలితైః సలిలం పంకజైరివ ॥ 3౫
దృష్ట్వా తు నృపతిః శ్రీమాన్ ఏకచిత్తగతం పురం ।
నిపపాతైవ దుఃఖేన హతమూల ఇవ ద్రుమః ॥ 3౬
తతో హలహలాశబ్దః జజ్ఞే రామస్య పృష్ఠతః ।
నరాణాం ప్రేక్ష్య రాజానం సీదంతం భృశదుఃఖితం ॥ 3౭

హా రామేతి జనాః కేచిత్ రామమాతేతి చాపరే ।
అంతఃపురం సమృద్ధం చ క్రోశంతః పర్యదేవయన్ ॥ ౩౮
అన్వీక్షమాణో రామస్తు విషణ్ణం భ్రాంతచేతసం ।
రాజానం మాతరం చైవ దదర్శానుగతౌ పథి ॥ ౩౯
స బద్ధ ఇవ పాశేన కిశోరో మాతరం యథా ।
ధర్మపాశేన సంక్షిప్తః ప్రకాశం నాభ్యుదైక్షత ॥ ౪౦
పదాతినౌ చ యానార్హౌ అదుఃఖార్హౌ సుఖోచితౌ ।
దృష్ట్వా సంచోదయామాస శీఘ్రం యాహీతి సారథిం ॥ ౪౧
న హి తత్పురుషవ్యాఘ్రః దుఃఖదం దర్శనం పితుః ।
మాతుశ్చ సహితుం శక్తః తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః ॥ ౪౨
ప్రత్యగారమివాయాంతీ వత్సలా వత్సకారణాత్ ।
బద్ధవత్సా యథా ధేనుః రామమాతాఽభ్యధావత ॥ ౪౩
తథా రుదంతీం కౌసల్యాం రథం తమనుధావతీం ।
క్రోశంతీం రామ రామేతి హా సీతే లక్ష్మణేతి చ ॥ ౪౪
రామలక్ష్మణసీతార్థం స్రవంతీం వారి నేత్రజం ।
అసకృత్ ప్రైక్షత స తాం నృత్యంతీమివ మాతరం ॥ ౪౫
తిష్ఠేతి రాజా చుక్రోశ యాహి యాహీతి రాఘవః ।
సుమంత్రస్య బభూవాత్మా చక్రయోరివ చాంతరా ॥ ౪౬
నాశ్రౌషమితి రాజానం ఉపాలబ్ధోపి వక్ష్యసి ।
చిరం దుఃఖస్య పాపిష్ఠం ఇతి రామస్తమబ్రవీత్ ॥ ౪౭

రామస్య స వచః కుర్వన్ అనుజ్ఞాప్య చ తం జనం ।
వ్రజతోఽపి హయాన్ శీఘ్రం చోదయామాస సారథిః ॥ ౪౮
న్యవర్తంత జనో రాజ్ఞః రామం కృత్వా ప్రదక్షిణం ।
మనసాఽప్యశ్రువేగైశ్చ న న్యవర్తంత మానుషం ॥ ౪౯
యమిచ్ఛేత్ పునరాయాంతం నైనం దూరమనువ్రజేత్ ।
ఇత్యమాత్యా మహారాజం ఊచుర్దశరథం వచః ॥ ౫౦

తేషాం వచస్సర్వగుణోపపన్నం
ప్రస్విన్నగాత్రః ప్రవిషణ్ణరూపః ।
నిశమ్య రాజా కృపణస్స భార్యః
వ్యవస్థిత స్తం సుతమీక్షమాణః ॥ ౫౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చత్వారింశస్సర్గః.

అథ ఏకచత్వారింశస్సర్గః

తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే వినిర్యాతి కృతాంజలౌ ।
ఆర్తశబ్దోఽథ సంజజ్ఞే స్త్రీణామంతఃపురే మహాన్ ॥ ౧
అనాథస్య జనస్యాస్య దుర్బలస్య తపస్వినః ।
యో గతిశ్శరణం చాసీత్ స నాథః క్వ ను గచ్ఛతి ॥ ౨
న క్రుధ్యత్యభిశప్తోఽపి క్రోధనీయాని వర్జయన్ ।
క్రుద్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ సమదుఃఖః క్వచిద్గతః ॥ ౩

కౌసల్యాయాం మహాతేజాః యథా మాతరి వర్తతే ।
తథా యో వర్తతేఽస్మాసు మహాత్మా క్వ ను గచ్ఛతి ॥ ౪
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన రాజ్ఞా సంచోదితో వనం ।
పరిత్రాతా జనస్యాస్య జగతః క్వ ను గచ్ఛతి ॥ ౫
అహో నిశ్చేతనో రాజా జీవలోకస్య సంప్రియం ।
ధర్మ్యం సత్యవ్రతం రామం వనవాసే ప్రవత్స్యతి ॥ ౬
ఇతి సర్వా మహిష్యస్తాః వివత్సా ఇవ ధేనవః ।
రురుదుశ్చైవ దుఃఖార్తాః సస్వరం చ విచుక్రుశుః ॥ ౭
స తమంతఃపురే ఘోరం ఆర్తశబ్దం మహీపతిః ।
పుత్రశోకాభిసంతప్తః శ్రుత్వా చాసీత్సుదుఃఖితః ॥ ౮
నాగ్నిహోత్రాణ్యహూయంత నాపచన్ గృహమేధినః ।
అకుర్వన్న ప్రజాః కార్యం సూర్యశ్చాంతరధీయత ॥ ౯
వ్యసృజన్ కబళాన్ నాగాః గావో వత్సాన్న పాయయన్ ।
పుత్రం ప్రథమజం లబ్ధ్వా జననీ నాభ్యనందత ॥ ౧౦
త్రిశంకుర్లోహితాంగశ్చ బృహస్పతిబుధావపి ।
దారుణాస్సోమమభ్యేత్య గ్రహాస్సర్వే వ్యవస్థితాః ॥ ౧౧
నక్షత్రాణి గతార్చీంషి గ్రహాశ్చ గతతేజసః ।
విశాఖాస్తు సధూమాశ్చ నభసి ప్రచకాశిరే ॥ ౧౨
కాళికానిలవేగేన మహోదధిరివోత్థితః ।
రామే వనం ప్రవ్రజితే నగరం ప్రచచాల తత్ ॥ ౧౩

దిశః పర్యాకులాస్సర్వాః తిమిరేణేవ సంవృతాః ।
న గ్రహో నాపి నక్షత్రం ప్రచకాశే న కించన ॥ ౧౪
అకస్మాన్నాగరస్సర్వః జనో దైన్యముపాగమత్ ।
ఆహారే వా విహారే వా న కశ్చిదకరోన్మనః ॥ ౧౫
శోకపర్యాయసంతప్తః సతతం దీర్ఘముచ్ఛ్వసన్ ।
అయోధ్యాయాం జనస్సర్వః శుశోచ జగతీపతిం ॥ ౧౬
బాష్పపర్యాకులముఖః రాజమార్గగతో జనః ।
న హృష్టో లక్ష్యతే కశ్చిత్ సర్వశ్శోకపరాయణః ॥ ౧౭
న వాతి పవనశ్శీతో న శశీ సౌమ్యదర్శనః ।
న సూర్యస్తపతే లోకం సర్వం పర్యాకులం జగత్ ॥ ౧౮
అనర్థినస్సుతాః స్త్రీణాం భర్తారో భ్రాతరస్తథా ।
సర్వే సర్వం పరిత్యజ్య రామమేవాన్వచింతయన్ ॥ ౧౯
యే తు రామస్య సుహృదః సర్వే తే మూఢచేతసః ।
శోకభారేణ చాక్రాంతాః శయనం న జహుస్తదా ॥ ౨౦

తతస్త్వయోధ్యా రహితా మహాత్మనా
పురందరేణేవ మహీ సపర్వతా ।
చచాల ఘోరం భయశోకపీడితా
సనాగయోధాశ్వగణా ననాద చ ॥ ౨౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకచత్వారింశస్సర్గః.

—·○—

అథ ద్విచత్వారింశస్సర్గః.

యావత్తు నిర్యతస్తస్య రజోరూపమదృశ్యత ।
నైవేక్ష్వాకువరస్తావత్ సంజహారాత్మచక్షుషీ ॥ ౧
యావద్రాజా ప్రియం పుత్రం పశ్యత్యత్యంతధార్మికం ।
తావద్వ్యవర్ధతేవాస్య ధరణ్యాం పుత్రదర్శనే ॥ ౨
న పశ్యతి రజోఽప్యస్య యదా రామస్య భూమిపః ।
తదాఽఽర్తశ్చ విషణ్ణశ్చ పపాత ధరణీతలె ॥ ౩
తస్య దక్షిణమన్వాగాత్ కౌసల్యా బాహుమంగనా ।
వామం చాస్యాన్వగాత్పార్శ్వం కైకేయీ భరతప్రియా ॥ ౪
తాం నయేన చ సంపన్నః ధర్మేణ వినయేన చ ।
ఉవాచ రాజా కైకేయీం సమీక్ష్య వ్యధితేంద్రియః ॥ ౫
కైకేయి మా మమాంగాని స్ప్రాక్షీస్త్వం దుష్టచారిణి ।
న హి త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛామి న భార్యా న చ బాంధవీ ॥ ౬
యే చ త్వామనుజీవంతి నాహం తేషాం న తే మమ ।
కేవలార్థపరాం హి త్వాం త్యక్తధర్మాం త్యజామ్యహం ॥ ౭
అగృహ్ణాం యచ్చ తే పాణిం అగ్నిం పర్యణయం చ యత్ ।
అనుజానామి తత్సర్వం అస్మిన్ లోకే పరత్ర చ ॥ ౮
భరతశ్చేత్ప్రతీతస్స్యాత్ రాజ్యం ప్రాప్యైదమవ్యయం ।
యన్మే స దద్యాత్పిత్రర్థం మాం మా తద్దత్తమాగమత్ ॥ ౯

అథ రేణుసముద్ధ్వస్తం తముత్థాప్య నరాధిపం ।
న్యవర్తత తదా దేవీ కౌసల్యా శోకకర్శితా ॥ ౧౦
హత్వేవ బ్రాహ్మణం కామాత్ స్పృష్ట్వాఽగ్నిమివ పాణినా ।
అన్వతప్యత ధర్మాత్మా పుత్రం సంచింత్య తాపసం ॥ ౧౧
నివృత్త్యైవ నివృత్త్యైవ సీదతో రథవర్త్మసు ।
రాజ్ఞో నాతిబభౌ రూపం గ్రస్తస్యాంశుమతో యథా ॥ ౧౨
విలలాప చ దుఃఖార్తః ప్రియం పుత్రమనుస్మరన్ ।
నగరాంతమనుప్రాప్తం బుధ్వా పుత్రమథాబ్రవీత్ ॥ ౧౩
వాహనానాం చ ముఖ్యానాం వహతాం తం మమాత్మజం ।
పదాని పథి దృశ్యంతే స మహాత్మా న దృశ్యతే ॥ ౧౪
యస్సుఖేషూపధానేషు శేతే చందనరూషితః ।
వీజ్యమానో మహార్హాభిః స్త్రీభిర్మమ సుతోత్తమః ॥ ౧౫
స నూనం క్వచిదేవాద్య వృక్షమూలముపాశ్రితః ।
కాష్ఠం వా యది వాఽశ్మానం ఉపధాయ శయిష్యతే ॥ ౧౬
ఉత్థాస్యతి చ మేదిన్యాః కృపణః పాంసుగుంఠితః ।
వినిశ్శ్వసన్ ప్రస్రవణాత్ కరేణూనామివర్షభః ॥ ౧౭
ద్రక్ష్యంతి నూనం పురుషాః దీర్ఘబాహుం వనేచరాః ।
రామముత్థాయ గచ్ఛంతం లోకనాథమనాథవత్ ॥ ౧౮
సా నూనం జనకస్యేష్టా సుతా సుఖసదోచితా ।
కంటకాక్రమణాక్రాంతా వనమద్య గమిష్యతి ॥ ౧౯

అనభిజ్ఞా వనానాం సా నూనం భయముపైష్యతి ।
శ్వాపదానర్దితం శ్రుత్వా గంభీరం రోమహర్షణం ॥ ౨౦
సకామా భవ కైకేయి విధవా రాజ్యమావస ।
న హి తం పురుషవ్యాఘ్రం వినా జీవితుముత్సహే ॥ ౨౧
ఇత్యేవం విలపన్ రాజా జనౌఘేనాభిసంవృతః ।
అపస్నాత ఇవారిష్టం ప్రవివేశ పురోత్తమం ॥ ౨౨
శూన్యచత్వరవేశ్మాంతాం సంవృతాపణదేవతాం ।
క్లాంతదుర్బలదుఃఖార్తాం నాత్యాకీర్ణమహాపథాం ॥ ౨౩
తామవేక్ష్య పురీం సర్వాం రామమేవానుచింతయన్ ।
విలపన్ ప్రావిశద్రాజా గృహం సూర్య ఇవాంబుదం ॥ ౨౪
మహాహ్రదమివాక్షోభ్యం సుపర్ణేన హృతోరగం ।
రామేణ రహితం వేశ్మ వైదేహ్యా లక్ష్మణేన చ ॥ ౨౫
అథ గద్గదశబ్దస్తు విలపన్ మనుజాధిపః ।
ఉవాచ మృదు మందార్థం వచనం దీనమస్వరం ॥ ౨౬
కౌసల్యాయా గృహం శీఘ్రం రామమాతుర్నయంతు మాం ।
న హ్యన్యత్ర మమాశ్వాసో హృదయస్య భవిష్యతి ॥ ౨౭
ఇతి బ్రువంతం రాజానం అనయన్ ద్వారదర్శినః ।
కౌసల్యాయా గృహం తత్ర న్యవేశ్యత వినీతవత్ ॥ ౨౮
తతస్తస్య ప్రవిష్టస్య కౌసల్యాయా నివేశనం ।
అధిరుహ్యాపి శయనం బభూవ లులితం మనః ॥ ౨౯

పుత్రద్వయవిహీనం చ స్నుషయాఽపి వివర్జితం ।
అపశ్యద్భవనం రాజా నష్టచంద్రమివాంబరం ॥ ౩౦
తచ్చ దృష్ట్వా మహారాజః భుజముద్యమ్య వీర్యవాన్ ।
ఉచ్చైః స్వరేణ చుక్రోశ హా రాఘవ జహాసి మాం ॥ ౩౧
సుఖితా బత తం కాలం జీవిష్యంతి నరోత్తమాః ।
పరిష్వజంతో యే రామం ద్రక్ష్యంతి పునరాగతం ॥ ౩౨
అథ రాత్ర్యాం ప్రపన్నాయాం కాళరాత్ర్యామివాత్మనః ।
అర్ధరాత్రే దశరథః కౌసల్యామిదమబ్రవీత్ ॥ ౩౩
రామం మేఽనుగతా దృష్టిః అద్యాపి న నివర్తతే ।
న త్వా పశ్యామి కౌసల్యే సాధు మా పాణినా స్పృశ ॥ ౩౪

తం రామమేవానువిచింతయంతం
సమీక్ష్య దేవీ శయనే నరేంద్రం ।
ఉపోపవిశ్యాధికమార్తరూపా
వినిశ్వసంతీ విలలాప కృచ్ఛ్రం ॥ ౩౫

ఇతి శ్రీమద్బాలకాండే – ద్విచత్వారింశస్సర్గః

అథ త్రిచత్వారింశస్సర్గః

తతస్సమీక్ష్య శయనే సన్నం శోకేన పార్థివం ।
కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా తమువాచ మహీపతిం ౧

రాఘవే నరశార్దూలే విషముప్త్వా విజిహ్మతాం ।
విచరిష్యతి కైకేయీ నిర్ముక్తేవ హి పన్నగీ ॥ ౨
వివాస్య రామం సుభగా లబ్ధకామా సమాహితా ।
త్రాసయిష్యతి మాం భూయః దుష్టాహిరివ వేశ్మని ॥ ౩
అథ స్మ నగరే రామః చరన్ భైక్షం గృహే వసేత్ ।
కామకారో వరం దాతుం అపి దాసం మమాత్మజం ॥ ౪
పాతయిత్వా తు కైకేయ్యా రామం స్థానాద్యథేష్టతః ।
ప్రదిష్టా రక్షసాం భాగః పర్వణీవాహితాగ్నినా ॥ ౫
గజరాజగతిర్వీరః మహాబాహుర్ధనుర్ధరః ।
వనమావిశతే నూనం సభార్యస్సహలక్ష్మణః ॥ ౬
వనే త్వదృష్టదుఃఖానాం కైకేయ్యానుమతే త్వయా ।
త్యక్తానాం వనవాసాయ కా న్వవస్థా భవిష్యతి ॥ ౭
తే రత్నహీనాస్తరుణాః ఫలకాలె వివాసితాః ।
కథం వత్స్యంతి కృపణాః ఫలమూలైః కృతాశనాః ॥ ౮
అపీదానీం స కాలస్స్యాత్ మమ శోకక్షయశ్శివః ।
సభార్యం యత్సహ భ్రాత్రా పశ్యేయమిహ రాఘవం ॥ ౯
సుప్త్వైవోపస్థితౌ వీరౌ కదాఽయోధ్యాం గమిష్యతః ।
యశస్వినీ హృష్టజనా సూచ్ఛ్రితధ్వజమాలినీ ॥ ౧౦
కదా ప్రేక్ష్య నరవ్యాఘ్రా అరణ్యాత్ పునరాగతౌ ।
నందిష్యతి పురీ హృష్టా సముద్ర ఇవ పర్వణి ॥ ౧౧

కదాఽయోధ్యాం మహాబాహుః పురీం వీరః ప్రవేక్ష్యతి ।
పురస్కృత్య రథే సీతాం వృషభో గోవధూమివ ॥ ౧౨
కదా ప్రాణిసహస్రాణి రాజమార్గే మమాత్మజౌ ।
లాజైరవకిరిష్యంతి ప్రవిశంతావరిందమౌ ॥ ౧౩
ప్రవిశంతౌ కదాఽయోధ్యాం ద్రక్ష్యామి శుభకుండలౌ ।
ఉదగ్రాయుధనిస్త్రింశౌ సశృంగావివ పర్వతౌ ॥ ౧౪
కదా సుమనసః కన్యాః ద్విజాతీనాం ఫలాని చ ।
ప్రదిశంత్యః పురీం హృష్టాః కరిష్యంతి ప్రదక్షిణాం ॥ ౧౫
కదా పరిణతో బుద్ధ్యా వయసా చామరప్రభః ।
అభ్యుపైష్యతి ధర్మజ్ఞః త్రివర్ష ఇవ లాలయన్ ॥ ౧౬
నిస్సంశయం మయా మన్యే పురా వీర కదర్యయా ।
పాతుకామేషు వత్సేషు మాతౄణాం శాతితాః స్తనాః ॥ ౧౭
సాఽహం గౌరివ సింహేన వివత్సా వత్సలా కృతా ।
కైకేయ్యా పురుషవ్యాఘ్ర బాలవత్సేవ గౌర్బలాత్ ॥ ౧౮
న హి తావద్గుణైర్జుష్టం సర్వశాస్త్రవిశారదం ।
ఏకపుత్రా వినా పుత్రం అహం జీవితుముత్సహే ॥ ౧౯
న హి మే జీవితే కించిత్ సామర్థ్యమిహ కల్ప్యతే ।
అపశ్యంత్యాః ప్రియం పుత్రం మహాబాహుం మహాబలం ॥ ౨౦

అయం హి మాం దీపయతే సముత్థితః
తనూజశోకప్రభవో హుతాశనః ।

మహీమిమాం రశ్మిభిరుద్ధతప్రభః
యథా నిదాఘే భగవాన్ దివాకరః ॥ ౨౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రిచత్వారింశస్సర్గః.

అథ చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః.

విలపంతీం తథా తాం తు కౌసల్యాం ప్రమదోత్తమాం ।
ఇదం ధర్మే స్థితా ధర్మ్యం సుమిత్రా వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧
తవార్యే సద్గుణైర్యుక్తః పుత్రస్స పురుషోత్తమః ।
కిం తే విలపితేనైవం కృపణం రుదితేన వా ॥ ౨
యస్తవార్యే గతః పుత్రః త్యక్త్వా రాజ్యం మహాబలః ।
సాధు కుర్వన్ మహాత్మానం పితరం సత్యవాదినం ॥ ౩
శిష్టైరాచరితే సమ్యక్ శశ్వత్ప్రేత్య ఫలోదయే ।
రామో ధర్మే స్థితః శ్రేష్ఠః న స శోచ్యః కదాచన ॥ ౪
వర్తతే చోత్తమాం వృత్తిం లక్ష్మణోఽస్మిన్ సదాఽనఘః ।
దయావాన్ సర్వభూతేషు లాభస్తస్య మహాత్మనః ॥ ౫
అరణ్యవాసే యద్దుఃఖం జానతీ వై సుఖోచితా ।
అనుగచ్ఛతి వైదేహీ ధర్మాత్మానం తవాత్మజం ॥ ౬
కీర్తిభూతాం పతాకాం యః లోకే భ్రమయతి ప్రభుః ।
ధర్మసత్యవ్రతధనః కిం న ప్రాప్తస్తవాత్మజః ॥ ౭

వ్యక్తం రామస్య విజ్ఞాయ శౌచం మాహాత్మ్యముత్తమం ।
న గాత్రమంశుభిస్సూర్యః సంతాపయితుమర్హతి ॥ ౮

శివస్సర్వేషు కాలేషు కాననేభ్యో వినిస్సృతః ।
రాఘవం యుక్తశీతోష్ణః సేవిష్యతి సుఖోఽనిలః ॥ ౯

శయానమనఘం రాత్రౌ పితేవాభిపరిష్వజన్ ।
రశ్మిభిస్సంస్పృశన్ శీతైః చంద్రమా హ్లాదయిష్యతి ॥ ౧౦

దదౌ చాస్త్రాణి దివ్యాని యస్మై బ్రహ్మా మహౌజసే ।
దానవేంద్రం హతం దృష్ట్వా తిమిధ్వజసుతం రణే ॥ ౧౧

స శూరః పురుషవ్యాఘ్రః స్వబాహుబలమాశ్రితః ।
అసంత్రస్తోఽప్యరణ్యస్థః వేశ్మనీవ నివత్స్యతి ॥ ౧౨

యస్యేషుపథమాసాద్య వినాశం యాంతి శత్రవః ।
కథం న పృథివీ తస్య శాసనే స్థాతుమర్హతి ॥ ౧౩

యా శ్రీశ్శౌర్యం చ రామస్య యా చ కల్యాణసత్త్వతా ।
నివృత్తారణ్యవాసస్సః క్షిప్రం రాజ్యమవాప్స్యతి ॥ ౧౪

సూర్యస్యాపి భవేత్సూర్యో హ్యగ్నేరగ్నిః ప్రభోః ప్రభుః ।
శ్రియః శ్రీశ్చ భవేదగ్ర్యా కీర్త్యాః కీర్త్యాః క్షమాక్షమా ॥ ౧౫

దైవతం దైవతానాం చ భూతానాం భూతసత్తమః ।
తస్య కే హ్యగుణా దేవి రాష్ట్రే వాఽప్యథవా పురే ॥ ౧౬

పృథివ్యా సహ వైదేహ్యా శ్రియా చ పురుషర్షభః ।
క్షిప్రం తిస్సృభిరేతాభిః సహ రామోఽభిషేక్ష్యతి ॥ ౧౭

దుఃఖజం విసృజంత్యాస్రం నిష్క్రామంతముదీక్ష్య యం ।
అయోధ్యాయాం జనాస్సర్వే శోకవేగసమాహతాః ॥ ౧౮
కుశచీరధరం దేవం గచ్ఛంతమపరాజితం ।
సీతేవానుగతా లక్ష్మీః తస్య కిం నామ దుర్లభం ॥ ౧౯
ధనుర్గ్రహవరో యస్య బాణఖడ్గాస్త్రభృత్ స్వయం ।
లక్ష్మణో వ్రజతి హ్యగ్రే తస్య కిం నామ దుర్లభం ॥ ౨౦
నివృత్తవనవాసం తం ద్రష్టాఽసి పునరాగతం ।
జహి శోకం చ మోహం చ దేవి సత్యం బ్రవీమి తే ॥ ౨౧
శిరసా చరణావేతౌ వందమానమనిందితే ।
పునర్ద్రక్ష్యసి కల్యాణి పుత్రం చంద్రమివోదితం ॥ ౨౨
పునః ప్రవిష్టం దృష్ట్వా తం అభిషిక్తం మహాశ్రియం ।
సముత్స్రక్ష్యసి నేత్రాభ్యాం క్షిప్రమానందజం పయః ॥ ౨౩
మా శోకో దేవి దుఃఖం వా న రామే దృశ్యతేఽశివం ।
క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి పుత్రం త్వం ససీతం సహలక్ష్మణం ॥ ౨౪
త్వయాఽశేషో జనశ్చైవ సమాశ్వాస్యో యదాఽనఘే ।
కిమిదానీమిదం దేవి కరోషి హృది విక్లబం ॥ ౨౫
నార్హా త్వం శోచితుం దేవి యస్యాస్తే రాఘవస్సుతః ।
న హి రామాత్పరో లోకే విద్యతే సత్పథే స్థితః ॥ ౨౬
అభివాదయమానం తం దృష్ట్వా ససుహృదం సుతం ।
ముదాఽశ్రు మోక్ష్యసే క్షిప్రం మేఘలేఖేవ వార్షికీ ॥ ౨౭

పుత్రస్తే వరదః క్షిప్రం అయోధ్యాం పునరాగతః ।
పాణిభ్యాం మృదుపీనాభ్యాం చరణౌ పీడయిష్యతి ॥ ౨౮
అభివాద్య నమస్యంతం శూరం ససుహృదం సుతం ।
ముదాఽస్రైః ప్రోక్ష్యసి పునః మేఘరాజిరివాచలం ॥ ౨౯

ఆశ్వాసయంతీ వివిధైశ్చ వాక్యైః
వాక్యోపచారే కుశలాఽనవద్యా ।
రామస్య తాం మాతరమేవముక్త్వా
దేవీ సుమిత్రా విరరామ రామా ॥ ౩౦
నిశమ్య తల్లక్ష్మణమాతృవాక్యం
రామస్య మాతుర్నరదేవపత్న్యాః ।
సద్యశ్శరీరే విననాశ శోకః
శరద్గతో మేఘ ఇవాల్పతోయః ॥ ౩౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః.

అథ పంచచత్వారింశస్సర్గః.

అనురక్తా మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమం ।
అనుజగ్ముః ప్రయాన్తం తం వనవాసాయ మానవాః ॥ ౧
నివర్తితేఽపి చ బలాత్ సుహృద్వర్గే చ రాజని ।
నైవ తే సంన్యవర్తంత రామస్యానుగతా రథం ॥ ౨

అయోధ్యానిలయానాం హి పురుషాణాం మహాయశాః ।
బభూవ గుణసంపన్నః పూర్ణచంద్ర ఇవ ప్రియః ॥ ౩
స యాచ్యమానః కాకుత్స్థః స్వాభిః ప్రకృతిభిస్తదా ।
కుర్వాణః పితరం సత్యం వనమేవాన్వపద్యత ॥ ౪
అవేక్షమాణస్సస్నేహం చక్షుషా ప్రపిబన్నివ ।
ఉవాచ రామః స్నేహేన తాః ప్రజాః స్వాః ప్రజా ఇవ ॥ ౫
యా ప్రీతిర్బహుమానశ్చ మయ్యయోధ్యానివాసినాం ।
మత్ప్రియార్థం విశేషేణ భరతే సా నివేశ్యతాం ॥ ౬
స హి కల్యాణచారిత్రః కైకేయ్యానందవర్ధనః ।
కరిష్యతి యథావద్వః ప్రియాణి చ హితాని చ ॥ ౭
జ్ఞానవృద్ధో వయోబాలో మృదుర్వీర్యగుణాన్వితః ।
అనురూపస్స వో భర్తా భవిష్యతి భయాపహః ॥ ౮
స హి రాజగుణైర్యుక్తః యువరాజస్సమీక్షితః ।
అపి చాపి మయా శిష్టైః కార్యం వో భర్తృశాసనం ॥ ౯
న చ తప్యేద్యథా చాసౌ వనవాసం గతే మయి ।
మహారాజస్తథా కార్యః మమ ప్రియచికీర్షయా ॥ ౧౦
యథా యథా దాశరథిః ధర్మ ఏవాస్థితోఽభవత్ ।
తథా తథా ప్రకృతయః రామం పతిమకామయన్ ॥ ౧౧
బాష్పేణ పిహితం దీనం రామస్సౌమిత్రిణా సహ ।
చకర్షేవ గుణైర్బధ్వా జనం పురనివాసినం ॥ ౧౨

తే ద్విజాస్త్రివిధం వృద్ధాః జ్ఞానేన వయసౌజసా ।
వయఃప్రకంపశిరసః దూరాదూచురిదం వచః ॥ ౧౩
వహంతో జవనా రామం భో భో జాత్యాస్తురంగమాః ।
నివర్తధ్వం న గంతవ్యం హితా భవత భర్తరి ॥ ౧౪
కర్ణవంతి హి భూతాని విశేషేణ తురంగమాః ।
యూయం తస్మాన్నివర్తధ్వం యాచనాం ప్రతివేదితాః ॥ ౧౫
ధర్మతస్స విశుద్ధాత్మా వీరశ్శుభదృఢవ్రతః ।
ఉపవాహ్యస్తు వో భర్తా నాపవాహ్యః పురాద్వనం ॥ ౧౬
ఏవమార్తప్రలాపాంస్తాన్ వృద్ధాన్ ప్రలపతో ద్విజాన్ ।
అవేక్ష్య సహసా రామః రథాదవతతార హ ॥ ౧౭
పద్భ్యామేవ జగామాథ ససీతస్సహలక్ష్మణః ।
సన్నికృష్టపదన్యాసః రామో వనపరాయణః ॥ ౧౮
ద్విజాతీంస్తు పదాతీంస్తాన్ రామశ్చారిత్రవత్సలః ।
న శశాక ఘృణాచక్షుః పరిమోక్తుం రథేన సః ॥ ౧౯
గచ్ఛంతమేవ తం దృష్ట్వా రామం సంభ్రాంతచేతసః ।
ఊచుః పరమసంతప్తాః రామం వాక్యమిదం ద్విజాః ॥ ౨౦
బ్రాహ్మణ్యం సర్వమేతత్త్వాం బ్రహ్మణ్యమనుగచ్ఛతి ।
ద్విజస్కంధాధిరూఢాస్త్వాం అగ్నయోఽప్యనుయాంత్యమీ ॥
వాజపేయసముత్థాని ఛత్రాణ్యేతాని పశ్య నః ।
పృష్ఠతోఽనుప్రయాతాని మేఘానివ జలాత్యయే ॥ ౨౨

అనవాప్తాతపత్రస్య రశ్మిసంతాపితస్య తే ।
ఏభిశ్ఛాయాం కరిష్యామః స్వైశ్ఛత్రైర్వాజపేయికైః ॥ ౨౩
యా హి నస్సతతం బుద్ధిః వేదమంత్రానుసారిణీ ।
త్వత్కృతే సా కృతా వత్స వనవాసానుసారిణీ ॥ ౨౪
హృదయేష్వేవ తిష్ఠంతి వేదా యే నః పరం ధనం ।
వత్స్యంత్యపి గృహేష్వేవ దారాశ్చారిత్రరక్షితాః ॥ ౨౫
న పునర్నిశ్చయః కార్యః త్వద్గతౌ సుకృతా మతిః ।
త్వయి ధర్మవ్యపేక్షే తు కిం స్యాద్ధర్మమపేక్షితుం ॥ ౨౬
యాచితో నో నివర్తస్వ హంసశుక్లశిరోరుహైః ।
శిరోభిర్నిభృతాచార మహీపతనపాంసులైః ॥ ౨౭
బహూనాం వితతా యజ్ఞాః ద్విజానాం య ఇహాగతాః ।
తేషాం సమాప్తిరాయత్తా తవ వత్స నివర్తనే ॥ ౨౮
భక్తిమంతి హి భూతాని జంగమాజంగమాని చ ।
యాచమానేషు రామ త్వం భక్తిం భక్తేషు దర్శయ ॥ ౨౯
అనుగంతుమశక్తాస్త్వాం మూలైరుద్ధతవేగినః ।
ఉన్నతా వాయువేగేన విక్రోశంతీవ పాదపాః ॥ ౩౦
నిశ్చేష్టాహారసంచారాః వృక్షైకస్థాననిష్ఠితాః ।
పక్షిణోఽపి ప్రయాచంతే సర్వభూతానుకంపినం ॥ ౩౧
ఏవం విక్రోశతాం తేషాం ద్విజాతీనాం నివర్తనే ।
దదృశే తమసా తత్ర వారయంతీవ రాఘవం ॥ ౩౨

తతస్సుమంత్రోఽపి రథాద్విముచ్య
శ్రాంతాన్ హయాన్ సంపరివర్త్య శీఘ్రం ।
పీతోదకాంస్తోయపరిప్లుతాంగాన్
అచారయద్వై తమసావిదూరే ॥ 33

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచచత్వారింశస్సర్గః.

అథ షట్చత్వారింశస్సర్గః.

తతస్తు తమసాతీరం రమ్యమాశ్రిత్య రాఘవః ।
సీతాముద్వీక్ష్య సౌమిత్రిం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧
ఇయమద్య నిశా పూర్వా సౌమిత్రే ప్రహితా వనం ।
వనవాసస్య భద్రం తే స నోత్కంఠితుమర్హసి ॥ ౨
పశ్య శూన్యాన్యరణ్యాని రుదంతీవ సమంతతః ।
యథానిలయమాయద్భిః నిలీనాని మృగద్విజైః ॥ 3
అద్యాయోధ్యా తు నగరీ రాజధానీ పితుర్మమ ।
సస్త్రీపుంసా గతానస్మాన్ శోచిష్యతి న సంశయః ॥ ४
అనురక్తా హి మనుజాః రాజానం బహుభిర్గుణైః ।
త్వాం చ మాం చ నరవ్యాఘ్ర శత్రుఘ్నభరతౌ తథా ॥ ౫
పితరం చానుశోచామి మాతరం చ యశస్వినీం ।
అపివాఽంధౌ భవేతాం తు రుదంతౌ తావభీక్ష్ణశః ॥ ౬

భరతః ఖలు ధర్మాత్మా పితరం మాతరం చ మే ।
ధర్మార్థకామసహితైః వాక్యైరాశ్వాసయిష్యతి ॥ ౭
భరతస్యానృశంసత్వం విచింత్యాహం పునఃపునః ।
నానుశోచామి పితరం మాతరం చాపి లక్ష్మణ ॥ ౮
త్వయా కార్యం నరవ్యాఘ్ర మామనువ్రజతా కృతం ।
అన్వేష్టవ్యా హి వైదేహ్యాః రక్షణార్థే సహాయతా ॥ ౯
అద్భిరేవ తు సౌమిత్రే వత్స్యామ్యద్య నిశామిమాం ।
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం వన్యేఽపి వివిధే సతి ॥ ౧౦
ఏవముక్త్వా తు సౌమిత్రిం సుమంత్రమపి రాఘవః ।
అప్రమత్తస్త్వమశ్వేషు భవ సౌమ్యేత్యువాచ హ ॥ ౧౧
సోఽశ్వాన్ సుమంత్రస్సంయమ్య సూర్యేఽస్తం సముపాగతే ।
ప్రభూతయవసాన్ కృత్వా బభూవ ప్రత్యనంతరః ॥ ౧౨
ఉపాస్య తు శివాం సంధ్యాం దృష్ట్వా రాత్రిముపస్థితాం ।
రామస్య శయనం చక్రే సూతస్సౌమిత్రిణా సహ ॥ ౧౩
తాం శయ్యాం తమసాతీరే వీక్ష్య వృక్షదళైః కృతాం ।
రామస్సౌమిత్రిణా సార్ధం సభార్యస్సంవివేశ హ ॥ ౧౪
సభార్యం సంప్రసుప్తం తం భ్రాతరం వీక్ష్య లక్ష్మణః ।
కథయామాస సూతాయ రామస్య వివిధాన్ గుణాన్ ॥ ౧౫
జాగ్రతో హ్యేవ తాం రాత్రిం సౌమిత్రేరుదితో రవిః ।
సూతస్య తమసాతీరే రామస్య బ్రువతో గుణాన్ ॥ ౧౬

గోకులాకులతీరాయాః తమసాయా విదూరతః ।
అవసత్తత్ర తాం రాత్రిం రామః ప్రకృతిభిస్సహ ॥ ౧౭
ఉత్థాయ చ మహాతేజాః ప్రకృతీస్తా నిశామ్య చ ।
అబ్రవీద్భ్రాతరం రామః లక్ష్మణం పుణ్యలక్షణం ॥ ౧౮
అస్మద్వ్యపేక్షాన్ సౌమిత్రే నిరపేక్షాన్ గృహేష్వపి ।
వృక్షమూలేషు సంసుప్తాన్ పశ్య లక్ష్మణ సాంప్రతం ॥ ౧౯
యథైతే నియమం పౌరాః కుర్వంత్యస్మన్నివర్తనే ।
అపి ప్రాణానసిష్యంతి న తు త్యక్ష్యంతి నిశ్చయం ॥ ౨౦
యావదేవ తు సంసుప్తాః తావదేవ వయం లఘు ।
రథమారుహ్య గచ్ఛామః పంథానమకుతోభయం ॥ ౨౧
అతో భూయోపి నేదానీం ఇక్ష్వాకుపురవాసినః ।
స్వపేయురనురక్తా మాం వృక్షమూలాని సంశ్రితాః ॥ ౨౨
పౌరా హ్యాత్మకృతాద్దుఃఖాత్ విప్రమోక్ష్యా నృపాత్మజైః ।
న తే ఖల్వాత్మనా యోజ్యాః దుఃఖేన పురవాసినః ॥ ౨౩
అబ్రవీల్లక్ష్మణో రామం సాక్షాద్ధర్మమివ స్థితం ।
రోచతే మే తథా ప్రాజ్ఞ క్షిప్రమారుహ్యతామితి ॥ ౨౪
అథ రామోఽబ్రవీచ్ఛ్రీమాన్ సుమంత్రం యుజ్యతాం రథః ।
గమిష్యామి తతోఽరణ్యం గచ్ఛశీఘ్రమితః ప్రభో ॥ ౨౫
సూతస్తతస్సంత్వరితః స్యందనం తైర్హయోత్తమైః ।
యోజయిత్వాఽథ రామాయ ప్రాంజలిః ప్రత్యవేదయత్ ॥ ౨౬

అయం యుక్తో మహాబాహో రథస్తే రథినాం వర ।
త్వమారోహస్వ భద్రం తే ససీతస్సహలక్ష్మణః ॥ ౨౭
తం స్యందనమధిష్ఠాయ రాఘవస్సపరిచ్ఛదః ।
శీఘ్రగామాకులావర్తాం తమసామతరన్నదీం ॥ ౨౮
స సంతీర్య మహాబాహుః శ్రీమాన్ శివమకంటకం ।
ప్రాపద్యత మహామార్గం అభయం భయదర్శినాం ॥ ౨౯
మోహనార్థం తు పౌరాణాం సూతం రామోఽబ్రవీద్వచః ।
ఉదఙ్ముఖః ప్రయాహి త్వం రథమాస్థాయ సారథే ॥ 30
ముహూర్తం త్వరితం గత్వా నివర్తయ రథం పునః ।
యథా న విద్యుః పౌరా మాం తథా కురు సమాహితః ॥ 3౧
రామస్య వచనం శ్రుత్వా తథా చక్రే స సారథిః ।
ప్రత్యాగమ్య చ రామస్య స్యందనం ప్రత్యవేదయత్ ॥ 3౨

తౌ సంప్రయుక్తం తు రథం సమాస్థితౌ
తదా ససీతౌ రఘువంశవర్ధనౌ ।
ప్రచోదయామాస తతస్తురంగమాన్
స సారథిర్యేన పథా తపోవనం ॥ 33

తతస్సమాస్థాయ రథం మహారథః
ససారథిర్దాశరథిర్వనం యయౌ ।
ఉదఙ్ముఖం తం తు రథం చకార
ప్రయాణమాంగళ్యనిమిత్తదర్శనాత్ ॥ 3౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షట్చత్వారింశస్సర్గః

అథ సప్తచత్వారింశస్సర్గః

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పౌరాస్తే రాఘవం వినా ।
శోకోపహతనిశ్చేష్టాః బభూవుర్హతచేతసః ॥ ౧
శోకజాశ్రుపరిద్యూనాః వీక్షమాణాస్తతస్తతః ।
ఆలోకమపి రామస్య న పశ్యంతి స్మ దుఃఖితాః ॥ ౨
తే విషాదార్తవదనాః రహితాస్తేన ధీమతా ।
కృపణాః కరుణా వాచః వదంతి స్మ మనస్వినః ॥ ౩
ధిగస్తు ఖలు నిద్రాం తాం యయాఽపహృతచేతసః ।
నాద్య పశ్యామహే రామం పృథూరస్కం మహాభుజం ॥ ౪
కథం నామ మహాబాహుః స తథా వితథక్రియః ।
భక్తం జనం పరిత్యజ్య ప్రవాసం రాఘవో గతః ॥ ౫
యో నస్సదా పాలయతి పితా పుత్రానివౌరసాన్ ।
కథం రఘూణాం స శ్రేష్ఠః త్యక్త్వా నో విపినం గతః ॥ ౬
ఇహైవ నిధనం యామః మహాప్రస్థానమేవ వా ।
రామేణ రహితానాం హి కిమర్థం జీవితం హి నః ॥ ౭
సంతి శుష్కాణి కాష్ఠాని ప్రభూతాని మహాంతి చ ।
తైః ప్రజ్వాల్య చితాం సర్వే ప్రవిశామోఽథ పావకం ॥ ౮
కిం వక్ష్యామో మహాబాహుః అనసూయః ప్రియంవదః ।
నీతస్స రాఘవోఽస్మాభిః ఇతి వక్తుం కథం క్షమం ॥ ౯

సా నూనం నగరీ దీనా దృష్ట్వాఽస్మాన్ రాఘవం వినా ।
భవిష్యతి నిరానందా సస్త్రీబాలవయోధికా ॥ ౧౦
నిర్యాతాస్తేన వీరేణ సహ నిత్యం జితాత్మనా ।
విహీనాస్తేన చ పునః కథం పశ్యామ తాం పురీం ॥ ౧౧
ఇతీవ బహుధా వాచః బాహుముద్యమ్య తే జనాః ।
విలపంతి స్మ దుఃఖార్తాః వివత్సా ఇవ ధేనవః ॥ ౧౨
తతో మార్గానుసారేణ గత్వా కించిత్ క్షణం పునః ।
మార్గనాశాద్విషాదేన మహతా సమభిప్లుతాః ॥ ౧౩
రథస్య మార్గనాశేన న్యవర్తంత మనస్వినః ।
కిమిదం కిం కరిష్యామః దైవేనోపహతా ఇతి ॥ ౧౪
తతో యథాగతేనైవ మార్గేణ క్లాంతచేతసః ।
అయోధ్యామగమన్ సర్వే పురీం వ్యథితసజ్జనాం ॥ ౧౫
ఆలోక్య నగరీం తాం చ క్షయవ్యాకులమానసాః ।
అవర్తయంత తేఽశ్రూణి నయనైః శోకపీడితైః ॥ ౧౬
ఏషా రామేణ నగరీ రహితా నాతిశోభతే ।
ఆపగా గరుడేనేవ హ్రదాదుద్ధృతపన్నగా ॥ ౧౭
చంద్రహీనమివాకాశం తోయహీనమివార్ణవం ।
అపశ్యన్ నిహతానందం నగరం తే విచేతసః ॥ ౧౮

తే తాని వేశ్మాని మహాధనాని
దుఃఖేన దుఃఖోపహతా విశంతః ।

నైవ ప్రజజ్ఞుః స్వజనం జనం వా
నిరీక్షమాణాః ప్రవినష్టహర్షాః ॥ ౧౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-సప్తచత్వారింశస్సర్గః.

అథ అష్టచత్వారింశస్సర్గః

తేషామేవం విషణ్ణానాం పీడితానామతీవ చ ।
బాష్పవిప్లుతనేత్రాణాం సశోకానాం ముమూర్షయా ॥ ౧
అనుగమ్య నివృత్తానాం రామం నగరవాసినాం ।
ఉద్గతానీవ సత్త్వాని బభూవురమనస్వినాం ॥ ౨
స్వం స్వం నిలయమాగమ్య పుత్రదారైస్సమావృతాః ।
అశ్రూణి ముముచుస్సర్వే బాష్పేణ పిహితాననాః ॥ ౩
న చాహృష్యన్న చామోదన్ వణిజో న ప్రసారయన్ ।
న చాశోభంత పణ్యాని నాపచన్ గృహమేధినః ॥ ౪
నష్టం దృష్ట్వా నాభ్యనందన్ విపులం వా ధనాగమం ।
పుత్రం ప్రథమజం లబ్ధ్వా జననీ నాభ్యనందత ॥ ౫
గృహే గృహే రుదంత్యశ్చ భర్తారం గృహమాగతం ।
వ్యగర్హయంత దుఃఖార్తాః వాగ్భిః స్తోత్రైరివ ద్విపాన్ ॥ ౬
కిం ను తేషాం గృహైః కార్యం కిం దారైః కిం ధనేన వా ।
పుత్రైర్వా కిం సుఖైర్వాఽపి యే న పశ్యంతి రాఘవం ॥ ౭

ఏకస్సత్పురుషో లోకే లక్ష్మణస్సహ సీతయా ।
యోఽనుగచ్ఛతి కాకుత్స్థం రామం పరిచరన్ వనే ॥ ౮
ఆపగాః కృతపుణ్యాస్తాః పద్మిన్యశ్చ సరాంసి చ ।
యేషు స్నాస్యతి కాకుత్స్థః విగాహ్య సలిలం శుచి ॥ ౯
శోభయిష్యంతి కాకుత్స్థం అటవ్యో రమ్యకాననాః ।
ఆపగాశ్చ మహానూపాః సానుమంతశ్చ పర్వతాః ॥ ౧౦
కాననం వాఽపి శైలం వా యం రామోఽభిగమిష్యతి ।
ప్రియాతిథిమివ ప్రాప్తం నైనం శక్ష్యంత్యనర్చితుం ॥ ౧౧
విచిత్రకుసుమాపీడాః బహుమంజరిధారిణః ।
రాఘవం దర్శయిష్యంతి నగా భ్రమరశాలినః ॥ ౧౨
అకాలే చాపి ముఖ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ ।
దర్శయిష్యంత్యనుక్రోశాత్ గిరయో రామమాగతం ॥ ౧౩
ప్రస్రవిష్యంతి తోయాని విమలాని మహీధరాః ।
విదర్శయంతో వివిధాన్ భూయశ్చిత్రాంశ్చ నిర్ఝరాన్ ॥ ౧౪
పాదపాః పర్వతాగ్రేషు రమయిష్యంతి రాఘవం ।
యత్ర రామో భయం నాత్ర నాస్తి తత్ర పరాభవః ॥ ౧౫
స హి శూరో మహాబాహుః పుత్రో దశరథస్య చ ।
పురా భవతి నో దూరాత్ అనుగచ్ఛామ రాఘవం ॥ ౧౬
పాదచ్ఛాయా సుఖా భర్తుః తాదృశస్య మహాత్మనః ।
స హి నాథో జనస్యాస్య స గతిస్స పరాయణం ॥ ౧౭

వయం పరిచరిష్యామః సీతాం యూయం తు రాఘవం ।
ఇతి పౌరస్త్రియో భర్తౄన్ దుఃఖార్తాస్తత్తదబ్రువన్ ॥ ౧౮
యుష్మాకం రాఘవోఽరణ్యే యోగక్షేమం విధాస్యతి ।
సీతా నారీజనస్యాస్య యోగక్షేమం కరిష్యతి ॥ ౧౯
కో న్వనేనాప్రతీతేన సోత్కంఠితజనేన చ ।
సంప్రీయేతామనోజ్ఞేన వాసేన హృతచేతసా ॥ ౨౦
కైకేయ్యా యది చేద్రాజ్యం స్యాదధర్మ్యమనాథవత్ ।
న హి నో జీవితేనార్థః కుతః పుత్రైః కుతో ధనైః ॥ ౨౧
యయా పుత్రశ్చ భర్తా చ త్యక్తావైశ్వర్యకారణాత్ ।
కం సా పరిహరేదన్యం కైకేయీ కులపాంసనీ ॥ ౨౨
కైకేయ్యా న వయం రాజ్యే భృతకా నివసేమహి ।
జీవంత్యా జాతు జీవంత్యః పుత్రైరపి శపామహే ॥ ౨౩
యా పుత్రం పార్థివేంద్రస్య ప్రవాసయతి నిర్ఘృణా ।
కస్తాం ప్రాప్య సుఖం జీవేత్ అధర్మ్యాం దుష్టచారిణీం ॥ ౨౪
ఉపద్రుతమిదం సర్వం అనాలంబమనాయకం ।
కైకేయ్యా హి కృతే సర్వం వినాశముపయాస్యతి ॥ ౨౫
న హి ప్రవ్రజితే రామే జీవిష్యతి మహీపతిః ।
మృతే దశరథే వ్యక్తం విలాపస్తదనంతరం ॥ ౨౬
తే విషం పిబతాఽలోద్య క్షీణపుణ్యాస్సుదుర్గతాః ।
రాఘవం వాఽనుగచ్ఛధ్వం అశ్రుతిం వాఽపి గచ్ఛత ॥ ౨౭

మిథ్యా ప్రవ్రాజితో రామః ససీతస్సహలక్ష్మణః ।
భరతే సన్నిసృష్టాస్స్మః సౌనికే పశవో యథా ॥ ౨౮
పూర్ణచంద్రాననః శ్యామః గూఢజత్రురరిందమః ।
ఆజానుబాహుః పద్మాక్షః రామో లక్ష్మణపూర్వజః ॥ ౨౯
పూర్వాభిభాషీ మధురః సత్యవాదీ మహాబలః ।
సౌమ్యశ్చ సర్వలోకస్య చంద్రవత్ ప్రియదర్శనః ॥ ౩౦
నూనం పురుషశార్దూలః మత్తమాతంగవిక్రమః ।
శోభయిష్యత్యరణ్యాని విచరన్ స మహారథః ॥ ౩౧
తాస్తథా విలపంత్యస్తు నగరే నాగరస్త్రియః ।
చుక్రుశుర్దుఃఖసంతప్తాః మృత్యోరివ భయాగమే ॥ ౩౨
ఇత్యేవం విలపంతీనాం స్త్రీణాం వేశ్మసు రాఘవం ।
జగామాస్తం దినకరః రజనీ చాభ్యవర్తత ॥ ౩౩
నష్టజ్వలనసంపాతా ప్రశాంతాధ్యాయసత్కథా ।
తిమిరేణాభిలిప్తేవ తదా సా నగరీ బభౌ ॥ ౩౪
ఉపశాంతవణిక్పణ్యా నష్టహర్షా నిరాశ్రయా ।
అయోధ్యా నగరీ చాసీత్ నష్టతారమివాంబరం ॥ ౩౫

తథా స్త్రియో రామనిమిత్తమాతురాః
యథా సుతే భ్రాతరి వా వివాసితే ।
విలప్య దీనా రురుదుర్విచేతసః
సుతైర్హి తాసామధికో హి సోఽభవత్ ॥ ౩౬

ప్రశాంతగీతోత్సవనృత్తవాదనా
వ్యపాస్తహర్షా పిహితాపణోదయా ।
తదా హ్యయోధ్యా నగరీ బభూవ సా
మహార్ణవస్సంక్షపితోదకో యథా ॥ 32

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అష్టచత్వారింశస్సర్గః.

అథ ఏకోనపంచాశస్సర్గః

రామోపి రాత్రిశేషేణ తేనైవ మహదంతరం ।
జగామ పురుషవ్యాఘ్రః పితురాజ్ఞామనుస్మరన్ ॥ ౧
తథైవ గచ్ఛతస్తస్య వ్యపాయాద్రజనీ శివా ।
ఉపాస్య స శివాం సంధ్యాం విషయాంతం వ్యగాహత ॥ ౨
గ్రామాన్ వికృష్టసీమాంతాన్ పుష్పితాని వనాని చ ।
పశ్యన్నతియయౌ శీఘ్రం శనైరివ హయోత్తమైః ॥ 3
శృణ్వన్ వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినాం ।
రాజానం ధిగ్దశరథం కామస్య వశమాస్థితం ॥ ౪
హా నృశంసాద్య కైకేయీ పాపా పాపానుబంధినీ ।
తీక్ష్ణా సంభిన్నమర్యాదా తీక్ష్ణకర్మణి వర్తతే ॥ ౫
యా పుత్రమీదృశం రాజ్ఞః ప్రవాసయతి ధార్మికం ।
వనవాసే మహాప్రాజ్ఞం సానుక్రోశం జితేంద్రియం ॥ ౬

కథం నామ మహాభాగా సీతా జనకనందినీ ।
సదా సుఖేష్వభిరతా దుఃఖాన్యనుభవిష్యతి ॥ ౭
అహో దశరథో రాజా నిస్స్నేహః స్వసుతం ప్రియం ।
ప్రజానామనఘం రామం పరిత్యక్తుమిహేచ్ఛతి ॥ ౮
ఏతా వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినాం ।
శృణ్వన్నతియయౌ వీరః కోసలాన్ కోసలేశ్వరః ॥ ౯
ततో వేదశ్రుతిం నామ శివవారివహాం నదీం ।
ఉత్తీర్యాభిముఖః ప్రాయాత్ అగస్త్యాధ్యుషితాం దిశం ॥ ౧౦
గత్వా తు సుచిరం కాలం తతశ్శివజలాం నదీం ।
గోమతీం గోయుతానూపాం అతరత్ సాగరంగమాం ॥ ౧౧
గోమతీం చాప్యతిక్రమ్య రాఘవశ్శీఘ్రగైర్హయైః ।
మయూరహంసాభిరుతాం తతార స్యందికాం నదీం ॥ ౧౨
స మహీం మనునా రాజ్ఞా దత్తామిక్ష్వాకవే పురా ।
స్ఫీతాం రాష్ట్రావృతాం రామః వై దేహీమన్వదర్శయత్ ॥ ౧౩
సూత ఇత్యేవ చాభాష్య సారథిం తమభీక్ష్ణశః ।
హంసమత్తస్వరః శ్రీమాన్ ఉవాచ పురుషర్షభః ॥ ౧౪
కదాఽహం పునరాగమ్య సరయ్వాః పుష్పితే వనే ।
మృగయాం పర్యటిష్యామి మాత్రా పిత్రా చ సంగతః ॥ ౧౫
రాజర్షీణాం హి లోకేఽస్మిన్ రత్యర్థం మృగయావనే ।
కాలే వృతాం తాం మనుజైః ధన్వినామభికాంక్షితాం ॥ ౧౬

నాత్యర్థమభికాంక్షామి మృగయాం సరయూవనే ।
రతిర్హ్యేషాఽతులా లోకే రాజర్షిగణసమ్మతా ॥ ౧౭
స తమధ్వానమైక్ష్వాకః సూతం మధురయా గిరా ।
తం తమర్థమభిప్రేత్య యయౌ వాక్యముదీరయన్ ॥ ౧౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనపంచాశస్సర్గః.

అథ పంచాశస్సర్గః.

విశాలాన్ కోసలాన్ రమ్యాన్ యాత్వా లక్ష్మణపూర్వజః ।
అయోధ్యాఽభిముఖో ధీమాన్ ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧
ఆపృచ్ఛే త్వాం పురి శ్రేష్ఠే కాకుత్స్థపరిపాలితే ।
దైవతాని చ యాని త్వాం పాలయంత్యావసంతి చ ॥ ౨
నివృత్తవనవాసస్త్వాం అనృణో జగతీపతేః ।
పునర్ద్రక్ష్యామి మాత్రా చ పిత్రా చ సహ సంగతః ॥ ౩
తతో రుధిరతామ్రాక్షః భుజముద్యమ్య దక్షిణం ।,
అశ్రుపూర్ణముఖో దీనోఽబ్రవీజ్జానపదం జనం ॥ ౪
అనుక్రోశో దయా చైవ యథార్హం మయి వః కృతః ।
చిరం దుఃఖస్య పాపీయః గమ్యతామర్థసిద్ధయే ॥ ౫
తేఽభివాద్య మహాత్మానం కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణం ।
విలపంతో నరా ఘోరం వ్యతిష్ఠంత క్వచిత్ క్వచిత్ ॥ ౬

తథా విలపతాం తేషాం అతృప్తానాం చ రాఘవః ।
అచక్షుర్విషయం ప్రాయాత్ యథాఽర్కః క్షణదాముఖే ॥ ౭
తతో ధాన్యధనోపేతాన్ దానశీలజనాన్ శివాన్ ।
అకుతశ్చిద్భయాన్ రమ్యాన్ చైత్యయూపసమావృతాన్ ॥ ౮
ఉద్యానామ్రవణోపేతాన్ సంపన్నసలిలాశయాన్ ।
తుష్టపుష్టజనాకీర్ణాన్ గోకులాకులసేవితాన్ ॥ ౯
లక్షణీయాన్నరేంద్రాణాం బ్రహ్మఘోషాభినాదితాన్ ।
రథేన పురుషవ్యాఘ్రః కోసలానత్యవర్తత ॥ ౧౦
మధ్యేన ముదితం స్ఫీతం రమ్యోద్యానసమాకులం ।
రాజ్యం భోగ్యం నరేంద్రాణాం యయౌ ధృతిమతాం వరః॥౧౧
తత్ర త్రిపథగాం దివ్యాం శివతోయామశైవలాం ।
దదర్శ రాఘవో గంగాం పుణ్యామృషినిషేవితాం ॥ ౧౨
ఆశ్రమైరవిదూరస్థైః శ్రీమద్భిస్సమలంకృతాం ।
కాలేఽప్సరోభిర్హృష్టాభిః సేవితాంభోహ్రదాం శివాం ॥ ౧౩
దేవదానవగంధర్వైః కిన్నరైరుపశోభితాం ।
నాగగంధర్వపత్నీభిః సేవితాం సతతం శివాం ॥ ౧౪
దేవాక్రీడశతాకీర్ణాం దేవోద్యానశతాయుతాం ।
దేవార్థమాకాశగమాం విఖ్యాతాం దేవపద్మినీం ॥ ౧౫
జలాఘాతాట్టహాసోగ్రాం ఫేననిర్మలహాసినీం ।
క్వచిద్వేణీకృతజలాం క్వచిదావర్తశోభితాం ॥ ౧౬

క్వచిత్ స్తిమితగంభీరాం క్వచిద్వేగజలాకులాం ।
క్వచిద్గంభీరనిర్ఘోషాం క్వచిద్భైరవనిస్స్వనాం ॥ ౧౭
దేవసంఘాప్లుతజలాం నిర్మలోత్పలశోభితాం ।
క్వచిదాభోగపులినాం క్వచిన్నిర్మలవాలుకాం ॥ ౧౮
హంససారససంఘుష్టాం చక్రవాకోపకూజితాం ।
సదామదైశ్చ విహగైః అభిసన్నాదితాంతరాం ॥ ౧౯
క్వచిత్తీరరుహైర్వృక్షైః మాలాభిరభిశోభితాం ।
క్వచిత్ ఫుల్లోత్పలచ్ఛన్నాం క్వచిత్పద్మవనాకులాం ॥ ౨౦
క్వచిత్కుముదషండైశ్చ కుట్మలైరుపశోభితాం ।
నానాపుష్పరజోధ్వస్తాం సమదామివ చ క్వచిత్ ॥ ౨౧
వ్యపేతమలసంఘాతాం మణినిర్మలదర్శనాం ।
దిశాగజైర్వనగజైః మత్తైశ్చ వరవారణైః ॥ ౨౨
దేవోపవాహ్యైశ్చ ముహుః సన్నాదితవనాంతరాం ।
ప్రమదామివ యత్నేన భూషితాం భూషణోత్తమైః ॥ ౨౩
ఫలైః పుష్పైః కిసలయైః వృతాం గుల్మైర్ద్విజైస్తథా ।
శింశుమారైశ్చ నక్రైశ్చ భుజంగైశ్చ నిషేవితాం ॥ ౨౪
విష్ణుపాదచ్యుతాం దివ్యాం అపాపాం పాపనాశినీం ।
తాం శంకరజటాజూటాత్ భ్రష్టాం సాగరతేజసా ॥ ౨౫
సముద్రమహిషీం గంగాం సారసక్రౌంచనాదితాం ।
ఆససాద మహాబాహుః శృంగిబేరపురం ప్రతి ॥ ౨౬

తామూర్మికలిలావర్తాం అన్వవేక్ష్య మహారథః ।
సుమంత్రమబ్రవీత్సూతం ఇహైవాద్య వసామహే ॥ ౨౭
అవిదూరాదయం నద్యాః బహుపుష్పప్రవాళవాన్ ।
సుమహానింగుదీవృక్షః వసామోఽత్రైవ సారథే ॥ ౨౮
ద్రక్ష్యామస్సరితాం శ్రేష్ఠాం సమ్మాన్యసలిలాం శివాం ।
దేవదానవగంధర్వమృగమానుషపక్షిణాం ॥ ౨౯
లక్ష్మణశ్చ సుమంత్రశ్చ బాఢమిత్యేవ రాఘవం ।
ఉక్త్వా తమింగుదీవృక్షం తదోపయయతుర్హయైః ॥ ౩౦
రామోఽభియాయ తం రమ్యం వృక్షమిక్ష్వాకునందనః ।
రథాదవాతరత్తస్మాత్ సభార్యస్సహలక్ష్మణః ॥ ౩౧
సుమంత్రోఽప్యవతీర్యాస్మాత్ మోచయిత్వా హయోత్తమాన్ ।
వృక్షమూలగతం రామం ఉపతస్థే కృతాంజలిః ॥ ౩౨
తత్ర రాజా గుహో నామ రామస్యాత్మసమస్సఖా ।
నిషాదజాత్యో బలవాన్ స్థపతిశ్చేతి విశ్రుతః ॥ ౩౩
స శ్రుత్వా పురుషవ్యాఘ్రం రామం విషయమాగతం ।
వృద్ధైః పరివృతోఽమాత్యైః జ్ఞాతిభిశ్చాప్యుపాగతః ॥ ౩౪
తతో నిషాదాధిపతిం దృష్ట్వా దూరాదుపస్థితం ।
సహ సౌమిత్రిణా రామః సమాగచ్ఛద్గుహేన సః ॥ ౩౫
తమార్తస్సంపరిష్వజ్య గుహో రాఘవమబ్రవీత్ ।
యథాఽయోధ్యా తథేయం తే రామ కిం కరవాణి తే ॥ ౩౬

ఈదృశం హి మహాబాహో కః ప్రాప్స్యత్యతిథిం ప్రియం ।
తతో గుణవదన్నాద్యం ఉపాదాయ పృథగ్విధం ॥ ౩౭
అర్ఘ్యం చోపానయత్ క్షిప్రం వాక్యం చేదమువాచ హ ।
స్వాగతం తే మహాబాహో తవేయమఖిలా మహీ ॥ ౩౮
వయం ప్రేష్యా భవాన్ భర్తా సాధు రాజ్యం ప్రశాధి నః ।
భక్ష్యం భోజ్యం చ పేయం చ లేహ్యం చేదముపస్థితం ॥ ౩౯
శయనాని చ ముఖ్యాని వాజినాం ఖాదనం చ తే ।
గుహమేవం బ్రువాణం తు రాఘవః ప్రత్యువాచ హ ॥ ౪౦
అర్చితాశ్చైవ హృష్టాశ్చ భవతా సర్వథా వయం ।
పద్భ్యామభిగమాచ్చైవ స్నేహసందర్శనేన చ ॥ ౪౧
భుజాభ్యాం సాధు పీనాభ్యాం పీడయన్ వాక్యమబ్రవీత్ ।
దిష్ట్యా త్వాం గుహ పశ్యామి అరోగం సహ బాంధవైః ॥ ౪౨
అపి తే కుశలం రాష్ట్రే మిత్రేషు చ ధనేషు చ ।
యత్త్విదం భవతా కించిత్ ప్రీత్యా సమభికల్పితం ॥ ౪౩
సర్వం తదనుజానామి న హి వర్తే ప్రతిగ్రహే ।
కుశచీరాజినధరం ఫలమూలాశినం చ మాం ॥ ౪౪
విద్ధి ప్రణిహితం ధర్మే తాపసం వనగోచరం ।
అశ్వానాం ఖాదనేనాహం అర్థీ నాన్యేన కేనచిత్ ॥ ౪౫
ఏతావతాఽత్ర భవతా భవిష్యామి సుపూజితః ।
ఏతే హి దయితా రాజ్ఞః పితుర్దశరథస్య మే ॥ ౪౬

ఏతైస్సువిహితైరశ్వైః భవిష్యామ్యహమర్చితః ।
అశ్వానాం ప్రతిపానం చ ఖాదనం చైవ సోఽన్వశాత్ ॥ ౪౭
గుహస్తత్రైవ పురుషాన్ త్వరితం దీయతామితి ।
తతశ్చీరోత్తరాసంగః సంధ్యామన్వాస్య పశ్చిమాం ॥ ౪౮
జలమేవాదదే భోజ్యం లక్ష్మణేనాహృతం స్వయం ।
తస్య భూమౌ శయానస్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య లక్ష్మణః ॥ ౪౯
సభార్యస్య తతోఽభ్యేత్య తస్థౌ వృక్షముపాశ్రితః ।
గుహోఽపి సహ సూతేన సౌమిత్రిమనుభాషయన్ ॥ ౫౦
అన్వజాగ్రత్తతో రామం అప్రమత్తో ధనుర్ధరః ।
తథా శయానస్య తతోఽస్య ధీమతః
యశస్వినో దాశరథేర్మహాత్మనః ।
అదృష్టదుఃఖస్య సుఖోచితస్య సా
తదా వ్యతీయాయ చిరేణ శర్వరీ ॥ ౫౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచాశస్సర్గః

అథ ఏకపంచాశస్సర్గః

తం జాగ్రతమదంభేన భ్రాతురర్థాయ లక్ష్మణం ।
గుహస్సంతాపసంతప్తః రాఘవం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧
ఇయం తాత సుఖా శయ్యా త్వదర్థముపకల్పితా ।
ప్రత్యాశ్వసిహి సాధ్వస్యాం రాజపుత్ర యథాసుఖం ॥ ౨

ఉచితోఽయం జనస్సర్వః క్లేశానాం త్వం సుఖోచితః ।
గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామః కాకుత్స్థస్య వయం నిశాం ॥ ౩
న హి రామాత్ప్రియతమః మమాస్తి భువి కశ్చన ।
బ్రవీమ్యేతదహం సత్యం సత్యేనైవ చ తే శపే ॥ ౪
అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్యశః ।
ధర్మావాప్తిం చ విపులాం అర్థావాప్తిం చ కేవలాం ॥ ౫
సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహ సీతయా ।
రక్షిష్యామి ధనుష్పాణిః సర్వతో జ్ఞాతిభిస్సహ ॥ ౬
న హి మేఽవిదితం కించిత్ వనేఽస్మిన్ చరతస్సదా ।
చతురంగం హ్యపి బలం సుమహత్ ప్రసహేమహి ॥ ౭
లక్ష్మణస్తం తదోవాచ రక్ష్యమాణాస్త్వయాఽనఘ ।
నాత్ర భీతా వయం సర్వే ధర్మమేవానుపశ్యతా ॥ ౮
కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే సహ సీతయా ।
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధుం జీవితం వా సుఖాని వా ॥ ౯
యో న దేవాసురైస్సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి ।
తం పశ్య సుఖసంవిష్టం తృణేషు సహ సీతయా ॥ ౧౦
యో మంత్రతపసా లబ్ధః వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః ।
ఏకో దశరథస్యేష్టః పుత్రస్సదృశలక్షణః ॥ ౧౧
అస్మిన్ ప్రవ్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి ।
విధవా మేదినీ నూనం క్షిప్రమేవ భవిష్యతి ॥ ౧౨

వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాః స్త్రియః ।
నిర్ఘోషోపరతం చాతః మన్యే రాజనివేశనం ॥ ౧౩
కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథైవ జననీ మమ ।
నాశంసె యది జీవంతి సర్వే తే శర్వరీమిమాం ॥ ౧౪
జీవేదపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాన్వవేక్షయా ।
తద్దుఃఖం యత్తు కౌసల్యా వీరసూర్వినశిష్యతి ॥ ౧౫
అనురక్తజనాకీర్ణా సుఖా లోకప్రియావహా ।
రాజవ్యసనసంసృష్టా సా పురీ వినశిష్యతి ॥ ౧౬
కథం పుత్రం మహాత్మానం జ్యేష్ఠం ప్రియమపశ్యతః ।
శరీరం ధారయిష్యంతి ప్రాణా రాజ్ఞో మహాత్మనః ॥ ౧౭
వినష్టె నృపతౌ పశ్చాత్ కౌసల్యా వినశిష్యతి ।
అనంతరం చ మాతాఽపి మమ నాశముపైష్యతి ॥ ౧౮
అతిక్రాంతమతిక్రాంతం అనవాప్య మనోరథం ।
రాజ్యే రామమనిక్షిప్య పితా మె వినశిష్యతి ॥ ౧౯
సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్కాలేఽప్యుపస్థితే ।
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యంతి భూమిపం ॥ ౨౦
రమ్యచత్వరసంస్థానాం సువిభక్తమహాపథాం ।
హర్మ్యప్రాసాదసంపన్నాం గణికావరశోభితాం ॥ ౨౧
రథాశ్వగజసంబాధాం తూర్యనాదవినాదితాం ।
సర్వకల్యాణసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులాం ॥ ౨౨

ఆరామోద్యానసంపన్నాం సమాజోత్సవశాలినీం ।
సుఖితా విచరిష్యంతి రాజధానీం పితుర్మమ ॥ ౨౩
అపి జీవేద్దశరథః వనవాసాత్పునర్వయం ।
ప్రత్యాగమ్య మహాత్మానం అపి పశ్యేమ సువ్రతం ॥ ౨౪
అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్థం కుశలినా వయం ।
నివృత్తవనవాసేఽస్మిన్ అయోధ్యాం ప్రవిశేమహి ॥ ౨౫
పరిదేవయమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః ।
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సాఽత్యవర్తత ॥ ౨౬
తథాహి సత్యం బ్రువతి ప్రజాహితే
నరేంద్రపుత్రే గురుసౌహృదాద్గుహః ।
ముమోచ బాష్పం వ్యసనాభిపీడితః
జ్వరాతురో నాగ ఇవ వ్యథాతురః ॥ ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకపంచాశస్సర్గః.

అథ ద్విపంచాశస్సర్గః

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పృథువక్షా మహాయశాః ।
ఉవాచ రామస్సౌమిత్రిం లక్ష్మణం శుభలక్షణం ॥ ౧
భాస్కరోదయకాలోఽయం గతా భగవతీ నిశా ।
అసౌ సుకృష్ణో విహగః కోకిలస్తాత కూజతి ॥ ౨

బర్హిణానాం చ నిర్ఘోషః శ్రూయతే నదతాం వనే ।
తరామ జాహ్నవీం సౌమ్య శీఘ్రగాం సాగరంగమాం ॥ 3
విజ్ఞాయ రామస్య వచః సౌమిత్రిర్మిత్రనందనః ।
గుహమామన్త్ర్య సూతం చ సోఽతిష్ఠద్భ్రాతురగ్రతః ॥ ౪
స తు రామస్య వచనం నిశమ్య ప్రతిగృహ్య చ ।
స్థపతిస్తూర్ణమాహూయ సచివానిదమబ్రవీత్ ॥ ౫
అస్య వాహనసంయుక్తాం కర్ణగ్రాహవతీం శుభాం ।
సుప్రతారాం దృఢాం తీర్థే శీఘ్రం నావముపాహర ॥ ౬
తం నిశమ్య సమాదేశం గుహామాత్యగణో మహాన్ ।
ఉపోహ్య రుచిరాం నావం గుహాయ ప్రత్యవేదయత్ ॥ ౭
తతస్స ప్రాంజలిర్భూత్వా గుహో రాఘవమబ్రవీత్ ।
ఉపస్థితేయం నౌర్దేవ భూయః కిం కరవాణి తే ॥ ౮
తవామరసుతప్రఖ్య తర్తుం సాగరగాం నదీం ।
నౌరియం పురుషవ్యాఘ్ర తాం త్వమారోహ సువ్రత ॥ ౯
అథోవాచ మహాతేజా రామో గుహమిదం వచః ।
కృతకామోఽస్మి భవతా శీఘ్రమారోప్యతామితి ॥ ౧౦
తతః కలాపాన్ సన్నహ్య ఖడ్గౌ బధ్వా చ ధన్వినౌ ।
జగ్మతుర్యేన తౌ గంగాం సీతయా సహ రాఘవౌ ॥ ౧౧
రామమేవ తు ధర్మజ్ఞం ఉపగమ్య వినీతవత్ ।
కిమహం కరవాణీతి సూతః ప్రాంజలిరబ్రవీత్ ॥ ౧౨

తతోఽబ్రవీద్దాశరథిస్సుమంత్రం
స్పృశన్ కరేణోత్తమదక్షిణేన ।
సుమంత్ర శీఘ్రం పునరేవ యాహి
రాజ్ఞస్సకాశే భవ చాప్రమత్తః ॥ ౧౩
నివర్తస్వేత్యువాచైనం ఏతావద్ధి కృతం మమ ।
రథం విహాయ పద్భ్యాం తు గమిష్యామో మహావనం ॥ ౧౪
ఆత్మానం త్వభ్యనుజ్ఞాతం అవేక్ష్యార్తస్స సారథిః ।
సుమంత్రః పురుషవ్యాఘ్రం ఐక్ష్వాకమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧౫
నాతిక్రాంతమిదం లోకే పురుషేణేహ కేనచిత్ ।
తవ సభ్రాతృభార్యస్య వాసః ప్రాకృతవద్వనే ॥ ౧౬
న మన్యే బ్రహ్మచర్యేఽస్తి స్వధీతే వా ఫలోదయః ।
మార్దవార్జవయోర్వాఽపి త్వాం చేద్వ్యసనమాగతం ॥ ౧౭
సహ రాఘవ వైదేహ్యా భ్రాత్రా చైవ వనే వసన్ ।
త్వం గతిం ప్రాప్స్యసే వీర త్రీలోకాంస్తు జయన్నివ ॥ ౧౮
వయం ఖలు హతా రామ యే త్వయాఽప్యుపవంచితాః ।
కైకేయ్యా వశమేష్యామః పాపాయా దుఃఖభాగినః ॥ ౧౯
ఇతి బ్రువన్నాత్మసమం సుమంత్రస్సారథిస్తదా ।
దృష్ట్వా దూరగతం రామం దుఃఖార్తో రురుదే చిరం ॥ ౨౦
తతస్తు విగతే బాష్పే సూతం స్పృష్టోదకం శుచిం ।
రామస్తు మధురం వాక్యం పునఃపునరువాచ తం ॥ ౨౧

ఇక్ష్వాకూణాం త్వయా తుల్యం సుహృదం నోపలక్షయే ।
యథా దశరథో రాజా మాం న శోచేత్తథా కురు ॥ ౨౨
శోకోపహతచేతాశ్చ వృద్ధశ్చ జగతీపతిః ।
కామభారావసన్నశ్చ తస్మాదేతద్బ్రవీమి తే ॥ ౨౩
యద్యదాజ్ఞాపయేత్కించిత్ స మహాత్మా మహీపతిః ।
కైకేయ్యాః ప్రియకామార్థం కార్యం తదవికాంక్షయా ॥ ౨౪
ఏతదర్థం హి రాజ్యాని ప్రశాసతి నరేశ్వరాః ।
యదేషాం సర్వకృత్యేషు మనో న ప్రతిహన్యతే ॥ ౨౫
యద్యథా స మహారాజః నాళీకమధిగచ్ఛతి ।
న చ తామ్యతి దుఃఖేన సుమంత్ర కురు తత్తథా ॥ ౨౬
అదృష్టదుఃఖం రాజానం వృద్ధమార్యం జితేంద్రియం ।
బ్రూయాస్త్వమభివాద్యైవ మమ హేతోరిదం వచః ॥ ౨౭
నైవాహమనుశోచామి లక్ష్మణో న చ మైథిలీ ।
అయోధ్యాయాశ్చ్యుతాశ్చేతి వనే వత్స్యామహేతి చ॥ ౨౮
చతుర్దశసు వర్షేషు నివృత్తేషు పునః పునః ।
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ద్రక్ష్యసి క్షిప్రమాగతాన్ ॥ ౨౯
ఏవముక్త్వా తు రాజానం మాతరం చ సుమంత్ర మే ।
అన్యాశ్చ దేవీస్సహితాః కైకేయీం చ పునఃపునః ॥ ౩౦
ఆరోగ్యం బ్రూహి కౌసల్యాం అథ పాదాభివందనం ।
సీతాయా మమ చార్యస్య వచనాల్లక్ష్మణస్య చ ॥ ౩౧

బ్రూయాశ్చ హి మహారాజం భరతం క్షిప్రమానయ ।
ఆగతశ్చాపి భరతః స్థాప్యో నృపమతే పదే ॥ ౩౨
భరతం చ పరిష్వజ్య యౌవరాజ్యేఽభిషిచ్య చ ।
అస్మత్సంతాపజం దుఃఖం న త్వామభిభవిష్యతి ॥ ౩౩
భరతశ్చాపి వక్తవ్యః యథా రాజని వర్తసే ।
తథా మాతృషు వర్తేథాః సర్వాస్వేవావిశేషతః ॥ ౩౪
యథా చ తవ కైకేయీ సుమిత్రా చ విశేషతః ।
తథైవ దేవీ కౌసల్యా మమ మాతా విశేషతః ॥ ౩౫
తాతస్య ప్రియకామేన యౌవరాజ్యమవేక్షతా ।
లోకయోరుభయోశ్శక్యం నిత్యదా సుఖమేధితుం ॥ ౩౬
నివర్త్యమానో రామేణ సుమంత్రశ్శోకకర్శితః ।
తత్సర్వం వచనం శ్రుత్వా స్నేహాత్కాకుత్స్థమబ్రవీత్ ॥ ౩౭
యదహం నోపచారేణ బ్రూయాం స్నేహాదవిక్లబః ।
భక్తిమానితి తత్తావత్ వాక్యం త్వం క్షంతుమర్హసి ॥ ౩౮
కథం హి త్వద్విహీనోఽహం ప్రతియాస్యామి తాం పురీం ।
తవ తావద్వియోగేన పుత్రశోకాకులామివ ॥ ౩౯
సరామమపి తావన్మే రథం దృష్ట్వా తదా జనః ।
వినా రామం రథం దృష్ట్వా విదీర్యేతాపి సా పురీ ॥ ౪౦
దైన్యం హి నగరీ గచ్ఛేత్ దృష్ట్వా శూన్యమిమం రథం ।
సూతావశేషం స్వం సైన్యం హతవీరమివాహవే ॥ ౪౧

దూరేఽపి నివసంతం త్వాం మానసేనాగ్రతస్థితం ।
చింతయంత్యోఽద్య నూనం త్వాం నిరాహారాః కృతాః ప్రజాః॥
దృష్టం తద్ధి త్వయా రామ యాదృశం త్వత్ప్రవాసనే ।
ప్రజానాం సంకులం వృత్తం త్వచ్ఛోకక్లాంతచేతసాం ॥ ౪౩
ఆర్తనాదో హి యః పౌరైః ముక్తస్త్వద్విప్రవాసనే ।
సరథం మాం నిశామ్యైవ కుర్యుశ్శతగుణం తతః ॥ ౪౪
అహం కిం చాపి వక్ష్యామి దేవీం తవ సుతో మయా ।
నీతోఽసౌ మాతులకులం సంతాపం మా కృథా ఇతి ॥ ౪౫
అసత్యమపి నైవాహం బ్రూయాం వచనమీదృశం ।
కథమప్రియమేవాహం బ్రూయాం సత్యమిదం వచః ॥ ౪౬
మమ తావన్నియోగస్థాః త్వద్బంధుజనవాహినః ।
కథం రథం త్వయా హీనం ప్రవక్ష్యంతి హయోత్తమాః ॥ ౪౭
తన్న శక్ష్యామ్యహం గంతుం అయోధ్యాం త్వదృతేఽనఘ ।
వనవాసానుయానాయ మామనుజ్ఞాతుమర్హసి ॥ ౪౮
యది మే యాచమానస్య త్యాగమేవ కరిష్యసి ।
సరథోఽగ్నిం ప్రవేక్ష్యామి త్యక్తమాత్ర ఇహ త్వయా ॥ ౪౯
భవిష్యంతి వనే యాని తపోవిఘ్నకరాణి తే ।
రథేన ప్రతిబాధిష్యే తాని సత్త్వాని రాఘవ ॥ ౫౦
త్వత్కృతే న మయాఽవాప్తం రథచర్యాకృతం సుఖం ।
ఆశంసే త్వత్కృతేనాహం వనవాసకృతం సుఖం ॥ ౫౧

ప్రసీదేచ్ఛామి తేఽరణ్యే భవితుం ప్రత్యనంతరః ।
ప్రీత్యాఽభిహితమిచ్ఛామి భవ మే ప్రత్యనంతరః ॥ ౫౨
ఇమే చాపి హయా వీర యది తే వనవాసినః ।
పరిచర్యాం కరిష్యంతి ప్రప్స్యంతి పరమాం గతిం ॥ ౫౩
తవ శుశ్రూషణం మూర్ధ్నా కరిష్యామి వనే వసన్ ।
అయోధ్యాం దేవలోకం వా సర్వథా ప్రజహామ్యహం ॥ ౫౪
న హి శక్యా ప్రవేష్టుం సా మయాఽయోధ్యా త్వయా వినా ।
రాజధానీ మహేంద్రస్య యథా దుష్కృతకర్మణా ॥ ౫౫
వనవాసే క్షయం ప్రాప్తే మమైష హి మనోరథః ।
యదనేన రథేనైవ త్వాం వహేయం పురీం పునః ॥ ౫౬
చతుర్దశ హి వర్షాణి సహితస్య త్వయా వనే ।
క్షణభూతాని యాస్యంతి శతసంఖ్యాన్యతోఽన్యథా ॥ ౫౭
భృత్యవత్సల తిష్ఠంతం భర్తృపుత్రగతే పథి ।
భక్తం భృత్యం స్థితం స్థిత్యాం త్వం న మాం హాతుమర్హసి ॥
ఏవం బహువిధం దీనం యాచమానం పునః పునః ।
రామో భృత్యానుకంపీ తు సుమంత్రమిదమబ్రవీత్ ॥ ౫౯
జానామి పరమాం భక్తిం మయి తే భర్తృవత్సల ।
శృణు చాపి యదర్థం త్వాం ప్రేషయామి పురీమితః ॥ ౬౦
నగరీం త్వాం గతం దృష్ట్వా జననీ మే యవీయసీ ।
కైకేయీ ప్రత్యయం గచ్ఛేత్ ఇతి రామో వనం గతః ॥ ౬౧

పరితుష్టా హి సా దేవీ వనవాసం గతే మయి ।
రాజానం నాతిశంకేత మిథ్యావాదీతి ధార్మికం ॥ ౬౨
ఏష మే ప్రథమః కల్పః యదంబా మే యవీయసీ ।
భరతారక్షితం స్ఫీతం పుత్రరాజ్యమవాప్నుయాత్ ॥ ౬౩
మమ ప్రియార్థం రాజ్ఞశ్చ సరథస్త్వం పురీం వ్రజ ।
సందిష్టశ్చాసి యానర్థాన్ తాంస్తాన్ బ్రూయాస్తథా తథా ॥ ౬౪
ఇత్యుక్త్వా వచనం సూతం సాంత్వయిత్వా పునః పునః ।
గుహం వచనమక్లీబః రామో హేతుమదబ్రవీత్ ॥ ౬౫
నేదానీం గుహ యోగ్యోఽయం వాసో మే సజనే వనే ।
అవశ్యం హ్యాశ్రమే వాసః కర్తవ్యస్తద్గతో విధిః ॥ ౬౬
సోఽహం గృహీత్వా నియమం తపస్విజనభూషణం ।
హితకామః పితుర్భూయః సీతాయా లక్ష్మణస్య చ ॥ ౬౭
జటాః కృత్వా గమిష్యామి న్యగ్రోధక్షీరమానయ ।
తత్ క్షీరం రాజపుత్రాయ గుహః క్షిప్రముపాహరత్ ॥ ౬౮
లక్ష్మణస్యాత్మనశ్చైవ రామస్తేనాకరోజ్జటాః ।
దీర్ఘబాహుర్నరవ్యాఘ్రః జటిలత్వమధారయత్ ॥ ౬౯
తౌ తదా చీరవసనౌ జటామండలధారిణౌ ।
అశోభేతామృషిసమౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ ॥ ౭౦
తతో వైఖానసం మార్గం ఆస్థితస్సహలక్ష్మణః ।
వ్రతమాదిష్టవాన్ రామః సహాయం గుహమబ్రవీత్ ॥ ౭౧

అప్రమత్తో బలే కోశే దుర్గే జనపదే తథా ।
భవేథా గుహ రాజ్యం హి దురారక్షతమం మతం ॥ ౭౨
తతస్తం సమనుజ్ఞాయ గుహమిక్ష్వాకునందనః ।
జగామ తూర్ణమవ్యగ్రః సభార్యస్సహలక్ష్మణః ॥ ౭౩
స తు దృష్ట్వా నదీతీరే నావమిక్ష్వాకునందనః ।
తితీర్షుశ్శీఘ్రగాం గంగాం ఇదం లక్ష్మణమబ్రవీత్ ॥ ౭౪
ఆరోహ త్వం నరవ్యాఘ్ర స్థితాం నావమిమాం శనైః ।
సీతాం చారోపయాన్వక్షం పరిగృహ్య మనస్వినీం ॥ ౭౫
స భ్రాతుశ్శాసనం శ్రుత్వా సర్వమప్రతికూలయన్ ।
ఆరోప్య మైథిలీం పూర్వం ఆరురోహాత్మవాంస్తతః ॥ ౭౬
అథారురోహ తేజస్వీ స్వయం లక్ష్మణపూర్వజః ।
తతో నిషాదాధిపతిః గుహో జ్ఞాతీనచోదయత్ ॥ ౭౭
రాఘవోఽపి మహాతేజాః నావమారుహ్య తాం తతః ।
బ్రహ్మవత్ క్షత్రవచ్చైవ జజాప హితమాత్మనః ॥ ౭౮
ఆచమ్య చ యథాశాస్త్రం నదీం తాం సహ సీతయా ।
ప్రాణమత్ ప్రీతిసంహృష్టః లక్ష్మణశ్చామితప్రభః ॥ ౭౯
అనుజ్ఞాయ సుమంత్రం చ సబలం చైవ తం గుహం ।
ఆస్థాయ నావం రామస్తు చోదయామాస నావికాన్ ॥ ౮౦
తతస్తైశ్చోదితా సా నౌః కర్ణధారసమాహితా ।
శుభస్ఫ్యవేగాభిహతా శీఘ్రం సలిలమత్యగాత్ ॥ ౮౧

మధ్యం తు సమనుప్రాప్య భాగీరథ్యాస్త్వనిందితా ।
వైదేహీ ప్రాంజలిర్భూత్వా తాం నదీమిదమబ్రవీత్ ॥ ౮౨
పుత్రో దశరథస్యాయం మహారాజస్య ధీమతః ।
నిదేశం పారయిత్వేమం గంగే త్వదభిరక్షితః ॥ ౮౩
చతుర్దశ హి వర్షాణి సమగ్రాణ్యుష్య కాననే ।
భ్రాత్రా సహ మయా చైవ పునః ప్రత్యాగమిష్యతి ॥ ౮౪
తతస్త్వాం దేవి సుభగే క్షేమేణ పునరాగతా ।
యక్ష్యే ప్రముదితా గంగే సర్వకామసమృద్ధినీ ॥ ౮౫
త్వం హి త్రిపథగా దేవి బ్రహ్మలోకం సమీక్షసే ।
భార్యా చోదధిరాజస్య లోకేఽస్మిన్ సంప్రదృశ్యసే ॥ ౮౬
సా త్వాం దేవి నమస్యామి ప్రశంసామి చ శోభనే ।
ప్రాప్తరాజ్యే నరవ్యాఘ్రే శివేన పునరాగతే ॥ ౮౭
గవాం శతసహస్రాణి వస్త్రాణ్యన్నం చ పేశలం ।
బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రదాస్యామి తవ ప్రియచికీర్షయా ॥ ౮౮
సురాఘటసహస్రేణ మాంసభూతోదనేన చ ।
యక్ష్యే త్వాం ప్రయతా దేవి పురీం పునరుపాగతా ॥ ౮౯
యాని త్వత్తీరవాసీని దైవతాని వసంతి చ ।
తాని సర్వాణి యక్ష్యామి తీర్థాన్యాయతనాని చ ॥ ౯౦
పునరేవ మహాబాహుః మయా భ్రాత్రా చ సంగతః ।
అయోధ్యాం వనవాసాత్తు ప్రవిశత్వనఘోఽనఘే ॥ ౯౧

తథా సంభాషమాణా సా సీతా గంగామనిందితా ।
దక్షిణా దక్షిణం తీరం క్షిప్రమేవాభ్యుపాగమత్ ॥ ౯౨
తీరం తు సమనుప్రాప్య నావం హిత్వా నరర్షభః ।
ప్రాతిష్ఠత సహ భ్రాత్రా వైదేహ్యా చ పరంతపః ॥ ౯౩
అథాబ్రవీన్మహాబాహుః సుమిత్రానందవర్ధనం ।
భవ సంరక్షణార్థాయ సజనే విజనేఽపి వా ॥ ౯౪
అవశ్యం రక్షణం కార్యం అదృష్టే విజనే వనే ।
అగ్రతో గచ్ఛ సౌమిత్రే సీతా త్వామనుగచ్ఛతు ॥ ౯౫
పృష్ఠతోఽహం గమిష్యామి త్వాం చ సీతాం చ పాలయన్ ।
అన్యోన్యస్యేహ నో రక్షా కర్తవ్యా పురుషర్షభ ॥ ౯౬
న హి తావదతిక్రాంతా సుకరా కాచన క్రియా ।
అద్య దుఃఖం తు వైదేహీ వనవాసస్య వేత్స్యతి ॥ ౯౭
ప్రణష్టజనసంబాధం క్షేత్రారామవివర్జితం ।
విషమం చ ప్రపాతం చ వనమద్య ప్రవేక్ష్యతి ॥ ౯౮
శ్రుత్వా రామస్య వచనం ప్రతస్థే లక్ష్మణోఽగ్రతః ।
అనంతరం చ సీతాయాః రాఘవో రఘునందనః ॥ ౯౯

గతం తు గంగాపరపారమాశు
రామం సుమంత్రః ప్రతతం నిరీక్ష్య ।
అధ్వప్రకర్షాద్వినివృత్తదృష్టిః
ముమోచ బాష్పం వ్యథితస్తపస్వీ ॥ ౧౦౦

స లోకపాలప్రతిమప్రభావవాన్
తీర్త్వా మహాత్మా వరదో మహానదీం ।
తతస్సమృద్ధాన్ శుభసస్యమాలినః
క్రమేణ వత్సాన్ముదితానుపాగమత్ ॥ ౧౦౧
తౌ తత్ర హత్వా చతురో మహామృగాన్
వరాహమృశ్యం పృషతం మహారురుం ।
ఆదాయ మేధ్యం త్వరితం బుభుక్షితౌ
వాసాయ కాలే యయతుర్వనస్పతిం ॥ ౧౦౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – ద్విపంచాశస్సర్గః.

అథ త్రిపంచాశస్సర్గః.

స తం వృక్షం సమాసాద్య సంధ్యామన్వాస్య పశ్చిమాం ।
రామో రమయతాం శ్రేష్ఠః ఇతి హోవాచ లక్ష్మణం ॥ ౧
అద్యేయం ప్రథమా రాత్రిః యాతా జనపదాద్బహిః ।
యా సుమంత్రేణ రహితా తాం నోత్కంఠితుమర్హసి ॥ ౨
జాగర్తవ్యమతంద్రిభ్యాం అద్య ప్రభృతి రాత్రిషు ।
యోగక్షేమం హి సీతాయాః వర్తతే లక్ష్మణావయోః ॥ ౩
రాత్రిం కథంచిదేవేమాం సౌమిత్రే వర్తయామహే ।
ఉపావర్తామహే భూమౌ ఆస్తీర్య స్వయమార్జితైః ॥ ౪

స తు సంవిశ్య మేదిన్యాం మహార్హశయనోచితః ।
ఇమాస్సౌమిత్రయే రామః వ్యాజహార కథాశ్శుభాః ॥ ౫
ధ్రువమద్య మహారాజః దుఃఖం స్వపితి లక్ష్మణ ।
కృతకామా తు కైకేయీ తుష్టా భవితుమర్హతి ॥ ౬
సా హి దేవీ మహారాజం కైకేయీ రాజ్యకారణాత్ ।
అపి న చ్యావయేత్ ప్రాణాన్ దృష్ట్వా భరతమాగతం ॥ ౭
అనాథశ్చ హి వృద్ధశ్చ మయా చైవ వినాకృతః ।
కిం కరిష్యతి కామాత్మా కైకేయీవశమాగతః ॥ ౮
ఇదం వ్యసనమాలోక్య రాజ్ఞశ్చ మతివిభ్రమం ।
కామ ఏవార్థధర్మాభ్యాం గరీయానితి మే మతిః ॥ ౯
కో హ్యవిద్వానపి పుమాన్ ప్రమదాయాః కృతే త్యజేత్ ।
ఛందానువర్తినం పుత్రం తాతో మామివ లక్ష్మణ ॥ ౧౦
సుఖీ బత సభార్యశ్చ భరతః కైకయీసుతః ।
ముదితాన్ కోసలానేకః యో భోక్ష్యత్యధిరాజవత్ ॥ ౧౧
స హి సర్వస్య రాజ్యస్య ముఖమేకం భవిష్యతి ।
తాతే చ వయసాఽతీతే మయి చారణ్యమాస్థితే ॥ ౧౨
అర్థధర్మౌ పరిత్యజ్య యః కామమనువర్తతే ।
ఏవమాపద్యతే క్షిప్రం రాజా దశరథో యథా ॥ ౧౩
మన్యే దశరథాంతాయ మమ ప్రవ్రాజనాయ చ ।
కైకేయీ సౌమ్య సంప్రాప్తా రాజ్యాయ భరతస్య చ ॥ ౧౪

అపీదానీం న కైకేయీ సౌభాగ్యమదమోహితా ।
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ సంప్రబాధేత మత్కృతే ॥ ౧౫
మా స్మ మత్కారణాద్దేవీ సుమిత్రా దుఃఖమావసేత్ ।
అయోధ్యామిత ఏవ త్వం కాల్యే ప్రవిశ లక్ష్మణ ॥ ౧౬
అహమేకో గమిష్యామి సీతయా సహ దండకాన్ ।
అనాథాయా హి నాథస్త్వం కౌసల్యాయా భవిష్యసి ॥ ౧౭
క్షుద్రకర్మా హి కైకేయీ ద్వేషమన్యాయ్యమాచరేత్ ।
పరిదద్యా హి ధర్మజ్ఞే భరతే మమ మాతరం ॥ ౧౮
నూనం జాత్యంతరే కస్మిన్ స్త్రియః పుత్రైర్వియోజితాః ।
జనన్యా మమ సౌమిత్రే తస్మాదేతదుపస్థితం ॥ ౧౯
మయా హి చిరపుష్టేన దుఃఖసంవర్ధితేన చ ।
విప్రాయుజ్యత కౌసల్యా ఫలకాలే ధిగస్తు మాం ॥ ౨౦
మా స్మ సీమంతినీ కాచిత్ జనయేత్పుత్రమీదృశం ।
సౌమిత్రే యోఽహమంబాయాః దద్మి శోకమనంతకం ॥ ౨౧
మన్యే ప్రీతివిశిష్టా సా మత్తో లక్ష్మణ శారికా ।
యస్యాస్తచ్ఛ్రూయతే వాక్యం శుక పాదమరేర్దశ ॥ ౨౨
శోచంత్యా అల్పభాగ్యాయాః న కించిదుపకుర్వతా ।
పుత్రేణ కిమపుత్రాయాః మయా కార్యమరిందమ ॥ ౨౩
అల్పభాగ్యా హి మే మాతా కౌసల్యా రహితా మయా ।
శేతే పరమదుఃఖార్తా పతితా శోకసాగరే ॥ ౨౪

ఏకో హ్యహమయోధ్యాం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణ ।
తరేయమిషుభిః క్రుద్ధః నను వీర్యమకారణం ॥ ౨౫
అధర్మభయభీతశ్చ పరలోకస్య చానఘ ।
తేన లక్ష్మణ నాద్యాహం ఆత్మానమభిషేచయే ॥ ౨౬
ఏతదన్యచ్చ కరుణం విలప్య విజనే వనే ।
అశ్రుపూర్ణముఖో రామః నిశి తూష్ణీముపావిశత్ ॥ ౨౭
విలప్యోపరతం రామం గతార్చిషమివానలం ।
సముద్రమివ నిర్వేగం ఆశ్వాసయత లక్ష్మణః ॥ ౨౮
ధ్రువమద్య పురీ రాజన్ అయోధ్యా యుధినాం వర ।
నిష్ప్రభా త్వయి నిష్క్రాన్తే గతచంద్రేవ శర్వరీ ॥ ౨౯
నైతదౌపయికం రామ యదిదం పరితప్యసే ।
విషాదయసి సీతాం చ మాం చైవ పురుషర్షభ ॥ ౩౦
న చ సీతా త్వయా హీనా న చాహమపి రాఘవ ।
ముహూర్తమపి జీవావః జలాన్మత్స్యావివోద్ధృతౌ ॥ ౩౧
న హి తాతం న శత్రుఘ్నం న సుమిత్రాం పరంతప ।
ద్రష్టుమిచ్ఛేయమద్యాహం స్వర్గం వాఽపి త్వయా వినా ॥ ౩౨
తతస్తత్ర సుఖాసీనౌ నాతిదూరే నిరీక్ష్య తాం ।
న్యగ్రోధే సుకృతాం శయ్యాం భేజాతే ధర్మవత్సలౌ ॥ ౩౩

స లక్ష్మణస్యోత్తమపుష్కలం వచః
నిశమ్య చైవం వనవాసమాదరాత్ ।

సమాస్సమస్తా విదధే పరంతపః
ప్రపద్య ధర్మం సుచిరాయ రాఘవః ॥ ౩౪
తతస్తు తస్మిన్ విజనే వనే తదా
మహాబలౌ రాఘవవంశవర్ధనౌ ।
న తౌ భయం సంభ్రమమభ్యుపేయతుః
యథైవ సింహౌ గిరిసానుగోచరౌ ॥ ౩౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రిపంచాశస్సర్గః.

అథ చతుఃపంచాశస్సర్గః.

తే తు తస్మిన్ మహావృక్షే ఉషిత్వా రజనీం శివాం ।
విమలేఽభ్యుదితే సూర్యే తస్మాద్దేశాత్ ప్రతస్థిరే ॥ ౧
యత్ర భాగీరథీం గంగాం యమునాఽభిప్రవర్తతే ।
జగ్ముస్తం దేశముద్దిశ్య విగాహ్య సుమహద్వనం ॥ ౨
తే భూమిభాగాన్ వివిధాన్ దేశాంశ్చాపి మనోరమాన్ ।
అదృష్టపూర్వాన్ పశ్యంతః తత్ర తత్ర యశస్వినః ॥ ౩
యథాక్షేమేణ గచ్ఛన్ సః పశ్యంశ్చ వివిధాన్ ద్రుమాన్ ।
నివృత్తమాత్రే దివసే రామస్సౌమిత్రిమబ్రవీత్ ॥ ౪
ప్రయాగమభితః పశ్య సౌమిత్రే ధూమమున్నతం ।
అగ్నేర్భగవతః కేతుం మన్యే సన్నిహితో మునిః ॥ ౫

నూనం ప్రాప్తాస్స్మ సంభేదం గంగాయమునయోర్వయం ।
తథా హి శ్రూయతే శబ్దః వారిణో వారిఘట్టితః ॥ ౬
దారూణి పరిభిన్నాని వనజైరుపజీవిభిః ।
భరద్వాజాశ్రమే చైతే దృశ్యంతే వివిధా ద్రుమాః ॥ ౭
ధన్వినౌ తౌ సుఖం గత్వా లంబమానే దివాకరే ।
గంగాయమునయోస్సంధౌ ప్రాపతుర్నిలయం మునేః ॥ ౮
రామస్త్వాశ్రమమాసాద్య త్రాసయన్ మృగపక్షిణః ।
గత్వా ముహూర్తమధ్వానం భరద్వాజముపాగమత్ ॥ ౯
తతస్త్వాశ్రమమాసాద్య మునేర్దర్శనకాంక్షిణౌ ।
సీతయాఽనుగతౌ వీరౌ దూరాదేవావతస్థతుః ॥ ౧౦
స ప్రవిశ్య మహాత్మానం ఋషిం శిష్యగణైర్వృతం ।
సంశితవ్రతమేకాగ్రం తపసా లబ్ధచక్షుషం ॥ ౧౧
హుతాగ్నిహోత్రం దృష్ట్వైవ మహాభాగం కృతాంజలిః ।
రామస్సౌమిత్రిణా సార్ధం సీతయా చాభ్యవాదయత్ ॥ ౧౨
న్యవేదయత చాత్మానం తస్మై లక్ష్మణపూర్వజః ।
పుత్రౌ దశరథస్యావాం భగవన్ రామలక్ష్మణౌ ॥ ౧౩
భార్యా మమేయం వైదేహీ కల్యాణీ జనకాత్మజా ।
మాం చానుయాతా విజనం తపోవనమనిందితా ॥ ౧౪
పిత్రా ప్రవ్రాజ్యమానం మాం సౌమిత్రిరనుజః ప్రియః ।
అయమన్వగమద్భ్రాతా వనమేవ దృఢవ్రతః ॥ ౧౫

పిత్రా నియుక్తా భగవన్ ప్రవేక్ష్యామస్తపోవనం ।
ధర్మమేవ చరిష్యామః తత్ర మూలఫలాశనాః ॥ ౧౬
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః ।
ఉపానయత ధర్మాత్మా గామర్ఘ్యముదకం తతః ॥ ౧౭
నానావిధానన్నరసాన్ వన్యమూలఫలాశ్రయాన్ ।
తేభ్యో దదౌ తప్తతపాః వాసం చైవాభ్యకల్పయత్ ॥ ౧౮
మృగపక్షిభిరాసీనః మునిభిశ్చ సమంతతః ।
రామమాగతమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాహ తం మునిః ॥ ౧౯
ప్రతిగృహ్య చ తామర్చాం ఉపవిష్టం స రాఘవం ।
భరద్వాజోఽబ్రవీద్వాక్యం ధర్మయుక్తమిదం తదా ॥ ౨౦
చిరస్య ఖలు కాకుత్స్థ పశ్యామి త్వామిహాగతం ।
శ్రుతం తవ మయా చేదం వివాసనమకారణం ॥ ౨౧
అవకాశో వివిక్తోఽయం మహానద్యోస్సమాగమే ।
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ వసత్విహ భవాన్ సుఖం ॥ ౨౨
ఏవముక్తస్తు వచనం భరద్వాజేన రాఘవః ।
ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యం రామస్సర్వహితే రతః ॥ ౨౩
భగవన్నిత ఆసన్నః పౌరజానపదో జనః ।
సుదర్శమిహ మాం ప్రేక్ష్య మన్యేఽహమిమమాశ్రమం ॥ ౨౪
ఆగమిష్యతి వైదేహీం మాం చాపి ప్రేక్షకో జనః ।
అనేన కారణేనాహం ఇహ వాసం న రోచయే ॥ ౨౫

ఏకాంతే పశ్య భగవన్ ఆశ్రమస్థానముత్తమం ।
రమేత యత్ర వైదేహీ సుఖార్హా జనకాత్మజా ॥ ౨౬
ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరద్వాజో మహామునిః ।
రాఘవస్య తతో వాక్యం అర్థగ్రాహకమబ్రవీత్ ॥ ౨౭
దశక్రోశ ఇతస్తాత గిరిర్యత్ర నివత్స్యసి ।
మహర్షిసేవితః పుణ్యః సర్వతస్సుఖదర్శనః ॥ ౨౮
గోలాంగూలానుచరితః వానరర్క్షనిషేవితః ।
చిత్రకూట ఇతి ఖ్యాతః గంధమాదనసన్నిభః ॥ ౨౯
యావతా చిత్రకూటస్య నరః శృంగాణ్యవేక్షతే ।
కల్యాణాని సమాధత్తే న పాపే కురుతే మనః ॥ ౩౦
ఋషయస్తత్ర బహవః విహృత్య శరదాం శతం ।
తపసా దివమారూఢాః కపాలశిరసా సహ ॥ ౩౧
ప్రవివిక్తమహం మన్యే తం వాసం భవతస్సుఖం ।
ఇహ వా వనవాసాయ వస రామ మయా సహ ॥ ౩౨
స రామం సర్వకామైస్తం భరద్వాజః ప్రియాతిథిం ।
సభార్యం సహ చ భ్రాత్రా ప్రతిజగ్రాహ ధర్మవిత్ ॥ ౩౩
తస్య ప్రయాగే రామస్య తం మహర్షిముపేయుషః ।
ప్రపన్నా రజనీ పుణ్యా చిత్రాః కథయతః కథాః ॥ ౩౪
సీతాతృతీయః కాకుత్స్థః పరిశ్రాంతస్సుఖోచితః ।
భరద్వాజాశ్రమే రమ్యే తాం రాత్రిమవసత్సుఖం ॥ ౩౫

ప్రభాతాయాం రజన్యాం తు భరద్వాజముపాగమత్ ।
ఉవాచ నరశార్దూలః మునిం జ్వలితతేజసం ॥ ౩౬
శర్వరీం భగవన్నద్య సత్యశీల తవాశ్రమే ।
ఉషితాః స్మేహ వసతిం అనుజానాతు నో భవాన్ ॥ ౩౭
రాత్ర్యాం తు తస్యాం వ్యుష్టాయాం భరద్వాజోఽబ్రవీదిదం ।
మధుమూలఫలోపేతం చిత్రకూటం వ్రజేతి హ ॥ ౩౮
వాసమౌపయికం మన్యే తవ రామ మహాబల ।
నానానగగణోపేతః కిన్నరోరగసేవితః ॥ ౩౯
మయూరనాదాభిరుతః గజరాజనిషేవితః ।
గమ్యతాం భవతా శైలః చిత్రకూటస్స విశ్రుతః ॥ ౪౦
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ బహుమూలఫలాయుతః ।
తత్ర కుంజరయూథాని మృగయూథాని చాభితః ॥ ౪౧
విచరంతి వనాంతేఽస్మిన్ తాని ద్రక్ష్యసి రాఘవ ।
సరిత్ప్రస్రవణప్రస్థాన్ దరీకందరనిర్ఝరాన్ ॥ ౪౨
చరతస్సీతయా సార్ధం నందిష్యతి మనస్తవ ।
ప్రహృష్టకోయష్టికకోకిలస్వనైః
వినాదితం తం వసుధాధరం శివం ।
మృగైశ్చ మత్తైర్బహుభిశ్చ కుంజరైః
సురమ్యమాసాద్య సమావసాశ్రమం ॥ ౪౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - చతుఃపంచాశస్సర్గః.

అథ పంచపంచాశస్సర్గః

ఉషిత్వా రజనీం తత్ర రాజపుత్రావరిందమౌ ।
మహర్షిమభివాద్యాథ జగ్మతుస్తం గిరిం ప్రతి ॥ ౧
తేషాం చైవ స్వస్త్యయనం మహర్షిస్స చకార హ ।
ప్రస్థితాంశ్చైవ తాన్ ప్రేక్ష్య పితా పుత్రానివాన్వగాత్ ॥ ౨
తతః ప్రచక్రమే వక్తుం వచనం స మహామునిః ।
భరద్వాజో మహాతేజాః రామం సత్యపరాక్రమం ॥ ౩
గంగాయమునయోస్సంధిం ఆసాద్య మనుజర్షభౌ ।
కాళిందీమనుగచ్ఛేతాం నదీం పశ్చాన్ముఖాశ్రితాం ॥ ౪
అథాసాద్య తు కాళిందీం శీఘ్రస్రోతసమాపగాం ।
తస్యాస్తీర్థం ప్రచలితం పురాణం ప్రేక్ష్య రాఘవౌ ॥ ౫
తత్ర యూయం ప్లవం కృత్వా తరతాంశుమతీం నదీం ।
తతో న్యగ్రోధమాసాద్య మహాంతం హరితచ్ఛదం ॥ ౬
వివృద్ధం బహుభిర్వృక్షైః శ్యామం సిద్ధోపసేవితం ।
తస్మై సీతాఽంజలిం కృత్వా ప్రయుంజీతాశిషశ్శివాః ॥ ౭
సమాసాద్య తు తం వృక్షం వసేద్వాఽతిక్రమేత వా ।
క్రోశమాత్రం తతో గత్వా నీలం ద్రక్ష్యథ కాననం ॥ ౮
పలాశబదరీమిశ్రం రమ్యం వంశైశ్చ యామునైః ।
స పంథాశ్చిత్రకూటస్య గతస్సుబహుశో మయా ॥ ౯

రమ్యో మార్దవయుక్తశ్చ వనదావైర్వివర్జితః ।
ఇతి పంథానమావేద్య మహర్షిస్సంన్యవర్తత ॥ ౧౦
అభివాద్య తథేత్యుక్త్వా రామేణ వినివర్తితః ।
ఉపావృత్తే మునౌ తస్మిన్ రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్ ॥ ౧౧
కృతపుణ్యాస్స్మ సౌమిత్రే మునిర్యన్నోఽనుకంపతే ।
ఇతి తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ మంత్రయిత్వా మనస్వినౌ ॥ ౧౨
సీతామేవాగ్రతః కృత్వా కాళిందీం జగ్మతుర్నదీం ।
అథాసాద్య తు కాళిందీం శీఘ్రస్రోతోవహాం నదీం ॥ ౧౩
చింతామాపేదిరే సర్వే నదీజలతితీర్షవః ।
తౌ కాష్ఠసంఘాటమథో చక్రతుస్సుమహాప్లవం ॥ ౧౪
శుష్కైర్వంశైస్సమాస్తీర్ణం ఉశీరైశ్చ సమావృతం ।
తతో వేతసశాఖాశ్చ జంబూశాఖాశ్చ వీర్యవాన్ ॥ ౧౫
చకార లక్ష్మణశ్ఛిత్త్వా సీతాయాస్సుఖమాసనం ।
తత్ర శ్రియమివాచింత్యాం రామో దాశరథిః ప్రియాం ॥ ౧౬
ఈషత్సంలజ్జమానాం తాం అధ్యారోపయత ప్లవం ।
పార్శ్వే చ తత్ర వైదేహ్యాః వసనే భూషణాని చ ॥ ౧౭
ప్లవే కఠినకాజం చ రామశ్చక్రే సహాయుధైః ।
ఆరోప్య ప్రథమం సీతాం సంఘాటం ప్రతిగృహ్య తౌ ॥ ౧౮
తతః ప్రతేరతుర్యత్తౌ వీరౌ దశరథాత్మజౌ ।
కాళిందీమధ్యమాయాతా సీతా త్వేనామవందత ॥ ౧౯

స్వస్తి దేవి తరామి త్వాం పారయేన్మే పతిర్వ్రతం ।
యక్ష్యే త్వాం గోసహస్రేణ సురాఘటశతేన చ ॥ ౨౦
స్వస్తి ప్రత్యాగతే రామే పురీమిక్ష్వాకుపాలితాం ।
కాళిందీమథ సీతా తు యాచమానా కృతాంజలిః ॥ ౨౧
తీరమేవాభిసంప్రాప్తా దక్షిణం వరవర్ణినీ ।
తతః ప్లవేనాంశుమతీం శీఘ్రగామూర్మిమాలినీం ॥ ౨౨
తీరజైర్బహుభిర్వృక్షైః సంతేరుర్యమునాం నదీం ।
తే తీర్ణాః ప్లవముత్సృజ్య ప్రస్థాయ యమునావనాత్ ॥ ౨౩
శ్యామం న్యగ్రోధమాసేదుః శీతళం హరితచ్ఛదం ।
న్యగ్రోధం తముపాగమ్య వైదేహీ వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౪
నమస్తేఽస్తు మహావృక్ష పారయేన్మే పతిర్వ్రతం ।
కౌసల్యాం చైవ పశ్యేయం సుమిత్రాం చ యశస్వినీం ॥ ౨౫
ఇతి సీతాఽంజలిం కృత్వా పర్యగచ్ఛద్వనస్పతిం ।
అవలోక్య తతస్సీతాం ఆయాచంతీమనిందితాం ॥ ౨౬
దయితాం చ విధేయాం చ రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్ ।
సీతామాదాయ గచ్ఛ త్వం అగ్రతో భరతాగ్రజ ॥ ౨౭
పృష్ఠతోఽహం గమిష్యామి సాయుధో ద్విపదాం వర ।
యద్యత్ఫలం ప్రార్థయతే పుష్పం వా జనకాత్మజా ॥ ౨౮
తత్తత్ ప్రదద్యా వైదేహ్యాః యత్రాస్యా రమతే మనః ।
గచ్ఛతోస్తు తయోర్మధ్యే బభూవ జనకాత్మజా ॥ ౨౯

మతంగయోర్మధ్యగతా శుభా నాగవధూరివ ।
ఏకైకపాదపం గుల్మం లతాం వా పుష్పశాలినీం ॥ ౩౦
అదృష్టపూర్వాం పశ్యంతీ రామం పప్రచ్ఛ సాఽబలా ।
రమణీయాన్ బహువిధాన్ పాదపాన్ కుసుమోత్కటాన్ ॥ ౩౧
సీతావచనసంరబ్ధః ఆనయామాస లక్ష్మణః ।
విచిత్రవాలుకజలాం హంససారసనాదితాం ॥ ౩౨
రేమే జనకరాజస్య తదా ప్రేక్ష్య సుతా నదీం ।
క్రోశమాత్రం తతో గత్వా భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ ॥ ౩౩
బహూన్ మేధ్యాన్ మృగాన్ హత్వా చేరతుర్యమునావనే ।
విహృత్య తే బర్హిణపూగనాదితే
శుభే వనే వానరవారణాయుతే ।
సమం నదీవప్రముపేత్య సమ్మతం
నివాసమాజగ్మురదీనదర్శనాః ॥ ౩౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - పంచపంచాశస్సర్గః.

అథ షట్పంచాశస్సర్గః.

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం అవసుప్తమనంతరం ।
ప్రబోధయామాస శనైః లక్ష్మణం రఘునందనః ॥ ౧
సౌమిత్రే శృణు వన్యానాం వల్గు వ్యాహరతాం స్వనం ।
సంప్రతిష్ఠామహే కాలః ప్రస్థానస్య పరంతప ॥ ౨

స సుప్తస్సమయే భ్రాత్రా లక్ష్మణః ప్రతిబోధితః ।
జహౌ నిద్రాం చ తంద్రీం చ ప్రసక్తం చ పథిశ్రమం ॥ ౩
తత ఉత్థాయ తే సర్వే స్పృష్ట్వా నద్యాశ్శివం జలం ।
పంథానమృషిణాఽఽదిష్టం చిత్రకూటస్య తం యయుః ॥ ౪
తతస్సంప్రస్థితః కాలే రామస్సౌమిత్రిణా సహ ।
సీతాం కమలపత్రాక్షీం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౫
ఆదీప్తానివ వైదేహి సర్వతః పుష్పితాన్ నగాన్ ।
స్వైః పుష్పైః కింశుకాన్ పశ్య మాలినశ్శిశిరాత్యయే ॥ ౬
పశ్య భల్లాతకాన్ ఫుల్లాన్ నరైరనుపసేవితాన్ ।
ఫలపత్రైరవనతాన్ నూనం శక్ష్యామి జీవితుం ॥ ౭
పశ్య ద్రోణప్రమాణాని లంబమానాని లక్ష్మణ ।
మధూని మధుకారీభిః సంభృతాని నగేనగే ॥ ౮
ఏష క్రోశతి నత్యూహః తం శిఖీ ప్రతికూజతి ।
రమణీయే వనోద్దేశే పుష్పసంస్తరసంకటే ॥ ౯
మాతంగయూథానుసృతం పక్షిసంఘానునాదితం ।
చిత్రకూటమిమం పశ్య ప్రవృద్ధశిఖరం గిరిం ॥ ౧౦
సమభూమితలే రమ్యే ద్రుమైర్బహుభిరావృతే ।
పుణ్యే రంస్యామహే తాత చిత్రకూటస్య కాననే ॥ ౧౧
తతస్తౌ పాదచారేణ గచ్ఛంతౌ సహ సీతయా ।
రమ్యమాసేదతుశ్శైలం చిత్రకూటం మనోరమం ॥ ౧౨

తం తు పర్వతమాసాద్య నానాపక్షిగణాయుతం ।
బహుమూలఫలం రమ్యం సంపన్నం సరసోదకం ॥ ౧౩
మనోజ్ఞోఽయం గిరిస్సౌమ్య నానాద్రుమలతాయుతః ।
బహుమూలఫలో రమ్యః స్వాజీవః ప్రతిభాతి మే ॥ ౧౪
మునయశ్చ మహాత్మానః వసంత్యస్మిన్ శిలోచ్చయే ।
అయం వాసో భవేత్తావత్ అత్ర సౌమ్య రమేమహి ॥ ౧౫
ఇతి సీతా చ రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః ।
అభిగమ్యాశ్రమం సర్వే వాల్మీకిమభివాదయన్ ॥ ౧౬
తాన్మహర్షిః ప్రముదితః పూజయామాస ధర్మవిత్ ।
ఆస్యతామితి చోవాచ స్వాగతం తు నివేద్య చ ॥ ౧౭
తతోఽబ్రవీన్మహాబాహుః లక్ష్మణం లక్ష్మణాగ్రజః ।
సన్నివేద్య యథాన్యాయం ఆత్మానమృషయే ప్రభుః ॥ ౧౮
లక్ష్మణానయ దారూణి దృఢాని చ వరాణి చ ।
కురుష్వావసథం సౌమ్య వాసే మేఽభిరతం మనః ॥ ౧౯
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సౌమిత్రిర్వివిధాన్ ద్రుమాన్ ।
ఆజహార తతశ్చక్రే పర్ణశాలామరిందమః ॥ ౨౦
తాం నిష్ఠితాం బద్ధకటాం దృష్ట్వా రామస్సుదర్శనాం ।
శుశ్రూషమాణమేకాగ్రం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨౧
ఐణేయం మాంసమాహృత్య శాలాం యక్ష్యామహే వయం ।
కర్తవ్యం వాస్తుశమనం సౌమిత్రే చిరజీవిభిః ॥ ౨౨

మృగం హత్వాఽఽనయ క్షిప్రం లక్ష్మణేహ శుభేక్షణ ।
కర్తవ్యశ్శాస్త్రదృష్టో హి విధిర్ధర్మమనుస్మర ॥ ౨౩
భ్రాతుర్వచనమాజ్ఞాయ లక్ష్మణః పరవీరహా ।
చకార స యథోక్తం చ తం రామః పునరబ్రవీత్ ॥ ౨౪
ఐణేయం శ్రపయస్వైతత్ శాలాం యక్ష్యామహే వయం ।
త్వర సౌమ్య ముహూర్తోఽయం ధ్రువశ్చ దివసోప్యయం ॥ ౨౫
స లక్ష్మణః కృష్ణమృగం హత్వా మేధ్యం ప్రతాపవాన్ ।
అథ చిక్షేప సౌమిత్రిః సమిద్ధే జాతవేదసి ॥ ౨౬
తం తు పక్వం సమాజ్ఞాయ నిష్టప్తం ఛిన్నశోణితం ।
లక్ష్మణః పురుషవ్యాఘ్రం అథ రాఘవమబ్రవీత్ ॥ ౨౭
అయం కృష్ణస్సమాప్తాంగః శృతః కృష్ణమృగో యథా ।
దేవతాం దేవసంకాశ యజస్వ కుశలో హ్యసి ॥ ౨౮
రామః స్నాత్వా తు నియతః గుణవాన్ జప్యకోవిదః ।
సంగ్రహేణాకరోత్సర్వాన్ మంత్రాన్ సత్రావసానికాన్ ॥ ౨౯
ఇష్ట్వా దేవగణాన్ సర్వాన్ వివేశావసథం శుచిః ।
బభూవ చ మనోహ్లాదః రామస్యామితతేజసః ॥ ౩౦
వైశ్వదేవబలిం కృత్వా రౌద్రం వైష్ణవమేవ చ ।
వాస్తుసంశమనీయాని మంగళాని ప్రవర్తయన్ ॥ ౩౧
జపం చ న్యాయతః కృత్వా స్నాత్వా నద్యాం యథావిధి ।
పాపసంశమనం రామః చకార బలిముత్తమం ॥ ౩౨

వేదిస్థలవిధానాని చైత్యాన్యాయతనాని చ ।
ఆశ్రమస్యానురూపాణి స్థాపయామాస రాఘవః ॥ ౩౩
వన్యైర్మాల్యైః ఫలైర్మూలైః పక్వైర్మాంసైర్యథావిధి ।
అద్భిర్జపైశ్చ వేదోక్తైః దర్భైశ్చ ససమిత్కుశైః ॥ ౩౪
తౌ తర్పయిత్వా భూతాని రాఘవౌ సహ సీతయా ।
తదా వివిశతుశ్శాలాం సుశుభాం శుభలక్షణౌ ॥ ౩౫

తాం వృక్షపర్ణచ్ఛదనాం మనోజ్ఞాం
యథాప్రదేశం సుకృతాం నివాతాం ।
వాసాయ సర్వే వివిశుస్సమేతాః
సభాం యథా దేవగణాస్సుధర్మాం ॥ ౩౬
అనేకనానామృగపక్షిసంకులే
విచిత్రపుష్పస్తబకైర్ద్రుమైర్యుతే ।
వనోత్తమే వ్యాళమృగానునాదితే
తదా విజహ్రుస్సుసుఖం జితేంద్రియాః ॥ ౩౭
సురమ్యమాసాద్య తు చిత్రకూటం
నదీం చ తాం మాల్యవతీం సుతీర్థాం ।
ననంద హృష్టో మృగపక్షిజుష్టాం
జహౌ చ దుఃఖం పురవిప్రవాసాత్ ॥ ౩౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షట్పంచాశస్సర్గః.

అథ సప్తపంచాశస్సర్గః.

—.o:—

కథయిత్వా సుదుఃఖార్తః సుమన్త్రేణ చిరం సహ ।
రామే దక్షిణకూలస్థే జగామ స్వగృహం గుహః ॥ ౧
భరద్వాజాభిగమనం ప్రయాగే చ సహాసనం ।
ఆగిరేర్గమనం తేషాం తత్రస్థైరుపలక్షితం ॥ ౨
అనుజ్ఞాతస్సుమన్త్రోఽథ యోజయిత్వా హయోత్తమాన్ ।
అయోధ్యామేవ నగరీం ప్రయయౌ గాఢదుర్మనాః ॥ ౩
స వనాని సుగంధీని సరితశ్చ సరాంసి చ ।
పశ్యన్నతియయౌ శీఘ్రం గ్రామాణి నగరాణి చ ॥ ౪
తతస్సాయాహ్నసమయే తృతీయేఽహని సారథిః ।
అయోధ్యాం సమనుప్రాప్య నిరానందాం దదర్శ హ ॥ ౫
స శూన్యామివ నిశ్శబ్దాం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః ।
సుమన్త్రశ్చింతయామాస శోకవేగసమాహతః ॥ ౬
కచ్చిన్న సగజా సాశ్వా సజనా సజనాధిపా ।
రామసంతాపదుఃఖేన దగ్ధా శోకాగ్నినా పురీ ॥ ౭
ఇతి చింతాపరస్సూతః వాజిభిశ్శీఘ్రపాతిభిః ।
నగరద్వారమాసాద్య త్వరితః ప్రవివేశ హ ॥ ౮
సుమన్త్రమభియాంతం తం శతశోఽథ సహస్రశః ।
క్వ రామ ఇతి పృచ్ఛంతః సూతమభ్యద్రవన్నరాః ॥ ౯

తేషాం శశంస గంగాయాం అహమాపృచ్ఛ్య రాఘవం ।
అనుజ్ఞాతో నివృత్తోఽస్మి ధార్మికేణ మహాత్మనా ॥ ౧౦
తే తీర్ణా ఇతి విజ్ఞాయ బాష్పపూర్ణముఖా జనాః ।
అహో ధిగితి నిశ్వస్య హా రామేతి చ చుక్రుశుః ॥ ౧౧
శుశ్రావ చ వచస్తేషాం బృందం బృందం చ తిష్ఠతాం ।
హతాస్స్మ ఖలు యే నేహ పశ్యామ ఇతి రాఘవం ॥ ౧౨
దానయజ్ఞవివాహేషు సమాజేషు మహత్సు చ ।
న ద్రక్ష్యామః పునర్జాతు ధార్మికం రామమంతరా ॥ ౧౩
కిం సమర్థం జనస్యాస్య కిం ప్రియం కిం సుఖావహం ।
ఇతి రామేణ నగరం పితృవత్పరిపాలితం ॥ ౧౪
వాతాయనగతానాం చ స్త్రీణామన్వంతరాపణం ।
రామశోకాభితప్తానాం శుశ్రావ పరిదేవనం ॥ ౧౫
స రాజమార్గమధ్యేన సుమంత్రః పిహితాననః ।
యత్ర రాజా దశరథః తదేవోపయయౌ గృహం ॥ ౧౬
సోఽవతీర్య రథాచ్ఛీఘ్రం రాజవేశ్మ ప్రవిశ్య చ ।
కక్ష్యాస్సప్తాభిచక్రామ మహాజనసమాకులాః ॥ ౧౭
హర్మ్యైర్విమానైః ప్రాసాదైః అవేక్ష్యాథ సమాగతం ।
హాహాకారకృతా నార్యః రామాదర్శనకర్శితాః ॥ ౧౮
ఆయతైర్విమలైర్నేత్రైః అశ్రువేగపరిప్లుతైః ।
అన్యోన్యమభివీక్షంతే వ్యక్తమార్తతరాః స్త్రియః ॥ ౧౯

తతో దశరథస్త్రీణాం ప్రాసాదేభ్యస్తతస్తతః ।
రామశోకాభితప్తానాం మందం శుశ్రావ జల్పితం ॥ ౨౦
సహ రామేణ నిర్యాతః వినా రామమిహాగతః ।
సూతః కిం నామ కౌసల్యాం శోచంతీం ప్రతివక్ష్యతి ॥ ౨౧
యథా చ మన్యే దుర్జీవం ఏవం న సుకరం ధ్రువం ।
ఆచ్ఛిద్య పుత్రే నిర్యాతే కౌసల్యా యత్ర జీవతి ॥ ౨౨
సత్యరూపం తు తద్వాక్యం రాజ్ఞః స్త్రీణాం నిశామయన్ ।
ప్రదీప్తమివ శోకేన వివేశ సహసా గృహం ॥ ౨౩
స ప్రవిశ్యాష్టమీం కక్ష్యాం రాజానం దీనమాతురం ।
పుత్రశోకపరిద్యూనం అపశ్యత్ పాండురే గృహే ॥ ౨౪
అభిగమ్య తమాసీనం నరేంద్రమభివాద్య చ ।
సుమంత్రో రామవచనం యథోక్తం ప్రత్యవేదయత్ ॥ ౨౫
స తూష్ణీమేవ తచ్ఛ్రుత్వా రాజా విభ్రాంతచేతనః ।
మూర్ఛితో న్యపతద్భూమౌ రామశోకాభిపీడితః ॥ ౨౬
తతోఽంతఃపురమావిద్ధం మూర్ఛితే పృథివీపతౌ ।
ఉద్ధృత్య బాహూ చుక్రోశ నృపతౌ పతితే క్షితౌ ॥ ౨౭
సుమిత్రయా తు సహితా కౌసల్యా పతితం పతిం ।
ఉత్థాపయామాస తదా వచనం చేదమబ్రవీత్ ॥ ౨౮
ఇమం తస్య మహాభాగ దూతం దుష్కరకారిణః ।
వనవాసాదనుప్రాప్తం కస్మాన్న ప్రతిభాషసే ॥ ౨౯

అద్యేమమనయం కృత్వా వ్యపత్రపసి రాఘవ ।
ఉత్తిష్ఠ సుకృతం తేఽస్తు శోకే న స్యాత్సహాయతా ॥ ౩౦
దేవ యస్యా భయాద్రామం నానుపృచ్ఛసి సారథిం ।
నేహ తిష్ఠతి కైకేయీ విస్రబ్ధం ప్రతిభాష్యతాం ॥ ౩౧
సా తథోక్త్వా మహారాజం కౌసల్యా శోకలాలసా ।
ధరణ్యాం నిపపాతాశు బాష్పవిప్లుతభాషిణీ ॥ ౩౨
ఏవం విలపతీం దృష్ట్వా కౌసల్యాం పతితాం భువి ।
పతిం చావేక్ష్య తాస్సర్వాః సుస్వరం రురుదుః స్త్రియః ॥ ౩౩

తత స్తమంతఃపురనాదముత్థితం
సమీక్ష్య వృద్ధా స్తరుణాశ్చ మానవాః ।
స్త్రియశ్చ సర్వా రురుదుస్సమంతతః
పురం తదాఽఽసీత్ పునరేవ సంకులం ॥ ౩౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - సప్తపంచాశస్సర్గః.

—o=o—

అథ అష్టపంచాశస్సర్గః.

ప్రత్యాశ్వస్తో యదా రాజా మోహాత్ ప్రత్యాగతం పునః ।
అథాజుహావ తం సూతం రామవృత్తాంతకారణాత్ ॥ ౧
అథ సూతో మహారాజం కృతాంజలిరుపస్థితః ।
రామమేవానుశోచంతం దుఃఖశోకసమన్వితం ॥ ౨

వృద్ధం పరమసంతప్తం నవగ్రహమివ ద్విపం ।
వినిశ్వసంతం ధ్యాయంతం అస్వస్థమివ కుంజరం ॥ ౩
రాజా తు రజసా సూతం ధ్వస్తాంగం సముపస్థితం ।
అశ్రుపూర్ణముఖం దీనం ఉవాచ పరమార్తవత్ ॥ ౪
క్వ ను వత్స్యతి ధర్మాత్మా వృక్షమూలముపాశ్రితః ।
సోఽత్యంతసుఖితస్సూత కిమశిష్యతి రాఘవః ॥ ౫
దుఃఖస్యానుచితో దుఃఖం సుమాత్ర శయనోచితః ।
భూమిపాలాత్మజో భూమౌ శేతే కథమనాథవత్ ॥ ౬
యం యాంతమనుయాంతి స్మ పదాతిరథకుంజరాః ।
స వత్స్యతి కథం రామః విజనం వనమాశ్రితః ॥ ౭
వ్యాలైర్మృగైరాచరితం కృష్ణసర్పనిషేవితం ।
కథం కుమారౌ వైదేహ్యా సార్ధం వనముపస్థితౌ ॥ ౮
సుకుమార్యా తపస్విన్యా సుమంత్ర సహ సీతయా ।
రాజపుత్రౌ కథం పాదైః అవరుహ్య రథాద్గతౌ ॥ ౯
సిద్ధార్థః ఖలు సూత త్వం యేన దృష్టౌ మమాత్మజౌ ।
వనాంతం ప్రవిశంతౌ తౌ అశ్వినావివ మందరం ॥ ౧౦
కిమువాచ వచో రామః కిమువాచ చ లక్ష్మణః ।
సుమంత్ర వనమాసాద్య కిమువాచ చ మైథిలీ ॥ ౧౧
ఆసితం శయితం భుక్తం సూత రామస్య కీర్తయ ।
జీవిష్యామ్యహమేతేన యయాతిరివ సాధుషు ॥ ౧౨

ఇతి సూతో నరేంద్రేణ చోదితస్సజ్జమానయా ।
ఉవాచ వాచా రాజానం సబాష్పపరిరబ్ధయా ॥ ౧౩
అబ్రవీన్మాం మహారాజ ధర్మమేవానుపాలయన్ ।
అంజలిం రాఘవః కృత్వా శిరసాఽభిప్రణమ్య చ ॥ ౧౪
సూత మద్వచనాత్తస్య తాతస్య విదితాత్మనః ।
శిరసా వందనీయస్య వంద్యౌ పాదౌ మహాత్మనః ॥ ౧౫
సర్వమంతఃపురం వాచ్యం సూత మద్వచనాత్ త్వయా ।
ఆరోగ్యమవిశేషేణ యథార్హం చాభివాదనం ॥ ౧౬
మాతా చ మమ కౌసల్యా కుశలం చాభివాదనం ।
అప్రమాదం చ వక్తవ్యా బ్రూయాశ్చైనామిదం వచః ॥ ౧౭
ధర్మనిత్యా యథాకాలం అగ్న్యగారపరా భవ ।
దేవి దేవస్య పాదౌ చ దేవవత్ పరిపాలయ ॥ ౧౮
అభిమానం చ మానం చ త్యక్త్వా వర్తస్వ మాతృషు ।
అను రాజానమార్యాం చ కైకేయీమంబ కారయ ॥ ౧౯
కుమారే భరతే వృత్తిః వర్తితవ్యా చ రాజవత్ ।
అర్థజ్యేష్ఠా హి రాజానః రాజధర్మమనుస్మర ॥ ౨౦
భరతః కుశలం వాచ్యః వాచ్యో మద్వచనేన చ ।
సర్వాస్వేవ యథాన్యాయం వృత్తిం వర్తస్వ మాతృషు ॥ ౨౧
వక్తవ్యశ్చ మహాబాహుః ఇక్ష్వాకుకులనందనః ।
పితరం యౌవరాజ్యస్థః రాజ్యస్థమనుపాలయ ॥ ౨౨

అతిక్రాంతవయా రాజా మా స్మైనం వ్యవరోరుధః ।
కుమార రాజ్యే జీవ త్వం తస్యైవాజ్ఞాప్రవర్తనాత్ ॥ ౨౩
అబ్రవీచ్చాపి మాం భూయః భృశమశ్రూణి వర్తయన్ ।
మాతేవ మమ మాతా తే ద్రష్టవ్యా పుత్రగర్ధినీ ॥ ౨౪
ఇత్యేవం మాం మహారాజ బ్రువన్నేవ మహాయశాః ।
రామో రాజీవతామ్రాక్షః భృశమశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౨౫
లక్ష్మణస్తు సుసంక్రుద్ధః నిశ్శ్వసన్ వాక్యమబ్రవీత్ ।
కేనాయమపరాధేన రాజపుత్రో వివాసితః ॥ ౨౬
రాజ్ఞా తు ఖలు కైకేయ్యాః లఘు త్వాశ్రిత్య శాసనం ।
కృతం కార్యమకార్యం వా వయం యేనాభిపీడితాః ॥ ౨౭
యది ప్రవ్రాజితో రామః లోభకారణకారితం ।
వరదాననిమిత్తం వా సర్వథా దుష్కృతం కృతం ॥ ౨౮
ఇదం తావద్యథాకామం ఈశ్వరస్య కృతే కృతం ।
రామస్య తు పరిత్యాగే న హేతుముపలక్షయే ॥ ౨౯
అసమీక్ష్య సమారబ్ధం విరుద్ధం బుద్ధిలాఘవాత్ ।
జనయిష్యతి సంక్రోశం రాఘవస్య వివాసనం ॥ ౩౦
అహం తావన్మహారాజే పితృత్వం నోపలక్షయే ।
భ్రాతా భర్తా చ బంధుశ్చ పితా చ మమ రాఘవః ॥ ౩౧
సర్వలోకప్రియం త్యక్త్వా సర్వలోకహితే రతం ।
సర్వలోకోఽనురజ్యేత కథం త్వాఽనేన కర్మణా ॥ ౩౨

సర్వప్రజాభిరామం హి రామం ప్రవ్రాజ్య ధార్మికం ।
సర్వలోకం విరుధ్యేమం కథం రాజా భవిష్యసి ॥ 33
జానకీ తు మహారాజ నిశ్వసంతీ తపస్వినీ ।
భూతోపహతచిత్తేవ విష్ఠితా విస్మితా స్థితా ॥ 3౪
అదృష్టపూర్వవ్యసనా రాజపుత్రీ యశస్వినీ ।
తేన దుఃఖేన రుదతీ నైవ మాం కించిదబ్రవీత్ ॥ 3౫
ఉద్వీక్షమాణా భర్తారం ముఖేన పరిశుష్యతా ।
ముమోచ సహసా బాష్పం మాం ప్రయాంతముదీక్ష్య సా॥ 3౬

తథైవ రామోఽశ్రుముఖః కృతాంజలిః
స్థితోఽభవల్లక్ష్మణబాహుపాలితః ।
తథైవ సీతా రుదతీ తపస్వినీ
నిరీక్షతే రాజరథం తథైవ మాం ॥ 3౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - అష్టపంచాశస్సర్గః.

అథ ఏకోనషష్టితమస్సర్గః.

ఇతి బ్రువంతం తం సూతం సుమంత్రం మంత్రిసత్తమం ।
బ్రూహి శేషం పునరితి రాజా వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సుమంత్రో బాష్పవిక్లబః ।
కథయామాస భూయోపి రామసందేశవిస్తరం ॥ ౨

జటాః కృత్వా మహారాజ చీరవల్కలధారిణౌ ।
గంగాముత్తీర్య తౌ వీరౌ ప్రయాగాభిముఖౌ గతౌ ॥ ౩
అగ్రతో లక్ష్మణో యాతః పాలయన్ రఘునందనం ।
అనంతరం చ సీతాఽథ రాఘవో రఘునందనః ॥ ౪
తాంస్తథా గచ్ఛతో దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మ్యవశస్తదా ।
మమ త్వశ్వా నివృత్తస్య న ప్రావర్తంత వర్త్మని ॥ ౫
ఉష్ణమశ్రు ప్రముంచంతః రామే సంప్రస్థితే వనం ।
ఉభాభ్యాం రాజపుత్రాభ్యాం అథ కృత్వాఽహమంజలిం ॥ ౬
ప్రస్థితో రథమాస్థాయ తద్దుఃఖమపి ధారయన్ ।
గుహేన సార్ధం తత్రైవ స్థితోఽస్మి దివసాన్ బహూన్ ॥ ౭
ఆశయా యది మాం రామః పునశ్శబ్దాపయేదితి ।
విషయే తే మహారాజ రామవ్యసనకర్శితాః ॥ ౮
అపి వృక్షాః పరిమ్లానాః సపుష్పాంకురకోరకాః ।
ఉపతప్తోదకా నద్యః పల్వలాని సరాంసి చ ॥ ౯
పరిశుష్కపలాశాని వనాన్యుపవనాని చ ।
న చ సర్పంతి సత్త్వాని వ్యాలా న ప్రచరంతి చ ॥ ౧౦
రామశోకాభిభూతం తత్ నిష్కూజమభవద్వనం ।
లీనపుష్కరపత్రాశ్చ నరేంద్ర కలుషోదకాః ॥ ౧౧
సంతప్తపద్మాః పద్మిన్యః లీనమీనవిహంగమాః ।
జలజాని చ పుష్పాణి మాల్యాని స్థలజాని చ ॥ ౧౨

నాద్య భాంత్యల్పగంధీని ఫలాని చ యథాపురం ।
అత్రోద్యానాని శూన్యాని ప్రలీనవిహగాని చ ॥ ౧౩
న చాభిరామానారామాన్ పశ్యామి మనుజర్షభ ।
ప్రవిశంతమయోధ్యాం మాం న కశ్చిదభినందతి ॥ ౧౪
నరా రామమపశ్యంతః నిశ్శ్వసంతి ముహుర్ముహుః ।
దేవ రాజరథం దృష్ట్వా వినా రామమిహాగతం ॥ ౧౫
దుఃఖాదశ్రుముఖస్సర్వే రాజమార్గగతో జనః ।
హర్మ్యైర్విమానైః ప్రాసాదైః అవేక్ష్య రథమాగతం ॥ ౧౬
హాహాకారకృతా నార్యః రామాదర్శనకర్శితాః ।
ఆయతైర్విమలైర్నేత్రైః అశ్రువేగపరిప్లుతైః ॥ ౧౭
అన్యోన్యమభివీక్షంతేఽవ్యక్తమార్తతరాః స్త్రియః ।
నామిత్రాణాం న మిత్రాణాం ఉదాసీనజనస్య చ ॥ ౧౮
అహమార్తతయా కించిత్ విశేషముపలక్షయే ।
అప్రహృష్టమనుష్యా చ దీననాగతురంగమా ॥ ౧౯
ఆర్తస్వరపరిమ్లానా వినిశ్శ్వసితనిస్స్వనా ।
నిరానందా మహారాజ రామప్రవ్రాజనాతురా ॥ ౨౦
కౌసల్యా పుత్రహీనేవ అయోధ్యా ప్రతిభాతి మె ।
సూతస్య వచనం శ్రుత్వా వాచా పరమదీనయా ॥ ౨౧
బాష్పోపహతయా రాజా తం సూతమిదమబ్రవీత్ ।
కైకేయ్యా వినియుక్తేన పాపాభిజనభావయా ॥ ౨౨

మయా న మంత్రకుశలైః వృద్ధైస్సహ సమర్థితం ।
న సుహృద్భిర్న చామాత్యైః మంత్రయిత్వా చ నైగమైః ॥ ౨౩
మయాఽయమర్థస్సంమోహాత్ స్త్రీహేతోస్సహసా కృతః ।
భవితవ్యతయా నూనం ఇదం వా వ్యసనం మహత్ ॥ ౨౪
కులస్యాస్య వినాశాయ ప్రాప్తం సూత యదృచ్ఛయా ।
సూత యద్యస్తి తే కించిత్ మయా తు సుకృతం కృతం॥ ౨౫
త్వం ప్రాపయాశు మాం రామం ప్రాణాస్సంత్వరయంతి మాం ।
యద్యద్యాపి మమైవాజ్ఞా నివర్తయతు రాఘవం ॥ ౨౬
న శక్ష్యామి వినా రామం ముహూర్తమపి జీవితుం ।
అథవాఽపి మహాబాహుః గతో దూరం భవిష్యతి ॥ ౨౭
మామేవ రథమారోప్య శీఘ్రం రామాయ దర్శయ ।
వృత్తదంష్ట్రో మహేష్వాసః క్వాసౌ లక్ష్మణపూర్వజః ॥ ౨౮
యది జీవామి సాధ్వేనం పశ్యేయం సీతయా సహ ।
లోహితాక్షం మహాబాహుం ఆముక్తమణికుండలం ॥ ౨౯
రామం యది న పశ్యేయం గమిష్యామి యమక్షయం ।
అతో ను కిం దుఃఖతరం యోఽహమిక్ష్వాకునందనం ॥ ౩౦
ఇమామవస్థామాపన్నః నేహ పశ్యామి రాఘవం ।
హా రామ రామానుజ హా హా వైదేహి తపస్విని ॥ ౩౧
న మాం జానీత దుఃఖేన మ్రియమాణమనాథవత్ ।
స తేన రాజా దుఃఖేన భృశమర్పితచేతనః ॥ ౩౨

అవగాఢస్సుదుష్పారం శోకసాగరమబ్రవీత్ ।
రామశోకమహాభోగః సీతావిరహపారగః ॥ 33
శ్వసితోర్మిమహావర్తః బాష్పఫేనజలావిలః ।
బాహువిక్షేపమీనౌఘః విక్రందితమహాస్వనః ॥ 3౪
ప్రకీర్ణకేశశైవాలః కైకేయీబడబాముఖః ।
మమాశ్రువేగప్రభవః కుబ్జావాక్యమహాగ్రహః ॥ 3౫
వరవేలో నృశంసాయాః రామప్రవ్రాజనాయతః ।
యస్మిన్ బత నిమగ్నోఽహం కౌసల్యే రాఘవం వినా ॥ 3౬
దుస్తరో జీవతా దేవి మయాఽయం శోకసాగరః ।

అశోభనం యోఽహమిహాద్య రాఘవం
దిదృక్షమాణో న లభే సలక్ష్మణం ।
ఇతీవ రాజా విలపన్ మహాయశాః
పపాత తూర్ణం శయనే స మూర్ఛితః ॥ 3౭

ఇతి విలపతి పార్థివే ప్రణష్టే
కరుణతరం ద్విగుణం చ రామహేతోః ।
వచనమనునిశమ్య తస్య దేవీ
భయమగమత్ పునరేవ రామమాతా ॥ 3౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – ఏకోనషష్టితమస్సర్గః.

———o———

అథ షష్టితమస్సర్గః.

తతో భూతోపసృష్టేవ వేపమానా పునః పునః ।
ధరణ్యాం గతసత్త్వేవ కౌసల్యా సూతమబ్రవీత్ ॥ ౧
నయ మాం యత్ర కాకుత్స్థః సీతా యత్ర చ లక్ష్మణః ।
తాన్ వినా క్షణమప్యత్ర జీవితుం నోత్సహే హ్యహం ॥ ౨
నివర్తయ రథం శీఘ్రం దండకాన్ నయ మామపి ।
అథ తాన్నానుగచ్ఛామి గమిష్యామి యమక్షయం ॥ ౩
బాష్పవేగోపహతయా స వాచా సజ్జమానయా ।
ఇదమాశ్వాసయన్ దేవీం సూతః ప్రాంజలిరబ్రవీత్ ॥ ౪
త్యజ శోకం చ మోహం చ సంభ్రమం దుఃఖజం తథా ।
వ్యవధూయ చ సంతాపం వనే వత్స్యతి రాఘవః ॥ ౫
లక్ష్మణశ్చాపి రామస్య పాదౌ పరిచరన్ వనే ।
ఆరాధయతి ధర్మజ్ఞః పరలోకం జితేంద్రియః ॥ ౬
విజనేఽపి వనే సీతా వాసం ప్రాప్య గృహేష్వివ ।
విస్రంభం లభతేఽభీతా రామే సంన్యస్తమానసా ॥ ౭
నాస్యా దైన్యం కృతం కించిత్ సుసూక్ష్మమపి లక్ష్యతే ।
ఉచితేవ ప్రవాసానాం వైదేహీ ప్రతిభాతి మా ॥ ౮
నగరోపవనం గత్వా యథా స్మ రమతే పురా ।
తథైవ రమతే సీతా నిర్జనేషు వనేష్వపి ॥ ౯

బాలేవ రమతే సీతా బాలచంద్రనిభాననా ।
రామా రామే హ్యధీనాత్మా విజనేఽపి వనే సతీ ॥ ౧౦
తద్గతం హృదయం హ్యస్యాః తదధీనం చ జీవితం ।
అయోధ్యాఽపి భవేత్తస్యాః రామహీనా తథా వనం ॥ ౧౧
పథి పృచ్ఛతి వైదేహీ గ్రామాంశ్చ నగరాణి చ ।
గతిం దృష్ట్వా నదీనాం చ పాదపాన్ వివిధానపి ॥ ౧౨
రామం వా లక్ష్మణం వాఽపి పృష్ట్వా జానాతి జానకీ ।
అయోధ్యాక్రోశమాత్రే తు విహారమివ సంశ్రితా ॥ ౧౩
ఇదమేవ స్మరామ్యస్యాః సహసైవోపజల్పితం ।
కైకేయీసంశ్రితం వాక్యం నేదానీం ప్రతిభాతి మా ॥ ౧౪
ధ్వంసయిత్వా తు తద్వాక్యం ప్రమాదాత్పర్యుపస్థితం ।
హ్లాదనం వచనం సూతః దేవ్యా మధురమబ్రవీత్ ॥ ౧౫
అధ్వనా వాతవేగేన సంభ్రమేణాతపేన చ ।
న విగచ్ఛతి వైదేహ్యాః చంద్రాంశుసదృశీ ప్రభా ॥ ౧౬
సదృశం శతపత్రస్య పూర్ణచంద్రోపమప్రభం ।
వదనం తద్వదాన్యాయాః వైదేహ్యా న వికంపతే ॥ ౧౭
అలక్తరసరక్తాభౌ అలక్తరసవర్జితౌ ।
అద్యాపి చరణౌ తస్యాః పద్మకోశసమప్రభౌ ॥ ౧౮
నూపురోద్ఘుష్టహేలేవ ఖేలం గచ్ఛతి భామినీ ।
ఇదానీమపి వైదేహీ తద్రాగాన్న్యస్తభూషణా ॥ ౧౯

గజం వా వీక్ష్య సింహం వా వ్యాఘ్రం వా వనమాశ్రితా ।
నాహారయతి సంత్రాసం బాహూ రామస్య సంశ్రితా ॥ ౨౦
న శోచ్యాస్తే న చాత్మానః శోచ్యో నాపి జనాధిపః ।
ఇదం హి చరితం లోకే ప్రతిష్ఠాస్యతి శాశ్వతం ॥ ౨౧

విధూయ శోకం పరిహృష్టమానసాః
మహర్షియాతే పథి సువ్యవస్థితాః ।
వనే రతా వన్యఫలాశనాః పితుః
శుభాం ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయంతి తే ॥ ౨౨

తథాఽపి సూతేన సుయుక్తవాదినా
నివార్యమాణా సుతశోకకర్శితా ।
న చైవ దేవీ విరరామ కూజితాత్
ప్రియేతి పుత్రేతి చ రాఘవేతి చ ॥ ౨౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షష్టితమస్సర్గః.

అథ ఏకషష్టితమస్సర్గః.

వనం గతే ధర్మపరే రామే రమయతాం వరే ।
కౌసల్యా రుదతీ స్వార్తా భర్తారమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧
యద్యపి త్రిషు లోకేషు ప్రథితం తే మహద్యశః ।
సానుక్రోశో వదాన్యశ్చ ప్రియవాదీ చ రాఘవః ॥ ౨

కథం నరవరశ్రేష్ఠౌ పుత్రౌ తౌ సహ సీతయా ।
దుఃఖితౌ సుఖసంవృద్ధౌ వనే దుఃఖం సహిష్యతః ॥ ౩
సా నూనం తరుణీ శ్యామా సుకుమారీ సుఖోచితా ।
కథముష్ణం చ శీతం చ మైథిలీ ప్రసహిష్యతే ॥ ౪
భుక్త్వాఽశనం విశాలాక్షీ సూపదంశాన్వితం శుభం ।
వన్యం నైవారమాహారం కథం సీతోపభోక్ష్యతే ॥ ౫
గీతవాదిత్రనిర్ఘోషం శ్రుత్వా శుభమనిందితా ।
కథం క్రవ్యాదసింహానాం శబ్దం శ్రోష్యత్యశోభనం ॥ ౬
మహేంద్రధ్వజసంకాశః క్వ ను శేతే మహాభుజః ।
భుజం పరిఘసంకాశం ఉపధాయ మహాబలః ॥ ౭
పద్మవర్ణం సుకేశాంతం పద్మనిశ్శ్వాసముత్తమం ।
కదా ద్రక్ష్యామి రామస్య వదనం పుష్కరేక్షణం ॥ ౮
వజ్రసారమయం నూనం హృదయం మే న సంశయః ।
అపశ్యంత్యా న తం యద్వై ఫలతీదం సహస్రధా ॥ ౯
యత్త్వయా కరుణం కర్మ వ్యపోహ్య మమ బాంధవాః ।
నిరస్తాః పరిధావంతి సుఖార్హాః కృపణా వనే ॥ ౧౦
యది పంచదశే వర్షే రాఘవః పునరేష్యతి ।
జహ్యాద్రాజ్యం చ కోశం చ భరతేనోపభుజ్యతే ॥ ౧౧
భోజయంతి కిల శ్రాద్ధే కేచిత్ స్వానేవ బాంధవాన్ ।
తతః పశ్చాత్ సమీక్షంతే కృతకార్యా ద్విజర్షభాన్ ॥ ౧౨

తత్ర యె గుణవంతశ్చ విద్వాంసశ్చ ద్విజాతయః ।
న పశ్చాత్తేఽభిమన్యంతే సుధామపి సురోపమాః ॥ ౧౩
బ్రాహ్మణేష్వపి తృప్తేషు పశ్చాద్భోక్తుం ద్విజర్షభాః ।
నాభ్యుపైతుమలం ప్రాజ్ఞాః శృంగచ్ఛేదమివర్షభాః ॥ ౧౪
ఏవం కనీయసా భ్రాత్రా భుక్తం రాజ్యం విశాంపతే ।
భ్రాతా జ్యేష్ఠో వరిష్ఠశ్చ కిమర్థం నావమంస్యతే ॥ ౧౫
న పరేణాశితం భక్ష్యం వ్యాఘ్రః ఖాదితుమిచ్ఛతి ।
ఏవమేవ నరవ్యాఘ్రః పరలీఢం న మన్యతే ॥ ౧౬
హవిరాజ్యం పురోడాశః కుశా యూపాశ్చ ఖాదిరాః ।
నైతాని యాతయామాని కుర్వంతి పునరధ్వరే ॥ ౧౭
తథా హ్యాత్తమిదం రాజ్యం హృతసారాం సురామివ ।
నాభిమంతుమలం రామః నష్టసోమమివాధ్వరం ॥ ౧౮
న చేమాం ధర్షణాం రామః సంగచ్ఛేదత్యమర్షణః ।
దారయేన్మందరమపి స హి క్రుద్ధశ్శితైశ్శరైః ॥ ౧౯
త్వాం తు నోత్సహతే హంతుం మహాత్మా పితృగౌరవాత్ ।
ససోమార్కగ్రహగణం నభస్తారావిచిత్రితం ॥ ౨౦
పాతయేద్యో దివం క్రుద్ధః స త్వాం న వ్యతివర్తతే ।
ప్రక్షోభయేద్వారయేద్వా మహీం శైలశతాచితాం ॥ ౨౧
నైవంవిధమసత్కారం రాఘవో మర్షయిష్యతి ।
బలవానివ శార్దూలః వాలధేరవమర్శనం ॥ ౨౨

నైతస్య సహితా లోకాః భయం కుర్యుర్మహామృధే ।
అధర్మం త్విహ ధర్మాత్మా లోకం ధర్మేణ యోజయేత్ ॥ ౨౩
నన్వసౌ కాంచనైర్బాణైః మహావీర్యో మహాభుజః ।
యుగాంత ఇవ భూతాని సాగరానపి నిర్దహేత్ ॥ ౨౪
స తాదృశస్సింహబలః వృషభాక్షో నరర్షభః ।
స్వయమేవ హతః పిత్రా జలజేనాత్మజో యథా ॥ ౨౫
ద్విజాతిచరితో ధర్మః శాస్త్రదృష్టస్సనాతనః ।
యది తే ధర్మనిరతే త్వయా పుత్రే వివాసితే ॥ ౨౬
గతిరేకా పతిర్నార్యాః ద్వితీయా గతిరాత్మజః ।
తృతీయా జ్ఞాతయో రాజన్ చతుర్థీ నేహ విద్యతే ॥ ౨౭
తత్ర త్వం చైవ మే నాస్తి రామశ్చ వనమాశ్రితః ।
న వనం గంతుమిచ్ఛామి సర్వథా నిహతా త్వయా ॥ ౨౮

హతం త్వయా రాజ్యమిదం సరాష్ట్రం
హతస్తథాఽఽత్మా సహ మంత్రిభిశ్చ ।
హతా సపుత్రాఽస్మి హతాశ్చ పౌరాః
సుతశ్చ భార్యా చ తవ ప్రహృష్టౌ ॥ ౨౯
ఇమాం గిరం దారుణశబ్దసంశ్రితాం
నిశమ్య రాజాఽపి ముమోహ దుఃఖితః ।
తతస్స శోకం ప్రవివేశ పార్థివః
స్వదుష్కృతం చాపి పునస్తదా స్మరన్ ॥ ౩౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకషష్టితమస్సర్గః.

అథ ద్విషష్టితమస్సర్గః

ఏవం తు రుద్ధయా రాజా రామమాత్రా సశోకయా ।
శ్రావితః పరుషం వాక్యం చింతయామాస దుఃఖితః ॥ ౧
చింతయిత్వా స చ నృపః ముమోహ వ్యాకులేంద్రియః ।
అథ దీర్ఘేణ కాలేన సంజ్ఞామాప పరంతపః ॥ ౨
స సంజ్ఞాముపలభ్యైవ దీర్ఘముష్ణం చ నిశ్వసన్ ।
కౌసల్యాం పార్శ్వతో దృష్ట్వా పునశ్చింతాముపాగమత్ ॥ ౩
తస్య చింతయమానస్య ప్రత్యభాత్ కర్మ దుష్కృతం ।
యదనేన కృతం పూర్వం అజ్ఞానాచ్ఛబ్దవేధినా ॥ ౪
అమనాస్తేన శోకేన రామశోకేన చ ప్రభుః ।
ద్వాభ్యామపి మహారాజః శోకాభ్యామన్వతప్యత ॥ ౫
దహ్యమానస్తు శోకాభ్యాం కౌసల్యామాహ భూపతిః ।
వేపమానోఽంజలిం కృత్వా ప్రసాదార్థమవాఙ్ముఖః ॥ ౬
ప్రసాదయే త్వాం కౌసల్యే రచితోఽయం మయాఽంజలిః ।
వత్సలా చానృశంసా చ త్వం హి నిత్యం పరేష్వపి ॥ ౭
భర్తా తు ఖలు నారీణాం గుణవాన్ నిర్గుణో పి వా ।
ధర్మం విమృశమానానాం ప్రత్యక్షం దేవి దైవతం ॥ ౮
సా త్వం ధర్మపరా నిత్యం దృష్టలోకపరావరా ।
నార్హసే విప్రియం వక్తుం దుఃఖితాఽపి సుదుఃఖితం ॥ ౯

తద్వాక్యం కరుణం రాజ్ఞః శ్రుత్వా దీనస్య భాషితం ।
కౌసల్యా వ్యసృజద్బాష్పం ప్రణాళీవ నవోదకం ॥ ౧౦
సా మూర్ధ్ని బద్ధ్వా రుదతీ రాజ్ఞః పద్మమివాంజలిం ।
సంభ్రమాదబ్రవీత్త్రస్తా త్వరమాణాక్షరం వచః ॥ ౧౧
ప్రసీద శిరసా యాచే భూమౌ నిపతితాఽస్మి తే ।
యాచితాఽస్మి హతా దేవ హంతవ్యాఽహం న హి త్వయా ॥
నైషా హి సా స్త్రీ భవతి శ్లాఘనీయేన ధీమతా ।
ఉభయోర్లోకయోర్వీర పత్యా యా సంప్రసాద్యతే ॥ ౧౩
జానామి ధర్మం ధర్మజ్ఞ త్వాం జానే సత్యవాదినం ।
పుత్రశోకార్తయా తత్తు మయా కిమపి భాషితం ॥ ౧౪
శోకో నాశయతే ధైర్యం శోకో నాశయతే శ్రుతం ।
శోకో నాశయతే సర్వం నాస్తి శోకసమో రిపుః ॥ ౧౫
శక్య ఆపతితః సోఢుం ప్రహారో రిపుహస్తతః ।
సోఢుమాపతితః శోకః సుసూక్ష్మోఽపి న శక్యతే ॥ ౧౬
ధర్మజ్ఞాః శ్రుతిమంతోఽపి ఛిన్నధర్మార్థసంశయాః ।
యతయో వీర ముహ్యంతి శోకసంమూఢచేతసః ॥ ౧౭
వనవాసాయ రామస్య పంచరాత్రోఽద్య గణ్యతే ।
యః శోకహతహర్షాయాః పంచవర్షోపమో మమ ॥ ౧౮
తం హి చింతయమానాయాః శోకోఽయం హృది వర్ధతే ।
నదీనామివ వేగేన సముద్రసలిలం మహత్ ॥ ౧౯

ఏవం హి కథయంత్యాస్తు కౌసల్యాయాశ్శుభం వచః ।
మందరశ్మిరభూత్సూర్యః రజనీ చాభ్యవర్తత ॥ ౨౦
తథా ప్రసాదితో వాక్యైః దేవ్యా కౌసల్యయా నృపః ।
శోకేన చ సమాక్రాంతః నిద్రాయా వశమేయివాన్ ॥ ౨౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ద్విషష్టితమస్సర్గః

అథ త్రిషష్టితమస్సర్గః.

ప్రతిబుద్ధో ముహూర్తేన శోకోపహతచేతనః ।
అథ రాజా దశరథః స చింతామభ్యపద్యత ॥ ౧
రామలక్ష్మణయోశ్చైవ వివాసాద్వాసవోపమం ।
ఆవివేశోపసర్గస్తం తమస్సూర్యమివాసురం ॥ ౨
సభార్యే నిర్గతే రామే కౌసల్యాం కోసలేశ్వరః ।
వివక్షురసితాపాంగాం స్మృత్వా దుష్కృతమాత్మనః ॥ ౩
స రాజా రజనీం షష్ఠీం రామే ప్రవ్రాజితే వనం ।
అర్ధరాత్రే దశరథః సంస్మరన్ దుష్కృతం కృతం ॥ ౪
స రాజా పుత్రశోకార్తః స్మృత్వా దుష్కృతమాత్మనః ।
కౌసల్యాం పుత్రశోకార్తాం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౫
యదాచరతి కల్యాణి శుభం వా యది వాఽశుభం ।
తదేవ లభతే భద్రే కర్తా కర్మజమాత్మనః ॥ ౬.

గురులాఘవమర్థానాం ఆరంభే కర్మణాం ఫలం ।
దోషం వా యో న జానాతి స బాల ఇతి హోచ్యతే ॥ ౭
కశ్చిదామ్రవణం ఛిత్త్వా పలాశాంశ్చ నిషించతి ।
పుష్పం దృష్ట్వా ఫలే గృధ్నుః స శోచతి ఫలాగమే ॥ ౮
అవిజ్ఞాయ ఫలం యో హి కర్మ త్వేవానుధావతి ।
స శోచేత్ఫలవేళాయాం యథా కింశుకసేచకః ॥ ౯
సోఽహమామ్రవణం ఛిత్త్వా పలాశాంశ్చ న్యషేచయం ।
రామం ఫలాగమే త్యక్త్వా పశ్చాచ్ఛోచామి దుర్మతిః ॥ ౧౦
లబ్ధశబ్దేన కౌసల్యే కుమారేణ ధనుష్మతా ।
కుమారశ్శబ్దవేధీతి మయా పాపమిదం కృతం ॥ ౧౧
తదిదం మేఽనుసంప్రాప్తం దేవి దుఃఖం స్వయంకృతం ।
సంమోహాదిహ బాలేన యథా స్యాద్భక్షితం విషం ॥ ౧౨
యథాఽన్యః పురుషః కశ్చిత్ పలాశైర్మోహితో భవేత్ ।
ఏవం మమాప్యవిజ్ఞాతం శబ్దవేధ్యమయం ఫలం ॥ ౧౩
దేవ్యనూఢా త్వమభవః యువరాజో భవామ్యహం ।
తతః ప్రావృడనుప్రాప్తా మదకామవివర్ధినీ ॥ ౧౪
ఉపాస్య హి రసాన్ భౌమాన్ తప్త్వా చ జగదంశుభిః ।
పరేతాచరితాం భీమాం రవిరావిశతే దిశం ॥ ౧౫
ఉష్ణమంతర్దధే సద్యః స్నిగ్ధా దదృశిరే ఘనాః ।
తతో జహృషిరే సర్వే భేకసారంగబర్హిణః ॥ ౧౬

క్లిన్నపక్షోత్తరాః స్నాతాః కృచ్ఛ్రాదివ పతత్రిణః ।
వృష్టివాతావధూతాగ్రాన్ పాదపానభిపేదిరే ॥ ౧౭
పతితేనాంభసా ఛన్నః పతమానేన చాసకృత్ ।
ఆబభౌ మత్తసారంగః తోయరాశిరివాచలః ॥ ౧౮
పాండుగారుణవర్ణాని స్రోతాంసి విమలాన్యపి ।
సుస్రువుర్గిరిధాతుభ్యః సభస్మాని భుజంగవత్ ॥ ౧౯
ఆకులారుణతోయాని స్రోతాంసి విమలాన్యపి ।
ఉన్మార్గజలవాహీని బభూవుర్జలదాగమే ॥ ౨౦
తస్మిన్నతిసుఖే కాలే ధనుష్మానిషుమాన్ రథీ ।
వ్యాయామకృతసంకల్పః సరయూమన్వగాం నదీం ॥ ౨౧
నిపానే మహిషం రాత్రౌ గజం వాఽభ్యాగతం నదీం ।
అన్యం వా శ్వాపదం కంచిత్ జిఘాంసురజితేంద్రియః ॥ ౨౨
తస్మింస్తత్రాహమేకాంతే రాత్రౌ వివృతకార్ముకః ।
తత్రాహం సంవృతం వన్యం హతవాంస్తీరమాగతం ॥ ౨౩
అన్యం చాపి మృగం హింస్రం శబ్దం శ్రుత్వాఽభ్యుపాగతం ।
అథాంధకారే త్వశ్రౌషం జలే కుంభస్య పూర్యతః ॥ ౨౪
అచక్షుర్విషయే ఘోషం వారణస్యేవ నర్దతః ।
తతోఽహం శరముద్ధృత్య దీప్తమాశీవిషోపమం ॥ ౨౫
శబ్దం ప్రతి గజప్రేప్సుః అభిలక్ష్య త్వపాతయం ।
అముంచం నిశితం బాణం అహమాశీవిషోపమం ॥ ౨౬

తత్ర వాగుపసి వ్యక్తా ప్రాదురాసీద్వనౌకసః ।
హా హేతి పతతస్తోయే బాణాభిహతమర్మణః ॥ ౨౭
తస్మిన్ నిపతితే బాణే వాగభూత్తత్ర మానుషీ ।
కథమస్మద్విధే శస్త్రం నిపతేత్తు తపస్విని ॥ ౨౮
ప్రవివిక్తాం నదీం రాత్రౌ ఉదాహారోఽహమాగతః ।
ఇషుణాఽభిహతః కేన కస్య వా కిం కృతం మయా ॥ ౨౯
ఋషేర్హి న్యస్తదండస్య వనే వన్యేన జీవతః ।
కథం ను శస్త్రేణ వధః మద్విధస్య విధీయతే ॥ 30
జటాభారధరస్యైవ వల్కలాజినవాససః ।
కో వధేన మమార్థీ స్యాత్ కిం వాఽస్యాపకృతం మయా ॥
ఏవం నిష్ఫలమారబ్ధం కేవలానర్థసంహితం ।
న కశ్చిత్సాధు మన్యేత యథైవ గురుతల్పగం ॥ 3౧
నాహం తథాఽనుశోచామి జీవితక్షయమాత్మనః ।
మాతరం పితరం చోభౌ అనుశోచామి మద్వధే ॥ 33
తదేతన్మిథునం వృద్ధం చిరకాలభృతం మయా ।
మయి పంచత్వమాపన్నే కాం వృత్తిం వర్తయిష్యతి ॥ 38
వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ అహం చైకేషుణా హతః ।
కేన స్మ నిహతాస్సర్వే సుబాలేనాకృతాత్మనా ॥ 3౫
తాం గిరం కరుణాం శ్రుత్వా మమధర్మానుకాంక్షిణః ।
కరాభ్యాం సశరం చాపం వ్యథితస్యాపతద్భువి ॥ 3౬

తస్యాహం కరుణం శ్రుత్వా నిశి లాలపతో బహు ।
సంభ్రాంతశ్శోకవేగేన భృశమాసం విచేతనః ॥ ౩౭
తం దేశమహమాగమ్య దీనసత్త్వస్సుదుర్మనాః ।
అపశ్యమిషుణా తీరే సరయ్వాస్తాపసం హతం ॥ ౩౮
అవకీర్ణజటాభారం ప్రవిద్ధకలశోదకం ।
పాంసుశోణితదిగ్ధాంగం శయానం శల్యపీడితం ॥ ౩౯
స మాముద్వీక్ష్య నేత్రాభ్యాం త్రస్తమస్వస్థచేతసం ।
ఇత్యువాచ తతః క్రూరం దిధక్షున్నివ తేజసా ॥ ౪౦
కిం తవాపకృతం రాజన్ వనే నివసతా మయా ।
జిహీర్షురంభో గుర్వర్థం యదహం తాడితస్త్వయా ॥ ౪౧
ఏకేన ఖలు బాణేన మర్మణ్యభిహతే మయి ।
ద్వావంధౌ నిహతౌ వృద్ధౌ మాతా జనయితా చ మే ॥ ౪౨
తౌ కథం దుర్బలావంధౌ మత్ప్రతీక్షౌ పిపాసితౌ ।
చిరమాశాకృతాం తృష్ణాం కష్టాం సంధారయిష్యతః ॥ ౪౩
న నూనం తపసో వాఽస్తి ఫలయోగశ్శ్రుతస్య వా ।
పితా యన్మాం న జానాతి శయానం పతితం భువి ॥ ౪౪
జానన్నపి చ కిం కుర్యాత్ అశక్తిరపరిక్రమః ।
భిద్యమానమివాశక్తః త్రాతుమన్యో నగో నగం ॥ ౪౫
పితుస్త్వమేవ మే గత్వా శీఘ్రమాచక్ష్వ రాఘవ ।
న త్వామనుదహేత్క్రుద్ధః వనం వహ్నిరివైధితః ॥ ౪౬

ఇయమేకపదీ రాజన్ యతో మే పితురాశ్రమః ।
తం ప్రసాదయ గత్వా త్వం న త్వాం స కుపితశ్శపేత్ ॥ ౪౭
విశల్యం కురు మాం రాజన్ మర్మ మే నిశితశ్శరః ।
రుణద్ధి మృదు సోత్సేధం తీరమంబురయో యథా ॥ ౪౮
సశల్యః క్లిశ్యతే ప్రాణైః విశల్యో వినశిష్యతి ।
ఇతి మామవిశచ్చింతా తస్య శల్యాపకర్షణే ॥ ౪౯
దుఃఖితస్య చ దీనస్య మమ శోకాతురస్య చ ।
లక్షయామాస హృదయే చింతాం మునిసుతస్తదా ॥ ౫౦
తామ్యమానస్స మాం కృచ్ఛ్రాత్ ఉవాచ పరమార్తవత్ ।
సీదమానో వివృత్తాంగః వేష్టమానో గతః క్షయం ॥ ౫౧
సంస్తభ్య శోకం ధైర్యేణ స్థిరచిత్తో భవానఘ ।
బ్రహ్మహత్యాకృతం పాపం హృదయాదపనీయతాం ॥ ౫౨
న ద్విజాతిరహం రాజన్ మాభూత్తే మనసో వ్యథా ।
శూద్రాయామస్మి వైశ్యేన జాతో జనపదాధిప ॥ ౫౩
ఇతీవ వదతః కృచ్ఛ్రాత్ బాణాభిహతమర్మణః ।
విఘూర్ణతో విచేష్టస్య వేపమానస్య భూతలే ॥ ౫౪
తస్య త్వానమ్యమానస్య తం బాణమహముద్ధరం ।
న మాముద్వీక్ష్య సంత్రస్తః జహౌ ప్రాణాంస్తపోధనః ॥ ౫౫

జలార్ద్రగాత్రం తు విలప్య కృచ్ఛ్రాత్
మర్మవ్రణం సంతతముచ్ఛ్వసంతం ।

తతస్సరయ్వాం తమహం శయానం
సమీక్ష్య భద్రేఽస్మి భృశం విషణ్ణః ॥ ౫౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - త్రిషష్టితమస్సర్గః.

అథ చతుష్షష్టితమస్సర్గః.

వధమప్రతిరూపం తు మహర్షేస్తస్య రాఘవః ।
విలపన్నేవ ధర్మాత్మా కౌసల్యాం పునరబ్రవీత్ ॥ ౧
తదజ్ఞానాన్మహత్పాపం కృత్వాఽహం సంకులేంద్రియః ।
ఏకస్త్వచింతయం బుద్ధ్యా కథం ను సుకృతం భవేత్ ॥ ౨
తతస్తం ఘటమాదాయ పూర్ణం పరమవారిణా ।
ఆశ్రమం తమహం ప్రాప్య యథాఖ్యాతపథం గతః ॥ ౩
తత్రాహం దుర్బలావంధౌ వృద్ధావపరిణాయకౌ ।
అపశ్యం తస్య పితరౌ లూనపక్షావివ ద్విజౌ ॥ ౪
తన్నిమిత్తాభిరాసీనౌ కథాభిరపరిక్రమౌ ।
తామాశాం మత్కృతే హీనౌ ఉదాసీనావనాథవత్ ॥ ౫
శోకోపహతచిత్తశ్చ భయసంత్రస్తచేతనః ।
తచ్చాశ్రమపదం గత్వా భూయశ్శోకమహం గతః ॥ ౬
పదశబ్దం తు మే శ్రుత్వా మునిర్వాక్యమభాషత ।
కిం చిరాయసి మే పుత్ర పానీయం క్షిప్రమానయ ॥ ౭

యన్నిమిత్తమిదం తాత సలిలే క్రీడితం త్వయా ।
ఉత్కంఠితా తే మాతేయం ప్రవిశ క్షిప్రమాశ్రమం ॥ ౮
యద్వ్యలీకం కృతం పుత్ర మాత్రా తే యది వా మయా ।
న తన్మనసి కర్తవ్యం త్వయా తాత తపస్వినా ॥ ౯
త్వం గతిస్త్వగతీనాం చ చక్షుస్త్వం హీనచక్షుషాం ।
సమాసక్తాస్త్వయి ప్రాణాః కిం త్వం నో నాభిభాషసె ॥ ౧౦
మునిమవ్యక్తయా వాచా తమహం సజ్జమానయా ।
హీనవ్యంజనయా ప్రేక్ష్య భీతో భీత ఇవాబ్రువం ॥ ౧౧
మనసః కర్మ చేష్టాభిః అభిసంస్తభ్య వాగ్బలం ।
ఆచచక్షే త్వహం తస్మై పుత్రవ్యసనజం భయం ॥ ౧౨
క్షత్రియోఽహం దశరథః నాహం పుత్రో మహాత్మనః ।
సజ్జనావమతం దుఃఖం ఇదం ప్రాప్తం స్వకర్మజం ॥ ౧౩
భగవంశ్చాపహస్తోఽహం సరయూతీరమాగతః ।
జిఘాంసుః శ్వాపదం కంచిత్ నిపానె చాగతం గజం ॥ ౧౪
తత్ర శ్రుతో మయా శబ్దః జలె కుంభస్య పూర్యతః ।
ద్విపోఽయమితి మత్వాఽయం బాణేనాభిహతో మయా ॥ ౧౫
గత్వా నద్యాస్తతస్తీరం అపశ్యమిషుణా హృది ।
వినిర్భిణ్ణం గతప్రాణం శయానం భువి తాపసం ॥ ౧౬
భగవన్ శబ్దమాలక్ష్య మయా గజజిఘాంసునా ।
విసృష్టోఽంభసి నారాచః తతస్తే నిహతస్సుతః ॥ ౧౭

తతస్తస్యైవ వచనాత్ ఉపేత్య పరితప్యతః ।
స మయా సహసా బాణః ఉద్ధృతో మర్మతస్తదా ॥ ౧౮
స చోద్ధృతేన బాణేన తత్రైవ స్వర్గమాస్థితః ।
భవంతౌ పితరౌ శోచన్ అంధావితి విలప్య చ ॥ ౧౯
అజ్ఞానాద్భవతః పుత్రః సహసాఽభిహతో మయా ।
శేషమేవంగతే యత్స్యాత్ తత్ప్రసీదతు మే మునిః ॥ ౨౦
స తచ్ఛ్రుత్వా వచః క్రూరం మయోక్తమఘశంసినా ।
నాశకత్తీవ్రమాయాసం అకర్తుం భగవానృషిః ॥ ౨౧
స బాష్పపూర్ణవదనః నిశ్శ్వసన్ శోకకర్శితః ।
మామువాచ మహాతేజాః కృతాంజలిముపస్థితం ॥ ౨౨
యద్యేతదశుభం కర్మ న త్వం మే కథయేః స్వయం ।
ఫలేన్మూర్ధా స్మ తే రాజన్ సద్యశ్శతసహస్రధా ॥ ౨౩
క్షత్రియేణ వధో రాజన్ వానప్రస్థే విశేషతః ।
జ్ఞానపూర్వం కృతః స్థానాత్ చ్యావయేదపి వజ్రిణం ॥ ౨౪
సప్తధా తు ఫలేన్మూర్ధా మునౌ తపసి తిష్ఠతి ।
జ్ఞానాద్విసృజతశ్శస్త్రం తాదృశే బ్రహ్మవాదిని ॥ ౨౫
అజ్ఞానాద్ధి కృతం యస్మాత్ ఇదం తేనైవ జీవసి ।
అపి హ్యద్య కులం న స్యాత్ ఇక్ష్వాకూణాం కుతో భవాన్ ॥
నయ నౌ నృప తం దేశం ఇతి మాం చాభ్యభాషత ।
అద్య తం ద్రష్టుమిచ్ఛావః పుత్రం పశ్చిమదర్శనం ॥ ౨౭

రుధిరేణావసిక్తాంగం ప్రకీర్ణాజినవాససం ।
శయానం భువి నిస్సంజ్ఞం ధర్మరాజవశం గతం ॥ ౨౮
అథాహమేక స్తం దేశం నీత్వా తౌ భృశదుఃఖితౌ ।
అస్పర్శయమహం పుత్రం తం మునిం సహ భార్యయా ॥ ౨౯
తౌ పుత్రమాత్మనః స్పృష్ట్వా తమాసాద్య తపస్వినౌ ।
నిపేతతుశ్శరీరేఽస్య పితా చాస్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౩౦
నాభివాదయసే మాఽద్య న చ మామభిభాషసే ।
కిం ను శేషే తు భూమౌ త్వం వత్స కిం కుపితో హ్యసి ॥ ౩౧
న త్వహం తే ప్రియః పుత్ర మాతరం పశ్య ధార్మిక ।
కిం ను నాలింగసే పుత్ర సుకుమార వచో వద ॥ ౩౨
కస్య వాఽపరరాత్రేఽహం శ్రోష్యామి హృదయంగమం ।
అధీయానస్య మధురం శాస్త్రం వాఽన్యద్విశేషతః ॥ ౩౩
కో మాం సంధ్యాముపాస్యైవ స్నాత్వా హుతహుతాశనః ।
శ్లాఘయిష్యత్యుపాసీనః పుత్రశోకభయార్దితం ॥ ౩౪
కందమూలఫలం హృత్వా కో మాం ప్రియమివాతిథిం ।
భోజయిష్యత్యకర్మణ్యం అప్రగ్రహమనాయకం ॥ ౩౫
ఇమామంధాం చ వృద్ధాం చ మాతరం తే తపస్వినీం ।
కథం వత్స భరిష్యామి కృపణాం పుత్రగర్ధినీం ॥ ౩౬
తిష్ఠ మాం మాగమః పుత్ర యమస్య సదనం ప్రతి ।
శ్వో మయా సహ గంతాఽసి జనన్యా చ సమేధితః ॥ ౩౭

ఉభావపి చ శోకార్తా అనాధౌ కృపణౌ వనే ।
క్షిప్రమేవ గమిష్యావః త్వయా హీనౌ యమక్షయం ॥ ౩౮
తతో వైవస్వతం దృష్ట్వా తం ప్రవక్ష్యామి భారతీం ।
క్షమతాం ధర్మరాజో మే బిభృయాత్పితరావయం ॥ ౩౯
దాతుమర్హతి ధర్మాత్మా లోకపాలో మహాయశాః ।
ఈదృశస్య మమాక్షయ్యాం ఏకామభయదక్షిణాం ॥ ౪౦
అపాపోఽసి యదా పుత్ర నిహతః పాపకర్మణా ।
తేన సత్యేన గచ్ఛాశు యే లోకాశ్శస్త్రయోధినాం ॥ ౪౧
యాంతి శూరా గతిం యాం చ సంగ్రామేష్వనివర్తినః ।
హతాస్త్వభిముఖాః పుత్ర గతిం తాం పరమాం వ్రజ ॥ ౪౨
యాం గతిం సగరశ్శైబ్యః దిలీపో జనమేజయః ।
నహుషో దుందుమారశ్చ ప్రాప్తాస్తాం గచ్ఛ పుత్రక ॥ ౪౩
యా గతిస్సర్వసాధూనాం స్వాధ్యాయాత్తపసా చ యా ।
యా భూమిదస్యాహితాగ్నేః ఏకపత్నీవ్రతస్య చ ॥ ౪౪
గోసహస్రప్రదాతౄణాం యా యా గురుభృతామపి ।
దేహన్యాసకృతాం యా చ తాం గతిం గచ్ఛ పుత్రక ॥ ౪౫
న హి త్వస్మిన్ కులే జాతః గచ్ఛత్యకుశలాం గతిం ।
స తు యాస్యతి యేన త్వం నిహతో మమ బాంధవః ॥ ౪౬
ఏవం స కృపణం తత్ర పర్యదేవయతాసకృత్ ।
తతోఽస్మై కర్తుముదకం ప్రవృత్తస్సహ భార్యయా ॥ ౪౭

స తు దివ్యేన రూపేణ మునిపుత్రః స్వకర్మభిః ।
స్వర్గమధ్యారుహత్క్షిప్రం శక్రేణ సహ ధర్మవిత్ ॥ ౪౮
ఆబభాషే చ తౌ వృద్ధౌ సహ శక్రేణ తాపసః ।
ఆశ్వాస్య చ ముహూర్తం తు పితరౌ వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౪౯
స్థానమస్మి మహత్ప్రాప్తః భవతోః పరిచారణాత్ ।
భవంతావపి చ క్షిప్రం మమ మూలముపైష్యతః ॥ ౫౦
ఏవముక్త్వా తు దివ్యేన విమానేన వపుష్మతా ।
ఆరురోహ దివం క్షిప్రం మునిపుత్రో జితేంద్రియః ॥ ౫౧
స కృత్వా తూదకం తూర్ణం తాపసస్సహ భార్యయా ।
మామువాచ మహాతేజాః కృతాంజలిముపస్థితం ॥ ౫౨
అద్యైవ జహి మాం రాజన్ మరణే నాస్తి మే వ్యథా ।
యచ్ఛరేణైకపుత్రం మాం త్వమకార్షీరపుత్రకం ॥ ౫౩
త్వయా తు యదవిజ్ఞానాత్ నిహతో మే సుతశ్శుచిః ।
తేన త్వామభిశప్స్యామి సుదుఃఖమతిదారుణం ॥ ౫౪
పుత్రవ్యసనజం దుఃఖం యదేతన్మమ సాంప్రతం ।
ఏవం త్వం పుత్రశోకేన రాజన్ కాలం కరిష్యసి ॥ ౫౫
అజ్ఞానాత్తు హతో యస్మాత్ క్షత్రియేణ త్వయా మునిః ।
తస్మాత్త్వాం నావిశత్యాశు బ్రహ్మహత్యా నరాధిప ॥ ౫౬
త్వామప్యేతాదృశో భావః క్షిప్రమేవ గమిష్యతి ।
జీవితాంతకరో ఘోరో దాతారమివ దక్షిణా ॥ ౫౭

ఏవం శాపం మయి న్యస్య విలప్య కరుణం బహు ।
చితామారోప్య దేహం తన్మిథునం స్వర్గమభ్యయాత్ ॥ ౫౮
తదేతచ్చింతయానేన స్మృతం పాపం మయా స్వయం ।
తదా బాల్యాత్ కృతం దేవి శబ్దవేధ్యనుకర్షిణా ॥ ౫౯
తస్యాయం కర్మణో దేవి విపాకస్సముపస్థితః ।
అపథ్యైస్సహ సంభుక్తే వ్యాధిరన్నరసే యథా ॥ ౬౦
తస్మాన్మామాగతం భద్రే తస్యోదారస్య తద్వచః ।
యదహం పుత్రశోకేన సంత్యక్ష్యామ్యద్య జీవితం ॥ ౬౧
చక్షుర్భ్యాం త్వాం న పశ్యామి కౌసల్యే సాధు మాం స్పృశ ।
ఇత్యుక్త్వా స రుదంస్త్రస్తః భార్యామాహ చ భూమిపః ॥ ౬౨
ఏతన్మే సదృశం దేవి యన్మయా రాఘవే కృతం ।
సదృశం తత్తు తస్యైవ యదనేన కృతం మయి ॥ ౬౩
దుర్వృత్తమపి కః పుత్రం త్యజేద్భువి విచక్షణః ।
కశ్చ ప్రవ్రాజ్యమానో వా నాసూయేత్పితరం సుతః ॥ ౬౪
యది మాం సంస్పృశేద్రామః సకృదద్య లభేత వా ।
యమక్షయమనుప్రాప్తాః ద్రక్ష్యంతి న హి మానవాః ॥ ౬౫
చక్షుషా త్వాం న పశ్యామి స్మృతిర్మమ విలుప్యతే ।
దూతా వైవస్వతస్యైతే కౌసల్యే త్వరయంతి మాం ॥ ౬౬
అతస్తు కిం దుఃఖతరం యదహం జీవితక్షయే ।
న హి పశ్యామి ధర్మజ్ఞం రామం సత్యపరాక్రమం ॥ ౬౭

తస్యాదర్శనజశ్శోకః సుతస్యాప్రతికర్మణః ।
ఉచ్ఛోషయతి మే ప్రాణాన్ వారి స్తోకమివాతపః ॥ ౬౮
న తే మనుష్యా దేవాస్తే యే చారుశుభకుండలం ।
ముఖం ద్రక్ష్యంతి రామస్య వర్షే పంచదశే పునః ॥ ౬౯
పద్మపత్రేక్షణం సుభ్రు సుదంష్ట్రం చారునాసికం ।
ధన్యా ద్రక్ష్యంతి రామస్య తారాధిపనిభం ముఖం ॥ ౭౦
సదృశం శారదస్యేందోః ఫుల్లస్య కమలస్య చ ।
సుగంధి మమ నాథస్య ధన్యా ద్రక్ష్యంతి తన్ముఖం ॥ ౭౧
నివృత్తవనవాసం తం అయోధ్యాం పునరాగతం ।
ద్రక్ష్యంతి సుఖినో రామం శుక్రం మార్గగతం యథా ॥ ౭౨
కౌసల్యే చిత్తమోహేన హృదయం సీదతీవ మే ।
వేదయే న చ సంయుక్తాన్ శబ్దస్పర్శరసానహం ॥ ౭౩
చిత్తనాశాద్విపద్యంతే సర్వాణ్యేవేంద్రియాణి మే ।
క్షీణస్నేహస్య దీపస్య సంసక్తా రశ్మయో యథా ॥ ౭౪
అయమాత్మభవశ్శోకః మామనాథమచేతనం ।
సంసాదయతి వేగేన యథా కూలం నదీరయః ॥ ౭౫
హా రాఘవ మహాబాహో హా మమాయాసనాశన ।
హా పితృప్రియ మే నాథ హాద్య క్వాసి గతస్సుత ॥ ౭౬
హా కౌసల్యే న శిష్యామి హా సుమిత్రే తపస్విని ।
హా నృశంసే మమామిత్రే కైకేయి కులపాంసని ॥ ౭౭

ఇతి రామస్య మాతుశ్చ సుమిత్రాయాశ్చ సన్నిధౌ ।
రాజా దశరథశ్శోచన్ జీవితాంతముపాగమత్ ॥ ౭౫

యదా తు దీనం కథయన్ నరాధిపః
ప్రియస్య పుత్రస్య వివాసనాతురః ।
గతేఽర్ధరాత్రే భృశదుఃఖపీడితః
తదా జహౌ ప్రాణముదారదర్శనః ॥ ౭౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతుష్షష్టితమస్సర్గః.

అథ పంచషష్టితమస్సర్గః.

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతయాం ప్రాతరేవాపరేఽహని ।
వందినః పర్యుపాతిష్ఠన్ తత్ పార్థివనివేశనం ॥ ౧
సూతాః పరమసంస్కారాః మంగళాశ్చోత్తమశ్రుతాః ।
గాయకాః స్తుతిశీలాశ్చ నిగదంతః పృథక్పృథక్ ॥ ౨
రాజానం స్తువతాం తేషాం ఉదాత్తాభిహితాశిషాం ।
ప్రాసాదాభోగవిస్తీర్ణః స్తుతిశబ్దో హ్యావర్తత ॥ ౩
తతస్తు స్తువతాం తేషాం సూతానాం పాణివాదకాః ।
అపదానాన్యుదాహృత్య పాణివాదానవాదయన్ ॥ ౪
తేన శబ్దేన విహగాః ప్రతిబుద్ధా విసస్వనుః ।
శాఖాస్థాః పంజరస్థాశ్చ యే రాజకులగోచరాః ॥ ౫

వ్యాహృతాః పుణ్యశబ్దాశ్చ వీణానాం చాపి నిస్స్వనాః ।
ఆశీర్గేయం చ గాథానాం పూరయామాస వేశ్మ తత్ ॥ ౬
తతశ్శుచిసమాచారాః పర్యుపస్థానకోవిదాః ।
స్త్రీవర్షధరభూయిష్ఠాః ఉపతస్థుర్యథాపురం ॥ ౭
హరిచందనసంపృక్తం ఉదకం కాంచనైర్ఘటైః ।
ఆనిన్యుః స్నానశిక్షాజ్ఞాః యథాకాలం యథావిధి ॥ ౮
మంగళాలంభనీయాని ప్రాశనీయాన్యుపస్కరాన్ ।
ఉపనిన్యుస్తథాఽప్యన్యాః కుమారీబహుళాః స్త్రియః ॥ ౯
సర్వలక్షణసంపన్నం సర్వం విధివదర్చితం ।
సర్వం సుగుణలక్ష్మీవత్ తద్బభూవాభిహారికం ॥ ౧౦
తత్తు సూర్యోదయం యావత్ సర్వం పరిసముత్సుకం ।
తస్థావనుపసంప్రాప్తం కిం స్విదిత్యుపశంకితం ॥ ౧౧
అథ యాః కోసలేంద్రస్య శయనం ప్రత్యనంతరాః ।
తాః స్త్రియస్తు సమాగమ్య భర్తారం ప్రత్యబోధయన్ ॥ ౧౨
తథాఽప్యుచితవృత్తాస్తాః వినయేన నయేన చ ।
న హ్యస్య శయనం స్పృష్ట్వా కించిదప్యుపలేభిరే ॥ ౧౩
తాః స్త్రియః స్వప్నశీలజ్ఞాః చేష్టాసంచలనాదిషు ।
తా వేపథుపరీతాశ్చ రాజ్ఞః ప్రాణేషు శంకితాః ॥ ౧౪
ప్రతిస్రోతస్తృణాగ్రాణాం సదృశం సంచకాశిరే ।
అథ సంవేపమానానాం స్త్రీణాం దృష్ట్వా చ పార్థివం ॥ ౧౫

యత్తదాశంకితం పాపం తస్య జజ్ఞే వినిశ్చయః ।
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకపరాజితే ॥ ౧౬
ప్రసుప్తే న ప్రబుధ్యేతే యథాకాలసమన్వితే ।
నిష్ప్రభా చ వివర్ణా చ సన్నా శోకేన సన్నతా ॥ ౧౭
న వ్యరాజత కౌసల్యా తారేవ తిమిరావృతా ।
కౌసల్యాఽనంతరం రాజ్ఞః సుమిత్రా తదనంతరం ॥ ౧౮
న స్మ విభ్రాజతే దేవీ శోకాశ్రులులితాననా ।
తే చ దృష్ట్వా తథా సుప్తే ఉభే దేవ్యౌ చ తం నృపం ॥ ౧౯
సుప్తమేవోద్గతప్రాణా అంతఃపురమదృశ్యత ।
తతః ప్రచుక్రుశుర్దీనాః సస్వరం తా వరాంగనాః ॥ ౨౦
కరేణవ ఇవారణ్యే స్థానప్రచ్యుతయూథపాః ।
తాసామాక్రందశబ్దేన సహసోద్గతచేతనే ॥ ౨౧
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ త్యక్తనిద్రే బభూవతుః ।
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా చ పార్థివం ॥ ౨౨
హా నాథేతి పరిక్రుశ్య పేతతుర్ధరణీతలే ।
సా కోసలేంద్రదుహితా వేష్టమానా మహీతలే ॥ ౨౩
న బభ్రాజ రజోధ్వస్తా తారేవ గగనాచ్చ్యుతా ।
నృపే శాంతగుణే జాతే కౌసల్యాం పతితాం భువి ॥ ౨౪
ఽపశ్యంస్తాః స్త్రియస్సర్వాః హతాం నాగవధూమివ ।
తతస్సర్వా నరేంద్రస్య కైకేయీప్రముఖాః స్త్రియః ॥ ౨౫

రుదంత్యశ్శోకసంతప్తాః నిపేతుర్గతచేతనాః ।
తాభిస్స బలవాన్ నాదః క్రోశంతీభిరనుద్రుతః ॥ ౨౬
యేన స్థిరీకృతం భూయః తద్గృహం సమనాదయత్ ।
తచ్చ సంత్రస్తసంభ్రాంతం పర్యుత్సుకజనాకులం ॥ ౨౭
సర్వతస్తుములాక్రందం పరితాపార్తబాంధవం ।
సద్యో నిపతితానందం దీనవిక్లబదర్శనం ॥ ౨౮
బభూవ నరదేవస్య సద్మ దిష్టాంతమీయుషః ।
అతీతమాజ్ఞాయ తు పార్థివర్షభం
యశస్వినం సంపరివార్య పత్నయః ।
భృశం రుదంత్యః కరుణం సుదుఃఖితాః
ప్రగృహ్య బాహూ వ్యలపన్ననాథవత్ ॥ ౨౯
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచషష్టితమస్సర్గః.

అథ షట్‌షష్టితమస్సర్గః.

తమగ్నిమివ సంశాంతం అంబుహీనమివార్ణవం ।
హతప్రభమివాదిత్యం స్వర్గస్థం ప్రేక్ష్య పార్థివం ॥ ౧
కౌసల్యా బాష్పపూర్ణాక్షీ వివిధం శోకకర్శితా ।
ఉపగృహ్య శిరో రాజ్ఞః కైకేయీం ప్రత్యభాషత ॥ ౨
సకామా భవ కైకేయి భుఙ్క్ష్వ రాజ్యమకంటకం ।
త్యక్త్వా రాజానమేకాగ్రా నృశంసే దుష్టచారిణి ॥ ౩

విహాయ మాం గతో రామః భర్తా చ స్వర్గతో మమ ।
విపథే సార్థహీనేవ నాహం జీవితుముత్సహే ॥ ౪
భర్తారం తం పరిత్యజ్య కా స్త్రీ దైవతమాత్మనః ।
ఇచ్ఛేజ్జీవితుమన్యత్ర కైకేయ్యాస్త్యక్తధర్మణః ॥ ౫
న లుబ్ధో బుధ్యతే దోషాన్ కింపాకమివ భక్షయన్ ।
కుబ్జానిమిత్తం కైకేయ్యా రాఘవాణాం కులం హతం ॥ ౬
అనియోగే నియుక్తేన రాజ్ఞా రామం వివాసితం ।
సభార్యం జనకః శ్రుత్వా పరితప్స్యత్యహం యథా ॥ ౭
స మామనాథాం విధవాం నాద్య జానాతి ధార్మికః ।
రామః కమలపత్రాక్షః జీవన్ నాశమితో గతః ॥ ౮
విదేహరాజస్య సుతా తథా సీతా తపస్వినీ ।
దుఃఖస్యానుచితా దుఃఖం వనే పర్యుద్విజిష్యతి ॥ ౯
నదతాం భీమఘోషాణాం నిశాను మృగపక్షిణాం ।
నిశమ్య నూనం సంత్రస్తా రాఘవం సంశ్రయిష్యతి ॥ ౧౦
వృద్ధశ్చైవాల్పపుత్రశ్చ వైదేహీమనుచింతయన్ ।
సోఽపి శోకసమావిష్టః నను త్యక్ష్యతి జీవితం ॥ ౧౧
సాఽహమద్యైవ దిష్టాంతం గమిష్యామి పతివ్రతా ।
ఇదం శరీరమాలింగ్య ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనం ॥ ౧౨
తాం తతస్సంపరిష్వజ్య విలపంతీం తపస్వినీం ।
వ్యపనీయ సుదుఃఖార్తాం కౌసల్యాం వ్యావహారికాః ॥ ౧౩

తైలద్రోణ్యామథామాత్యాః సంవేశ్య జగతీపతిం ।
రాజ్ఞస్సర్వాణ్యథాదిష్టాః చక్రుః కర్మాణ్యనంతరం ॥ ౧౪
న తు సంకలనం రాజ్ఞః వినా పుత్రేణ మంత్రిణః ।
సర్వజ్ఞాః కర్తుమీషుస్తే తతో రక్షంతి భూమిపం ॥ ౧౫
తైలద్రోణ్యాం తు సచివైః శాయితం తం నరాధిపం ।
హా మృతోఽయమితి జ్ఞాత్వా స్త్రియస్తాః పర్యదేవయన్ ॥ ౧౬
బాహూనుద్యమ్య కృపణాం నేత్రప్రసవణైర్ముఖైః ।
రుదంత్యశ్శోకసంతప్తాః కృపణం పర్యదేవయన్ ॥ ౧౭
హా మహారాజ రామేణ సతతం ప్రియవాదినా ।
విహీనాస్సత్యసంధేన కిమర్థం విజహాసి నః ॥ ౧౮
కైకేయ్యా దుష్టభావాయాః రాఘవేణ వియోజితాః ।
కథం పతిఘ్న్యా వత్స్యామః సమీపే విధవా వయం ॥ ౧౯
స హి నాథస్సదాఽస్మాకం తవ చ ప్రభురాత్మవాన్ ।
వనం రామో గతః శ్రీమాన్ విహాయ నృపతిః శ్రియం ॥ ౨౦
త్వయా తేన చ వీరేణ వినా వ్యసనమోహితాః ।
కథం వయం నివత్స్యామః కైకేయ్యా చ విదూషితాః ॥ ౨౧
యయా తు రాజా రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ మహాబలః ।
సీతయా సహ సంత్యక్తాః సా కమన్యం న హాస్యతి ॥ ౨౨
తా బాష్పేణ చ సంవీతాః శోకేన విపులేన చ ।
వ్యవేష్టంత నిరానందాః రాఘవస్య వరస్త్రియః ॥ ౨౩

నిశా చంద్రవిహీనేవ స్త్రీవ భర్తృవివర్జితా ।
పురీ నారాజతాయోధ్యా హీనా రాజ్ఞా మహాత్మనా ॥ ౨౪
బాష్పపర్యాకులజనా హాహాభూతకులాంగనా ।
శూన్యచత్వరవేశ్మాంతా న బభ్రాజ యథాపురం ॥ ౨౫

గతే తు శోకాత్ త్రిదివం నరాధిపే
మహీతలస్థాసు నృపాంగనాసు చ ।
నివృత్తచారస్సహసా గతో రవిః
ప్రవృత్తచారా రజనీ హ్యుపస్థితా ॥ ౨౬
ఋతే తు పుత్రాద్దహనం మహీపతేః
న రోచయంతే సుహృదస్సమాగతాః ।
ఇతీవ తస్మిన్ శయనే న్యవేశయన్
విచింత్య రాజానమచింత్యదర్శనం ॥ ౨౭
గతప్రభా ద్యౌరివ భాస్కరం వినా
వ్యపేతనక్షత్రగణేవ శర్వరీ ।
పురీ బభాసే రహితా మహాత్మనా
న చాస్రకంఠాకులమార్గచత్వరా ॥ ౨౮
నరాశ్చ నార్యశ్చ సమేత్య సంఘశః
విగర్హమాణా భరతస్య మాతరం ।
తదా నగర్యాం నరదేవసంక్షయే
బభూవురార్తా న చ శర్మ లేభిరే ॥ ౨౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షట్షష్టితమస్సర్గః.

అథ సప్తషష్టితమస్సర్గః.

ఆక్రందితనిరానందా సాస్రకంఠజనాకులా ।
అయోధ్యాయామవతతా సా వ్యతీయాయ శర్వరీ ॥ ౧
వ్యతీతాయాం తు శర్వర్యాం ఆదిత్యస్యోదయే తతః ।
సమేత్య రాజకర్తారః సభామీయుర్ద్విజాతయః ॥ ౨
మార్కండేయోఽథ మౌద్గల్యః వామదేవశ్చ కాశ్యపః ।
కాత్యాయనో గౌతమశ్చ జాబాలిశ్చ మహాయశాః ॥ ౩
ఏతే ద్విజాస్సహామాత్యైః పృథగ్వాచముదీరయన్ ।
వసిష్ఠమేవాభిముఖాః శ్రేష్ఠం రాజపురోహితం ॥ ౪
అతీతా శర్వరీ దుఃఖం యా నో వర్షశతోపమా ।
అస్మిన్ పంచత్వమాపన్నే పుత్రశోకేన పార్థివే ॥ ౫
స్వర్గతశ్చ మహారాజః రామశ్చారణ్యమాశ్రితః ।
లక్ష్మణశ్చాపి తేజస్వీ రామేణైవ గతస్సహ ॥ ౬
ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ కేకయేషు పరంతపౌ ।
పురే రాజగృహే రమ్యే మాతామహనివేశనే ॥ ౭
ఇక్ష్వాకూణామిహాద్యైవ కశ్చిద్రాజా విధీయతాం ।
అరాజకం హి నో రాష్ట్రం న వినాశమవాప్నుయాత్ ॥ ౮
నారాజకే జనపదే విద్యున్మాలీ మహాస్వనః ।
అభివర్షతి పర్జన్యః మహీం దివ్యేన వారిణా ॥ ౯

నారాజకే జనపదే బీజముష్టిః ప్రకీర్యతే ।
నారాజకే పితుః పుత్రః భార్యా వా వర్తతే వశే ॥ ౧౦
నారాజకే ధనం చాస్తి నాస్తి భార్యాఽప్యరాజకే ।
ఇదమత్యాహితం చాన్యత్ కుతస్సత్యమరాజకే ॥ ౧౧
నారాజకే జనపదే కారయంతి సభాం నరాః ।
ఉద్యానాని చ రమ్యాణి హృష్టాః పుణ్యగృహాణి చ ॥ ౧౨
నారాజకే జనపదే యజ్ఞశీలా ద్విజాతయః ।
సత్రాణ్యన్వాసతే దాంతాః బ్రాహ్మణాస్సంశితవ్రతాః ॥ ౧౩
నారాజకే జనపదే మహాయజ్ఞేషు యజ్వనః ।
బ్రాహ్మణా వసుసంపూర్ణాః విసృజంత్యాప్తదక్షిణాః ॥ ౧౪
నారాజకే జనపదే ప్రభూతనటనర్తకాః ।
ఉత్సవాశ్చ సమాజాశ్చ వర్ధంతే రాష్ట్రవర్ధనాః ॥ ౧౫
నారాజకే జనపదే సిద్ధార్థా వ్యవహారిణః ।
కథాభిరనురజ్యంతే కథాశీలాః కథాప్రియైః ॥ ౧౬
నారాజకే జనపదే ఉద్యానాని సమాగతాః ।
నాయాహ్నే క్రీడితుం యాంతి కుమార్యో హేమభూషితాః ॥ ౧౭
నారాజకే జనపదే వాహనైశ్శీఘ్రగామిభిః ।
నరా నిర్యాంత్యరణ్యాని నారీభిస్సహ కామినః ॥ ౧౮
నారాజకే జనపదే ధనవంతస్సురక్షితాః ।
శేరతే వివృతద్వారాః కృషిగోరక్షజీవినః ॥ ౧౯

నారాజకే జనపదే బద్ధఘంటా విషాణినః ।
అటంతి రాజమార్గేషు కుంజరాష్షష్టిహాయనాః ॥ ౨౦
నారాజకే జనపదే శరాణాం సతతమస్యతాం ।
శ్రూయతే తలనిర్ఘోషః ఇష్వస్త్రాణాముపాసనే ॥ ౨౧
నారాజకే జనపదే వణిజో దూరగామినః ।
గచ్ఛంతి క్షేమమధ్వానం బహుపణ్యసమాచితాః ॥ ౨౨
నారాజకే జనపదే చరత్యేకచరో వశీ ।
భావయన్నాత్మనాఽఽత్మానం యత్ర సాయంగృహో మునిః ॥
నారాజకే జనపదే యోగక్షేమం ప్రవర్తతే ।
న చాప్యరాజకే సేనా శత్రూన్ విషహతే యుధి ॥ ౨౪
నారాజకే జనపదే హృష్టైః పరమవాజిభిః ।
నరాస్సంయాంతి సహసా రథైశ్చ పరిమండితాః ॥ ౨౫
నారాజకే జనపదే నరాశ్శాస్త్రవిశారదాః ।
సంవదంతోఽవతిష్ఠంతే వనేషూపవనేషు చ ॥ ౨౬
నారాజకే జనపదే మాల్యమోదకదక్షిణాః ।
దేవతాభ్యర్చనార్థాయ కల్ప్యంతే నియతైర్జనైః ॥ ౨౭
నారాజకే జనపదే చందనాగరురూషితాః ।
రాజపుత్రా విరాజంతే వసంత ఇవ శాఖినః ॥ ౨౮
యథా హ్యనుదకా నద్యః యథా వాఽప్యతృణం వనం ।
అగోపాలా యథా గావః తథా రాష్ట్రమరాజకం ॥ ౨౯

ధ్వజో రథస్య ప్రజ్ఞానం ధూమో జ్ఞానం విభావసోః ।
తేషాం యో నో ధ్వజో రాజా స దేవత్వమితో గతః ॥ ౩౦
నారాజకే జనపదే స్వకం భవతి కస్యచిత్ ।
మత్స్యా ఇవ నరా నిత్యం భక్షయంతి పరస్పరం ॥ ౩౧
యే హి సంభిన్నమర్యాదాః నాస్తికాశ్ఛిన్నసంశయాః ।
తేఽపి భావాయ కల్పంతే రాజదండనిపీడితాః ॥ ౩౨
యథా దృష్టిశ్శరీరస్య నిత్యమేవ ప్రవర్తతే ।
తథా నరేంద్రో రాష్ట్రస్య ప్రభవస్సత్యధర్మయోః ॥ ౩౩
రాజా సత్యం చ ధర్మశ్చ రాజా కులవతాం కులం ।
రాజా మాతా పితా చైవ రాజా హితకరో నృణాం ॥ ౩౪
యమో వైశ్రవణశ్శక్రః వరుణశ్చ మహాబలః ।
విశేష్యంతే నరేంద్రేణ వృత్తేన మహతా తతః ॥ ౩౫
అహో తమ ఇవేదం స్యాత్ న ప్రజ్ఞాయేత కించన ।
రాజా చేన్న భవేల్లోకే విభజన్ సాధ్వసాధునీ ॥ ౩౬
జీవత్యపి మహారాజే తవైవ వచనం వయం ।
నాతిక్రామామహే సర్వే వేలాం ప్రాప్యేవ సాగరః ॥ ౩౭

స నస్సమీక్ష్య ద్విజవర్య వృత్తం
నృపం వినా రాజ్యమరణ్యభూతం ।
కుమారమిక్ష్వాకుసుతం వదాన్యం
త్వమేవ రాజానమిహాభిషించ ॥ ౩౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – సప్తషష్టితమస్సర్గః.

అథ అష్టషష్టితమస్సర్గః.

తేషాం హి వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ ।
మిత్రామాత్యగణాన్ సర్వాన్ బ్రాహ్మణాంస్తానిదం వచః ॥ ౧
యదసౌ మాతులకులే పురే రాజగృహే సుఖీ ।
భరతో వసతి భ్రాత్రా శత్రుఘ్నేన సమన్వితః ॥ ౨
తచ్ఛీఘ్రం జవనా దూతాః గచ్ఛంతు త్వరితైర్హయైః ।
ఆనేతుం భ్రాతరౌ వీరౌ కిం సమీక్షామహే వయం ॥ ౩
గచ్ఛంత్వితి తతస్సర్వే వసిష్ఠం వాక్యమబ్రువన్ ।
తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౪
ఏహి సిద్ధార్థ విజయ జయంతాశోకనందన ।
శ్రూయతామితికర్తవ్యం సర్వానేవ బ్రవీమి వః ॥ ౫
పురం రాజగృహం గత్వా శీఘ్రం శీఘ్రజవైర్హయైః ।
త్యక్తశోకైరిదం వాచ్యః శాసనాద్భరతో మమ ॥ ౬
పురోహితస్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మంత్రిణః ।
త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్యమాత్యయికం త్వయా ॥ ౭
మా చాస్మై ప్రోషితం రామం మా చాస్మై పితరం మృతం ।
భవంతశ్శంసిషుర్గత్వా రాఘవాణామిమం క్షయం ॥ ౮
కౌశేయాని చ వస్త్రాణి భూషణాని వరాణి చ ।
క్షిప్రమాదాయ రాజ్ఞశ్చ భరతస్య చ గచ్ఛత ॥ ౯

దత్తపథ్యశనా దూతాః జగ్ముస్స్వం స్వం నివేశనం ।
కేకయాంస్తే గమిష్యంతః హయానారుహ్య సమ్మతాన్ ॥ ౧౦
తతః ప్రాస్థానికం కృత్వా కార్యశేషమనంతరం ।
వసిష్ఠేనాభ్యనుజ్ఞాతాః దూతాస్సంత్వరితా యయుః ॥ ౧౧
న్యంతేనాపరతాలస్య ప్రలంబస్యోత్తరం ప్రతి ।
నిషేవమాణాస్తే జగ్ముః నదీం మధ్యేన మాలినీం ॥ ౧౨
తే హస్తినపురే గంగాం తీర్త్వా ప్రత్యఙ్ముఖా యయుః ।
పాంచాలదేశమాసాద్య మధ్యేన కురుజాంగలం ॥ ౧౩
సరాంసి చ సుపూర్ణాని నదీశ్చ విమలోదకాః ।
నిరీక్షమాణాస్తే జగ్ముః దూతాః కార్యవశాద్ద్రుతం ॥ ౧౪
తే ప్రసన్నోదకాం దివ్యాం నానావిహగసేవితాం ।
ఉపాతిజగ్ముర్వేగేన శరదండాం జనాకులాం ॥ ౧౫
నికూలవృక్షమాసాద్య దివ్యం సత్యోపయాచనం ।
అభివాద్యాభివాద్యం తం కులింగాం ప్రావిశన్ పురీం ॥ ౧౬
అభికాళం తతః ప్రాప్య తే బోధిభవనాచ్చ్యుతాః ।
పితృపైతామహీం పుణ్యాం తేరురిక్షుమతీం నదీం ॥ ౧౭
అవేక్ష్యాఞ్జలిపానాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్ ।
యయుర్మధ్యేన బాహ్లీకాన్ సుదామానం చ పర్వతం ॥ ౧౮
విష్ణోః పదం ప్రేక్షమాణాః విపాశాం చాపి శాల్మలీం ।
నదీర్వాపీస్తటాకాని పల్వలాని సరాంసి చ ॥ ౧౯

పశ్యంతో వివిధాంశ్చాపి సింహవ్యాఘ్రమృగద్విపాన్ ।
యయుః పథాఽతిమహతా శాసనం భర్తురీప్సవః ॥ ౨౦
తే శ్రాంతవాహనా దూతాః వికృష్టేన పథా తతః ।
గిరివ్రజం పురవరం శీఘ్రమాసేదురంజసా ॥ ౨౧

భర్తుః ప్రియార్థం కులరక్షణార్థం
భర్తుశ్చ వంశస్య పరిగ్రహార్థం ।
అహేడమానాస్త్వరయా స్మ దూతాః
రాత్ర్యాం తు తే తత్పురమేవ యాతాః ॥ ౨౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - అష్టషష్టితమస్సర్గః.

అథ ఏకోనసప్తతితమస్సర్గః.

యామేవ రాత్రిం తే దూతాః ప్రవిశంతి స్మ తాం పురీం ।
భరతేనాపి తాం రాత్రిం స్వప్నో దృష్టోఽయమప్రియః ॥ ౧
వ్యుష్టామేవ తు తాం రాత్రిం దృష్ట్వా తం స్వప్నమప్రియం ।
పుత్రో రాజాధిరాజస్య సుభృశం పర్యతప్యత ॥ ౨
తప్యమానం సమాజ్ఞాయ వయస్యాః ప్రియవాదినః ।
ఆయాసం హి వినేష్యంతః సభాయాం చక్రిరే కథాః ॥ ౩
వాదయంతి తథా శాంతిం లాసయంత్యపి చాపరే ।
నాటకాన్యపరే ప్రాహుః హాస్యాని వివిధాని చ ॥ ౪

న తైర్మహాత్మా భరతః సఖిభిః ప్రియవాదిభిః ।
గోష్ఠీహాస్యాని కుర్వద్భిః న ప్రాహృష్యత రాఘవః ॥ ౫
తమబ్రవీత్ప్రియసఖో భరతం సఖిభిర్వృతః ।
సుహృద్భిః పర్యుపాసీనః కిం సఖే నానుమోదసే ॥ ౬
ఏవం బ్రువాణం సుహృదం భరతః ప్రత్యువాచ హ ।
శృణు త్వం యన్నిమిత్తం మే దైన్యమేతదుపాగతం ॥ ౭
స్వప్నే పితరమద్రాక్షం మలినం ముక్తమూర్ధజం ।
పతన్తమద్రిశిఖరాత్ కలుషే గోమయహ్రదే ॥ ౮
ప్లవమానశ్చ మే దృష్టః స తస్మిన్ గోమయహ్రదే ।
పిబన్నంజలినా తైలం హసన్నపి ముహుర్ముహుః ॥ ౯
తతస్తిలోదనం భుక్త్వా పునఃపునరధశ్శిరాః ।
తైలేనాభ్యక్తసర్వాంగః తైలమేవావగాహత ॥ ౧౦
స్వప్నేఽపి సాగరం శుష్కం చంద్రం చ పతితం భువి ।
ఉపరుద్ధాం చ జగతీం తమసేవ సమావృతాం ॥ ౧౧
ఔపవాహ్యస్య నాగస్య విషాణం శకలీకృతం ।
సహసా చాపి సంశాంతం జ్వలితం జాతవేదసం ॥ ౧౨
అవతీర్ణాం చ పృథివీం శుష్కాంశ్చ వివిధాన్ ద్రుమాన్ ।
అహం పశ్యామి విధ్వస్తాన్ సధూమాంశ్చాపి పర్వతాన్ ॥ ౧౩
పీఠే కార్ష్ణాయసే చైనం నిషణ్ణం కృష్ణవాససం ।
ప్రహసంతి స్మ రాజానం ప్రమదాః కృష్ణపింగళాః ॥ ౧౪

త్వరమాణశ్చ ధర్మాత్మా రక్తమాల్యానులేపనః ।
రథేన ఖరయుక్తేన ప్రయాతో దక్షిణాముఖః ॥ ౧౫
ప్రహసంతీవ రాజానం ప్రమదా రక్తవాసినీ ।
ప్రకర్షంతీ మయా దృష్టా రాక్షసీ వికృతాననా ॥ ౧౬
ఏవమేతన్మయా దృష్టం ఇమాం రాత్రిం భయావహాం ।
అహం రామోఽథవా రాజా లక్ష్మణో వా మరిష్యతి ॥ ౧౭
నరో యానేన యః స్వప్నే ఖరయుక్తేన యాతి హి ।
అచిరాత్తస్య ధూమాగ్రం చితాయాం సంప్రదృశ్యతే ॥ ౧౮
ఏతన్నిమిత్తం దీనోఽహం తన్న వః ప్రతిపూజయే ।
శుష్యతీవ చ మే కంఠో న స్వస్థమివ మే మనః ॥ ౧౯
న పశ్యామి భయస్థానం భయం చైవోపధారయే ।
భ్రష్టశ్చ స్వరయోగో మే ఛాయా చోపహతా మమ ॥ ౨౦
జుగుప్సన్నివ చాత్మానం న చ పశ్యామి కారణం ।

ఇమాం హి దుస్స్వప్నగతిం నిశామ్య తాం
అనేకరూపామవితర్కితాం పురా ।
భయం మహత్తద్ధృదయాన్న యాతి మే
విచింత్య రాజానమచింత్యదర్శనం ॥ ౨౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకోనసప్తతితమస్సర్గః.

అథ సప్తతితమస్సర్గః.

భరతే బ్రువతి స్వప్నం దూతాస్తే క్లాంతవాహనాః ।
ప్రవిశ్యాసహ్యపరిఘం రమ్యం రాజగృహం పురం ॥ ౧
సమాగమ్య తు రాజ్ఞా చ రాజపుత్రేణ చార్చితాః ।
రాజ్ఞః పాదౌ గృహీత్వా తు తమూచుర్భరతం వచః ॥ ౨
పురోహితస్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మంత్రిణః ।
త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్యమాత్యయికం త్వయా ॥ ౩
ఇమాని చ మహార్హాణి వస్త్రాణ్యాభరణాని చ ।
ప్రతిగృహ్య విశాలాక్ష మాతులస్య చ దాపయ ॥ ౪
అత్ర వింశతికోట్యస్తు నృపతేర్మాతులస్య తే ।
దశకోట్యస్తు సంపూర్ణాః తథైవ చ నృపాత్మజ ॥ ౫
ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం స్వనురక్తస్సుహృజ్జనే ।
దూతానువాచ భరతః కామైస్సంప్రతిపూజ్య తాన్ ॥ ౬
కచ్చిత్సుకుశలీ రాజా పితా దశరథో మమ ।
కచ్చిచ్చారోగతా రామే లక్ష్మణే చ మహాత్మని ॥ ౭
ఆర్యా చ ధర్మనిరతా ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ ।
అరోగా చాపి కౌసల్యా మాతా రామస్య ధీమతః ॥ ౮
కచ్చిత్సుమిత్రా ధర్మజ్ఞా జననీ లక్ష్మణస్య యా ।
శత్రుఘ్నస్య చ వీరస్య సాఽరోగా చాపి మధ్యమా ॥ ౯

ఆత్మకామా సదా చండీ క్రోధనా ప్రాజ్ఞమానినీ ।
అరోగా చాపి మే మాతా కైకేయీ కిమువాచ హ ॥ ౧౦
ఏవముక్తాస్తు తే దూతాః భరతేన మహాత్మనా ।
ఊచుస్సప్రశ్రయం వాక్యం ఇదం తం భరతం తదా ॥ ౧౧
కుశలాస్తే నరవ్యాఘ్ర యేషాం కుశలమిచ్ఛసి ।
శ్రీశ్చ త్వాం వృణుతే పద్మా యుజ్యతాం చాపి తే రథః ॥ ౧౨
భరతశ్చాపి తాన్ దూతాన్ ఏవముక్తోఽభ్యభాషత ।
ఆపృచ్ఛేఽహం మహారాజం దూతాస్సంత్వరయంతి మాం ॥ ౧౩
ఏవముక్త్వా తు తాన్ దూతాన్ భరతః పార్థివాత్మజః ।
దూతైస్సంచోదితో వాక్యం మాతామహమువాచ హ ॥ ౧౪
రాజన్ పితుర్గమిష్యామి సకాశం దూతచోదితః ।
పునరప్యహమేష్యామి యదా మే త్వం స్మరిష్యసి ॥ ౧౫
భరతేనైవముక్తస్తు నృపో మాతామహస్తదా ।
తమువాచ శుభం వాక్యం శిరస్యాఘ్రాయ రాఘవం ॥ ౧౬
గచ్ఛ తాతానుజానే త్వాం కైకేయీ సుప్రజాస్త్వయా ।
మాతరం కుశలం బ్రూయాః పితరం చ పరంతప ॥ ౧౭
పురోహితం చ కుశలం యే చాన్యే ద్విజసత్తమాః ।
తౌ చ తాత మహేష్వాసౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ ॥ ౧౮
తస్మై హస్త్యుత్తమాంశ్చిత్రాన్ కంబళానజినాని చ ।
అభిసత్కృత్య కైకేయో భరతాయ ధనం దదౌ ॥ ౧౯

రుక్మనిష్కసహస్రే ద్వే షోడశాశ్వశతాని చ
సత్కృత్య కైకయీపుత్రం కేకయో ధనమాదిశత్ ॥ ౨౦
తథాఽమాత్యానభిప్రేతాన్ విశ్వాస్యాంశ్చ గుణాన్వితాన్ ।
దదావశ్వపతిః క్షిప్రం భరతాయానుయాయినః ॥ ౨౧
ఐరావతానైంద్రశిరాన్ నాగాన్వై ప్రియదర్శనాన్ ।
ఖరాన్ శీఘ్రాన్ సుసంయుక్తాన్ మాతులోఽస్మై ధనం దదౌ ॥
అంతఃపురేఽతిసంవృద్ధాన్ వ్యాఘ్రవీర్యబలాన్వితాన్ ।
దంష్ట్రాయుధాన్మహాకాయాన్ శునశ్చోపాయనం దదౌ ॥ ౨౩
స దత్తం కేకయేంద్రేణ ధనం తన్నాభ్యనందత ।
భరతః కైకయీపుత్రః గమనత్వరయా తదా ॥ ౨౪
బభూవ హ్యస్య హృదయే చింతా సుమహతీ తదా ।
త్వరయా చాపి దూతానాం స్వప్నస్యాపి చ దర్శనాత్ ॥ ౨౫
స స్వవేశ్మాభ్యతిక్రమ్య నరనాగాశ్వసంవృతం ।
ప్రపేదే సుమహచ్ఛ్రీమాన్ రాజమార్గమనుత్తమం ॥ ౨౬
అభ్యతీత్య తతోఽపశ్యత్ అంతఃపురముదారధీః ।
తతస్తద్భరతః శ్రీమాన్ ఆవివేశానివారితః ॥ ౨౭
స మాతామహమాపృచ్ఛ్య మాతులం చ యుధాజితం ।
రథమారుహ్య భరతః శత్రుఘ్నసహితో యయౌ ॥ ౨౮
రథాన్ మండలచక్రాంశ్చ యోజయిత్వా పరశ్శతం ।
ఉష్ట్రగోఽశ్వఖరైర్భృత్యాః భరతం యాంతమన్వయుః ॥ ౨౯

బలేన గుప్తో భరతో మహాత్మా
సహార్యకస్యాత్మసమైరమాత్యైః ।
ఆదాయ శత్రుఘ్నమపేతశత్రుః
గృహాద్యయౌ సిద్ధ ఇవేంద్రలోకాత్ ॥ ౩౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – సప్తతితమస్సర్గః.

అథ ఏకసప్తతితమస్సర్గః.

స ప్రాఙ్ముఖో రాజగృహాత్ అభినిర్యాయ రాఘవః ।
తతస్సుదామాం ద్యుతిమాన్ సంతీర్యావేక్ష్య తాం నదీం ॥ ౧
హ్లాదినీం దూరపారాం చ ప్రత్యక్స్రోతస్తరంగిణీం ।
శతద్రూమతరచ్ఛ్రీమాన్ నదీమిక్ష్వాకునందనః ॥ ౨
ఏలాధానే నదీం తీర్త్వా ప్రాప్య చాపరపర్వటాన్ ।
శిలామాకుర్వతీం తీర్త్వా ఆగ్నేయం శల్యకర్తనం ॥ ౩
సత్యసంధశ్శుచిః శ్రీమాన్ ప్రేక్షమాణశ్శిలావహాం ।
అత్యయాత్స మహాశైలాన్ వనం చైత్రరథం ప్రతి ॥ ౪
సరస్వతీం చ గంగాం చ యుగ్మేన ప్రత్యపద్యత ।
ఉత్తరం వీరమత్స్యానాం భారుండం ప్రావిశద్వనం ॥ ౫
వేగినీం చ కులింగాఖ్యాం హ్లాదినీం పర్వతావృతాం ।
యమునాం ప్రాప్య సంతీర్ణః బలమాశ్వాసయత్తదా ॥ ౬

శీతీకృత్య తు గాత్రాణి క్లాంతానాశ్వాస్య వాజినః ।
తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ ప్రాయాదాదాయ చోదకం ॥ 7
రాజపుత్రో మహారణ్యం అనభీక్ష్ణోపసేవితం ।
భద్రో భద్రేణ యానేన మారుతః ఖమివాత్యయాత్ ॥ 8
భాగీరథీం దుష్ప్రతరాం అంశుధానే మహానదీం ।
ఉపాయాద్రాఘవస్తూర్ణం ప్రాగ్వటే విశ్రుతే పురే ॥ 9
స గంగాం ప్రాగ్వటే తీర్త్వా సమాయాత్ కుటికోష్ఠికాం ।
సబలస్తాం స తీర్త్వాఽథ సమాయాద్ధర్మవర్ధనం ॥ 10
తోరణం దక్షిణార్ధేన జంబూప్రస్థముపాగమత్ ।
వరూథం చ యయౌ రమ్యం గ్రామం దశరథాత్మజః ॥ 11
తత్ర రమ్యే వనే వాసం కృత్వాఽసౌ ప్రాఙ్ముఖో యయౌ ।
ఉద్యానముజ్జిహానాయాః ప్రియకా యత్ర పాదపాః ॥ 12
సాలాంస్తు ప్రియకాన్ ప్రాప్య శీఘ్రానాస్థాయ వాజినః ।
అనుజ్ఞాప్యాథ భరతః వాహినీం త్వరితో యయౌ ॥ 13
వాసం కృత్వా సర్వతీర్థే తీర్త్వా చోత్తానికాం నదీం ।
అన్యా నదీశ్చ వివిధాః పార్వతీయైస్తురంగమైః ॥ 14
హస్తిపృష్ఠకమాసాద్య కుటికామత్యవర్తత ।
తతార చ నరవ్యాఘ్రః లౌహిత్యే స కపీవతీం ॥ 15
ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినతే గోమతీం నదీం ।
కళింగనగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా ॥ 16

భరతః క్షిప్రమాగచ్ఛత్ సుపరిశ్రాంతవాహనః ।
వనం చ సమతీత్యాశు శర్వర్యామరుణోదయే ॥ ౧౭
అయోధ్యాం మనునా రాజ్ఞా నిర్మితాం సందదర్శ హ ।
తాం పురీం పురుషవ్యాఘ్రః సప్తరాత్రోషితః పథి ॥ ౧౮
అయోధ్యామగ్రతో దృష్ట్వా సారథిం వాక్యమబ్రవీత్ ।
ఏషా నాతిప్రతీతా మే పుణ్యోద్యానా యశస్వినీ । ౧౯
అయోధ్యా దృశ్యతే దూరాత్ సారథే పాండుమృత్తికా ।
యజ్వభిర్గుణసంపన్నైః బ్రాహ్మణైర్వేదపారగైః ॥ ౨౦
భూయిష్ఠమృద్ధైరాకీర్ణా రాజర్షిపరిపాలితా ।
అయోధ్యాయాం పురా శబ్దః శ్రూయతే తుములో మహాన్ ॥
సమంతాన్నరనారీణాం తమద్య న శృణోమ్యహం ।
ఉద్యానాని హి సాయాహ్నే క్రీడిత్వోపరతైర్నరైః ॥ ౨౨
సమంతాత్పరిధావద్భిః ప్రకాశంతే మమాన్యథా ।
తాన్యద్యానురుదంతీవ పరిత్యక్తాని కామిభిః ॥ ౨౩
అరణ్యభూతేవ పురీ సారథే ప్రతిభాతి మే ।
న హ్యత్ర యానైర్దృశ్యంతే న గజైర్న చ వాజిభిః ॥ ౨౪
నిర్యాంతో వాఽభియాంతో వా నరముఖ్యా యథాపురం ।
ఉద్యానాని పురా భాంతి మత్తప్రముదితాని చ ॥ ౨౫
జనానాం రతిసంయోగేష్వత్యంతగుణవంతి చ ।
తాన్యేతాన్యద్య పశ్యామి నిరానందాని సర్వశః ॥ ౨౬

ప్రస్తపర్ణైరనుపథం విక్రోశద్భిరివ ద్రుమైః ।
నాద్యాపి శ్రూయతే శబ్దః మత్తానాం మృగపక్షిణాం ॥ ౨౭
సంరక్తాం మధురాం వాణీం కళం వ్యాహరతాం బహు ।
చందనాగరుసంపృక్తః ధూపసమ్మూర్ఛితోఽతులః ॥ ౨౮
ప్రవాతి పవనః శ్రీమాన్ కిం ను నాద్య యథాపురం ।
భేరీమృదంగవీణానాం కోణసంఘట్టితః పునః ॥ ౨౯
కిమద్య శబ్దో విరతః సదా దీనగతిః పురా ।
అనిష్టాని చ పాపాని పశ్యామి వివిధాని చ ॥ ౩౦
నిమిత్తాన్యమనోజ్ఞాని తేన సీదతి మే మనః ।
సర్వథా కుశలం సూత దుర్లభం మమ బంధుషు ॥ ౩౧
తథా హ్యసతి సమ్మోహే హృదయం సీదతీవ మే ।
విషణ్ణః శ్రాంతహృదయః త్రస్తస్సులులితేంద్రియః ॥ ౩౨
భరతః ప్రవివేశాశు పురీమిక్ష్వాకుపాలితాం ।
ద్వారేణ వైజయంతేన ప్రావిశచ్ఛ్రాంతవాహనః ॥ ౩౩
ద్వార్స్థైరుత్థాయ విజయం పృష్టస్తైస్సహితో యయౌ ।
స త్వనేకాగ్రహృదయః ద్వార్స్థం ప్రత్యర్చ్య తం జనం ॥ ౩౪
సూతమశ్వపతేః క్లాంతం అబ్రవీత్తత్ర రాఘవః ।
కిమహం త్వరయాఽఽనీతః కారణేన వినాఽనఘ ॥ ౩౫
అశుభాశంకి హృదయం శీలం చ పతతీవ మే ।
శ్రుతా నో యాదృశాః పూర్వం నృపతీనాం వినాశనే ॥ ౩౬

ఆకారాంస్తానహం సర్వాన్ ఇహ పశ్యామి సారథే ।
సంమార్జనవిహీనాని పరుషాణ్యుపలక్షయే ॥ ౩౭
అసంయతకవాటాని శ్రీవిహీనాని సర్వశః ।
బలికర్మవిహీనాని ధూపసంమోదనేన చ ॥ ౩౮
అనాశితకుటుంబాని ప్రభాహీనజనాని చ ।
అలక్ష్మీకాని పశ్యామి కుటుంబిభవనాన్యహం ॥ ౩౯
అపేతమాల్యశోభాని హ్యసంమృష్టాజిరాణి చ ।
దేవాగారాణి శూన్యాని న చాభాంతి యథాపురం ॥ ౪౦
దేవతార్చాః ప్రవిద్ధాశ్చ యజ్ఞగోష్ఠ్యస్తథావిధాః ।
మాల్యాపణేషు రాజంతే నాద్య పణ్యాని వా తథా ॥ ౪౧
దృశ్యంతే వణిజోఽప్యద్య న యథాపూర్వమత్ర వై ।
ధ్యానసంవిగ్నహృదయాః నష్టవ్యాపారయంత్రితాః ॥ ౪౨
దేవాయతనచైత్యేషు దీనాః పక్షిగణాస్తథా ।
మలినం చాశ్రుపూర్ణాక్షం దీనం ధ్యానపరం కృతం ॥ ౪౩
సస్త్రీపుంసం చ పశ్యామి జనముత్కంఠితం పురే ।
ఇత్యేవముక్త్వా భరతః సూతం తం దీనమానసః ॥ ౪౪
తాన్యనిష్టాన్యయోధ్యాయాం ప్రేక్ష్య రాజగృహం యయౌ ।
తాం శూన్యశృంగాటకవేశ్మరథ్యాం
రజోఽరుణద్వారకవాటయంత్రాం ।

దృష్ట్వా పురీమింద్రపురప్రకాశాం
దుఃఖేన సంపూర్ణతరో బభూవ ॥ ४५
బహూని పశ్యన్ మనసోఽప్రియాణి
యాన్యన్యదా నాస్య పురే బభూవుః ।
అవాక్ఛిరా దీనమనా న హృష్టః
పితుర్మహాత్మా ప్రవివేశ వేశ్మ ॥ ४६

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – ఏకసప్తతితమస్సర్గః.

—:o—

అథ ద్విసప్తతితమస్సర్గః.

అపశ్యంస్తు తతస్తత్ర పితరం పితురాలయే ।
జగామ భరతో ద్రష్టుం మాతరం మాతురాలయే ॥ ౧
అనుప్రాప్తం తు తం దృష్ట్వా కైకేయీ ప్రోషితం సుతం ।
ఉత్పపాత తదా హృష్టా త్యక్త్వా సౌవర్ణమాసనం ॥ ౨
స ప్రవిశ్యైవ ధర్మాత్మా స్వగృహం శ్రీవివర్జితం ।
భరతః ప్రతిజగ్రాహ జనన్యాశ్చరణౌ శుభౌ ॥ ౩
సా తం మూర్ధన్యుపాఘ్రాయ పరిష్వజ్య యశస్వినం ।
అంకే భరతమారోప్య ప్రష్టుం సముపచక్రమే ॥ ४
అద్య తే కతిచిద్రాత్ర్యః చ్యుతస్యార్యకవేశ్మనః ।
అపి నాధ్వశ్రమశ్శీఘ్రం రథేనాపతతస్తవ ॥ ౫

ఆర్యకస్తే సుకుశలీ యుధాజిన్మాతులస్తవ ।
ప్రవాసాచ్చ సుఖం పుత్ర సర్వం మే వక్తుమర్హసి ॥ ౬
ఏవం పృష్టస్తు కైకేయ్యా ప్రియం పార్థివనందనః ।
ఆచష్ట భరతస్సర్వం మాత్రే రాజీవలోచనః ॥ ౭
అద్య మే సప్తమీ రాత్రిః చ్యుతస్యార్యకవేశ్మనః ।
అంబాయాః కుశలీ తాతః యుధాజిన్మాతులశ్చ మే ॥ ౮
యన్మే ధనం చ రత్నం చ దదౌ రాజా పరంతపః ।
పరిశ్రాంతం పథ్యభవత్ తతోఽహం పూర్వమాగతః ॥ ౯
రాజవాక్యహరైర్దూతైః త్వర్యమాణోఽహమాగతః ।
యదహం ప్రష్టుమిచ్ఛామి తదంబా వక్తుమర్హతి ॥ ౧౦
శూన్యోఽయం శయనీయస్తే పర్యంకో హేమభూషితః ।
న చాయమిక్ష్వాకుజనః ప్రహృష్టః ప్రతిభాతి మా ॥ ౧౧
రాజా భవతి భూయిష్ఠం ఇహాంబాయా నివేశనే ।
తమహం నాద్య పశ్యామి ద్రష్టుమిచ్ఛన్నిహాగతః ॥ ౧౨
పితుర్గ్రహీష్యే చరణౌ తం మమాఖ్యాహి పృచ్ఛతః ।
ఆహోస్విదంబ జ్యేష్ఠాయాః కౌసల్యాయా నివేశనే ॥ ౧౩
తం ప్రత్యువాచ కైకేయీ ప్రియవద్ఘోరమప్రియం ।
అజానంతం ప్రజానంతీ రాజ్యలోభేన మోహితా ॥ ౧౪
యా గతిస్సర్వభూతానాం తాం గతిం తే పితా గతః ।
రాజా మహాత్మా తేజస్వీ యాయజూకస్సతాం గతిః ॥ ౧౫

తచ్ఛ్రుత్వా భరతో వాక్యం ధర్మాభిజనవాన్ శుచిః ।
పపాత సహసా భూమౌ పితృశోకబలార్దితః ॥ ౧౬
హా హతోఽస్మీతి కృపణాం దీనాం వాచముదీరయన్ ।
నిపపాత మహాబాహుః బాహూ విక్షిప్య వీర్యవాన్ ॥ ౧౭
తతశ్శోకేన సంవీతః పితుర్మరణదుఃఖితః ।
విలలాప మహాతేజాః భ్రాంతాకులితచేతనః ॥ ౧౮
ఏతత్ సురుచిరం భాతి పితుర్మే శయనం పురా ।
శశినేవామలం రాత్రౌ గగనం తోయదాత్యయే ॥ ౧౯
తదిదం న విభాత్యద్య విహీనం తేన ధీమతా ।
వ్యోమేవ శశినా హీనం అప్పుష్క ఇవ సాగరః ॥ ౨౦
బాష్పముత్సృజ్య కంఠేన స్వార్తః పరమపీడితః ।
ప్రచ్ఛాద్య వదనం శ్రీమత్ వస్త్రేణ జయతాం వరః ॥ ౨౧
తమార్తం దేవసంకాశం సమీక్ష్య పతితం భువి ।
నికృత్తమివ సాలస్య స్కంధం పరశునా వనే ॥ ౨౨
మత్తమాతంగసంకాశం చంద్రార్కసదృశం భువః ।
ఉత్థాపయిత్వా శోకార్తం వచనం చేదమబ్రవీత్ ॥ ౨౩
ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కిం శేషే రాజన్నత్ర మహాయశః ।
త్వద్విధా న హి శోచంతి సంతస్సదసి సమ్మతాః ॥ ౨౪
దానయజ్ఞాధికారా హి శీలశ్రుతివచోనుగా ।
బుద్ధిస్తే బుద్ధిసంపన్న ప్రభేవార్కస్య మందిరే ॥ ౨౫

స రుదిత్వా చిరం కాలం భూమౌ విపరివృత్య చ ।
జననీం ప్రత్యువాచేదం శోకైర్బహుభిరావృతః ॥ ౨౬
అభిషేక్ష్యతి రామం ను రాజా యజ్ఞం ను యక్ష్యతే ।
ఇత్యహం కృతసంకల్పో హృష్టో యాత్రామయాసిషం ॥ ౨౭
తదిదం హ్యన్యథాభూతం వ్యవదీర్ణం మనో మమ ।
పితరం యో న పశ్యామి నిత్యం ప్రియహితే రతం ॥ ౨౮
అంబ కేనాత్యగాద్రాజా వ్యాధినా మయ్యనాగతే ।
ధన్యా రామాదయస్సర్వే యైః పితా సంస్కృతస్స్వయం॥ ౨౯
న నూనం మాం మహారాజః ప్రాప్తం జానాతి కీర్తిమాన్ ।
ఉపజిఘ్రేద్ధి మాం మూర్ధ్ని తాతస్సన్నమ్య సత్వరం ॥ ౩౦
క్వ స పాణిస్సుఖస్పర్శః తాతస్యాక్లిష్టకర్మణః ।
యేన మాం రజసా ధ్వస్తం అభీక్ష్ణం పరిమార్జతి ॥ ౩౧
యో మే భ్రాతా పితా బంధుః యస్య దాసోఽస్మి ధీమతః ।
తస్య మాం శీఘ్రమాఖ్యాహి రామస్యాక్లిష్టకర్మణః ॥ ౩౨
పితా హి భవతి జ్యేష్ఠః ధర్మమార్యస్య జానతః ।
తస్య పాదౌ గ్రహీష్యామి స హీదానీం గతిర్మమ ॥ ౩౩
ధర్మవిద్ధర్మనిత్యశ్చ సత్యసంధో దృఢవ్రతః ।
ఆర్యః కిమబ్రవీద్రాజా పితా మే సత్యవిక్రమః ॥ ౩౪
పశ్చిమం సాధుసందేశం ఇచ్ఛామి శ్రోతుమాత్మనః ।
ఇతి పృష్టా యథాతత్త్వం కైకేయీ వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩౫

రామేతి రాజా విలపన్ హా సీతే లక్ష్మణేతి చ ।
స మహాత్మా పరం లోకం గతో గతిమతాం వరః ॥ ౩౬
ఇమాం తు పశ్చిమాం వాచం వ్యాజహార పితా తవ ।
కాలధర్మపరిక్షిప్తః పాశైరివ మహాగజః ॥ ౩౭
సిద్ధార్థాస్తే నరా రామః ఆగతం సీతయా సహ ।
లక్ష్మణం చ మహాబాహుం ద్రక్ష్యంతి పునరాగతం ॥ ౩౮
తచ్ఛ్రుత్వా విషసాదైవ ద్వితీయాప్రియశంసనాత్ ।
విషణ్ణవదనో భూత్వా భూయః పప్రచ్ఛ మాతరం ॥ ౩౯
క్వ చేదానీం స ధర్మాత్మా కౌసల్యానందవర్ధనః ।
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చ సమం గతః ॥ ౪౦
తథా పృష్టా యథాతత్త్వం ఆఖ్యాతుముపచక్రమే ।
మాతాఽస్య సుమహద్వాక్యం విప్రియం ప్రియశంకయా ॥ ౪౧
స హి రాజసుతః పుత్ర చీరవాసా మహావనం ।
దండకాన్ సహ వైదేహ్యా లక్ష్మణానుచరో గతః ॥ ౪౨
తచ్ఛ్రుత్వా భరతస్త్రస్తః భ్రాతుశ్చారిత్రశంకయా ।
స్వస్య వంశస్య మాహాత్మ్యాత్ ప్రష్టుం సముపచక్రమే ॥ ౪౩
కచ్చిన్న బ్రాహ్మణధనం హృతం రామేణ కస్యచిత్ ।
కచ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాపాపో విహింసితః ॥ ౪౪
కచ్చిన్న పరదారాన్వా రాజపుత్రోఽభిమన్యతే ।
కస్మాత్స దండకారణ్యే భ్రూణహేవ వివాసితః ॥ ౪౫

అథాస్య చపలా మాతా తత్స్వకర్మ యథాతథం ।
తేనైవ స్త్రీస్వభావేన వ్యాహర్తుముపచక్రమే ॥ ౪౬
ఏవముక్తా తు కైకేయీ భరతేన మహాత్మనా ।
ఉవాచ వచనం హృష్టా మూఢా పండితమానినీ ॥ ౪౭
న బ్రాహ్మణధనం కించిత్ హృతం రామేణ కస్యచిత్ ।
కచ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాపాపో విహింసితః ॥ ౪౮
న రామః పరదారాంశ్చ చక్షుర్భ్యామపి పశ్యతి ।
మయా తు పుత్ర శ్రుత్వైవ రామస్యైవాభిషేచనం ॥ ౪౯
యాచితస్తే పితా రాజ్యం రామస్య చ వివాసనం ।
స స్వవృత్తిం సమాస్థాయ పితా తే తత్తథాఽకరోత్ ॥ ౫౦
రామశ్చ సహ సౌమిత్రిః ప్రేషితస్సీతయా సహ ।
తమపశ్యన్ ప్రియం పుత్రం మహీపాలో మహాయశాః ॥ ౫౧
పుత్రశోకపరిద్యూనః పంచత్వముపపేదివాన్ ।
త్వయా త్విదానీం ధర్మజ్ఞ రాజత్వమవలంబ్యతాం ॥ ౫౨
త్వత్కృతే హి మయా సర్వం ఇదమేవంవిధం కృతం ।
మా శోకం మా చ సంతాపం ధైర్యమాశ్రయ పుత్రక ॥ ౫౩
త్వదధీనా హి నగరీ రాజ్యం చైతదనామయం ।

తత్పుత్ర శీఘ్రం విధినా విధిజ్ఞైః
వసిష్ఠముఖ్యైస్సహితో ద్విజేంద్రైః ।

సంకాల్య రాజానమదీనసత్త్వం
ఆత్మానముర్వ్యామభిషేచయస్వ ॥ 25

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – ద్విసప్తతితమస్సర్గః.

అథ త్రిసప్తతితమస్సర్గః

శ్రుత్వా తు పితరం వృత్తం భ్రాతరౌ చ వివాసితౌ ।
భరతో దుఃఖసంతప్తః ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ 1
కిం ను కార్యం హతస్యేహ మమ రాజ్యేన శోచతః ।
విహీనస్యాథ పిత్రా చ భ్రాత్రా పితృసమేన చ ॥ 2
దుఃఖే మే దుఃఖమకరోః వ్రణే క్షారమివాదధాః ।
రాజానం ప్రేతభావస్థం కృత్వా రామం చ తాపసం ॥ 3
కులస్య త్వమభావాయ కాళరాత్రిరివాగతా ।
అంగారముపగూహ్య స్మ పితా మే నావబుద్ధవాన్ ॥ 4
మృత్యుమాపాదితో రాజా త్వయా మే పాపదర్శిని ।
సుఖం పరిహృతం మోహాత్ కులేఽస్మిన్ కులపాంసిని ॥ 5
త్వాం ప్రాప్య హి పితా మేఽద్య సత్యసంధో మహాయశాః ।
తీవ్రదుఃఖాభిసంతప్తః వృత్తో దశరథో నృపః ॥ 6
వినాశితో మహారాజః పితా మే ధర్మవత్సలః ।
కస్మాత్ ప్రవ్రాజితో రామః కస్మాదేవ వనం గతః ॥ 7

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకాభిపీడితే ।
దుష్కరం యది జీవేతాం ప్రాప్య త్వాం జననీం మమ ॥ ౮
నను త్వార్యోపి ధర్మాత్మా త్వయి వృత్తిమనుత్తమాం ।
వర్తతే గురువృత్తిజ్ఞః యథా మాతరి వర్తతే ॥ ౯
తథా జ్యేష్ఠా హి మే మాతా కౌసల్యా దీర్ఘదర్శినీ ।
త్వయి ధర్మం సమాస్థాయ భగిన్యామివ వర్తతే ॥ ౧౦
తస్యాః పుత్రం కృతాత్మానం చీరవల్కలవాససం ।
ప్రస్థాప్య వనవాసాయ కథం పాపే న శోచసి ॥ ౧౧
అపాపదర్శనం శూరం కృతాత్మానం యశస్వినం ।
ప్రవ్రాజ్య చీరవసనం కిం ను పశ్యసి కారణం ॥ ౧౨
లుబ్ధాయా విదితో మన్యే న తేఽహం రాఘవం ప్రతి ।
తథా హ్యనర్థో రాజ్యార్థం త్వయా నీతో మహానయం ॥ ౧౩
అహం హి పురుషవ్యాఘ్రౌ అపశ్యన్ రామలక్ష్మణౌ ।
కేన శక్తిప్రభావేన రాజ్యం రక్షితుముత్సహే ॥ ౧౪
తం హి నిత్యం మహారాజః బలవంతం మహాబలః
అపాశ్రితోఽభూద్ధర్మాత్మా మేరుర్మేరువనం యథా ॥ ౧౫
సోఽహం కథమిమం భారం మహాధుర్యసముద్ధృతం ।
దమ్యో ధురమివాసాద్య వహేయం కేన చౌజసా ॥ ౧౬
అథవా మే భవేచ్ఛక్తిః యోగైర్బుద్ధిబలేన వా ।
సకామాం న కరిష్యామి త్వామహం పుత్రగర్ధినీం ॥ ౧౭

న మే వికాంక్షా జాయేత త్యక్తుం త్వాం పాపనిశ్చయాం ।
యది రామస్య నావేక్షా త్వయి స్యాన్మాతృవత్ సదా ॥ ౧౮
ఉత్పన్నా తు కథం బుద్ధిః తవేయం పాపదర్శిని ।
సాధుచారిత్రవిభ్రష్టే పూర్వేషాం నో విగర్హితా ॥ ౧౯
అస్మిన్ కులే హి పూర్వేషాం జ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే ।
అపరే భ్రాతరస్తస్మిన్ ప్రవర్తంతే సమాహితాః ॥ ౨౦
న హి మన్యే నృశంసే త్వం రాజధర్మమవేక్షసే ।
గతిం వా న విజానాసి రాజవృత్తస్య శాశ్వతీం ॥ ౨౧
సతతం రాజవృత్తే హి జ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే ।
రాజ్ఞామేతత్సమం తత్స్యాత్ ఇక్ష్వాకూణాం విశేషతః ॥ ౨౨
తేషాం ధర్మైకరక్షాణాం కులచారిత్రశోభినాం ।
అద్య చారిత్రశౌండీర్యం త్వాం ప్రాప్య వినివర్తితం ॥ ౨౩
తవాపి సుమహాభాగాః జనేంద్రాః కులపూర్వగాః ।
బుద్ధేర్మోహః కథమయం సంభూతస్త్వయి గర్హితః ॥ ౨౪
న తు కామం కరిష్యామి తవాహం పాపనిశ్చయే ।
త్వయా వ్యసనమారబ్ధం జీవితాంతకరం మమ ॥ ౨౫
ఏష త్విదానీమేవాహం అప్రియార్థం తవానఘం ।
నివర్తయిష్యామి వనాత్ భ్రాతరం స్వజనప్రియం ॥ ౨౬
నివర్తయిత్వా రామం చ తస్యాహం దీప్తతేజసః ।
దాసభూతో భవిష్యామి సుస్థితేనాంతరాత్మనా ॥ ౨౭

ఇత్యేవముక్త్వా భరతో మహాత్మా
ప్రియేతరైర్వాక్యగణైస్తుదంస్తాం ।
శోకాతురశ్చాపి ననాద భూయః
సింహో యథా పర్వతగహ్వరస్థః ॥ ౨౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - త్రిసప్తతితమస్సర్గః.

అథ చతుస్సప్తతితమస్సర్గః.

తాం తథా గర్హయిత్వా తు మాతరం భరతస్తదా ।
రోషేణ మహతాఽఽవిష్టః పునరేవాబ్రవీద్వచః ॥ ౧
రాజ్యాద్భ్రంశస్వ కైకేయి నృశంసే దుష్టచారిణి ।
పరిత్యక్తా చ ధర్మేణ మా మృతం రుదతీ భవ ॥ ౨
కిం ను తేఽదూషయద్రాజా రామో వా భృశధార్మికః ।
యయోర్మృత్యుర్వివాసశ్చ త్వత్కృతే తుల్యమాగతౌ ॥ ౩
భ్రూణహత్యామసి ప్రాప్తా కులస్యాస్య వినాశనాత్ ।
కైకేయి నరకం గచ్ఛ మా చ భర్తుస్సలోకతాం ॥ ౪
యత్త్వయా హీదృశం పాపం కృతం ఘోరేణ కర్మణా ।
సర్వలోకప్రియం హిత్వా మమాప్యాపాదితం భయం ॥ ౫
త్వత్కృతే మే పితా వృత్తః రామశ్చారణ్యమాశ్రితః ।
అయశో జీవలోకే చ త్వయాఽహం ప్రతిపాదితః ॥ ౬

మాతృరూపే మమామిత్రే నృశంసే రాజ్యకాముకే ।
న తేఽహమభిభాష్యోఽస్మి దుర్వృత్తే పతిఘాతిని ॥ ౭
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్యా మమ మాతరః ।
దుఃఖేన మహతాఽఽవిష్టాః త్వాం ప్రాప్య కులదూషిణీం ॥ ౮
న త్వమశ్వపతేః కన్యా ధర్మరాజస్య ధీమతః ।
రాక్షసీ తత్ర జాతాఽసి కులప్రధ్వంసినీ పితుః ॥ ౯
యత్త్వయా ధార్మికో రామః నిత్యం సత్యపరాయణః ।
వనం ప్రస్థాపితో దుఃఖాత్ పితా చ త్రిదివం గతః ॥ ౧౦
యత్ప్రధానాఽసి తత్పాపం మయి పిత్రా వినాకృతే ।
భ్రాతృభ్యాం చ పరిత్యక్తే సర్వలోకస్య చాప్రియే ॥ ౧౧
కౌసల్యాం ధర్మసంయుక్తాం వియుక్తాం పాపనిశ్చయే ।
కృత్వా కం ప్రాప్స్యసే త్వద్య లోకం నిరయగామిని ॥ ౧౨
కిం నావబుధ్యసే క్రూరే నియతం బంధుసంశ్రయం ।
జ్యేష్ఠం పితృసమం రామం కౌసల్యాయాత్మసంభవం ॥ ౧౩
అంగప్రత్యంగజః పుత్రః హృదయాచ్చాపి జాయతే ।
తస్మాత్ప్రియతమో మాతుః ప్రియత్వాన్న తు బాంధవః ॥౧౪
అన్యదా కిల ధర్మజ్ఞా సురభిస్సురసంమతా ।
వహమానౌ దదర్శోర్వ్యాం పుత్రౌ విగతచేతసౌ ॥ ౧౫
తావర్ధదివసే శ్రాంతౌ దృష్ట్వా పుత్రౌ మహీతలే ।
రురోద పుత్రశోకేన బాష్పపర్యాకులేక్షణా ॥ ౧౬

అధస్తాద్వ్రజతస్తస్యాః సురరాజ్ఞో మహాత్మనః ।
బిందవః పతితా గాత్రే సూక్ష్మాస్సురభిగంధినః ॥ ౧౭
ఇంద్రోఽప్యశ్రునిపాతం తం స్వగాత్రే పుణ్యగంధినం ।
సురభిం మన్యతే దృష్ట్వా భూయసీం తాం సురేశ్వరః ॥ ౧౮
నిరీక్షమాణశ్శక్రస్తాం దదర్శ సురభిం స్థితాం ।
ఆకాశే విష్ఠితాం దీనాం రుదంతీం భృశదుఃఖితాం ॥ ౧౯
తాం దృష్ట్వా శోకసంతప్తాం వజ్రపాణిర్యశస్వినీం ।
ఇంద్రః ప్రాంజలిరుద్విగ్నః సురరాజోఽబ్రవీద్వచః ॥ ౨౦
భయం కచ్చిన్న చాస్మాసు కుతశ్చిద్విద్యతే మహత్ ।
కుతోనిమిత్తశ్శోకస్తే బ్రూహి సర్వహితైషిణి ॥ ౨౧
ఏవముక్తా తు సురభిః సురరాజేన ధీమతా ।
ప్రత్యువాచ తతో ధీరా వాక్యం వాక్యవిశారదం ॥ ౨౨
శాంతం పాపం న వః కించిత్ కుతశ్చిదమరాధిప ।
అహం తు మగ్నా శోచామి స్వపుత్రౌ విషమే స్థితౌ ॥ ౨౩
ఏతౌ దృష్ట్వా కృశౌ దీనౌ సూర్యరశ్మిప్రతాపితౌ ।
అర్ద్యమానా బలీవర్దౌ కర్షకేణ సురాధిప ॥ ౨౪
మమ కాయాత్ ప్రసూతౌ హి దుఃఖితౌ భారపీడితౌ ।
యౌ దృష్ట్వా పరితప్యేఽహం నాస్తి పుత్రసమః ప్రియః ॥ ౨౫
యస్యాః పుత్రసహస్రైస్తు కృత్స్నం వ్యాప్తమిదం జగత్ ।
తాం దృష్ట్వా రుదతీం శక్రః న సుతాన్మన్యతే పరం ॥ ౨౬

సదాఽప్రతిమవృత్తాయాః లోకధారణకామ్యయా ।
శ్రీమత్యా గుణనిత్యాయాః స్వభావపరివేషయా ॥ ౨౮
యస్యాః పుత్రసహస్రాణి సాఽపి శోచతి కామధుక్ ।
కిం పునర్యా వినా రామం కౌసల్యా వర్తయిష్యతి ॥ ౨౯
ఏకపుత్రా చ సాధ్వీ చ వివత్సేయం త్వయా కృతా ।
తస్మాత్త్వం సతతం దుఃఖం ప్రేత్య చేహ చ లప్స్యసె ॥ ౨౯
అహం హ్యపచితిం భ్రాతుః పితుశ్చ సకలామిమాం ।
వర్ధనం యశసశ్చాపి కరిష్యామి న సంశయః ॥ ౩౦
ఆనాయయిత్వా తనయం కౌసల్యాయా మహాబలం ।
స్వయమేవ ప్రవేక్ష్యామి వనం మునినిషేవితం ॥ ౩౧
న హ్యహం పాపసంకల్పే పాపే పాపం త్వయా కృతం ।
శక్తో ధారయితుం పౌరైః అశ్రుకంఠైర్నిరీక్షితః ॥ ౩౨
సా త్వమగ్నిం ప్రవిశ వా స్వయం వా దండకాన్ విశ ।
రజ్జుం బధాన వా కంఠే న హి తేఽన్యత్ పరాయణం ॥ ౩౩
అహమప్యవనిం ప్రాప్తే రామే సత్యపరాక్రమే ।
కృతకృత్యో భవిష్యామి విప్రవాసితకల్మషః ॥ ౩౪
ఇతి నాగ ఇవారణ్యే తోమరాంకుశచోదితః ।
పపాత భువి సంక్రుద్ధః నిశ్శ్వసన్నివ పన్నగః ॥ ౩౫

సంరక్తనేత్రశ్శిథిలాంబరస్తథా
విధూతసర్వాభరణః పరంతపః ।

బభూవ భూమౌ పతితో నృపాత్మజః
శచీపతేః కేతురివోత్సవక్షయే ॥ ౩౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతుస్సప్తతితమస్సర్గః

—౦-౦—

అథ పంచసప్తతితమస్సర్గః

దీర్ఘకాలాత్ సముత్థాయ సంజ్ఞాం లబ్ధ్వా చ వీర్యవాన్ ।
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం దీనాముద్వీక్ష్య మాతరం ॥ ౧
సోఽమాత్యమధ్యే భరతః జననీమభ్యకుత్సయత్ ।
రాజ్యం న కామయే జాతు మంత్రయే నాపి మాతరం ॥ ౨
అభిషేకం న జానామి యోఽభూద్రాజ్ఞా సమీక్షితః ।
విప్రకృష్టే హ్యహం దేశే శత్రుఘ్నసహితోఽవసం ॥ ౩
వనవాసం న జానామి రామస్యాహం మహాత్మనః ।
వివాసనం వా సౌమిత్రేః సీతాయాశ్చ యథాఽభవత్ ॥ ౪
తథైవ క్రోశతస్తస్య భరతస్య మహాత్మనః ।
కౌసల్యా శబ్దమాజ్ఞాయ సుమిత్రామిదమబ్రవీత్ ॥ ౫
ఆగతః క్రూరకార్యాయాః కైకేయ్యా భరతస్సుతః ।
తమహం ద్రష్టుమిచ్ఛామి భరతం దీర్ఘదర్శినం ॥ ౬
ఏవముక్త్వా సుమిత్రాం సా వివర్ణా మలినా కృశా ।
ప్రతస్థే భరతో యత్ర వేపమానా విచేతనా ॥ ౭

స తు రామానుజశ్చాపి శత్రుఘ్నసహితస్తదా ।
ప్రతస్థే భరతో యత్ర కౌసల్యాయా నివేశనం ॥ ౮
తతశ్శత్రుఘ్నభరతౌ కౌసల్యాం ప్రేక్ష్య దుఃఖితౌ ।
పరిష్వజేతాం దుఃఖార్తాం పతితాం నష్టచేతనాం ॥ ౯
రుదంతౌ రుదతీం దుఃఖాత్ సమేత్యార్యాం మనస్వినీం ।
భరతం ప్రత్యువాచేదం కౌసల్యా భృశదుఃఖితా ॥ ౧౦
ఇదం తే రాజ్యకామస్య రాజ్యం ప్రాప్తమకంటకం ।
సంప్రాప్తం బత కైకేయ్యాః శీఘ్రం క్రూరేణ కర్మణా ॥ ౧౧
ప్రస్థాప్య చీరవసనం పుత్రం మే వనవాసినం ।
కైకేయీ కం గుణం తత్ర పశ్యతి క్రూరదర్శినీ ॥ ౧౨
క్షిప్రం మామపి కైకేయీ ప్రస్థాపయితుమర్హతి ।
హిరణ్యనాభో యత్రాస్తే సుతో మే సుమహాయశాః ॥ ౧౩
అథవా స్వయమేవాహం సుమిత్రానుచరా సుఖం ।
అగ్నిహోత్రం పురస్కృత్య ప్రస్థాస్యే యత్ర రాఘవః ॥ ౧౪
కామం వా స్వయమేవాద్య తత్ర మాం నేతుమర్హసి ।
యత్రాసౌ పురుషవ్యాఘ్రః పుత్రో మే తప్యతే తపః ॥ ౧౫
ఇదం హి తవ విస్తీర్ణం ధనధాన్యసమాచితం ।
హస్త్యశ్వరథసంపూర్ణం రాజ్యం నిర్యాతితం తయా ॥ ౧౬
ఇత్యాదిబహుభిర్వాక్యైః క్రూరైస్సంభర్త్సితోఽనఘః ।
వివ్యథే భరతస్తీవ్రం వ్రణే తుద్యేవ సూచినా ॥ ౧౭

పపాత చరణౌ తస్యాః తదా సంభ్రాంతచేతనః ।
విలప్య బహుధాఽసంజ్ఞః లబ్ధసంజ్ఞస్తతః స్థితః ॥ ౧౮
ఏవం విలపమానాం తాం భరతః ప్రాంజలిస్తదా ।
కౌసల్యాం ప్రత్యువాచేదం శోకైర్బహుభిరావృతాం ॥ ౧౯
ఆర్యే కస్మాదజానంతం గర్హసే మామకిల్బిషం ।
విపులాం చ మమ ప్రీతిం స్థిరాం జానాసి రాఘవే ॥ ౨౦
కృతా శాస్త్రానుగా బుద్ధిః మాభూత్తస్య కదాచన ।
సత్యసంధస్సతాం శ్రేష్ఠః యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౨౧
ప్రేష్యం పాపీయసాం యాతు సూర్యం చ ప్రతి మేహతు ।
హంతు పాదేన గాం సుప్తాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౨౨
కారయిత్వా మహత్ కర్మ భర్తా భృత్యమనర్థకం ।
అధర్మో యోఽస్య సోఽస్యాస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥
పరిపాలయమానస్య రాజ్ఞో భూతాని పుత్రవత్ ।
తతస్తం ద్రుహ్యతాం పాపం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౨౪
బలిషడ్భాగముద్ధృత్య నృపస్యారక్షతః ప్రజాః ।
అధర్మో యోఽస్య సోఽస్యాస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥
సంశ్రుత్య చ తపస్విభ్యః సత్రే వై యజ్ఞదక్షిణాం ।
తాం విప్రలపతాం పాపం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౨౬
హస్త్యశ్వరథసంబాధే యుద్ధే శస్త్రసమాకులే ।
మా స్మ కార్షీత్ సతాం ధర్మం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౨౭

ఉపదిష్టం సుసూక్ష్మార్థం శాస్త్రం యత్నేన ధీమతా ।
స నాశయతు దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౨౮
మా చ తం వ్యూఢబాహ్వంసం చంద్రార్కసమతేజసం ।
ద్రాక్షీద్రాజ్యస్థమాసీనం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౨౯
పాయసం కృసరం ఛాగం వృథా సోఽశ్నాతు నిర్ఘృణః ।
గురూంశ్చాప్యవజానాతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౩౦
గాశ్చ స్పృశతు పాదేన గురూన్ పరివదేత్ స్వయం ।
మిత్రే ద్రుహ్యేత సోఽత్యంతం యస్యార్యోఽనుమతే గతః॥౩౧
విశ్వాసాత్ కథితం కించిత్ పరివాదం మిథః క్వచిత్ ।
వివృణోతు స దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౩౨
అకర్తా హ్యకృతజ్ఞశ్చ త్యక్తాత్మా నిరపత్రపః ।
లోకే భవతు విద్వేష్యః యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౩౩
పుత్రదారైశ్చ భృత్యైశ్చ స్వగృహే పరివారితః ।
స ఏకో మృష్టమశ్నాతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౩౪
అప్రాప్య సదృశాన్ దారాన్ అనపత్యః ప్రమీయతాం ।
అనవాప్య క్రియాం ధర్మ్యాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥౩౫
మాఽఽత్మనస్సంతతిం ద్రాక్షీత్ స్వేషు దారేషు దుఃఖితః ।
ఆయుస్సమగ్రమప్రాప్య యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౩౬
రాజస్త్రీబాలవృద్ధానాం వధే యత్పాపముచ్యతే ।
భృత్యత్యాగే చ యత్పాపం తత్పాపం ప్రతిపద్యతాం ॥ ౩౭

లాక్షయా మధుమాంసేన లోహేన చ విషేణ చ ।
సదైవ బిభృయాద్భృత్యాన్ యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౩౮
సంగ్రామే సముపోఢే స్మ శత్రుపక్షభయంకరే ।
పలాయమానో వధ్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౩౯
కపాలపాణిః పృథివీం అటతాం చీరసంవృతః ।
భిక్షమాణో యథోన్మత్తః యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౦
పానే ప్రసక్తో భవతు స్త్రీష్వక్షేషు చ నిత్యశః ।
కామక్రోధాభిభూతస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౧
మా స్మ ధర్మే మనో భూయాత్ అధర్మం స నిషేవతాం ।
అపాత్రవర్షీ భవతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౨
సంచితాన్యస్య విత్తాని వివిధాని సహస్రశః ।
దస్యుభిర్విప్రలుప్యంతాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౩
ఉభే సంధ్యే శయానస్య యత్ పాపం పరికల్ప్యతే ।
తచ్చ పాపం భవేత్తస్య యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౪
యదగ్నిదాయకే పాపం యత్పాపం గురుతల్పగే ।
మిత్రద్రోహే చ యత్పాపం తత్పాపం ప్రతిపద్యతాం ॥ ౪౫
దేవతానాం పితౄణాం చ మాతాపిత్రోస్తథైవ చ ।
మా స్మ కార్షీత్ స శుశ్రూషాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥
సతాం లోకాత్ సతాం కీర్తేః సజ్జుష్టాత్ కర్మణస్తథా ।
భ్రశ్యతు క్షిప్రమద్యైవ యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౭

అపాస్య మాతృశుశ్రూషాం అనర్థే సోఽవతిష్ఠతాం ।
దీర్ఘబాహుర్మహావక్షాః యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౮
బహుపుత్రో దరిద్రశ్చ జ్వరరోగసమన్వితః ।
స భూయాత్ సతతక్లేశీ యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౪౯
ఆశామాశంసమానానాం దీనానామూర్ధ్వచక్షుషాం ।
అర్థినాం వితథాం కుర్యాత్ యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౦
మాయయా రమతాం నిత్యం పరుషః పిశునోఽశుచిః ।
రాజ్ఞో భీతస్త్వధర్మాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౧
ఋతుస్నాతాం సతీం భార్యాం ఋతుకాలానురోధినీం ।
అతివర్తేత దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౨
ధర్మదారాన్ పరిత్యజ్య పరదారాన్నిషేవతాం ।
త్యక్తధర్మరతిర్మూఢః యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౩
విప్రలుప్తప్రజాతస్య దుష్కృతం బ్రాహ్మణస్య యత్ ।
తదేవ ప్రతిపద్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౪
పానీయదూషకే పాపం తథైవ విషదాయకే ।
యత్తదేకస్స లభతాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౫
బ్రాహ్మణాయోద్యతాం పూజాం విహంతు కలుషేంద్రియః ।
బాలవత్సాం చ గాం దోగ్ధు యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౬
తృష్ణార్తం సతి పానీయే విప్రలంభేన యోజయేత్ ।
లభేత తస్య యత్పాపం యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౭

భక్త్వా వివదమానేషు మార్గమాశ్రిత్య పశ్యతః ।
తస్య పాపేన యుజ్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః ॥ ౫౮
విహీనాం పతిపుత్రాభ్యాం కౌసల్యాం పార్థివాత్మజః ।
ఏవమాశ్వాసయన్నేవ దుఃఖార్తో నిపపాత హ ॥ ౫౯
తథా తు శపథైః కష్టైః శపమానమచేతనం ।
భరతం శోకసంతప్తం కౌసల్యా వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౬౦
మమ దుఃఖమిదం పుత్ర భూయస్సముపజాయతే ।
శపథైశ్శపమానో హి ప్రాణానుపరుణత్సి మే ॥ ౬౧
దిష్ట్యా న చలితో ధర్మాత్ ఆత్మా తే సహలక్ష్మణః ।
వత్స సత్యప్రతిజ్ఞో మే సతాం లోకానవాప్స్యసి ॥ ౬౨
ఇత్యుక్త్వా చాంకమానీయ భరతం భ్రాతృవత్సలం ।
పరిష్వజ్య మహాబాహుం రురోద భృశదుఃఖితా ॥ ౬౩
ఏవం విలపమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః ।
మోహాచ్చ శోకసంరోధాత్ బభూవ లుళితం మనః ॥ ౬౪

లాలప్యమానస్య విచేతనస్య
ప్రణష్టబుద్ధేః పతితస్య భూమౌ ।
ముహుర్ముహుర్నిశ్శ్వసతశ్చ ఘర్మం
సా తస్య శోకేన జగామ రాత్రిః ॥ ౬౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచసప్తతితమస్సర్గః.

———o———

అథ షట్సప్తతితమస్సర్గః

తమేవం శోకసంతప్తం భరతం కైకయీసుతం ।
ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠః వసిష్ఠః శ్రేష్ఠవాగృషిః ॥ ౧
అలం శోకేన భద్రం తే రాజపుత్ర మహాయశః ।
ప్రాప్తకాలం నరపతేః కురు సంయానముత్తమం ॥ ౨
వసిష్ఠస్య వచః శ్రుత్వా భరతో ధారణాం గతః ।
ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి కారయామాస ధర్మవిత్ ॥ ౩
ఉద్ధృతం తైలసంరోధాత్ స తు భూమౌ నివేశితం ।
ఆపీతవర్ణవదనం ప్రసుప్తమివ భూపతిం ॥ ౪
సంవేశ్య శయనే చాగ్ర్యే నానారత్నపరిష్కృతే ।
తతో దశరథం పుత్రః విలలాప సుదుఃఖితః ॥ ౫
కిం తే వ్యవసితం రాజన్ ప్రోషితే మయ్యనాగతే ।
వివాస్య రామం ధర్మజ్ఞం లక్ష్మణం చ మహాబలం ॥ ౬
క్వ యాస్యసి మహారాజ హిత్వేమం దుఃఖితం జనం ।
హీనం పురుషసింహేన రామేణాక్లిష్టకర్మణా ॥ ౭
యోగక్షేమం తు తే రాజన్ కోఽస్మిన్ కల్పయితా పురే ।
త్వయి ప్రయాతే స్వస్తాత రామే చ వనమాశ్రితే ॥ ౮
విధవా పృథివీ రాజన్ త్వయా హీనా న రాజతే ।
హీనచంద్రేవ రజనీ నగరీ ప్రతిభాతి మా ॥ ౯

ఏవం విలపమానం తం భరతం దీనమానసం ।
అబ్రవీద్వచనం భూయః వసిష్ఠస్తు మహామునిః ॥ ౧౦
ప్రేతకార్యాణి యాన్యస్య కర్తవ్యాని విశాంపతేః ।
తాన్యవ్యగ్రం మహాబాహో క్రియంతామవిచారితం ॥ ౧౧
తథేతి భరతో వాక్యం వసిష్ఠస్యాభిపూజ్య తత్ ।
ఋత్విక్పురోహితాచార్యాన్ త్వరయామాస సర్వశః ॥ ౧౨
యే త్వగ్నయో నరేంద్రస్య చాగ్న్యగారాద్బహిష్కృతాః ।
ఋత్విగ్భిర్యాజకైశ్చైవ తేఽహ్రియంత యథావిధి ॥ ౧౩
శిబికాయామథారోప్య రాజానం గతచేతసం ।
బాష్పకంఠా విమనసః తమూహుః పరిచారకాః ॥ ౧౪
హిరణ్యం చ సువర్ణం చ వాసాంసి వివిధాని చ ।
ప్రకిరంతో జనా మార్గం నృపతేరగ్రతో యయుః ॥ ౧౫
చందనాగరునిర్యాసాన్ సరళం పద్మకం తథా ।
దేవదారూణి చాహృత్య క్షేపయంతి తథా పరే ॥ ౧౬
గంధానుచ్చావచాంశ్చాన్యాన్ తత్ర గత్వాఽథ భూమిపం ।
తతస్సంవేశయామాసుః చితామధ్యే తమృత్విజః ॥ ౧౭
తథా హుతాశనం దత్వా జేపుస్తస్య తమృత్విజః ।
జగుశ్చ తే యథాశాస్త్రం తత్ర సామాని సామగాః ॥ ౧౮
శిబికాభిశ్చ యానైశ్చ యథార్హం తస్య యోషితః ।
నగరాన్నిర్యయుస్తత్ర వృద్ధైః పరివృతాస్తదా ॥ ౧౯

ప్రసవ్యం చాపి తం చక్రుః ఋత్విజోఽగ్నిచితం నృపం ।
స్త్రియశ్చ శోకసంతప్తాః కౌసల్యాప్రముఖాస్తదా ॥ ౨౦
క్రౌంచీనామివ నారీణాం నినాదస్తత్ర శుశ్రువే ।
ఆర్తానాం కరుణం కాలే క్రోశంతీనాం సహస్రశః ॥ ౨౧
తతో రుదంత్యో వివశాః విలప్య చ పునఃపునః ।
యానేభ్యస్సరయూతీరం అవతేరుర్వరాంగనాః ॥ ౨౨

కృత్వోదకం తే భరతేన సార్ధం
నృపాంగనా మంత్రిపురోహితాశ్చ ।
పురం ప్రవిశ్యాశ్రుపరీతనేత్రాః
భూమౌ దశాహం వ్యనయంత దుఃఖం ॥ ౨౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షట్సప్తతితమస్సర్గః.

అథ సప్తసప్తతితమస్సర్గః.

తతో దశాహేఽతిగతే కృతశౌచో నృపాత్మజః ।
ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధకర్మాణ్యకారయత్ ॥ ౧
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ రత్నం ధనమన్నం చ పుష్కలం ।
వాసాంసి చ మహార్హాణి రత్నాని వివిధాని చ ॥ ౨
బాస్తికం బహుశుక్లం చ గాశ్చాపి శతశస్తదా ।
దాసీం దాసం చ యానం చ వేశ్మాని సుమహాంతి చ ॥ ౩

బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ పుత్రః రాజ్ఞస్తస్యౌర్ధ్వదైహికం ।
తతః ప్రభాతసమయే దివసేఽథ త్రయోదశే ॥ ౪
విలలాప మహాబాహుః భరతశ్శోకమూర్ఛితః ।
శబ్దాపిహితకంఠస్తు శోధనార్థముపాగతః ॥ ౫
చితామూలే పితుర్వాక్యం ఇదమాహ సుదుఃఖితః ।
తాత యస్మిన్నిసృష్టోఽహం త్వయా భ్రాతరి రాఘవే ॥ ౬
తస్మిన్ వనం ప్రవ్రజితే శూన్యే త్యక్తోఽస్మ్యహం త్వయా ।
యస్యా గతిరనాథాయాః పుత్రః ప్రవ్రాజితో వనం ॥ ౭
తామంబాం తాత కౌసల్యాం త్యక్త్వా త్వం క్వ గతో నృప ।
దృష్ట్వా భస్మారుణం తచ్చ దగ్ధాస్థి స్థానమండలం ॥ ౮
పితుశ్శరీరనిర్వాణం నిష్టనన్ విషసాద సః ।
స తు దృష్ట్వా రుదన్ దీనః పపాత ధరణీతలే ॥ ౯
ఉత్థాప్యమానశ్శక్రస్య యంత్రధ్వజ ఇవ చ్యుతః ।
అభిపేతుస్తతస్సర్వే తస్యామాత్యాశ్శుచివ్రతం ॥ ౧౦
అంతకాలే నిపతితం యయాతిమృషయో యథా ।
శత్రుఘ్నశ్చాపి భరతం దృష్ట్వా శోకపరిప్లుతం ॥ ౧౧
విసంజ్ఞో న్యపతద్భూమౌ భూమిపాలమనుస్మరన్ ।
ఉన్మత్త ఇవ నిశ్చేతాః విలలాప సుదుఃఖితః ॥ ౧౨
స్మృత్వా పితుర్గుణాంగాని తాని తాని తదా తదా ।
మంథరాప్రభవస్తీవ్రః కైకేయీగ్రాహసంకులః ॥ ౧౩

వరదానమయోఽక్షోభ్యః మజ్జయచ్ఛోకసాగరః ।
సుకుమారం చ బాలం చ సతతం లాలితం త్వయా ॥ ౧౪
క్వ తాత భరతం హిత్వా విలపంతం గతో భవాన్ ।
నను భోజ్యేషు పానేషు వస్త్రేష్వాభరణేషు చ ॥ ౧౫
ప్రవారయసి నస్సర్వాన్ తన్నః కోఽన్యః కరిష్యతి ।
అవదారణకాలె తు పృథివీ నావదీర్యతే ॥ ౧౬
యా విహీనా త్వయా రాజ్ఞా ధర్మజ్ఞేన మహాత్మనా ।
పితరి స్వర్గమాపన్నె రామె చారణ్యమాశ్రితే ॥ ౧౭
కిం మె జీవితసామర్థ్యం ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనం ।
హీనో భ్రాత్రా చ పిత్రా చ శూన్యామిక్ష్వాకుపాలితాం॥ ౧౮
అయోధ్యాం న ప్రవేక్ష్యామి ప్రవేక్ష్యామి తపోవనం ।
తయోర్విలపితం శ్రుత్వా వ్యసనం చాన్వవేక్ష్య తత్ ॥ ౧౯
భృశమార్తతరా భూయః సర్వ ఏవానుగామినః ।
తతో విషణ్ణౌ విశ్రాంతౌ శత్రుఘ్నభరతావుభౌ ॥ ౨౦
ధరణ్యాం సంవ్యవేష్టేతాం భగ్నశృంగావివర్షభౌ ।
తతః ప్రకృతిమాన్ వైద్యః పితురేషాం పురోహితః ॥ ౨౧
వసిష్ఠో భరతం వాక్యం ఉత్థాప్య తమువాచ హ ।
త్రయోదశోఽయం దివసః పితుర్వృత్తస్య తే విభో ॥ ౨౨
సావశేషాస్థినిచయే కిమిహ త్వం విళంబసే ।
త్రీణి ద్వంద్వాని భూతేషు ప్రవృత్తాన్యవిశేషతః ॥ ౨౩

తేషు చాపరిహార్యేషు నైవం భవితుమర్హసి ।
సుమంత్రశ్చాపి శత్రుఘ్నం ఉత్థాప్యాభిప్రసాద్య చ ॥ ౨౪
శ్రావయామాస తత్త్వజ్ఞః సర్వభూతభవాభవౌ ।
ఉత్థితౌ చ నరవ్యాఘ్రౌ ప్రకాశేతే యశస్వినౌ ॥ ౨౫
వర్షాతపపరిక్లిన్నౌ పృథగింద్రధ్వజావివ ।
అశ్రూణి పరిమృద్నంతౌ రక్తాక్షౌ దీనభాషిణౌ ॥ ౨౬
అమాత్యాస్త్వరయంతి స్మ తనయౌ చాపరాః క్రియాః ।
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-సప్తసప్తతితమస్సర్గః.

అథ అష్టసప్తతితమస్సర్గః.

అథ యాత్రాం సమీహంతం శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః ।
భరతం శోకసంతప్తం ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧
గతిర్యస్సర్వభూతానాం దుఃఖే కిం పునరాత్మనః ।
స రామస్సత్త్వసంపన్నః స్త్రియా ప్రవ్రాజితో వనం ॥ ౨
బలవాన్ వీర్యసంపన్నః లక్ష్మణో నామ యోఽప్యసౌ ।
కిం న మోచయతే రామం కృత్వా స్మ పితృనిగ్రహం ॥ 3
పూర్వమేవ తు నిగ్రాహ్యః సమవేక్ష్య నయానయౌ ।
ఉత్పథం యస్సమారూఢః నార్యా రాజా వశంగతః ॥ ४
ఇతి సంభాషమాణే తు శత్రుఘ్నే లక్ష్మణానుజే ।
ప్రాగ్ద్వారేఽభూత్తదా కుబ్జా సర్వాభరణభూషితా ॥ ౫

లిప్తా చందనసారేణ రాజవస్త్రాణి బిభ్రతీ ।
వివిధం వివిధైస్తైస్తైః భూషణైశ్చ విభూషితా ॥ ౬
మేఖలాదామభిశ్చిత్రైః అన్యైశ్చ శుభభూషణైః ।
బభాసే బహుభిర్బద్ధా రజ్జుబద్ధేవ వానరీ ॥ ౭
తాం సమీక్ష్య తదా ద్వాఃస్థాః సుభృశం పాపకారిణీం ।
గృహీత్వాఽకరుణాం కుబ్జాం శత్రుఘ్నాయ న్యవేదయన్ ॥ ౮
యస్యాః కృతే వనే రామః న్యస్తదేహశ్చ వః పితా ।
సేయం పాపా నృశంసా చ తస్యాః కురు యథామతి ॥ ౯
శత్రుఘ్నశ్చ తదాజ్ఞాయ వచనం భృశదుఃఖితః ।
అంతఃపురచరాన్ సర్వాన్ ఇత్యువాచ ధృతవ్రతః ॥ ౧౦
తీవ్రముత్పాదితం దుఃఖం భ్రాతౄణాం మే తథా పితుః ।
యయా సేయం నృశంసస్య కర్మణః ఫలమశ్నుతాం ॥ ౧౧
ఏవముక్తా తు తేనాశు సఖీజనసమావృతా ।
గృహీతా బలవత్కుబ్జా సా తద్గృహమనాదయత్ ॥ ౧౨
తతస్సుభృశసంతప్తః తస్యాస్సర్వస్సఖీజనః ।
క్రుద్ధమాజ్ఞాయ శత్రుఘ్నం విపలాయత సర్వశః ॥ ౧౩
ఆమంత్రయత కృత్స్నశ్చ తస్యాస్సర్వస్సఖీజనః ।
యథాఽయం సముపక్రాంతః నిశ్శేషాన్నః కరిష్యతి ॥ ౧౪
సానుక్రోశాం వదాన్యాం చ ధర్మజ్ఞాం చ యశస్వినీం ।
కౌసల్యాం శరణం యామః సా హి నోఽస్తు ధ్రువా గతిః ॥ ౧౫

స చ రోషేణ తామ్రాక్షః శత్రుఘ్నశ్శత్రుతాపనః ।
విచకర్ష తదా కుబ్జాం క్రోశంతీం ధరణీతలే ॥ ౧౬
తస్యా హ్యాకృష్యమాణాయాః మంథరాయాస్తతస్తతః ।
చిత్రం బహువిధం భాండం పృథివ్యాం తద్వ్యశీర్యత ॥ ౧౭
తేన భాండేన సంస్తీర్ణం శ్రీమద్రాజనివేశనం ।
అశోభత తదా భూయః శారదం గగనం యథా ॥ ౧౮
స బలీ బలవత్క్రోధాత్ గృహీత్వా పురుషర్షభః ।
కైకేయీమభినిర్భర్త్స్య బభాషే పరుషం వచః ॥ ౧౯
తైర్వాక్యైః పరుషైర్దుఃఖైః కైకేయీ భృశదుఃఖితా ।
శత్రుఘ్నభయసంత్రస్తా పుత్రం శరణమాగతా ॥ ౨౦
తాం ప్రేక్ష్య భరతః క్రుద్ధం శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్ ।
అవధ్యాస్సర్వభూతానాం ప్రమదాః క్షమ్యతామితి ॥ ౨౧
హన్యామహమిమాం పాపాం కైకేయీం దుష్టచారిణీం ।
యది మాం ధార్మికో రామః నాసూయేన్మాతృఘాతకం ॥ ౨౨
ఇమామపి హతాం కుబ్జాం యది జానాతి రాఘవః ।
త్వాం చ మాం చ హి ధర్మాత్మా నాభిభాషిష్యతే ధ్రువం ॥
భరతస్య వచః శ్రుత్వా శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః ।
న్యవర్తత తతో రోషాత్ తాం ముమోచ చ మంథరాం ॥
సా పాదమూలే కైకేయ్యాః మంథరా నిపపాత హ ।
నిశ్వసంతీ సుదుఃఖార్తా కృపణం విలలాప చ ॥ ౨౫

శత్రుఘ్నవిక్షేపవిమూఢసంజ్ఞాం
సమీక్ష్య కుబ్జాం భరతస్య మాతా ।
శనైస్సమాశ్వాసయదార్తరూపాం
క్రౌంచీం విలగ్నామివ వీక్షమాణాం ॥ ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అష్టసప్తతితమస్సర్గః.

అథ ఏకోనాశీతితమస్సర్గః.

తతః ప్రభాతసమయే దివసే చ చతుర్దశే ।
సమేత్య రాజకర్తారః భరతం వాక్యమబ్రువన్ ॥ ౧
గతో దశరథః స్వర్గం యో నో గురుతరో గురుః ।
రామం ప్రవ్రాజ్య వై జ్యేష్ఠం లక్ష్మణం చ మహాబలం ॥ ౨
త్వమద్య భవ నో రాజా రాజపుత్ర మహాయశః ।
సంగత్యా నాపరాధ్నోతి రాజ్యమేతదనాయకం ॥ ౩
ఆభిషేచనికం సర్వం ఇదమాదాయ రాఘవ ।
ప్రతీక్షతే త్వాం స్వజనః శ్రేణయశ్చ నృపాత్మజ ॥ ౪
రాజ్యం గృహాణ భరత పితృపైతామహం ధ్రువం ।
అభిషేచయ చాత్మానం పాహి చాస్మాన్నరర్షభ ॥ ౫
ఆభిషేచనికం భాండం కృత్వా సర్వం ప్రదక్షిణం ।
భరతస్తం జనం సర్వం ప్రత్యువాచ ధృతవ్రతః ॥ ౬

జ్యేష్ఠస్య రాజతా నిత్యం ఉచితా హి కులస్య నః ।
నైవం భవంతో మాం వక్తుం అర్హంతి కుశలా జనాః ॥ ౭

రామః పూర్వో హి నో భ్రాతా భవిష్యతి మహీపతిః ।
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి వర్షాణి నవ పంచ చ ॥ ౮

యుజ్యతాం మహతీ సేనా చతురంగమహాబలా ।
ఆనయిష్యామ్యహం జ్యేష్ఠం భ్రాతరం రాఘవం వనాత్ ॥ ౯

ఆభిషేచనికం చైవ సర్వమేతదుపస్కృతం ।
పురస్కృత్య గమిష్యామి రామహేతోర్వనం ప్రతి ॥ ౧౦

తత్రైవ తం నరవ్యాఘ్రం అభిషిచ్య పురస్కృతం ।
ఆనేష్యామి తు వై రామం హవ్యవాహమివాధ్వరాత్ ॥ ౧౧

న సకామాం కరిష్యామి స్వామిమాం మాతృగంధినీం ।
వనే వత్స్యామ్యహం దుర్గే రామో రాజా భవిష్యతి ॥ ౧౨

క్రియతాం శిల్పిభిః పంథాః సమాని విషమాణి చ ।
రక్షిణశ్చానుసంయాంతు పథి దుర్గవిచారకాః ॥ ౧౩

ఏవం సంభాషమాణం తం రామహేతోర్నృపాత్మజం ।
ప్రత్యువాచ జనస్సర్వః శ్రీమద్వాక్యమనుత్తమం ॥ ౧౪

ఏవం తే భాషమాణస్య పద్మా శ్రీరుపతిష్ఠతాం ।
యస్త్వం జ్యేష్ఠే నృపసుతే పృథివీం దాతుమిచ్ఛసి ॥ ౧౫

అనుత్తమం తద్వచనం నృపాత్మజ-
ప్రభాషితం సంశ్రవణే నిశమ్య చ ।
ప్రహర్షజాస్తం ప్రతి బాష్పబిందవః
నిపేతురార్యాననేత్రసంభవాః ॥ ౧౩

ఊచుస్తే వచనమిదం నిశమ్య హృష్టాః
సామాత్యాస్సపరిషదో వియాతశోకాః ।
పంథానం నరవర భక్తిమాఞ్జనశ్చ
వ్యాదిష్టాస్తవ వచనాచ్చ శిల్పివర్గః ॥ ౧౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకోనాశీతితమస్సర్గః.

శ్రీ

శ్రీరామాయ నమః.

శ్రీమదయోధ్యాకాండే.

అశీతితమస్సర్గః.

అథ భూమిప్రదేశజ్ఞాః సూత్రకర్మవిశారదాః ।
స్వకర్మాభిరతాశ్శూరాః ఖనకా యంత్రకాస్తథా ॥ ౧
కర్మాంతికాః స్థపతయః పురుషా యంత్రకోవిదాః ।
తథా వర్ధకయశ్చైవ మార్గిణో వృక్షతక్షకాః ॥ ౨
కూపకారాస్సుధాకారాః వంశకర్మకృతస్తథా ।
సమర్థా యే చ ద్రష్టారః పురతస్తే ప్రతస్థిరే ॥ ౩
స తు హర్షాత్తముద్దేశం జనౌఘో విపులః ప్రయాన్ ।
అశోభత మహావేగః సముద్ర ఇవ పర్వణి ॥ ౪
తే స్వవారం సమాస్థాయ వర్త్మకర్మణి కోవిదాః ।
కరణైర్వివిధోపేతైః పురస్తాత్సంప్రతస్థిరే ॥ ౫
లతా వల్లీశ్చ గుల్మాంశ్చ స్థాణూనశ్మన ఏవ చ ।
జనాస్తే చక్రిరే మార్గం ఛిందంతో వివిధాన్ ద్రుమాన్ ॥ ౬
అవృక్షేషు చ దేశేషు కేచిద్వృక్షానరోపయన్ ।
కేచిత్కుఠారైష్టంకైశ్చ దాత్రైశ్ఛిందన్ క్వచిత్క్వచిత్ ॥ ౭

అపరే వీరణస్తంబాన్ బలినో బలవత్తరాః ।
విధమంతి స్మ దుర్గాణి స్థలాని చ తతస్తతః ॥ ౮
అపరేఽపూరయన్ కూపాన్ పాంసుభిః శ్వభ్రమాయతం ।
నిమ్నభాగాంస్తతః కేచిత్ సమాంశ్చక్రుస్సమంతతః ॥ ౯
బబంధుర్బంధనీయాంశ్చ క్షోద్యాన్ సంచుక్షుదుస్తదా ।
బిభిదుర్భేదనీయాంశ్చ తాంస్తాన్ దేశాన్నరాస్తదా ॥ ౧౦
అచిరేణైవ కాలేన పరివాహాన్ బహూదకాన్ ।
చక్రుర్బహువిధాకారాన్ సాగరప్రతిమాన్ బహూన్ ॥ ౧౧
నిర్జలేషు చ దేశేషు ఖానయామాసురుత్తమాన్ ।
ఉదపానాన్ బహువిధాన్ వేదికాపరిమండితాన్ ॥ ౧౨
ససుధాకుట్టిమతలః ప్రపుష్పితమహీరుహః ।
మత్తోద్ఘుష్టద్విజగణః పతాకాభిరలంకృతః ॥ ౧౩
చందనోదకసంసిక్తః నానాకుసుమభూషితః ।
బహ్వశోభత సేనాయాః పంథాస్సురపథోపమః ॥ ౧౪
ఆజ్ఞాప్యాథ యథాజ్ఞప్తి యుక్తాస్తేఽధికృతా నరాః ।
రమణీయేషు దేశేషు బహుస్వాదుఫలేషు చ ॥ ౧౫
యో నివేశస్త్వభిప్రేతః భరతస్య మహాత్మనః ।
భూయస్తం శోభయామాసుః భూషాభిర్భూషణోపమం ॥ ౧౬
నక్షత్రేషు ప్రశస్తేషు ముహూర్తేషు చ తద్విదః ।
నివేశాన్ స్థాపయామాసుః భరతస్య మహాత్మనః ॥ ౧౭

బహుపాంసుచయాశ్చాపి పరిఖాపరివారితాః ।
తత్రేంద్రకీలప్రతిమాః ప్రతోలీవరశోభితాః ॥ ౧౮
ప్రాసాదమాలావితతాః సౌధప్రాకారసంవృతాః ।
పతాకాశోభితాస్సర్వే సునిర్మితమహాపథాః ॥ ౧౯
విసర్పద్భిరివాకాశే విటంకాగ్రవిమానకైః ।
సముచ్ఛ్రితైర్నివేశాస్తే బభుశ్శక్రపురోపమాః ॥ ౨౦
జాహ్నవీం తు సమాసాద్య వివిధద్రుమకాననాం ।
శీతలామలపానీయాం మహామీనసమాకులాం ॥ ౨౧

సచంద్రతారాగణమండితం యథా
నభః క్షపాయామమలం విరాజతే ।
నరేంద్రమార్గస్స తథా వ్యరాజత
క్రమేణ రమ్యశ్శుభశిల్పినిర్మితః ॥ ౨౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అశీతితమస్సర్గః.

———o———

అథ ఏకాశీతితమస్సర్గః.

తతో నాందీముఖీం రాత్రిం భరతం సూతమాగధాః ।
తుష్టువుర్వాగ్విశేషజ్ఞాః స్తవైర్మంగళసంహితైః ॥ ౧
సువర్ణకోణాభిహతః ప్రాణదద్యామదుందుభిః ।
దధ్ముశ్శంఖాంశ్చ శతశః నాదాంశ్చోచ్చావచస్వరాన్ ॥ ౨

స తూర్యఘోషస్సుమహాన్ దివమాపూరయన్నివ ।
భరతం శోకసంతప్తం భూయశ్శోకైరరంధ్రయత్ ॥ ౩
తతః ప్రబుద్ధో భరతః తం ఘోషం సంనివర్త్య చ ।
నాహం రాజేతి చాప్యుక్త్వా శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్ ॥ ౪
పశ్య శత్రుఘ్న కైకేయ్యా లోకస్యాపకృతం మహత్ ।
విసృజ్య మయి దుఃఖాని రాజా దశరథో గతః ॥ ౫
తస్యైషా ధర్మరాజస్య ధర్మమూలా మహాత్మనః ।
పరిభ్రమతి రాజశ్రీః నౌరివాకర్ణికా జలే ॥ ౬
యో హి నస్సుమహాన్నాథః సోపి ప్రవ్రాజితో వనం ।
అనయా ధర్మముత్సృజ్య మాత్రా మే రాఘవః స్వయం ॥ ౭
ఇత్యేవం భరతం ప్రేక్ష్య విలపంతం విచేతనం ।
కృపణం రురుదుస్సర్వాః సస్వరం యోషితస్తదా ॥ ౮
తథా తస్మిన్ విలపతి వసిష్ఠో రాజధర్మవిత్ ।
సభామిక్ష్వాకునాథస్య ప్రవివేశ మహాయశాః ॥ ౯
శాతకుంభమయీం రమ్యాం మణిరత్నసమాకులాం ।
సుధర్మామివ ధర్మాత్మా సగణః ప్రత్యపద్యత ॥ ౧౦
స కాంచనమయం పీఠం సుఖాస్తరణసంవృతం ।
అధ్యాస్త సర్వవేదజ్ఞః దూతాననుశశాస చ ॥ ౧౧
బ్రాహ్మణాన్ క్షత్రియాన్ వైశ్యాన్ అమాత్యాన్ గణవల్లభాన్
క్షిప్రమానయతావ్యగ్రాః కృత్యమాత్యయికం హి నః ॥ ౧౨

సరాజభృత్యం శత్రుఘ్నం భరతం చ యశస్వినం ।
యుధాజితం సుమన్త్రం చ యే చ తత్ర హితా జనాః ॥ 13
తతో హలహలాశబ్దః సుమహాన్ సముపద్యత ।
రథైరశ్వైర్గజైశ్చాపి జనానాముపగచ్ఛతాం ॥ 14
తతో భరతమాయాంతం శతక్రతుమివామరాః ।
ప్రత్యనందన్ ప్రకృతయః యథా దశరథం తథా ॥ 15

హ్రద ఇవ తిమినాగసంవృతః
స్తిమితజలో మణిశంఖశర్కరః ।
దశరథసుతశోభితా సభా
సదశరథేవ బభౌ యథాపురా ॥ 16

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకాశీతితమస్సర్గః.

అథ ద్వ్యశీతితమస్సర్గః.

తామార్యగణసంపూర్ణాం భరతః ప్రగ్రహాం సభాం ।
దదర్శ బుద్ధిసంపన్నః పూర్ణచంద్రో నిశామివ ॥ 1
ఆసనాని యథాన్యాయం ఆర్యాణాం విశతాం తదా ।
వస్త్రాంగరాగప్రభయా ద్యోతితా సా సభోత్తమా ॥ 2
సా విద్వజ్జనసంపూర్ణా సభా సురుచిరా తదా ।
అదృశ్యత ఘనాపాయే పూర్ణచంద్రేవ శర్వరీ ॥ 3

రాజ్ఞస్తు ప్రకృతీస్సర్వాః సమగ్రాః ప్రేక్ష్య ధర్మవిత్ ।
ఇదం పురోహితో వాక్యం భరతం మృదు చాబ్రవీత్ ॥ ౪
తాత రాజా దశరథః స్వర్గతో ధర్మమాచరన్ ।
ధనధాన్యవతీం స్ఫీతాం ప్రదాయ పృథివీం తవ ॥ ౫
రామస్తథా సత్యధృతిః సతాం ధర్మమనుస్మరన్ ।
నాజహాత్ పితురాదేశం శశీ జ్యోత్స్నామివోదితః ॥ ౬
పిత్రా భ్రాత్రా చ తే దత్తం రాజ్యం నిహతకంటకం ।
తద్భుంక్ష్వ ముదితామాత్యః క్షిప్రమేవాభిషేచయ ॥ ౭
ఉదీచ్యాశ్చ ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ కేవలాః ।
కోట్యాపరాంతాస్సాముద్రాః రత్నాన్యభిహరంతు తే ॥ ౮
తచ్ఛ్రుత్వా భరతో వాక్యం శోకేనాభిపరిప్లుతః ।
జగామ మనసా రామం ధర్మజ్ఞో ధర్మకాంక్షయా ॥ ౯
సబాష్పకలయా వాచా కలహంసస్వరో యువా ।
విలలాప సభామధ్యే జగర్హే చ పురోహితం ॥ ౧౦
చరితబ్రహ్మచర్యస్య విద్యాస్నాతస్య ధీమతః ।
ధర్మే ప్రయతమానస్య కో రాజ్యం మద్విధో హరేత్ ॥ ౧౧
కథం దశరథాజ్జాతః భవేద్రాజ్యాపహారకః ।
రాజ్యం చాహం చ రామస్య ధర్మం వక్తుమిహార్హసి ॥ ౧౨
జ్యేష్ఠశ్శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మాత్మా దిలీపనహుషోపమః ।
లబ్ధుమర్హతి కాకుత్స్థః రాజ్యం దశరథో యథా ॥ ౧౩

అనార్యజుష్టమస్వర్గ్యం కుర్యాం పాపమహం యది ।
ఇక్ష్వాకూణామహం లోకే భవేయం కులపాంసనః ॥ ౧౪
యద్ధి మాత్రా కృతం పాపం నాహం తదపి రోచయే ।
ఇహస్థో వనదుర్గస్థం నమస్యామి కృతాంజలిః ॥ ౧౫
రామమేవానుగచ్ఛామి రాజా స ద్విపదాం వరః ।
త్రయాణామపి లోకానాం రాజ్యమర్హతి రాఘవః ॥ ౧౬
తద్వాక్యం ధర్మసంయుక్తం శ్రుత్వా సర్వే సభాసదః ।
హర్షాన్ముముచురశ్రూణి రామే నిహితచేతసః ॥ ౧౭
యది త్వార్యం న శక్ష్యామి వినివర్తయితుం వనాత్ ।
వనే తత్రైవ వత్స్యామి యథాఽఽర్యో లక్ష్మణస్తథా ॥ ౧౮
సర్వోపాయం తు వర్తిష్యే వినివర్తయితుం బలాత్ ।
సమక్షమార్యమిశ్రాణాం సాధూనాం గుణవర్తినాం ॥ ౧౯
విష్టికర్మాంతికాస్సర్వే మార్గశోధకరక్షకాః ।
ప్రస్థాపితా మయా పూర్వం యాత్రాఽపి మమ రోచతే ॥ ౨౦
ఏవముక్త్వా తు ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృవత్సలః ।
సమీపస్థమువాచేదం సుమంత్రం మంత్రకోవిదం ॥ ౨౧
తూర్ణముత్థాయ గచ్ఛ త్వం సుమంత్ర మమ శాసనాత్ ।
యాత్రామాజ్ఞాపయ క్షిప్రం బలం చైవ సమానయ ॥ ౨౨
ఏవముక్తస్సుమంత్రస్తు భరతేన మహాత్మనా ।
హృష్టస్తదాఽఽదిశత్ సర్వం యథాసందిష్టమిష్టవత్ ॥ ౨౩

తాః ప్రహృష్టాః ప్రకృతయః బలాధ్యక్షా బలస్య చ ।
శ్రుత్వా యాత్రాం సమాజ్ఞప్తాం రాఘవస్య నివర్తనే ॥ ౨౪
తతో యోధాంగనాస్సర్వాః భర్తౄన్ సర్వాన్ గృహే గృహే।
యాత్రాగమనమాజ్ఞాయ త్వరయంతి స్మ హర్షితాః ॥ ౨౫
తే హయైర్గోరథైశ్శీఘ్రైః స్యందనైశ్చ మహాజవైః ।
సహ యోధైర్బలాధ్యక్షాః బలం సర్వమచోదయన్ ॥ ౨౬
సజ్జం తు తద్బలం దృష్ట్వా భరతో గురుసన్నిధౌ ।
రథం మే త్వరయస్వేతి సుమంత్రం పార్శ్వతోఽబ్రవీత్ ॥ ౨౭
భరతస్య తు తస్యాజ్ఞాం ప్రతిగృహ్య చ హర్షితః ।
రథం గృహీత్వా ప్రయయౌ యుక్తం పరమవాజిభిః ॥ ౨౮

స రాఘవస్సత్యధృతిః ప్రతాపవాన్
బ్రువన్ సుయుక్తం దృఢసత్యవిక్రమః ।
గురుం మహారణ్యగతం యశస్వినం
ప్రసాదయిష్యన్ భరతోఽబ్రవీత్తదా ॥ ౨౯
తూర్ణం సముత్థాయ సుమంత్ర గచ్ఛ
బలస్య యోగాయ బలప్రధానాన్ ।
ఆనేతుమిచ్ఛామి హి తం వనస్థం
ప్రసాద్య రామం జగతో హితాయ ॥ ౩౦
స సూతపుత్రో భరతేన సమ్యక్
ఆజ్ఞాపితస్సంపరిపూర్ణకామః ।

శశాస సర్వాన్ ప్రకృతిప్రధానాన్
బలస్య ముఖ్యాంశ్చ సుహృజ్జనం చ ॥ ౩౧
తతస్సముత్థాయ కులే కులే తే
రాజన్యవైశ్యా వృషలాశ్చ విప్రాః ।
అయూయుజన్నుష్ట్రఖరాన్ రథాంశ్చ
నాగాన్ హయాంశ్చైవ కులప్రసూతాన్ ॥ ౩౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ద్వ్యశీతితమస్సర్గః.

అథ త్ర్యశీతితమస్సర్గః.

తతస్సముత్థితః కాల్యం ఆస్థాయ స్యందనోత్తమం ।
ప్రయయౌ భరతశ్శీఘ్రం రామదర్శనకాంక్షయా ॥ ౧
అగ్రతః ప్రయయుస్తస్య సర్వే మంత్రిపురోధసః ।
అధిరుహ్య హయైర్యుక్తాన్ రథాన్ సూర్యరథోపమాన్ ॥ ౨
నవనాగసహస్రాణి కల్పితాని యథావిధి ।
అన్వయుర్భరతం యాంతం ఇక్ష్వాకుకులనందనం ॥ ౩
షష్టిః రథసహస్రాణి ధన్వినో వివిధాయుధాః ।
అన్వయుర్భరతం యాంతం రాజపుత్రం యశస్వినం ॥ ౪
శతం సహస్రాణ్యశ్వానాం సమారూఢాని రాఘవం ।
అన్వయుర్భరతం యాంతం సత్యసంధం జితేంద్రియం ॥ ౫

కైకేయీ చ సుమిత్రా చ కౌసల్యా చ యశస్వినీ ।
రామానయనసంహృష్టాః యయుర్యానేన భాస్వతా ॥ ౬
ప్రయాతాశ్చార్యసంఘాతాః రామం ద్రష్టుం సలక్ష్మణం ।
తస్యైవ చ కథాశ్చిత్రాః కుర్వాణా హృష్టమానసాః ॥ ౭
మేఘశ్యామం మహాబాహుం స్థిరసత్త్వం దృఢవ్రతం ।
కదా ద్రక్ష్యామహే రామం జగతశ్శోకనాశనం ॥ ౮
దృష్ట ఏవ హి నశ్శోకం అపనేష్యతి రాఘవః ।
తమస్సర్వస్య లోకస్య సముద్యన్నివ భాస్కరః ॥ ౯
ఇత్యేవం కథయంతస్తే సంప్రహృష్టాః కథాశ్శుభాః ।
పరిష్వజానాశ్చాన్యోన్యం యయుర్నాగరికా జనాః ॥ ౧౦
యే చ తత్రాపరే సర్వే సమ్మతా యే చ నైగమాః ।
రామం ప్రతి యయుర్హృష్టాః సర్వాః ప్రకృతయస్తథా ॥ ౧౧
మణికారాశ్చ యే కేచిత్ కుంభకారాశ్చ శోభనాః ।
సూత్రకర్మకృతశ్చైవ యే చ శస్త్రోపజీవినః ॥ ౧౨
మాయూరకాః క్రాకచికాః రోచకా వేధకాస్తథా ।
దంతకారాస్సుధాకారాః తథా గంధోపజీవినః ॥ ౧౩
సువర్ణకారాః ప్రఖ్యాతాః తథా కంబళధావకాః ।
స్నాపకోచ్ఛాదకా వైద్యాః ధూపకాశ్శౌండికాస్తథా ॥ ౧౪
రజకాస్తున్నవాయాశ్చ గ్రామఘోషమహత్తరాః ।
శైలూషాశ్చ సహ స్త్రీభిః యయుః కైవర్తకాస్తథా ॥ ౧౫

సమాహితా వేదవిదః బ్రాహ్మణా వృత్తసమ్మతాః ।
గోరథైర్భరతం యాంతం అనుజగ్ముస్సహస్రశః ॥ ౧౬
సువేషాశ్శుద్ధవసనాః తామ్రమృష్టానులేపనాః ।
సర్వే తే వివిధైర్యానైః శనైర్భరతమన్వయుః ॥ ౧౭
ప్రహృష్టముదితా సేనా సాఽన్వయాత్ కైకయీసుతం ।
భ్రాతురానయనే యాంతం భరతం భ్రాతృవత్సలం ॥ ౧౮
తే గత్వా దూరమధ్వానం రథయానాశ్వకుంజరైః ।
సమాసేదుస్తతో గంగాం శృంగిబేరపురం ప్రతి ॥ ౧౯
యత్ర రామసఖో వీరః గుహో జ్ఞాతిగణైర్వృతః ।
నివసత్యప్రమాదేన దేశం తం పరిపాలయన్ ॥ ౨౦
ఉపేత్య తీరం గంగాయాః చక్రవాకైరలంకృతం ।
వ్యవాతిష్ఠత సా సేనా భరతస్యానుయాయినీ ॥ ౨౧
నిరీక్ష్యానుగతాం సేనాం తాం చ గంగాం శివోదకాం ।
భరతస్సచివాన్ సర్వాన్ అబ్రవీద్వాక్యకోవిదః ॥ ౨౨
నివేశయత మే సైన్యం అభిప్రాయేణ సర్వతః ।
విశ్రాంతాః ప్రతరిష్యామః శ్వ ఇదానీమిమాం నదీం ॥ ౨౩
దాతుం చ తావదిచ్ఛామి స్వర్గతస్య మహీపతేః ।
ఔర్ధ్వదేహనిమిత్తార్థం అవతీర్యోదకం నదీం ॥ ౨౪
తస్యైవం బ్రువతోఽమాత్యాః తథేత్యుక్త్వా సమాహితాః ।
న్యవేశయంస్తాం ఛందేన స్వేన స్వేన పృథక్పృథక్ ॥ ౨౫

నివేశ్య గంగామను తాం మహానదీం
చమూం విధానైః పరిబర్హశోభినీం ।
ఉవాస రామస్య తదా మహాత్మనః
విచింతయానో భరతో నివర్తనం ॥ ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్ర్యశీతితమస్సర్గః.

అథ చతురశీతితమస్సర్గః.

తతో నివిష్టాం ధ్వజినీం గంగామన్వాశ్రితాం నదీం ।
నిషాదరాజో దృష్ట్వైవ జ్ఞాతీన్ సంత్వరితోఽబ్రవీత్ ॥ ౧
మహతీయమితస్సేనా సాగరాభా ప్రదృశ్యతే ।
నాస్యాంతమధిగచ్ఛామి మనసాఽపి విచింతయన్ ॥ ౨
యథా తు ఖలు దుర్బుద్ధిః భరతః స్వయమాగతః ।
స ఏష హి మహాకాయః కోవిదారధ్వజో రథే ॥ ౩
బంధయిష్యతి వా దాశాన్ అథవాఽస్మాన్ వధిష్యతి ।
అథ దాశరథిం రామం పిత్రా రాజ్యాద్వివాసితం ॥ ౪
సంపన్నాం శ్రియమన్విచ్ఛన్ తస్య రాజ్ఞస్సుదుర్లభాం ।
భరతః కైకయీపుత్రః హంతుం సమధిగచ్ఛతి ॥ ౫
భర్తా చైవ సఖా చైవ రామో దాశరథిర్మమ ।
తస్యార్థకామాస్సన్నద్ధాః గంగానూపే ప్రతిష్ఠత ॥ ౬

తిష్ఠంతు సర్వే దాశాశ్చ గంగామన్వాశ్రితా నదీం।
బలయుక్తా నదీరక్షాః మాంసమూలఫలాశనాః ॥ ౭
నావాం శతానాం పంచానాం కైవర్తానాం శతం శతం ।
సన్నద్ధానాం తథా యూనాం తిష్ఠంత్విత్యభ్యచోదయత్ ॥ ౮
యదా తుష్టస్తు భరతః రామస్యేహ భవిష్యతి ।
సేయం స్వస్తిమతీ సేనా గంగామద్య తరిష్యతి ॥ ౯
ఇత్యుక్త్వోపాయనం గృహ్య మత్స్యమాంసమధూని చ ।
అభిచక్రామ భరతం నిషాదాధిపతిర్గుహః ॥ ౧౦
తమాయాంతం తు సంప్రేక్ష్య సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్ ।
భరతాయాచచక్షేఽథ వినయజ్ఞో వినీతవత్ ॥ ౧౧
ఏష జ్ఞాతిసహస్రేణ స్థపతిః పరివారితః ।
కుశలో దండకారణ్యే వృద్ధో భ్రాతుశ్చ తే సఖా ॥ ౧౨
తస్మాత్పశ్యతు కాకుత్స్థ త్వాం నిషాదాధిపో గుహః ।
అసంశయం విజానీతే యత్ర తౌ రామలక్ష్మణౌ ॥ ౧౩
ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా సుమంత్రాద్భరతశ్శుభం ।
ఉవాచ వచనం శీఘ్రం గుహః పశ్యతు మామితి ॥ ౧౪
లబ్ధ్వాఽభ్యనుజ్ఞాం సంహృష్టః జ్ఞాతిభిః పరివారితః ।
ఆగమ్య భరతం ప్రహ్వః గుహో వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౫
నిష్కుటశ్చైవ దేశోఽయం వంచితాశ్చాపి తే వయం ।
నివేదయామస్తే సర్వే స్వకే దాసకులే వస ॥ ౧౬

అస్తి మూలం ఫలం చైవ నిషాదైస్సముపాహృతం ।
ఆర్ద్రం చ మాంసం శుష్కం చ వన్యం చోచ్చావచం మహత్
ఆశంసే స్వాశితా సేనా వత్స్యతీమాం విభావరీం ।
అర్చితో వివిధైః కామైః శ్వస్ససైన్యో గమిష్యసి ॥ ౧౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతురశీతితమస్సర్గః.

అథ పంచాశీతితమస్సర్గః.

ఏవముక్తస్తు భరతః నిషాదాధిపతిం గుహం ।
ప్రత్యువాచ మహాప్రాజ్ఞః వాక్యం హేత్వర్థసంహితం ॥ ౧
ఊర్జితః ఖలు తే కామః కృతో మమ గురోస్సఖే ।
యో మే త్వమీదృశీం సేనాం ఏకోఽభ్యర్చితుమిచ్ఛసి ॥ ౨
ఇత్యుక్త్వా తు మహాతేజాః గుహం వచనముత్తమం ।
అబ్రవీద్భరతః శ్రీమాన్ నిషాదాధిపతిం పునః ॥ ౩
కతరేణ గమిష్యామి భరద్వాజాశ్రమం గుహ ।
గహనోఽయం భృశం దేశః గంగానూపో దురత్యయః ॥ ౪
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః ।
అబ్రవీత్ప్రాంజలిర్వాక్యం గుహో గహనగోచరః ॥ ౫
దాశాస్త్వాఽనుగమిష్యంతి ధన్వినస్సుసమాహితాః ।
అహం త్వాఽనుగమిష్యామి రాజపుత్ర మహాయశః ॥ ౬

కచ్చిన్న దుష్టో వ్రజసి రామస్యాక్లిష్టకర్మణః ।
ఇయం తే మహతీ సేనా శంకాం జనయతీవ మే ॥ ౭
తమేవమభిభాషంతం ఆకాశ ఇవ నిర్మలః ।
భరతః శ్లక్ష్ణయా వాచా గుహం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౮
మా భూత్స కాలో యత్కష్టం న మాం శంకితుమర్హసి ।
రాఘవస్స హి మే భ్రాతా జ్యేష్ఠః పితృసమో మతః ॥ ౯
తం నివర్తయితుం యామి కాకుత్స్థం వనవాసినం ।
బుద్ధిరన్యా న తే కార్యా గుహ సత్యం బ్రవీమి తే ॥ ౧౦
స తు సంహృష్టవదనః శ్రుత్వా భరతభాషితం ।
పునరేవాబ్రవీద్వాక్యం భరతం ప్రతి హర్షితః ॥ ౧౧
ధన్యస్త్వం న త్వయా తుల్యం పశ్యామి జగతీతలే ।
అయత్నాదాగతం రాజ్యం యస్త్వం త్యక్తుమిహేచ్ఛసి ॥ ౧౨
శాశ్వతీ ఖలు తే కీర్తిః లోకాననుచరిష్యతి ।
యస్త్వం కృచ్ఛ్రగతం రామం ప్రత్యానయితుమిచ్ఛసి ॥ ౧౩
ఏవం సంభాషమాణస్య గుహస్య భరతం తదా ।
బభౌ నష్టప్రభస్సూర్యః రజనీ చాభ్యవర్తత ॥ ౧౪
సంనివేశ్య స తాం సేనాం గుహేన పరితోషితః ।
శత్రుఘ్నేన సహ శ్రీమాన్ శయనం పునరాగమత్ ॥ ౧౫
రామచింతామయశ్శోకః భరతస్య మహాత్మనః ।
ఉపస్థితో హ్యనర్హస్య ధర్మప్రేక్షస్య తాదృశః ॥ ౧౬

అంతర్దాహేన దహనః సంతాపయతి రాఘవం ।
వనదాహాభిసంతప్తం గూఢోఽగ్నిరివ పాదపం ॥ ౧౭
ప్రసృతస్సర్వగాత్రేభ్యః స్వేదం శోకాగ్నిసంభవం ।
యథా సూర్యాంశుసంతప్తః హిమవాన్ ప్రసృతో హిమం ॥
ధ్యాననిర్దరశైలేన వినిశ్శ్వసితధాతునా ।
దైన్యపాదపసంఘేన శోకాయాసాధిశృంగిణా ॥ ౧౯
ప్రమోహానంతసత్త్వేన సంతాపౌషధివేణునా ।
ఆక్రాంతో దుఃఖశైలేన మహతా కైకయీసుతః ॥ ౨౦

వినిశ్వసన్ వై భృశదుర్మనాస్తతః
ప్రమూఢసంజ్ఞః పరమాపదం గతః ।
శమం న లేభే హృదయజ్వరార్దితః
నరర్షభో యూథగతో యథర్షభః ॥ ౨౧
గుహేన సార్ధం భరతస్సమాగతః
మహానుభావస్సజనస్సమాహితః ।
సుదుర్మనాస్తం భరతం తదా పునః
గుహస్సమాశ్వాసయదగ్రజం ప్రతి ॥ ౨౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే – పంచాశీతితమస్సర్గః.

అథ షడశీతితమస్సర్గః.

ఆచచక్షేఽథ సద్భావం లక్ష్మణస్య మహాత్మనః ।
భరతాయాప్రమేయాయ గుహో గహనగోచరః ॥ ౧

తం జాగ్రతం గుణైర్యుక్తం శరచాపాసిధారిణం ।
భ్రాతృగుప్త్యర్థమత్యంతం అహం లక్ష్మణమబ్రువం ॥ ౨
ఇయం తాత సుఖా శయ్యా త్వదర్థముపకల్పితా ।
ప్రత్యాశ్వసిహి శేష్వాస్యాం సుఖం రాఘవనందన ॥ ౩
ఉచితోఽయం జనస్సర్వః దుఃఖానాం త్వం సుఖోచితః ।
ధర్మాత్మంస్తస్య గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామహే వయం ॥ ౪
న హి రామాత్ప్రియతరః మమాస్తి భువి కశ్చన ।
మోత్సుకోఽభూర్బ్రవీమ్యేతత్ అప్యసత్యం తవాగ్రతః ॥ ౫
అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్యశః ।
ధర్మావాప్తిం చ విపులాం అర్థావాప్తిం చ కేవలాం ॥ ౬
సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహ సీతయా ।
రక్షిష్యామి ధనుష్పాణిః సర్వైః స్వైర్జ్ఞాతిభిస్సహ ॥ ౭
న హి మేఽవిదితం కించిత్ వనేఽస్మిన్ చరతస్సదా ।
చతురంగం హ్యపి బలం ప్రసహేమ వయం యుధి ॥ ౮
ఏవమస్మాభిరుక్తేన లక్ష్మణేన మహాత్మనా ।
అనునీతా వయం సర్వే ధర్మమేవానుపశ్యతా ॥ ౯
కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే సహ సీతయా ।
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధుం జీవితం వా సుఖాని వా ॥ ౧౦
యో న దేవాసురైస్సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి ।
తం పశ్య గుహ సంవిష్టం తృణేషు సహ సీతయా ॥ ౧౧

మహతా తపసా లబ్ధః వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః ।
ఏకో దశరథస్యైషః పుత్రస్సదృశలక్షణః ॥ ౧౨
అస్మిన్ ప్రవ్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి ।
విధవా మేదినీ నూనం క్షిప్రమేవ భవిష్యతి ॥ ౧౩
వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాః స్త్రియః ।
నిర్ఘోషోపరతం తాత మన్యే రాజనివేశనం ॥ ౧౪
కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథైవ జననీ మమ ।
నాశంసే యది జీవేయుః సర్వే తే రజనీమిమాం ॥ ౧౫
జీవేదపి చ మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాన్వవేక్షయా ।
దుఃఖితా యా తు కౌసల్యా వీరసూర్వినశిష్యతి ॥ ౧౬
అతిక్రాంతమతిక్రాంతం అనవాప్య మనోరథం ।
రాజ్యే రామమనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి ॥ ౧౭
సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్ కాలే హ్యుపస్థితే ।
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యంతి భూమిపం ॥ ౧౮
రమ్యచత్వరసంస్థానాం సువిభక్తమహాపథాం ।
హర్మ్యప్రాసాదసంపన్నాం సర్వరత్నవిభూషితాం ॥ ౧౯
గజాశ్వరథసంబాధాం తూర్యనాదవినాదితాం ।
సర్వకల్యాణసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులాం ॥ ౨౦
ఆరామోద్యానసంపూర్ణాం సమాజోత్సవశాలినీం ।
సుఖితా విచరిష్యంతి రాజధానీం పితుర్మమ ॥ ౨౧

అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్ధం కుశలినా వయం ।
నివృత్తే సమయే హ్యస్మిన్ సుఖితాః ప్రవిశేమహి ॥ ౨౨
పరిదేవయమానస్య తస్యైవం సుమహాత్మనః ।
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సాఽత్యవర్తత ॥ ౨౩
ప్రభాతే విమలే సూర్యే కారయిత్వా జటా ఉభౌ ।
అస్మిన్ భాగీరథీతీరే సుఖం సంతారితౌ మయా ॥ ౨౪
జటాధరౌ తౌ ద్రుమచీరవాససౌ
మహాబలౌ కుంజరయూథపోపమౌ ।
వరేషుచాపాసిధరౌ పరంతపౌ
వ్యవేక్షమాణౌ సహ సీతయా గతౌ ॥ ౨౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే - షడశీతితమస్సర్గః.

అథ సప్తాశీతితమస్సర్గః.

గుహస్య వచనం శ్రుత్వా భరతో భృశమప్రియం ।
ధ్యానం జగామ తత్రైవ యత్ర తచ్ఛ్రుతమప్రియం ॥ ౧
సుకుమారో మహాసత్వః సింహస్కంధో మహాభుజః ।
పుండరీకవిశాలాక్షః తరుణః ప్రియదర్శనః ॥ ౨
ప్రత్యాశ్వస్య ముహూర్తం తు కాలం పరమదుర్మనాః ।
పపాత సహసా తోత్త్రైః హ్యతివిద్ధ ఇవ ద్విపః ॥ ౩

తదవస్థం తు భరతం శత్రుఘ్నోఽనంతరస్థితః ।
పరిష్వజ్య రురోదోచ్చైః విసంజ్ఞశ్శోకకర్శితః ॥ ౪
తతస్సర్వాస్సమాపేతుః మాతరో భరతస్య తాః ।
ఉపవాసకృశా దీనాః భర్తృవ్యసనకర్శితాః ॥ ౫
తాశ్చ తం పతితం భూమౌ రుదంత్యః పర్యవారయన్ ।
కౌసల్యా త్వనుసృత్యైనం దుర్మనాః పరిషస్వజే ॥ ౬
వత్సలా స్వం యథా వత్సం ఉపగూహ్య తపస్వినీ ।
పరిపప్రచ్ఛ భరతం రుదంతీ శోకలాలసా ॥ ౭
పుత్ర వ్యాధిర్న తే కచ్చిత్ శరీరం పరిబాధతే ।
అద్య రాజకులస్యాస్య త్వదధీనం హి జీవితం ॥ ౮
త్వాం దృష్ట్వా పుత్ర జీవామి రామే సభ్రాతృకే గతే ।
వృత్తే దశరథే రాజ్ఞి నాథ ఏకస్త్వమద్య నః ॥ ౯
కచ్చిన్న లక్ష్మణే పుత్ర శ్రుతం తే కించిదప్రియం ।
పుత్రే వా హ్యేకపుత్రాయాః సహభార్యే వనం గతే ॥ ౧౦
స ముహూర్తం సమాశ్వస్య రుదన్నేవ మహాయశాః ।
కౌసల్యాం పరిసాంత్వ్యేదం గుహం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౧
భ్రాతా మే క్వావసద్రాత్రౌ క్వ సీతా క్వ చ లక్ష్మణః ।
అస్వపచ్ఛయనే కస్మిన్ కిం భుక్త్వా గుహ శంస మే ॥ ౧౨
సోఽబ్రవీద్భరతం హృష్టః నిషాదాధిపతిర్గుహః ।
యద్విధం ప్రతిపేదే చ రామే ప్రియహితేఽతిథౌ ॥ ౧౩

అన్నముచ్చావచం భక్ష్యాః ఫలాని వివిధాని చ ।
రామాయాభ్యవహారార్థం బహు చోపహృతం మయా ॥ ౧౪
తత్సర్వం ప్రత్యనుజ్ఞాసీత్ రామస్సత్యపరాక్రమః ।
న తు తత్ప్రత్యగృహ్ణాత్ సః క్షత్రధర్మమనుస్మరన్ ॥ ౧౫
న హ్యస్మాభిః ప్రతిగ్రాహ్యం సఖే దేయం తు సర్వదా ।
ఇతి తేన వయం రాజన్ అనునీతా మహాత్మనా ॥ ౧౬
లక్ష్మణేన సమానీతం పీత్వా వారి మహాయశాః ।
ఔపవాస్యం తదాఽకార్షీత్ రాఘవస్సహ సీతయా ॥ ౧౭
తతస్తు జలశేషేణ లక్ష్మణోప్యకరోత్తదా ।
వాగ్యతాస్తే త్రయస్సంధ్యాం సముపాసత సంహితాః ॥ ౧౮
సౌమిత్రిస్తు తతః పశ్చాత్ అకరోత్ స్వాస్తరం శుభం ।
స్వయమానీయ బర్హీంషి క్షిప్రం రాఘవకారణాత్ ॥ ౧౯
తస్మిన్ సమావిశద్రామః స్వాస్తరే సహ సీతయా ।
ప్రక్షాళ్య చ తయోః పాదౌ అపచక్రామ లక్ష్మణః ॥ ౨౦
ఏతత్తదింగుదీమూలం ఇదమేవ చ తత్తృణం ।
యస్మిన్ రామశ్చ సీతా చ రాత్రిం తాం శయితావుభౌ ॥ ౨౧

నియమ్య పృష్ఠే తు తలాంగుళిత్రవాన్
శరైస్సుపూర్ణావిషుధీ పరంతపః ।
మహద్ధనుస్సజ్యముపోహ్య లక్ష్మణః
నిశామతిష్ఠత్ పరితోఽస్య కేవలం ॥ ౨౨

తత స్త్వహం చోత్తమబాణచాపధృత్
స్థితోఽభవం తత్ర స యత్ర లక్ష్మణః ।
అతంద్రిభిర్జ్ఞాతిభిరాత్తకార్ముకైః
మహేంద్రకల్పం పరిపాలయం స్తదా ॥ ౧౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తాశీతితమస్సర్గః.

అథ అష్టాశీతితమస్సర్గః

తచ్ఛ్రుత్వా నిపుణం సర్వం భరతస్సహ మంత్రిభిః ।
ఇంగుదీమూలమాగమ్య రామశయ్యామవేక్ష్య తాం ॥ ౧
అబ్రవీజ్జననీస్సర్వాః ఇహ తేన మహాత్మనా ।
శర్వరీ శయితా భూమా ఇదమస్య విమర్దితం ॥ ౨
మహాభాగకులీనేన మహాభాగేన ధీమతా ।
జాతో దశరథేనోర్వ్యాం న రామః స్వప్తుమర్హతి ॥ ౩
అజినోత్తరసంస్తీర్ణే వరాస్తరణసంచయే ।
శయిత్వా పురుషవ్యాఘ్రః కథం శేతే మహీతలే ॥ ౪
ప్రాసాదాగ్రవిమానేషు వలభీషు చ సర్వదా ।
హైమరాజతభౌమేషు వరాస్తరణశాలిషు ॥ ౫
పుష్పసంచయచిత్రేషు చందనాగరుగంధిషు ।
పాండరాభ్రప్రకాశేషు శుకసంఘరుతేషు చ ॥ ౬

ప్రాసాదవరవర్యేషు శీతవత్సు సుగంధిషు ।
ఉషిత్వా మేరుకల్పేషు కృతకాంచనభిత్తిషు ॥ 7
గీతవాదిత్రనిర్ఘోషైః వరాభరణనిస్స్వనైః ।
మృదంగవరశబ్దైశ్చ సతతం ప్రతిబోధితః ॥ 8
వందిభిర్వందితః కాలే బహుభిస్సూతమాగధైః ।
గాథాభిరనురూపాభిః స్తుతిభిశ్చ పరంతపః ॥ 9
అశ్రద్ధేయమిదం లోకే న సత్యం ప్రతిభాతి మా ।
ముహ్యతే ఖలు మె భావః స్వప్నోఽయమితి మె మతిః ॥ 10
న నూనం దైవతం కించిత్ కాలేన బలవత్తరం ।
యత్ర దాశరథీ రామః భూమావేవ శయీత సః ॥ 11
విదేహరాజస్య సుతా సీతా చ ప్రియదర్శనా ।
దయితా శయితా భూమౌ స్నుషా దశరథస్య చ ॥ 12
ఇయం శయ్యా మమ భ్రాతుః ఇదం హి పరివర్తితం ।
స్థండిలే కఠినే సర్వం గాత్రైర్విమృదితం తృణం ॥ 13
మన్యే సాభరణా సుప్తా సీతాఽస్మిన్ శయనోత్తమె ।
తత్ర తత్ర హి దృశ్యంతె సక్తాః కనకబిందవః ॥ 14
ఉత్తరీయమిహాసక్తం సువ్యక్తం సీతయా తదా ।
తథా హ్యేతే ప్రకాశంతె సక్తాః కౌశేయతంతవః ॥ 15
మన్యే భర్తుస్సుఖా శయ్యా యేన బాలా తపస్వినీ ।
సుకుమారీ సతీ దుఃఖం న విజానాతి మైథిలీ ॥ 16

హా హంతాస్మి నృశంసోఽహం యత్సభార్యః కృతే మమ ।
ఈదృశీం రాఘవశ్శయ్యాం అధిశేతే హ్యనాథవత్ ॥ ౧౭
సార్వభౌమకులే జాతః సర్వలోకస్య సంమతః ।
సర్వలోకప్రియస్త్యక్త్వా రాజ్యం సుఖమనుత్తమం ॥ ౧౮
కథమిందీవరశ్యామః రక్తాక్షః ప్రియదర్శనః ।
సుఖభాగీ న దుఃఖార్హః శయితో భువి రాఘవః ॥ ౧౯
ధన్యః ఖలు మహాభాగః లక్ష్మణశ్శుభలక్షణః ।
భ్రాతరం విషమే కాలే యో రామమనువర్తతే ॥ ౨౦
సిద్ధార్థా ఖలు వైదేహీ పతిం యాఽనుగతా వనం ।
వయం సంశయితాస్సర్వే హీనాస్తేన మహాత్మనా ॥ ౨౧
అకర్ణధారా పృథివీ శూన్యేవ ప్రతిభాతి మా ।
గతే దశరథే స్వర్గం రామే చారణ్యమాశ్రితే ॥ ౨౨
న చ ప్రార్థయతే కశ్చిత్ మనసాఽపి వసుంధరాం ।
వనేఽపి వసతస్తస్య బాహువీర్యాభిరక్షితాం ॥ ౨౩
శూన్యసంవరణారక్షాం అయంత్రితహయద్విపాం ।
అపావృతపురద్వారాం రాజధానీమరక్షితాం ॥ ౨౪
అప్రహృష్టబలాం న్యూనాం విషమస్థామనావృతాం ।
శత్రవో నాభిమన్యంతే భక్ష్యాన్విషకృతానివ ॥ ౨౫
అద్య ప్రభృతి భూమౌ తు శయిష్యేఽహం తృణేషు వా ।
ఫలమూలాశనో నిత్యం జటాచీరాణి ధారయన్ ॥ ౨౬

తస్యార్థముత్తరం కాలం నివత్స్యామి సుఖం వనే ।
తం ప్రతిశ్రవమాముచ్య నాస్య మిథ్యా భవిష్యతి ॥ ౨౭
వసంతం భ్రాతురర్థాయ శత్రుఘ్నో మాఽనువత్స్యతి ।
లక్ష్మణేన సహ త్వార్యః హ్యయోధ్యాం పాలయిష్యతి ॥ ౨౮
అభిషేక్ష్యంతి కాకుత్స్థం అయోధ్యాయాం ద్విజాతయః ।
అపి మే దేవతాః కుర్యుః ఇమం సత్యం మనోరథం ॥ ౨౯

ప్రసాద్యమానశ్శిరసా మయా స్వయం
బహుప్రకారం యది నాభిపత్స్యతే ।
తతోఽనువత్స్యామి చిరాయ రాఘవం
వనే వసన్నార్హతి మాముపేక్షితుం ॥ ౩౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అష్టాశీతితమస్సర్గః.

అథ ఏకోననవతితమస్సర్గః.

వ్యుష్య రాత్రిం తు తత్రైవ గంగాకూలే స రాఘవః ।
భరతః కాల్యముత్థాయ శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్ ॥ ౧
శత్రుఘ్నోత్తిష్ఠ కిం శేషే నిషాదాధిపతిం గుహం ।
శీఘ్రమానయ భద్రం తే తారయిష్యతి వాహినీం ॥ ౨
జాగర్మి నాహం స్వపిమి తమేవార్యం విచింతయన్ ।
ఇత్యేవమబ్రవీద్భ్రాత్రా శత్రుఘ్నోఽపి ప్రచోదితః ॥ ౩

ఇతి సంవదతో౽రేవం అన్యోన్యం నరసింహయోః ।
ఆగమ్య ప్రాంజలిః కాలే గుహో భరతమబ్రవీత్ ॥ ౪
కచ్చిత్ సుఖం నదీతీరే౽వాత్సీః కాకుత్స్థ శర్వరీం ।
కచ్చిత్తే సహసైన్యస్య తావత్ సర్వమనామయం ॥ ౫
గుహస్య తత్తు వచనం శ్రుత్వా స్నేహాదుదీరితం ।
రామస్యానువశో వాక్యం భరతో౽పీదమబ్రవీత్ ॥ ౬
సుఖా నశ్శర్వరీ రాజన్ పూజితాశ్చాపి తే వయం ।
గంగాం తు నౌభిర్బహ్వీభిః దాశాస్సంతారయంతు నః ॥ ౭
తతో గుహస్సంత్వరితం శ్రుత్వా భరతశాసనం ।
ప్రతిప్రవిశ్య నగరం తం జ్ఞాతిజనమబ్రవీత్ ॥ ౮
ఉత్తిష్ఠత ప్రబుధ్యధ్వం భద్రమస్తు చ వస్సదా ।
నావస్సమనుకర్షధ్వం తారయిష్యామ వాహినీం ॥ ౯
తే తథోక్తాస్సముత్థాయ త్వరితా రాజశాసనాత్ ।
పంచ నావాం శతాన్యాశు సమానిన్యుస్సమంతతః ॥ ౧౦
అన్యాః స్వస్తికవిజ్ఞేయాః మహాఘంటాధరా వరాః ।
శోభమానాః పతాకాభిః యుక్తవాతాస్సుసంహతాః ॥ ౧౧
తతః స్వస్తికవిజ్ఞేయాం పాండుకంబళసంవృతాం ।
ససందిఘోషాం కల్యాణీం గుహో నావముపాహరత్ ॥ ౧౨
తామారురోహ భరతః శత్రుఘ్నశ్చ మహాబలః ।
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్యా రాజయోషితః ॥ ౧౩

పురోహితశ్చ తత్పూర్వం గురవో బ్రాహ్మణాశ్చ యే ।
అనంతరం రాజదారాః తథైవ శకటాపణాః ॥ ౧౪
ఆవాసమాదీపయతాం తీర్థం చాప్యవగాహతాం ।
భాండాని చాదదానానాం ఘోషస్త్రిదివమస్పృశత్ ॥ ౧౫
పతాకిన్యస్తు తా నావః స్వయం దాశైరధిష్ఠితాః ।
వహంత్యో జనమారూఢం తదా సంపేతురాశుగాః ॥ ౧౬
నారీణామభిపూర్ణాస్తు కాశ్చిత్కాశ్చిచ్చ వాజినాం ।
కాశ్చిదత్ర వహంతి స్మ యానయుగ్యం మహాధనం ॥ ౧౭
తాస్స్మ గత్వా పరం తీరం అవరోప్య చ తం జనం ।
నివృత్తాః కాండచిత్రాణి క్రియంతే దాశబంధుభిః ॥ ౧౮
సవైజయంతాస్తు గజాః గజారోహప్రచోదితాః ।
తరంతస్స్మ ప్రకాశంతే సధ్వజా ఇవ పర్వతాః ॥ ౧౯
నావశ్చారురుహుస్త్వన్యే ప్లవైస్తేరుస్తథా పరే ।
అన్యే కుంభఘటైస్తేరుః అన్యే తేరుశ్చ బాహుభిః ॥ ౨౦
సా పుణ్యా ధ్వజినీ గంగాం దాశైస్సంతారితా స్వయం ।
మైత్రే ముహూర్తే ప్రయయౌ ప్రయాగవనముత్తమం ॥ ౨౧

ఆశ్వాసయిత్వా చ చమూం మహాత్మా
నివేశయిత్వా చ యథోపజోషం ।
ద్రష్టుం భరద్వాజమృషిప్రవర్యం
ఋత్విగ్వృతస్సన్ భరతః ప్రతస్థే ॥ ౨౨

స బ్రాహ్మణస్యాశ్రమమభ్యుపేత్య
మహాత్మనో దేవపురోహితస్య ।
దదర్శ రమ్యోటజవృక్షషండం
మహద్వనం విప్రవరస్య రమ్యం ॥ ౨౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకోననవతితమస్సర్గః.

అధ నవతితమస్సర్గః.

భరద్వాజాశ్రమం దృష్ట్వా క్రోశాదేవ నరర్షభః ।
బలం సర్వమవస్థాప్య జగామ సహ మంత్రిభిః ॥ ౧
పద్భ్యామేవ హి ధర్మజ్ఞః న్యస్తశస్త్రపరిచ్ఛదః ।
వసానో వాససీ క్షౌమే పురోధాయ పురోధసం ॥ ౨
తతస్సందర్శనే తస్య భరద్వాజస్య రాఘవః ।
మంత్రిణస్తానవస్థాప్య జగామానుపురోహితం ॥ ౩
వసిష్ఠమథ దృష్ట్వైవ భరద్వాజో మహాతపాః ।
సంచచాలాసనాత్తూర్ణం శిష్యానర్ఘ్యమితి బ్రువన్ ॥ ౪
సమాగమ్య వసిష్ఠేన భరతేనాభివాదితః ।
అబుధ్యత మహాతేజాః సుతం దశరథస్య తం ॥ ౫
తాభ్యామర్ఘ్యం చ పాద్యం చ దత్త్వా పశ్చాత్ ఫలాని చ ।
ఆనుపూర్వ్యాచ్చ ధర్మజ్ఞః పప్రచ్ఛ కుశలం కులె ॥ ౬

అయోధ్యాయాం బలే కోశే మిత్రేష్వపి చ మంత్రిషు ।
జానన్ దశరథం వృత్తం న రాజానముదాహరత్ ॥ ౭

వసిష్ఠో భరతశ్చైనం ప్రపచ్ఛతురనామయం ।
శరీరేఽగ్నిషు వృక్షేషు శిష్యేషు మృగపక్షిషు ॥ ౮

తథేతి తత్ ప్రతిజ్ఞాయ భరద్వాజో మహాతపాః ।
భరతం ప్రత్యువాచేదం రాఘవస్నేహబంధనాత్ ॥ ౯

కిమిహాగమనే కార్యం తవ రాజ్యం ప్రశాసతః ।
ఏతదాచక్ష్వ మే సర్వం న హి మే శుధ్యతే మనః ॥ ౧౦

సుషువే యమమిత్రఘ్నం కౌసల్యాఽఽనందవర్ధనం ।
భ్రాత్రా సహ సభార్యో యః చిరం ప్రవ్రాజితో వనం ॥ ౧౧

నియుక్తః స్త్రీనియుక్తేన పిత్రా యోఽసౌ మహాయశాః ।
వనవాసీ భవేతీహ సమాః కిల చతుర్దశ ॥ ౧౨

కచ్చిన్న తస్యాపాపస్య పాపం కర్తుమిహేచ్ఛసి ।
అకంటకం భోక్తుమనాః రాజ్యం తస్యానుజస్య చ ॥ ౧౩

ఏవముక్తో భరద్వాజం భరతః ప్రత్యువాచ హ ।
పర్యశ్రునయనో దుఃఖాత్ వాచా సంసజ్జమానయా ॥ ౧౪

హతోఽస్మి యది మామేవం భగవానపి మన్యతే ।
మత్తో న దోషమాశంకే నైవం మామనుశాధి హి ॥ ౧౫

న చైతదిష్టం మాతా మే యదవోచన్మదంతరే ।
నాహమేతేన తుష్టశ్చ న తద్వచనమాదదే ॥ ౧౬

అహం తు తం నరవ్యాఘ్రం ఉపయాతః ప్రసాదకః ।
ప్రతినేతుమయోధ్యాం చ పాదౌ తస్యాభివందితుం ॥ ౧౭
త్వం మామేవం గతం మత్వా ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ।
శంస మే భగవన్ రామః క్వ సంప్రతి మహీపతిః ॥ ౧౮
వసిష్ఠాదిభి ఋత్విగ్భిః యాచితో భగవాంస్తతః ।
ఉవాచ తం భరద్వాజః ప్రసాదాద్భరతం వచః ॥ ౧౯
త్వయ్యేతత్పురుషవ్యాఘ్ర యుక్తం రాఘవవంశజే ।
గురువృత్తిర్దమశ్చైవ సాధూనామనుయాయితా ॥ ౨౦
జానే చైతన్మనస్థం తే దృఢీకరణమస్త్వితి ।
అపృచ్ఛం త్వాం తథాఽత్యర్థం కీర్తిం సమభివర్ధయన్ ॥ ౨౧
జానే చ రామం ధర్మజ్ఞం ససీతం సహలక్ష్మణం ।
అసౌ వసతి తే భ్రాతా చిత్రకూటే మహాగిరౌ ॥ ౨౨
శ్వస్తు గంతాఽసి తం దేశం వసాద్య సహ మంత్రిభిః ।
ఏతం మే కురు సుప్రాజ్ఞ కామం కామార్థకోవిద ॥ ౨౩

తతస్తథేత్యేవముదారదర్శనః
ప్రతీతరూపో భరతోఽబ్రవీద్వచః ।
చకార బుద్ధిం చ తదా తదాశ్రమే
నిశానివాసాయ నరాధిపాత్మజః ॥ ౨౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే- నవతితమస్సర్గః

అథ ఏకనవతితమస్సర్గః.

కృతబుద్ధిం నివాసాయ తత్రైవ స మునిస్తదా ।
భరతం కైకయీపుత్రం ఆతిథ్యేన న్యమంత్రయత్ ॥ ౧
అబ్రవీద్భరత స్త్వేనం నన్విదం భవతా కృతం ।
పాద్యమర్ఘ్యం తథాఽఽతిథ్యం వనే యదుపపద్యతే ॥ ౨
అథోవాచ భరద్వాజః భరతం ప్రహసన్నివ ।
జానే త్వాం ప్రీతిసంయుక్తం తుష్యేస్త్వం యేన కేనచిత్ ॥ 3
సేనాయాస్తు తవైతస్యాః కర్తుమిచ్ఛామి భోజనం ।
మమ ప్రీతిర్యథారూపా త్వమర్హో మనుజర్షభ ॥ ౪
కిమర్థం చాపి నిక్షిప్య దూరే బలమిహాఽగతః ।
కస్మాన్నేహోపయాతోఽసి సబలః పురుషర్షభ ॥ ౫
భరతః ప్రత్యువాచేదం ప్రాంజలిస్తం తపోధనం ।
ససైన్యో నోపయాతోఽస్మి భగవన్ భగవద్భయాత్ ॥ ౬
రాజ్ఞా చ భగవన్నిత్యం రాజపుత్రేణ వా సదా ।
యత్నతః పరిహర్తవ్యాః విషయేషు తపస్వినః ॥ ౭
వాజిముఖ్యా మనుష్యాశ్చ మత్తాశ్చ వరవారణాః ।
ప్రచ్ఛాద్య భగవన్ భూమిం మహతీమనుయాంతి మాం ॥ ౮
తే వృక్షానుదకం భూమిం ఆశ్రమేషూటజాంస్తథా ।
న హింస్యురితి తేనాహం ఏక ఏవ సమాగతః ॥ ౯

ఆనీయతామితస్సేనేత్యాజ్ఞప్తః పరమర్షిణా ।
తతస్తు చక్రే భరతః సేనాయాస్సముపాగమం ॥ ౧౦
అగ్నిశాలాం ప్రవిశ్యాథ పీత్వాఽపః పరిమృజ్య చ ।
ఆతిథ్యస్య క్రియాహేతోః విశ్వకర్మాణమాహ్వయత్ ॥ ౧౧
ఆహ్వయే విశ్వకర్మాణం అహం త్వష్టారమేవ చ ।
ఆతిథ్యం కర్తుమిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతాం ॥ ౧౨
ఆహ్వయే లోకపాలాంస్త్రీన్ దేవాన్ శక్రముఖాంస్తథా ।
ఆతిథ్యం కర్తుమిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతాం ॥ ౧౩
ప్రాక్స్రోతసశ్చ యా నద్యః ప్రత్యక్స్రోతస ఏవ చ ।
పృథివ్యామంతరిక్షే చ సమాయాంత్వద్య సర్వశః ॥ ౧౪
అన్యాస్స్రవంతు మైరేయం సురామన్యాస్సునిష్ఠితాం ।
అపరాశ్చోదకం శీతం ఇక్షుకాండరసోపమం ॥ ౧౫
ఆహ్వయే దేవగంధర్వాన్ విశ్వావసుహహాహుహూన్ ।
తథైవాప్సరసో దేవీః గంధర్వీశ్చాపి సర్వశః ॥ ౧౬
ఘృతాచీమథ విశ్వాచీం మిశ్రకేశీమలంబుసాం ।
నాగదంతాం చ హేమాం చ హిమామద్రికృతస్థలాం ॥ ౧౭
శక్రం యాశ్చోపతిష్ఠంతి బ్రహ్మాణం యాశ్చ యోషితః ।
సర్వాస్తుంబురుణా సార్ధం ఆహ్వయే సపరిచ్ఛదాః ॥ ౧౮
వనం కురుషు యద్దివ్యం వాసోభూషణపత్రవత్ ।
దివ్యనారీఫలం శశ్వత్ తత్కౌబేరమిహైతు చ ॥ ౧౯

ఇహ మే భగవాన్ సోమః విధత్తామన్నముత్తమం ।
భక్ష్యం భోజ్యం చ చోష్యం చ లేహ్యం చ వివిధం బహు ॥
విచిత్రాణి చ మాల్యాని పాదపప్రచ్యుతాని చ ।
సురాదీని చ పేయాని మాంసాని వివిధాని చ ॥ ౨౧
ఏవం సమాధినా యుక్తః తేజసాఽప్రతిమేన చ ।
శిక్షాస్వరసమాయుక్తం తపసా చాబ్రవీన్మునిః ॥ ౨౨
మనసా ధ్యాయతస్తస్య ప్రాఙ్ముఖస్య కృతాంజలేః ।
ఆజగ్ముస్తాని సర్వాణి దైవతాని పృథక్పృథక్ ॥ ౨౩
మలయం దర్దురం చైవ తతః స్వేదనుదోఽనిలః ।
ఉపస్పృశ్య వవౌ యుక్త్యా సుప్రియాత్మా సుఖశ్శివః ॥ ౨౪
తతోఽభ్యవర్తంత ఘనాః దివ్యాః కుసుమవృష్టయః ।
దివ్యదుందుభిఘోషశ్చ దిక్షు సర్వాసు శుశ్రువే ॥ ౨౫
ప్రవవుశ్చోత్తమా వాతాః ననృతుశ్చాప్సరోగణాః ।
జగుశ్చ దేవగంధర్వాః వీణాః ప్రముముచుస్స్వరాన్ ॥ ౨౬
స శబ్దో ద్యాం చ భూమిం చ ప్రాణినాం శ్రవణాని చ ।
వివేశోచ్చారితః శ్లక్ష్ణః సమో లయగుణాన్వితః ॥ ౨౭
తస్మిన్నుపరతే శబ్దే దివ్యే శ్రోత్రసుఖే నృణాం ।
దదర్శ భారతం సైన్యం విధానం విశ్వకర్మణః ॥ ౨౮
బభూవ హి సమా భూమిః సమంతాత్పంచయోజనా ।
శాద్వలైర్బహుభిశ్ఛన్నా నీలవైడూర్యసంనిభైః ॥ ౨౯

తస్మిన్ బిల్వాః కపిత్థాశ్చ పనసా బీజపూరకాః ।
ఆమలక్యో బభూవుశ్చ చూతాశ్చ ఫలభూషణాః ॥ ౩౦
ఉత్తరేభ్యః కురుభ్యశ్చ వనం దివ్యోపభోగవత్ ।
ఆజగామ నదీ దివ్యా తీరజైర్బహుభిర్వృతా ॥ ౩౧
చతుశ్శాలాని శుభ్రాణి శాలాశ్చ గజవాజినాం ।
హర్మ్యప్రాసాదసంబాధాః తోరణాని శుభాని చ ॥ ౩౨
సితమేఘనిభం చాపి రాజవేశ్మ సుతోరణం ।
దివ్యమాల్యకృతాకారం దివ్యగంధసముత్క్షితం ॥ ౩౩
చతురశ్రమసంబాధం శయనాసనయానవత్ ।
దివ్యైస్సర్వరసైర్యుక్తం దివ్యభోజనవస్త్రవత్ ॥ ౩౪
ఉపకల్పితసర్వాన్నం ధౌతనిర్మలభాజనం ।
క్లృప్తసర్వాసనం శ్రీమత్ స్వాస్తీర్ణశయనోత్తమం ॥ ౩౫
ప్రవివేశ మహాబాహుః అనుజ్ఞాతో మహర్షిణా ।
వేశ్మ తద్రత్నసంపూర్ణం భరతః కైకయీసుతః ॥ ౩౬
అనుజగ్ముశ్చ తం సర్వే మంత్రిణస్సపురోహితాః ।
బభూవుశ్చ ముదా యుక్తాః దృష్ట్వా తం వేశ్మసంవిధిం ॥ ౩౭
తత్ర రాజాసనం దివ్యం వ్యజనం ఛత్రమేవ చ ।
భరతో మంత్రిభిస్సార్థం అభ్యవర్తత రాజవత్ ॥ ౩౮
ఆసనం పూజయామాస రామాయాభిప్రణమ్య చ ।
వాలవ్యజనమాదాయ న్యషీదత్సచివాసనే ॥ ౩౯

అనుపూర్వ్యాన్నిషేదుశ్చ సర్వే మంత్రిపురోహితాః ।
తతస్సేనాపతిః పశ్చాత్ ప్రశాస్తా చ నిషేదతుః ॥ ౪౦
తతస్తత్ర ముహూర్తేన నద్యః పాయసకర్దమాః ।
ఉపాతిష్ఠంత భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్ ॥ ౪౧
తాసాముభయతఃకూలం పాండుమృత్తికలేపనాః ।
రమ్యాశ్చావసథా దివ్యాః బ్రహ్మణస్తు ప్రసాదజాః ॥ ౪౨
తేనైవ చ ముహూర్తేన దివ్యాభరణభూషితాః ।
ఆగుర్వింశతిసాహస్రాః బ్రహ్మణా ప్రహితాః స్త్రియః ॥ ౪౩
సువర్ణమణిముక్తేన ప్రవాళేన చ శోభితాః ।
ఆగుర్వింశతిసాహస్రాః కుబేరప్రహితాః స్త్రియః ॥ ౪౪
యాభిర్గృహీతః పురుషః సోన్మాద ఇవ లక్ష్యతే ।
ఆగుర్వింశతిసాహస్రాః నందనాదప్సరోగణాః ॥ ౪౫
నారదస్తుంబురుర్గోపః ప్రవరాస్సూర్యవర్చసః ।
ఏతే గంధర్వరాజానః భరతస్యాగ్రతో జగుః ॥ ౪౬
అలంబుసా మిశ్రకేశీ పుండరీకాఽథ వామనా ।
ఉపానృత్యంస్తు భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్ ॥ ౪౭
యాని మాల్యాని దేవేషు యాని చైత్రరథే వనే ।
ప్రయాగే తాన్యదృశ్యంత భరద్వాజస్య తేజసా ॥ ౪౮
బిల్వా మార్దంగికా ఆసన్ శమ్యాగ్రాహా విభీతకాః ।
అశ్వత్థా నర్తకాశ్చాసన్ భరద్వాజస్య శాసనాత్ ॥ ౪౯

తతస్సరళతాలాశ్చ తిలకా నక్తమాలకాః ।
ప్రహృష్టాస్తత్ర సంపేతుః కుబ్జా భూత్వాఽథ వామనాః ॥ ౫౦
శింశుపామలకీజంబ్వః యాశ్చాన్యాః కాననేషు తాః ।
మాలతీ మల్లికా జాతిః యాశ్చాన్యాః కాననే లతాః ॥ ౫౧
ప్రమదావిగ్రహం కృత్వా భరద్వాజాశ్రమేఽవసన్ ।
సురాస్సురాపాః పిబత పాయసం చ బుభుక్షితాః ॥ ౫౨
మాంసాని చ సుమేధ్యాని భక్ష్యంతాం యావదిచ్ఛథ ।
ఉచ్ఛాద్య స్నాపయంతి స్మ నదీతీరేషు వల్గుషు ॥ ౫౩
అప్యేకమేకం పురుషం ప్రమదాస్సప్త చాష్ట చ ।
సంవాహంత్యస్సమాపేతుః నార్యో రుచిరలోచనాః ॥ ౫౪
పరిమృజ్య తథాఽన్యోన్యం పాయయంతి వరాంగనాః ।
హయాన్ గజాన్ ఖరానుష్ట్రాన్ తథైవ సురభేస్సుతాన్ ॥ ౫౫
అభోజయన్ వాహనపాః తేషాం భోజ్యం యథావిధి ।
ఇక్షూంశ్చ మధు లాజాంశ్చ భోజయంతి స్మ వాహనాన్॥ ౫౬
ఇక్ష్వాకువరయోధానాం చోదయంతో మహాబలాః ।
నాశ్వబంధోఽశ్వమాజానాత్ న గజం కుంజరగ్రహః ॥ ౫౭
మత్తప్రమత్తముదితా చమూస్సా తత్ర సంబభౌ ।
తర్పితాస్సర్వకామైస్తై రక్తచందనరూషితాః ॥ ౫౮
అప్సరోగణసంయుక్తాః సైన్యా వాచముదైరయన్ ।
నైవాయోధ్యాం గమిష్యామః న గమిష్యామ దండకాన్ ॥ ౫౯

కుశలం భరతస్యాస్తు రామస్యాస్తు తథా సుఖం ।
ఇతి పాదాతయోధాశ్చ హస్త్యశ్వారోహబంధకాః ॥ ౯౦
అనాథాస్తం విధిం లబ్ధ్వా వాచమేతాముదైరయన్ ।
సంప్రహృష్టా వినేదుస్తే నరాస్తత్ర సహస్రశః ॥ ౯౧
దదృశుర్విస్మితాస్తత్ర నరాః క్ష్వేడాన్ సహస్రశః ।
సమంతాత్ పరిధావన్తి నార్యోపేతాస్సహస్రశః ॥ ౯౨
భరతస్యానుయాతారః స్వర్గోఽయమితి చాబ్రువన్ ।
నృత్యంతి స్మ హసంతి స్మ గాయంతి స్మ చ సైనికాః ॥ ౯౩
సమంతాత్ పరిధావంతి మాల్యోపేతాస్సహస్రశః ।
తతో భుక్తవతాం తేషాం తదన్నమమృతోపమం ॥ ౯౪
దివ్యానుద్వీక్ష్య భక్ష్యాంస్తాన్ అభవద్భక్షణే మతిః ।
ప్రేష్యాశ్చేట్యశ్చ వధ్వశ్చ బలస్థాశ్చ సహస్రశః । ౯౫
బభూవుస్తే భృశం దృప్తాః సర్వే చాహతవాససః ॥
కుంజరాశ్చ ఖరోష్ట్రాశ్చ గోఽశ్వాశ్చ మృగపక్షిణః । ౯౬
బభూవుస్సుభృతాస్తత్ర నాన్యో హ్యన్యమకల్పయత్ ।
నాశుక్లవాసాస్తత్రాసీత్ క్షుధితో మలినోఽపి వా ॥ ౯౭
రజసా ధ్వస్తకేశో వా నరః కశ్చిదదృశ్యత ।
ఆజైశ్చాపి చ వారాహైః నిష్ఠానవరసంచయైః ॥ ౯౮
ఫలనిర్వ్యూహసంసిద్ధైః సూపైర్గంధరసాన్వితైః ।
పుష్పధ్వజవతీః పూర్ణాః శుక్లస్యాన్నస్య చాభితః ॥ ౯౯

దదృశుర్విస్మితాస్తత్ర నరా లౌహీస్సహస్రశః ।
బభూవుర్వనపార్శ్వేషు కూపాః పాయసకర్దమాః ॥ ౭౦
తాశ్చ కామదుఘా గావః ద్రుమాశ్చాసన్మధుస్రుతః ।
వాప్యో మైరేయపూర్ణాశ్చ మృష్టమాంసచయైర్వృతాః ॥ ౭౧
ప్రతప్తపిఠరైశ్చాపి మార్గమాయూరకౌక్కుటైః ।
పాత్రీణాం చ సహస్రాణి స్థాలీనాం నియుతాని చ ॥ ౭౨
న్యర్బుదాని చ పాత్రాణి శాతకుంభమయాని చ ।
స్థాల్యః కుంభ్యః కరంభ్యశ్చ దధిపూర్ణాస్సుసంస్కృతాః ॥ ౭౩
యౌవనస్థస్య గౌరస్య కపిత్థస్య సుగంధినః ।
హ్రదాః పూర్ణా రసాలస్య దధ్నః శ్వేతస్య చాపరే ॥ ౭౪
బభూవుః పాయసస్యాన్యే శర్కరాయాశ్చ సంచయాః ।
కల్కాంశ్చూర్ణకషాయాంశ్చ స్నానాని వివిధాని చ ॥ ౭౫
దదృశుర్భాజనస్థాని తీర్థేషు సరితాం నరాః ।
శుక్లానంశుమతశ్చాపి దంతధావనసంచయాన్ ॥ ౭౬
శుక్లాంశ్చందనకల్కాంశ్చ సముద్గేష్వవతిష్ఠతః ।
దర్పణాన్ పరిమృష్టాంశ్చ వాససాం చాపి సంచయాన్ ॥ ౭౭
పాదుకోపానహాం చైవ యుగ్మాని చ సహస్రశః ।
ఆంజనీః కంకతాన్ కూర్చాన్ శస్త్రాణి చ ధనూంషి చ ॥ ౭౮
మర్మత్రాణాని చిత్రాణి శయనాన్యాసనాని చ ।
ప్రతిపానహ్రదాన్ పూర్ణాన్ ఖరోష్ట్రగజవాజినాం ॥ ౭౯

అవగాహ్య సుతీర్థాంశ్చ హ్రదాన్ సోత్పలపుష్కరాన్ ।
ఆకాశవర్ణప్రతిమాన్ స్వచ్ఛతోయాన్ సుఖప్లవాన్ ॥ ౮౦
నీలవైడూర్యవర్ణాంశ్చ మృదూన్ యవససంచయాన్ ।
నిర్వాపార్థాన్ పశూనాం తే దదృశుస్తత్ర సర్వశః ॥ ౮౧
వ్యస్మయంత మనుష్యాస్తే స్వప్నకల్పం తదద్భుతం ।
దృష్ట్వాఽఽతిథ్యం కృతం తాదృక్ భరతస్య మహర్షిణా ॥
ఇత్యేవం రమమాణానాం దేవానామివ నందనే ।
భరద్వాజాశ్రమే రమ్యే సా రాత్రిర్వ్యత్యవర్తత ॥ ౮౩
ప్రతిజగ్ముశ్చ తా నద్యః గంధర్వాశ్చ యథాగతం ।
భరద్వాజమనుజ్ఞాప్య తాశ్చ సర్వా వరాంగనాః ॥ ౮౪

తథైవ మత్తా మదిరోత్కటా నరాః
తథైవ దివ్యాగరుచందనోక్షితాః ।
తథైవ దివ్యా వివిధాస్స్రగుత్తమాః
పృథక్ప్రకీర్ణా మనుజైః ప్రమర్దితాః ॥ ౮౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకనవతితమస్సర్గః.

అథ ద్వినవతితమస్సర్గః.

తతస్తాం రజనీముష్య భరతస్సపరిచ్ఛదః ।
కృతాతిథ్యో భరద్వాజం కామాదభిజగామ హ ॥ ౧

తమృషిః పురుషవ్యాఘ్రం ప్రాంజలిం ప్రేక్ష్య చాగతం ।
హుతాగ్నిహోత్రో భరతం భరద్వాజోఽభ్యభాషత ॥ ౨
కచ్చిదత్ర సుఖా రాత్రిః తవాస్మద్విషయే గతా ।
సమగ్రస్తే జనః కచ్చిత్ ఆతిథ్యే శంస మేఽనఘ ॥ ౩
తమువాచాంజలిం కృత్వా భరతోఽభిప్రణమ్య చ ।
ఆశ్రమాదభినిష్క్రాంతం ఋషిముత్తమతేజసం ॥ ౪
సుఖోషితోఽస్మి భగవన్ సమగ్రబలవాహనః ।
తర్పితస్సర్వకామైశ్చ సామాత్యో బలవత్త్వయా ॥ ౫
అపేతక్లమసంతాపాః సుభక్ష్యాస్సుప్రతిశ్రయాః ।
అపి ప్రేష్యానుపాదాయ సర్వే స్మ సుసుఖోషితాః ॥ ౬
ఆమంత్రయేఽహం భగవన్ కామం త్వామృషిసత్తమ ।
సమీపం ప్రస్థితం భ్రాతుః మైత్రేణేక్షస్వ చక్షుషా ॥ ౭
ఆశ్రమం తస్య ధర్మజ్ఞ ధార్మికస్య మహాత్మనః ।
ఆచక్ష్వ కతమో మార్గః కియానితి చ శంస మే ॥ ౮
ఇతి పృష్టస్తు భరతం భ్రాతృదర్శనలాలసం ।
ప్రత్యువాచ మహాతేజాః భరద్వాజో మహాతపాః ॥ ౯
భరతార్ధతృతీయేషు యోజనేష్వజనే వనే ।
చిత్రకూటో గిరిస్తత్ర రమ్యనిర్ఝరకాననః ॥ ౧౦
ఉత్తరం పార్శ్వమాసాద్య తస్య మందాకినీ నదీ ।
పుష్పితద్రుమసంఛన్నా రమ్యపుష్పితకాననా ॥ ౧౧

అనంతరం తత్పరితః చిత్రకూటశ్చ పర్వతః ।
తయోః పర్ణకుటీ తాత తత్ర తౌ వసతో ధ్రువం ॥ ౧౨
దక్షిణేనైవ మార్గేణ సవ్యదక్షిణమేవ వా ।
గజవాజిరథాకీర్ణాం వాహినీం వాహినీపతే ॥ ౧౩
వాహయస్వ మహాభాగ తతో ద్రక్ష్యసి రాఘవం ।
ప్రయాణమితి తచ్ఛ్రుత్వా రాజరాజస్య యోషితః ॥ ౧౪
హిత్వా యానాని యానార్హాః బ్రాహ్మణం పర్యవారయన్ ।
వేపమానా కృశా దీనా సహ దేవ్యా సుమిత్రయా ॥ ౧౫
కౌసల్యా తత్ర జగ్రాహ కరాభ్యాం చరణౌ మునేః ।
అసమృద్ధేన కామేన సర్వలోకస్య గర్హితా ॥ ౧౬
కైకేయీ తస్య జగ్రాహ చరణౌ సవ్యపత్రపా ।
తం ప్రదక్షిణమాగమ్య భగవంతం మహామునిం ॥ ౧౭
అదూరాద్భరతస్యైవ తస్థౌ దీనమనాస్తదా ।
తతః పప్రచ్ఛ భరతం భరద్వాజో దృఢవ్రతః ॥ ౧౮
విశేషం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి మాతౄణాం తవ రాఘవ ।
ఏవముక్తస్తు భరతో భరద్వాజేన ధార్మికః ॥ ౧౯
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా వాక్యం వచనకోవిదః ।
యామిమాం భగవన్ దీనాం శోకానశనకర్శితాం ॥ ౨౦
పితుర్హి మహిషీం దేవీం దేవతామివ పశ్యసి ।
ఏషా తం పురుషవ్యాఘ్రం సింహవిక్రాంతగామినం ॥ ౨౧

కౌసల్యా సుషువే రామం ధాతారమదితిర్యథా ।
అస్యా వామభుజం శ్లిష్టా యైషా తిష్ఠతి దుర్మనాః ॥ ౨౨
కర్ణికారస్య శాఖేవ శీర్ణపుష్పా వనాంతరే ।
ఏతస్యాస్తు సుతౌ దేవ్యాః కుమారౌ దేవవర్ణినౌ ॥ ౨౩
ఉభౌ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ వీరౌ సత్యపరాక్రమౌ ।
యస్యాః కృతే నరవ్యాఘ్రౌ జీవనాశమితో గతౌ ॥ ౨౪
రాజా పుత్రవిహీనశ్చ స్వర్గం దశరథో గతః ।
క్రోధనామకృతప్రజ్ఞాం దృప్తాం సుభగమానినీం ॥ ౨౫
ఐశ్వర్యకామాం కైకేయీం అనార్యామార్యరూపిణీం ।
మమైతాం మాతరం విద్ధి నృశంసాం పాపనిశ్చయాం ॥ ౨౬
యతో మూలం హి పశ్యామి వ్యసనం మహదాత్మనః ।
ఇత్యుక్త్వా నరశార్దూలః బాష్పగద్గదయా గిరా ॥ ౨౭
స నిశశ్వాస తామ్రాక్షః నాగః క్రుద్ధ ఇవ శ్వసన్ ।
భరద్వాజో మహర్షిస్తం బ్రువంతం భరతం తథా ॥ ౨౮
ప్రత్యువాచ మహాబుద్ధిః ఇదం వచనమర్థవత్ ।
న దోషేణావగంతవ్యా కైకేయీ భరత త్వయా ॥ ౨౯
రామప్రవ్రాజనం హ్యేతత్ సుఖోదర్కం భవిష్యతి ।
దేవానాం దానవానాం చ ఋషీణాం భావితాత్మనాం ॥ ౩౦
హితమేవ భవిష్యద్ధి రామప్రవ్రాజనాదిహ ।
అభివాద్య తు సంసిద్ధః కృత్వా చైనం ప్రదక్షిణం ॥ ౩౧

ఆమంత్ర్య భరతస్సైన్యం యుజ్యతామిత్యచోదయత్ ।
తతో వాజిరథాన్ యుక్త్వా దివ్యాన్ హేమపరిష్కృతాన్ ॥ 3౨
అధ్యారోహత్ప్రయాణార్థీ బహూన్బహువిధో జనః ।
గజకన్యా గజాశ్చైవ హేమకక్ష్యాః పతాకినః ॥ 33
జీమూతా ఇవ ఘర్మాంతే సఘోషాస్సంప్రతస్థిరే ।
వివిధాన్యపి యానాని మహాంతి చ లఘూని చ ॥ 3౪
ప్రయయుస్సుమహార్హాణి పాదైరేవ పదాతయః ।
అథ యానప్రవేకైస్తు కౌసల్యాప్రముఖాః స్త్రియః ॥ 3౫
రామదర్శనకాంక్షిణ్యః ప్రయయుర్ముదితాస్తదా ।
చంద్రార్కతరుణాభాసాం నియుక్తాం శిబికాం శుభాం ॥ 3౬
ఆస్థాయ ప్రయయౌ శ్రీమాన్ భరతస్సపరిచ్ఛదః ।
సా ప్రయాతా మహాసేనా గజవాజిరథాకులా ॥ 3౭
దక్షిణాం దిశమావృత్య మహామేఘ ఇవోత్థితః ।
వనాని తు వ్యతిక్రమ్య జుష్టాని మృగపక్షిభిః ॥ 3౮
గంగాయాః పరవేలాయాం గిరిష్వపి నదీషు చ ।
సా సంప్రహృష్టద్విపవాజియోధా
విత్రాసయంతీ మృగపక్షిసంఘాన్ ।
మహద్వనం తత్ ప్రతిగాహమానా
రరాజ సేనా భరతస్య తత్ర ॥ 3౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ద్వినవతితమస్సర్గః.

అథ త్రిణవతితమస్సర్గః.

తయా మహత్యా యాయిన్యా ధ్వజిన్యా వనవాసినః ।
అర్దితా యూథపా మత్తాః సయూథాః సంప్రదుద్రువుః ॥ ౧
ఋక్షాః పృషతసంఘాశ్చ రురవశ్చ సమంతతః ।
దృశ్యంతే వనరాజీషు గిరిష్వపి నదీషు చ ॥ ౨
స సంప్రతస్థే ధర్మాత్మా ప్రీతో దశరథాత్మజః ॥
వృతో మహత్యా నాదిన్యా సేనయా చతురంగయా ॥ ౩
సాగరౌఘనిభా సేనా భరతస్య మహాత్మనః ।
మహీం సంఛాదయామాస ప్రావృషి ద్యామివాంబుదః ॥ ౪
తురంగౌఘైరవతతా వారణైశ్చ మహాజవైః ।
అనాలక్ష్యా చిరం కాలం తస్మిన్ కాలే బభూవ భూః ॥ ౫
స యాత్వా దూరమధ్వానం సుపరిశ్రాంతవాహనః ।
ఉవాచ భరతః శ్రీమాన్ వసిష్ఠం మంత్రిణాం వరం ॥ ౬
యాదృశం లక్ష్యతే రూపం యథా చైవ శ్రుతం మయా ।
వ్యక్తం ప్రాప్తాః స్మ తం దేశం భరద్వాజోఽయమబ్రవీత్ ॥ ౭
అయం గిరిశ్చిత్రకూటః ఇయం మందాకినీ నదీ ।
ఏతత్ప్రకాశతే దూరాత్ నీలమేఘనిభం వనం ॥ ౮
గిరేస్సానూని రమ్యాణి చిత్రకూటస్య సంప్రతి ।
వారణైరవమృద్యంతే మామకైః పర్వతోపమైః ॥ ౯

ముంచంతి కుసుమాన్యేతే నగాః పర్వతసానుషు ।
నీలా ఇవాతపాపాయే తోయం తోయధరా ఘనాః ॥ ౧౦
కిన్నరాచరితం దేశం పశ్య శత్రుఘ్న పర్వతం ।
మృగైస్సమంతాదాకీర్ణం మకరైరివ సాగరం ॥ ౧౧
ఏతే మృగగణా భాంతి శీఘ్రవేగాః ప్రచోదితాః ।
వాయుప్రవిద్ధా శరది మేఘరాజిరివాంబరే ॥ ౧౨
కుర్వంతి కుసుమాపీడాన్ శిరస్సు సురభీనమీ ।
మేఘప్రకాశైః ఫలకైః దాక్షిణాత్యా యథా నరాః ॥ ౧౩
నిష్కూజమివ భూత్వేదం వనం ఘోరప్రదర్శనం ।
అయోధ్యేవ జనాకీర్ణా సంప్రతి ప్రతిభాతి మా ॥ ౧౪
ఖురైరుదీరితో రేణుః దివం ప్రచ్ఛాద్య తిష్ఠతి ।
తం వహత్యనిలశ్శీఘ్రం కుర్వన్నివ మమ ప్రియం ॥ ౧౫
స్యందనాంస్తురగోపేతాన్ సూతముఖ్యైరధిష్ఠితాన్ ।
ఏతాన్ సంపతతశ్శీఘ్రం పశ్య శత్రుఘ్న కాననే ॥ ౧౬
ఏతాన్ విత్రాసితాన్ పశ్య బర్హిణః ప్రియదర్శనాన్ ।
ఏతమావిశతశ్శీఘ్రం అధివాసం పతత్రిణః ॥ ౧౭
అతిమాత్రమయం దేశః మనోజ్ఞః ప్రతిభాతి మా ।
తాపసానాం నివాసోఽయం వ్యక్తం స్వర్గపథో యథా॥ ౧౮
మృగా మృగీభిస్సహితాః బహవః పృషతా వనే ।
మనోజ్ఞరూపా లక్ష్యంతే కుసుమైరివ చిత్రితాః ॥ ౧౯

సాధు సైన్యాః ప్రతిష్ఠంతాం విచిన్వంతు చ కాననే ।
యథా తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ దృశ్యేతే రామలక్ష్మణౌ ॥ ౧౦
భరతస్య వచః శ్రుత్వా పురుషాశ్శస్త్రపాణయః ।
వివిశుస్తద్వనం శూరాః ధూమం చ దదృశుస్తతః ॥ ౧౧
తే సమాలోక్య ధూమాగ్రం ఊచుర్భరతమాగతాః ।
నామనుష్యే భవత్యగ్నిః వ్యక్తమత్రైవ రాఘవౌ ॥ ౧౨
అథ నాత్ర నరవ్యాఘ్రౌ రాజపుత్రౌ పరంతపౌ ।
మన్యే రామోపమాస్సంతి వ్యక్తమత్ర తపస్వినః ॥ ౧౩
తచ్ఛ్రుత్వా భరతస్తేషాం వచనం సాధుసంమతం ।
సైన్యానువాచ సర్వాంస్తాన్ అమిత్రబలమర్దనః ॥ ౧౪
యత్తా భవంతస్తిష్ఠంతు నేతో గంతవ్యమగ్రతః ।
అహమేవ గమిష్యామి సుమంత్రో గురురేవ చ ॥ ౧౫
ఏవముక్తాస్తతస్సర్వే తత్ర తస్థుస్సమంతతః ।
భరతో యత్ర ధూమాగ్రం తత్ర దృష్టిం సమాదధాత్ ॥ ౧౬

వ్యవస్థితా యా భరతేన సా చమూః
నిరీక్షమాణాఽపి చ ధూమమగ్రతః ।
బభూవ హృష్టా చ చిరేణ జానతీ
ప్రియస్య రామస్య సమాగమం తదా ॥ ౧౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రిణవతితమస్సర్గః.

అథ చతుర్నవతితమస్సర్గః.

దీర్ఘకాలోషితస్తస్మిన్ గిరౌ గిరివనప్రియః ।
వైదేహ్యాః ప్రియమాకాంక్షన్ స్వం చ చిత్తం విలోభయన్ ॥౧
అథ దాశరథిశ్చిత్రం చిత్రకూటమదర్శయత్ ।
భార్యామమరసంకాశః శచీమివ పురందరః ॥ ౨
న రాజ్యాద్భ్రంశనం భద్రే న సుహృద్భిర్వినాభవః ।
మనో మే బాధతే దృష్ట్వా రమణీయమిమం గిరిం ॥ ౩
పశ్యేమమచలం భద్రే నానాద్విజగణాయుతం ।
శిఖరైః ఖమివోద్విద్ధైః ధాతుమద్భిర్విభూషితం ॥ ౪
కేచిద్రజతసంకాశాః కేచిత్ క్షతజసన్నిభాః ।
పీతమాంజిష్ఠవర్ణాశ్చ కేచిన్మణివరప్రభాః ॥ ౫
పుష్యార్కకేతకాభాశ్చ కేచిజ్జ్యోతీరసప్రభాః ।
విరాజంతేఽచలేంద్రస్య దేశా ధాతువిభూషితాః ॥ ౬
నానామృగగణద్వీపితరక్ష్వృక్షగణైర్వృతః ।
అదుష్టైర్భాత్యయం శైలః బహుపక్షిసమాయుతః ॥ ౭
ఆమ్రజంబ్వసనైర్లోధ్రైః ప్రియాలైః పనసైర్ధవైః ।
అంకోలైర్భవ్యతినిశైః బిల్వతిందుకవేణుభిః ॥ ౮
కాశ్మర్యరిష్టవరణైః మధూకైస్తిలకైస్తథా ।
బదర్యామలకైర్నీపైః వేత్రధన్వనబీజకైః ॥ ౯

పుష్పవద్భిః ఫలోపేతైః ఛాయావద్భిర్మనోరమైః ।
ఏవమాదిభిరాకీర్ణః శ్రియం పుష్యత్యయం గిరిః ॥ ౧౦
శైలప్రస్థేషు రమ్యేషు పశ్యేమాన్ రోమహర్షణాన్ ।
కిన్నరాన్ ద్వంద్వశో భద్రే రమమాణాన్ మనస్వినః ॥ ౧౧
శాఖావసక్తాన్ ఖడ్గాంశ్చ ప్రవరాణ్యంబరాణి చ ।
పశ్య విద్యాధరస్త్రీణాం క్రీడోద్దేశాన్ మనోరమాన్ ॥ ౧౨
జలప్రపాతైరుద్భేదైః నిష్యందైశ్చ క్వచిత్ క్వచిత్ ।
స్రవద్భిర్భాత్యయం శైలః స్రవన్మద ఇవ ద్విపః ॥ ౧౩
గుహాసమీరణో గంధాన్ నానాపుష్పభవాన్ వహన్ ।
ఘ్రాణతర్పణమభ్యేత్య కం నరం న ప్రహర్షయేత్ ॥ ౧౪
యదీహ శరదోఽనేకాః త్వయా సార్ధమనిందితే ।
లక్ష్మణేన చ వత్స్యామి న మాం శోకః ప్రధక్ష్యతి ॥ ౧౫
బహుపుష్పఫలే రమ్యే నానాద్విజగణాయుతే ।
విచిత్రశిఖరే హ్యస్మిన్ రతవానస్మి భామిని ॥ ౧౬
అనేన వనవాసేన మయా ప్రాప్తం ఫలద్వయం ।
పితుశ్చానృణతా ధర్మే భరతస్య ప్రియం తథా ॥ ౧౭
వైదేహి రమసే కచ్చిత్ చిత్రకూటే మయా సహ ।
పశ్యంతీ వివిధాన్ భావాన్ మనోవాక్కాయసంయతాన్ ॥ ౧౮
ఇదమేవామృతం ప్రాహుః రాజ్ఞి రాజర్షయః పరే ।
వనవాసం భవార్థాయ ప్రేత్య మే ప్రపితామహాః ॥ ౧౯

శిలాశ్శైలస్య శోభంతే విశాలాశ్శతశోఽభితః ।
బహుళా బహుళైర్వర్ణైః నీలపీతసితారుణైః ॥ ౨౦
నిశి భాంత్యచలేంద్రస్య హుతాశనశిఖా ఇవ ।
ఓషధ్యః స్వప్రభాలక్ష్మ్యా భ్రాజమానాస్సహస్రశః ॥ ౨౧
కేచిత్ క్షయనిభా దేశాః కేచిదుద్యానసంనిభాః ।
కేచిదేకశిలా భాంతి పర్వతస్యాస్య భామిని ॥ ౨౨
భిత్త్వేవ వసుధాం భాతి చిత్రకూటస్సముత్థితః ।
చిత్రకూటస్య కూటోఽసౌ దృశ్యతే సర్వతశ్శుభః ॥ ౨౩
కుష్ఠపున్నాగస్థగరభూర్జపత్రోత్తరచ్ఛదాన్ ।
కామినాం స్వాస్తరాన్ పశ్య కుశేశయదళాయుతాన్ ॥ ౨౪
మృదితాశ్చాపవిద్ధాశ్చ దృశ్యంతే కమలస్రజః ।
కామిభిర్వనితే పశ్య ఫలాని వివిధాని చ ॥ ౨౫
వస్వౌకసారాం నళినీం అత్యేతీవోత్తరాన్ కురూన్ ।
పర్వతశ్చిత్రకూటోఽసౌ బహుమూలఫలోదకః ॥ ౨౬

ఇమం తు కాలం వనితే విజహ్రివాన్
త్వయా చ సీతే సహ లక్ష్మణేన చ ।
రతిం ప్రపత్స్యే కులధర్మవర్ధనీం
సతాం పథి స్వైర్నియమైః పరైః స్థితః ॥ ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతుర్ణవతితమస్సర్గః.

అథ పంచనవతితమస్సర్గః.

—— ౦ ——

అథ శైలాద్వినిష్క్రమ్య మైథిలీం కోసలేశ్వరః ।
అదర్శయచ్ఛుభజలాం రమ్యాం మందాకినీం నదీం ॥ ౧
అబ్రవీచ్చ వరారోహాం చారుచంద్రనిభాననాం ।
విదేహరాజస్య సుతాం రామో రాజీవలోచనః ॥ ౨
విచిత్రపులినాం రమ్యాం హంససారససేవితాం ।
కమలైరుపసంపన్నాం పశ్య మందాకినీం నదీం ॥ ౩
నానావిధైస్తీరరుహైః వృతాం పుష్పఫలద్రుమైః ।
రాజంతీం రాజరాజస్య నళినీమివ సర్వతః ॥ ౪
మృగయూధనిపీతాని కలుషాంభాంసి సాంప్రతం ।
తీర్థాని రమణీయాని రతిం సంజనయంతి మే ॥ ౫
జటాజినధరాః కాలె వల్కలోత్తరవాససః ।
ఋషయస్త్వవగాహంతే నదీం మందాకినీం ప్రియే ॥ ౬
ఆదిత్యముపతిష్ఠంతే నియమాదూర్ధ్వబాహవః ।
ఏతే పరే విశాలాక్షి మునయస్సంశితవ్రతాః ॥ ౭
మారుతోద్ధూతశిఖరైః ప్రవృత్త ఇవ పర్వతః ।
పాదపైః పత్రపుష్పాణి సృజద్భిరభితో నదీం ॥ ౮
క్వచిన్మణినికాశోదాం క్వచిత్ పులినశాలినీం ।
క్వచిత్ సిద్ధజనాకీర్ణాం పశ్య మందాకినీం నదీం ॥ ౯

నిర్ధూతాన్ వాయునా పశ్య వితతాన్ పుష్పసంచయాన్ ।
పోప్లూయమానానపరాన్ పశ్య త్వం జలమధ్యగాన్ ॥ ౧౦
తాంశ్చాతివల్గువచసః రథాంగాహ్వయనా ద్విజాః ।
అధిరోహంతి కల్యాణి వికూజంతశ్శుభా గిరః ॥ ౧౧
దర్శనం చిత్రకూటస్య మందాకిన్యాశ్చ శోభనే ।
అధికం పురవాసాచ్చ మన్యే చ తవ దర్శనాత్ ॥ ౧౨
విధూతకలుషైస్సిద్ధైః తపోదమశమాన్వితైః ।
నిత్యవిక్షోభితజలాం విగాహస్వ మయా సహ ॥ ౧౩
సఖీవచ్చ విగాహస్వ సీతే మందాకినీం నదీం ।
కమలాన్యవమజ్జంతీ పుష్కరాణి చ భామిని ॥ ౧౪
త్వం పౌరజనవద్వ్యాలాన్ అయోధ్యామివ పర్వతం ।
మన్యస్వ వనితే నిత్యం సరయూవదిమాం నదీం ॥ ౧౫
లక్ష్మణశ్చాపి ధర్మాత్మా మన్నిదేశే వ్యవస్థితః ।
త్వం చానుకూలా వైదేహి ప్రీతిం జనయథో మమ ॥ ౧౬
ఉపస్పృశం స్త్రిషవణం మధుమూలఫలాశనః ।
నాయోధ్యాయై న రాజ్యాయ స్పృహయేఽద్య త్వయా సహ ॥

ఇమాం హి రమ్యాం మృగయూథశాలినీం
నిపీతతోయాం గజసింహవానరైః ।
సుపుష్పితైః పుష్పధరైరలంకృతాం
న సోఽస్తి యస్స్యాదగతక్లమస్సుఖీ ॥ ౧౮

ఇతీవ రామో బహు సంగతం వచః
ప్రియాసహాయస్సరితం ప్రతి బ్రువన్ ।
చచార రమ్యం నయనాంజనప్రభం
స చిత్రకూటం రఘువంశవర్ధనః ॥ ౧౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచనవతితమస్సర్గః

అథ షణ్ణవతితమస్సర్గః.

తాం తథా దర్శయిత్వా తు మైథిలీం గిరినిమ్నగాం ।
నిషసాద గిరిప్రస్థే సీతాం మాంసేన ఛందయన్ ॥ ౧
ఇదం మేధ్యమిదం స్వాదు నిష్టప్తమిదమగ్నినా ।
ఏవమాస్తే స ధర్మాత్మా సీతయా సహ రాఘవః ॥ ౨
తథా తత్రాసతస్తస్య భరతస్యోపయాయినః ।
సైన్యరేణుశ్చ శబ్దశ్చ ప్రాదురాస్తాం నభస్పృశౌ ॥ ౩
ఏతస్మిన్నంతరే త్రస్తాః శబ్దేన మహతా తతః ।
అర్దితా యూథపా మత్తాః సయూథా దుద్రువుర్దిశః ॥ ౪
స తం సైన్యసముద్ధూతం శబ్దం శుశ్రావ రాఘవః ।
తాంశ్చ విప్రద్రుతాన్ సర్వాన్ యూథపానన్వవైక్షత ॥ ౫
తాంశ్చ విద్రవతో దృష్ట్వా తం చ శ్రుత్వా చ నిస్వనం ।
ఉవాచ రామస్సౌమిత్రిం లక్ష్మణం దీప్తతేజసం ॥ ౬

హంత లక్ష్మణ పశ్యేహ సుమిత్రా సుప్రజాస్త్వయా ।
భీమస్తనితగంభీరః తుములః శ్రూయతే స్వనః ॥ ౭
గజయూథాని వాఽరణ్యే మహిషా వా మహావనే ।
విత్రాసితా మృగాస్సింహైః సహసా ప్రద్రుతా దిశః ॥ ౮
రాజా వా రాజమాత్రో వా మృగయామటతే వనే ।
అన్యద్వా శ్వాపదం కించిత్ సౌమిత్రే జ్ఞాతుమర్హసి ॥ ౯
సుదుశ్చరో గిరిశ్చాయం పక్షిణామపి లక్ష్మణ ।
సర్వమేతద్యథాతత్త్వం అచిరాత్ జ్ఞాతుమర్హసి ॥ ౧౦
స లక్ష్మణస్సంత్వరితః సాలమారుహ్య పుష్పితం ।
ప్రేక్షమాణో దిశస్సర్వాః పూర్వాం దిశముదైక్షత ॥ ౧౧
ఉదఙ్ముఖః ప్రేక్షమాణః దదర్శ మహతీం చమూం ।
రథాశ్వగజసంబాధాం యత్తైర్యుక్తాం పదాతిభిః ॥ ౧౨
తామశ్వగజసంపూర్ణాం రథధ్వజవిభూషితాం ।
శశంస సేనాం రామాయ వచనం చేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౩
అగ్నిం సంశమయత్వార్యః సీతా చ భజతాం గుహాం ।
సజ్యం కురుష్వ చాపం చ శరాంశ్చ కవచం తథా ॥ ౧౪
తం రామః పురుషవ్యాఘ్రః లక్ష్మణం ప్రత్యువాచ హ ।
అంగావేక్షస్వ సౌమిత్రే కస్యేమాం మన్యసే చమూం ॥ ౧౫
ఏవముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణో వాక్యమబ్రవీత్ ।
దిధక్షన్నివ తాం సేనాం రుషితః పావకో యథా ॥ ౧౬

సంపన్నం రాజ్యమిచ్ఛంస్తు వ్యక్తం ప్రాప్యాభిషేచనం ।
ఆవాం హంతుం సమభ్యేతి కైకేయ్యా భరతస్సుతః ॥ ౧౭
ఏష వై సుమహాంచ్ఛ్రీమాన్ విటపీ సంప్రకాశతే ।
విరాజత్యుద్గతస్కంధః కోవిదారధ్వజో రథే ॥ ౧౮
అసౌ హి సుమహాస్కంధః విటపీ చ మహాద్రుమః ।
విరాజతే మహాసైన్యే కోవిదారధ్వజో రథే ॥ ౧౯
భజంత్యేతే యథాకామం అశ్వానారుహ్య శీఘ్రగాన్ ।
ఏతే భ్రాజంతి సంహృష్టాః గజానారుహ్య సాదినః ॥ ౨౦
గృహీతధనుషౌ చావాం గిరిం వీర శ్రయావహై ।
అథవేహైవ తిష్ఠావః సన్నద్ధావుద్యతాయుధౌ ॥ ౨౧
అపి నౌ వశమాగచ్ఛేత్ కోవిదారధ్వజో రణే ।
అపి ద్రక్ష్యామి భరతం యత్కృతే వ్యసనం మహత్ ॥ ౨౨
త్వయా రాఘవ సంప్రాప్తం సీతయా చ మయా తథా ।
యన్నిమిత్తం భవాన్రాజ్యాత్ చ్యుతో రాఘవ శాశ్వతాత్ ॥
సంప్రాప్తోఽయమరిర్వీర భరతో వధ్య ఏవ మే ।
భరతస్య వధే దోషం నాహం పశ్యామి రాఘవ ॥ ౨౪
పూర్వాపకారిణాం త్యాగే న హ్యధర్మో విధీయతే ।
పూర్వాపకారీ భరతః త్యక్తధర్మశ్చ రాఘవ ॥ ౨౫
ఏతస్మిన్నిహతే కృత్స్నాం అనుశాధి వసుంధరాం ।
అద్య పుత్రం హతం సంఖ్యే కైకేయీ రాజ్యకాముకా ॥ ౨౬

మయా పశ్యేత్ సుదుఃఖార్తా హస్తిభగ్నమివ ద్రుమం ।
కైకేయీం చ వధిష్యామి సానుబంధాం సబాంధవాం ॥ ౨౭
కలుషేణాద్య మహతా మేదినీ పరిముచ్యతాం ।
అద్యేమం సంయతం క్రోధం అసత్కారం చ మానద ॥ ౨౮
మోక్ష్యామి శత్రుసైన్యేషు కక్షేష్వివ హుతాశనం ।
అద్యైతచ్చిత్రకూటస్య కాననం నిశితైశ్శరైః ॥ ౨౯
భిందన్ శత్రుశరీరాణి కరిష్యే శోణితోక్షితం ।
శరైర్నిర్భిణ్ణహృదయాన్ కుంజరాంస్తురగాంస్తథా ॥ ౩౦
శ్వాపదాః పరికర్షంతు నరాంశ్చ నిహతాన్ మయా ।
శరాణాం ధనుషశ్చాహం అనృణోఽస్మిన్ మహామృధే ॥ ౩౧
ససైన్యం భరతం హత్వా భవిష్యామి న సంశయః ।

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షణ్ణవతితమస్సర్గః.

అథ సప్తనవతితమస్సర్గః.

సుసంరబ్ధం తు సౌమిత్రిం లక్ష్మణం క్రోధమూర్ఛితం ।
రామస్తు పరిసాంత్వ్యాథ వచనం చేదమబ్రవీత్ ॥ ౧
కిమత్ర ధనుషా కార్యం అసినా వా సచర్మణా ।
మహేష్వాసే మహాప్రాజ్ఞే భరతే స్వయమాగతే ॥ ౨
పితుస్సత్యం ప్రతిశ్రుత్య హత్వా భరతమాగతం ।
కిం కరిష్యామి రాజ్యేన సాపవాదేన లక్ష్మణ ॥ ౩

యద్ద్రవ్యం బాంధవానాం వా మిత్రాణాం వా క్షయే భవేత్ ।
నాహం చ తత్ ప్రతిగృహ్ణీయాం భక్షాన్ విషకృతానివ ॥ ౪
ధర్మమర్థం చ కామం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణ ।
ఇచ్ఛామి భవతామర్థే ఏతత్ ప్రతిశృణోమి తే ॥ ౫
భ్రాతౄణాం సంగ్రహార్థం చ సుఖార్థం చాపి లక్ష్మణ ।
రాజ్యమప్యహమిచ్ఛామి సత్యేనాయుధమాలభే ॥ ౬
నేయం మమ మహీ సౌమ్య దుర్లభా సాగరాంబరా ।
న హీచ్ఛేయమధర్మేణ శక్రత్వమపి లక్ష్మణ ॥ ౭
యద్వినా భరతం త్వాం చ శత్రుఘ్నం చాపి మానద ।
భవేన్మమ సుఖం కించిత్ భస్మ తత్కురుతాం శిఖీ ॥ ౮
మన్యేఽహమాగతోఽయోధ్యాం భరతో భ్రాతృవత్సలః ।
మమ ప్రాణాత్ ప్రియతరః కులధర్మమనుస్మరన్ ॥ ౯
శ్రుత్వా ప్రవ్రాజితం మాం హి జటావల్కలధారిణం ।
జానక్యా సహితం వీర త్వయా చ పురుషర్షభ ॥ ౧౦
స్నేహేనాక్రాంతహృదయః శోకేనాకులితేంద్రియః ।
ద్రష్టుమభ్యాగతో హ్యేష భరతో నాన్యథాగతః ॥ ౧౧
అంబాం చ కైకయీం రుష్య పరుషం చాప్రియం వదన్ ।
ప్రసాద్య పితరం శ్రీమాన్ రాజ్యం మే దాతుమాగతః ॥ ౧౨
ప్రాప్తకాలం యదేషోఽస్మాన్ భరతో ద్రష్టుమిచ్ఛతి ।
అస్మాసు మనసాఽప్యేష నాప్రియం కించిదాచరేత్ ॥ ౧౩

విప్రియం కృతపూర్వం తే భరతేన కదా ను కిం ।
ఈదృశం వా భయం తేఽద్య భరతం యోఽత్ర శంకసే ॥౧౪
న హి తే నిష్ఠురం వాచ్యః భరతో నాప్రియం వచః ।
అహం హ్యప్రియముక్తస్స్యాం భరతస్యాప్రియే కృతే ॥ ౧౫
కథం ను పుత్రాః పితరం హన్యుః కస్యాం చిదాపది ।
భ్రాతా వా భ్రాతరం హన్యాత్ సౌమిత్రే ప్రాణమాత్మనః ॥
యది రాజ్యస్య హేతోస్త్వం ఇమాం వాచం ప్రభాషసే ।
వక్ష్యామి భరతం దృష్ట్వా రాజ్యమస్మై ప్రదీయతాం ॥ ౧౬
ఉచ్యమానోపి భరతో మయా లక్ష్మణ తత్త్వతః ।
రాజ్యమస్మై ప్రయచ్ఛేతి బాఢమిత్యేవ వక్ష్యతి ॥ ౧౭
తథోక్తో ధర్మశీలేన భ్రాత్రా తస్య హితే రతః ।
లక్ష్మణః ప్రవివేశేవ స్వాని గాత్రాణి లజ్జయా ॥ ౧౮
తద్వాక్యం లక్ష్మణశ్శ్రుత్వా వ్రీళితః ప్రత్యువాచ హ ।
త్వాం మన్యే ద్రష్టుమాయాతః పితా దశరథః స్వయం ॥ ౨౦
వ్రీళితం లక్ష్మణం దృష్ట్వా రాఘవః ప్రత్యువాచ హ ।
ఏష మన్యే మహాబాహుః ఇహాస్మాన్ ద్రష్టుమాగతః ॥ ౨౧
అథవా నౌ ధ్రువం మన్యే మన్యమానస్సుఖోచితౌ ।
వనవాసమనుధ్యాయ గృహాయ ప్రతినేష్యతి ॥ ౨౨
ఇమాం వాఽప్యేష వైదేహీం అత్యంతసుఖసేవినీం ।
పితా మే రాఘవః శ్రీమాన్ వనాదాదాయ యాస్యతి ॥ ౨౩

ఏతౌ తౌ సంప్రకాశేతే గోత్రవంతౌ మనోరమౌ ।
వాయువేగసమౌ వీర జవనౌ తురగోత్తమౌ ॥ ౨౪
స ఏష సుమహాకాయః కంపతే వాహినీముఖే ।
నాగశ్శత్రుంజయో నామ వృద్ధస్తాతస్య ధీమతః ॥ ౨౫
న తు పశ్యామి తచ్ఛత్రం పాండురం లోకసత్కృతం ।
పితుర్దివ్యం మహాబాహో సంశయో భవతీహ మే ॥ ౨౬
వృక్షాగ్రాదవరోహ త్వం కురు లక్ష్మణ మద్వచః ।
ఇతీవ రామో ధర్మాత్మా సౌమిత్రిం తమువాచ హ ॥ ౨౭
అవతీర్య తు సాలాగ్రాత్ తస్మాత్స సమితింజయః ।
లక్ష్మణః ప్రాంజలిర్భూత్వా తస్థౌ రామస్య పార్శ్వతః ॥ ౨౮
భరతేనాపి సందిష్టా సంమర్దో న భవేదితి ।
సమంతాత్తస్య శైలస్య సేనా వాసమకల్పయత్ ॥ ౨౯
అధ్యర్ధమిక్ష్వాకుచమూః యోజనం పర్వతస్య సా ।
పార్శ్వే న్యవిశదావృత్య గజవాజిరథాకులా ॥ ౩౦

సా చిత్రకూటే భరతేన సేనా
ధర్మం పురస్కృత్య విధూయ దర్పం ।
ప్రసాదనార్థం రఘునందనస్య
విరాజతే నీతిమతా ప్రణీతా ॥ ౩౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-సప్తనవతితమస్సర్గః.

అథ అష్టనవతితమస్సర్గః.

నివేశ్య సేనాం తు విభుః పద్భ్యాం పాదవతాం వరః ।
అభిగంతుం స కాకుత్స్థం, ఇయేష గురువర్తకం ॥ ౧
నివిష్టమాత్రే సైన్యే తు యథోద్దేశం వినీతవత్ ।
భరతో భ్రాతరం వాక్యం శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్ ॥ ౨
క్షిప్రం వనమిదం సౌమ్య నరసంఘైస్సమంతతః ।
లుబ్ధైశ్చ సహితై రేభిః త్వమన్వేషితుమర్హసి ॥ ౩
గుహో జ్ఞాతిసహస్రేణ శరచాపాసిధారిణా ।
సమన్వేషతు కాకుత్స్థా అస్మిన్ పరివృతః స్వయం ॥ ౪
అమాత్యైస్సహ పౌరైశ్చ గురుభిశ్చ ద్విజాతిభిః ।
వనం సర్వం చరిష్యామి పద్భ్యాం పరివృతః స్వయం ॥ ౫
యావన్న రామం ద్రక్ష్యామి లక్ష్మణం వా మహాబలం ।
వైదేహీం వా మహాభాగాం న మే శాంతిర్భవిష్యతి ॥ ౬
యావన్న చంద్రసంకాశం ద్రక్ష్యామి శుభమాననం ।
భ్రాతుః పద్మపలాశాక్షం న మే శాంతిర్భవిష్యతి ॥ ౭
యావన్న చరణౌ భ్రాతుః పార్థివవ్యంజనాన్వితౌ ।
శిరసా ధారయిష్యామి న మే శాంతిర్భవిష్యతి ॥ ౮
యావన్న రాజ్యే రాజ్యార్హః పితృపైతామహే స్థితః ।
అభిషేకజలక్లిన్నః న మే శాంతిర్భవిష్యతి ॥ ౯

సిద్ధార్థః ఖలు సౌమిత్రిః యశ్చంద్రవిమలోపమం ।
ముఖం పశ్యతి రామస్య రాజీవాక్షం మహాద్యుతి ॥ ౧౦
కృతకృత్యా మహాభాగా వైదేహీ జనకాత్మజా ।
భర్తారం సాగరాంతాయాః పృథివ్యా యాఽనుగచ్ఛతి ॥ ౧౧
సుభగశ్చిత్రకూటోఽసౌ గిరిరాజోపమో గిరిః ।
యస్మిన్ వసతి కాకుత్స్థః కుబేర ఇవ నందనే ॥ ౧౨
కృతకార్యమిదం దుర్గం వనం వ్యాళనిషేవితం ।
యదధ్యాస్తే మహాతేజాః రామశ్శస్త్రభృతాం వరః ॥ ౧౩
ఏవముక్త్వా మహాతేజాః భరతః పురుషర్షభః ।
పద్భ్యామేవ మహాబాహుః ప్రవివేశ మహద్వనం ॥ ౧౪
స తాని ద్రుమజాలాని జాతాని గిరిసానుషు ।
పుష్పితాగ్రాణి మధ్యేన జగామ వదతాం వరః ॥ ౧౫
స గిరేశ్చిత్రకూటస్య సాలమాసాద్య పుష్పితం ।
రామాశ్రమగతస్యాగ్నేః దదర్శ ధ్వజముచ్ఛ్రితం ॥ ౧౬
తం దృష్ట్వా భరతః శ్రీమాన్ ముమోహ సహబాంధవః ।
అత్ర రామ ఇతి జ్ఞాత్వా గతః పారమివాంభసః ॥ ౧౭

స చిత్రకూటే తు గిరౌ నిశమ్య
రామాశ్రమం పుణ్యజనోపపన్నం ।
గుహేన సార్ధం త్వరితో జగామ
పునర్నివేశ్యైవ చమూం మహాత్మా ॥ ౧౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే–అష్టనవతితమస్సర్గః.

అథ ఏకోనశతతమస్సర్గః.

నివిష్టాయాం తు సేనాయాం ఉత్సుకో భరతస్తదా ।
జగామ భ్రాతరం ద్రష్టుం శత్రుఘ్నమనుదర్శయన్ ॥ ౧
ఋషిం వసిష్ఠం సందిశ్య మాతౄర్మే శీఘ్రమానయ ।
ఇతి త్వరితమగ్రే సః జగామ గురువత్సలః ॥ ౨
సుమంత్రస్త్వపి శత్రుఘ్నం అదూరాదన్వపద్యత ।
రామదర్శనజస్తర్షః భరతస్యేవ తస్య చ ॥ ౩
గచ్ఛన్నేవాథ భరతః తాపసాలయసంస్థితాం ।
భ్రాతుః పర్ణకుటీం శ్రీమాన్ ఉటజం చ దదర్శ హ ॥ ౪
శాలాయాస్త్వగ్రతస్తస్యాః దదర్శ భరతస్తదా ।
కాష్ఠాని చావభగ్నాని పుష్పాణ్యుపచితాని చ ॥ ౫
సలక్ష్మణస్య రామస్య దదర్శాశ్రమమీయుషః ।
కృతం వృక్షేష్వభిజ్ఞానం కుశచీరైః క్వచిత్ క్వచిత్ ॥ ౬
దదర్శ చ వనే తస్మిన్ మహతస్సంచయాన్ కృతాన్ ।
మృగాణాం మహిషాణాం చ కరీషైశ్శీతకారణాత్ ॥ ౭
గచ్ఛన్నేవ మహాబాహుః ద్యుతిమాన్ భరతస్తదా ।
శత్రుఘ్నం చాబ్రవీద్ధృష్టః తానమాత్యాంశ్చ సర్వశః ॥ ౮
మన్యే ప్రాప్తాస్స్మ తం దేశం భరద్వాజోఽయమబ్రవీత్ ।
నాతిదూరే హి మన్యేఽహం నదీం మందాకినీమితః ॥ ౯

ఉచ్చైర్బద్ధాని చీరాణి లక్ష్మణేన భవేదయం ।
అభిజ్ఞానకృతః పంథాః వికాలే గంతుమిచ్ఛతా ॥ ౧౦
ఇదం చోదాత్తదంతానాం కుంజరాణాం తరస్వినాం ।
శైలపార్శ్వే పరిక్రాంతం అన్యోన్యమభిగర్జతాం ॥ ౧౧
యమేవాదాతుమిచ్ఛంతి తాపసాస్సతతం వనే ।
తస్యాసౌ దృశ్యతే ధూమః సంకులః కృష్ణవర్త్మనః ॥ ౧౨
అత్రాహం పురుషవ్యాఘ్రం గురుసంస్కారకారిణం ।
ఆర్యం ద్రక్ష్యామి సంహృష్టః మహర్షిమివ రాఘవం ॥ ౧౩
అథ గత్వా ముహూర్తం తు చిత్రకూటం స రాఘవః ।
మందాకినీమనుప్రాప్తః తం జనం చేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౪
జగత్యాం పురుషవ్యాఘ్రః ఆస్తే వీరాసనే రతః ।
జనేంద్రో నిర్జనం ప్రాప్య ధిఙ్మే జన్మ సజీవితం ॥ ౧౫
మత్కృతే వ్యసనం ప్రాప్తః లోకనాథో మహాద్యుతిః ।
సర్వాన్ కామాన్ పరిత్యజ్య వనే వసతి రాఘవః ॥ ౧౬
ఇతి లోకసమాక్రుష్టః పాదేష్వద్య ప్రసాదయన్ ।
రామస్య నిపతిష్యామి సీతాయా లక్ష్మణస్య చ ॥ ౧౭
ఏవం స విలపంస్తస్మిన్ వనే దశరథాత్మజః ।
దదర్శ మహతీం పుణ్యాం పర్ణశాలాం మనోరమాం ॥ ౧౮
సాలతాలాశ్వకర్ణానాం పర్ణైర్బహుభిరావృతాం ।
విశాలాం మృదుభిస్తీర్ణాం కుశైర్వేదిమివాధ్వరే ॥ ౧౯

శక్రాయుధనికాశైశ్చ కార్ముకైర్భారసాధనైః ।
రుక్మపృష్ఠైర్మహాసారైః శోభితాం శత్రుబాధకైః ॥ ౨౦
అర్కరశ్మిప్రతీకాశైః ఘోరైస్తూణీగతైశ్శరైః ।
శోభితాం దీప్తవదనైః సర్పైర్భోగవతీమివ ॥ ౨౧
మహారజతవాసోభ్యాం అసిభ్యాం చ విరాజితాం ।
రుక్మబిందువిచిత్రాభ్యాం చర్మభ్యాం చాపి శోభితాం ॥ ౨౨
గోధాంగులిత్రైరాసక్తైః చిత్రైః కాంచనభూషితైః ।
అరిసంఘైరనాధృష్యాం మృగైస్సింహగుహామివ ॥ ౨౩
ప్రాగుదక్ప్రవణాం వేదిం విశాలాం దీప్తపావకాం ।
దదర్శ భరతస్తత్ర పుణ్యాం రామనివేశనే ॥ ౨౪
నిరీక్ష్య స ముహూర్తం తు దదర్శ భరతో గురుం ।
ఉటజే రామమాసీనం జటామండలధారిణం ॥ ౨౫
తం తు కృష్ణాజినధరం చీరవల్కలవాససం ।
దదర్శ రామమాసీనం అభితః పావకోపమం ॥ ౨౬
సింహస్కంధం మహాబాహుం పుండరీకనిభేక్షణం ।
పృథివ్యాస్సాగరాంతాయాః భర్తారం ధర్మచారిణం ॥ ౨౭
ఉపవిష్టం మహాబాహుం బ్రహ్మాణమివ శాశ్వతం ।
స్థండిలే దర్భసంస్తీర్ణే సీతయా లక్ష్మణేన చ ॥ ౨౮
తం దృష్ట్వా భరతః శ్రీమాన్ దుఃఖశోకపరిప్లుతః ।
అభ్యధావత ధర్మాత్మా భరతః కైకయీసుతః ॥ ౨౯

దృష్ట్వైవ విలలాపార్తః బాష్పసందిగ్ధయా గిరా ।
అశక్నువన్ ధారయితుం ధైర్యాద్వచనమబ్రవీత్ ॥ ౩౦
యస్సంసది ప్రకృతిభిః భవేద్యుక్త ఉపాసితుం ।
వన్యైర్మృగైరుపాసీనః సోఽయమాస్తే మమాగ్రజః ॥ ౩౧
వాసోభిర్బహుసాహస్రైః యో మహాత్మా పురోచితః ।
మృగాజినే సోఽయమిహ ప్రవస్తే ధర్మమాచరన్ ॥ ౩౨
అధారయద్యో వివిధాః చిత్రాస్సుమనసస్తదా ।
సోఽయం జటాభారమిమం వహతే రాఘవః కథం ॥ ౩౩
యస్య యజ్ఞైర్యథోద్దిష్టైః యుక్తో ధర్మస్య సంచయః ।
శరీరక్లేశసంభూతం స ధర్మం పరిమార్గతే ॥ ౩౪
చందనేన మహార్హేణ యస్యాంగముపసేవితం ।
మలేన తస్యాంగమిదం కథమార్యస్య సేవ్యతే ॥ ౩౫
మన్నిమిత్తమిదం దుఃఖం ప్రాప్తో రామస్సుఖోచితః ।
ధిగ్జీవితం నృశంసస్య మమ లోకవిగర్హితం ॥ ౩౬
ఇత్యేవం విలపన్ దీనః ప్రస్విన్నముఖపంకజః ।
పాదావప్రాప్య రామస్య పపాత భరతో రుదన్ ॥ ౩౭
దుఃఖాభితప్తో భరతః రాజపుత్రో మహాబలః ।
ఉక్త్వాఽఽర్యేతి సకృద్దీనం పునర్నోవాచ కించన ॥ ౩౮
బాష్పాపిహితకంఠశ్చ ప్రేక్ష్య రామం యశస్వినం ।
ఆర్యేత్యేవాథ సంక్రుశ్య వ్యాహర్తుం నాశకత్తదా ॥ ౩౯

శత్రుఘ్నశ్చాపి రామస్య వవందే చరణౌ రుదన్ ।
తావుభౌ స సమాలింగ్య రామశ్చాశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౪౦

తతస్సుమంత్రేణ గుహేన చైవ
సమీయతూ రాజసుతావరణ్యే ।
దివాకరశ్చైవ నిశాకరశ్చ
యథాఽంబరే శుక్రబృహస్పతిభ్యాం ॥ ౪౧

తాన్ పార్థివాన్ వారణయూథపాభాన్
సమాగతాన్ తత్ర మహత్యరణ్యే ।
వనౌకసస్తేఽపి సమీక్ష్య సర్వే-
ప్యశ్రూణ్యముంచన్ ప్రవిహాయ హర్షం ॥ ౪౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనశతతమస్సర్గః.

అథ శతతమస్సర్గః.

జటిలం చీరవసనం ప్రాంజలిం పతితం భువి ।
దదర్శ రామో దుర్దర్శం యుగాంతే భాస్కరం యథా ॥ ౧
కథంచిదభివిజ్ఞాయ వివర్ణవదనం కృశం ।
భ్రాతరం భరతం రామః పరిజగ్రాహ బాహునా ॥ ౨
ఆఘ్రాయ రామస్తం మూర్ధ్ని పరిష్వజ్య చ రాఘవః ।
అంకే భరతమారోప్య పర్యపృచ్ఛత్సమాహితః ॥ 3

క్వ ను తేఽభూత్పితా తాత యదరణ్యం త్వమాగతః ।
న హి త్వం జీవతస్తస్య వనమాగంతుమర్హసి ॥ ౪
చిరస్య బత పశ్యామి దూరాద్భరతమాగతం ।
దుష్ప్రతీకమరణ్యేఽస్మిన్ కిం తాత వనమాగతః ॥ ౫
కచ్చిద్ధారయతే తాత రాజా యత్త్వమిహాగతః ।
కచ్చిన్న దీనస్సహసా రాజా లోకాంతరం గతః ॥ ౬
కచ్చిత్సౌమ్య న తే రాజ్యం భ్రష్టం బాలస్య శాశ్వతం ।
కచ్చిచ్ఛుశ్రూషసె తాత పితరం సత్యవిక్రమం ॥ ౭
కచ్చిద్దశరథో రాజా కుశలీ సత్యసంగరః ।
రాజసూయాశ్వమేధానాం ఆహర్తా ధర్మనిశ్చయః ॥ ౮
స కచ్చిద్బ్రాహ్మణో విద్వాన్ ధర్మనిత్యో మహాద్యుతిః ।
ఇక్ష్వాకూణాముపాధ్యాయః యథావత్తాత పూజ్యతే ॥ ౯
సా తాత కచ్చిత్కౌసల్యా సుమిత్రా చ ప్రజావతీ ।
సుఖినీ కచ్చిదార్యా చ దేవీ నందతి కైకయీ ॥ ౧౦
కచ్చిద్వినయసంపన్నః కులపుత్రో బహుశ్రుతః ।
అనసూయురనుద్రష్టా సత్కృతస్తే పురోహితః ॥ ౧౧
కచ్చిదగ్నిషు తే యుక్తః విధిజ్ఞో మతిమానృజుః ।
హుతం చ హోష్యమాణం చ కాలె వేదయతే సదా ॥ ౧౨
కచ్చి ద్దేవాన్ పితౄన్ మాతౄః గురూన్ పితృసమానపి ।
వృద్ధాంశ్చ తాత వైద్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చాభిమన్యసె ॥ ౧౩

ఇష్వస్త్రవరసంపన్నం అర్థశాస్త్రవిశారదం ।
సుధన్వానముపాధ్యాయం కచ్చిత్త్వం తాత మన్యసే ॥ ౧౪
కచ్చిదాత్మసమాశ్శూరాః శ్రుతవంతో జితేంద్రియాః ।
కులీనాశ్చేంగితజ్ఞాశ్చ కృతాస్తే తాత మంత్రిణః ॥ ౧౫
మంత్రో విజయమూలం హి రాజ్ఞాం భవతి రాఘవ ।
సుసంవృతో మంత్రధరైః అమాత్యైశ్శాస్త్రకోవిదైః ॥ ౧౬
కచ్చిన్నిద్రావశం నైషీః కచ్చిత్కాలే ప్రబుధ్యసే ।
కచ్చిచ్చాపరరాత్రేషు చింతయస్యర్థనైపుణం ॥ ౧౭
కచ్చిన్మంత్రయసే నైకః కచ్చిన్న బహుభిస్సహ ।
కచ్చిత్తే మంత్రితో మంత్రః రాష్ట్రం న పరిధావతి ॥ ౧౮
కచ్చిదర్థం వినిశ్చిత్య లఘుమూలం మహోదయం ।
క్షిప్రమారభసే కర్తుం న దీర్ఘయసి రాఘవ ॥ ౧౯
కచ్చిత్తే సుకృతాన్యేవ కృతరూపాణి వా పునః ।
విదుస్తే సర్వకార్యాణి న కర్తవ్యాని పార్థివాః ॥ ౨౦
కచ్చిన్న తర్కైర్యుక్త్యా వా యే చాప్యపరికీర్తితాః ।
త్వయా వా తవ వామాత్యైః బుధ్యతే తాత మంత్రితం ॥
కచ్చిత్ సహస్రాన్మూర్ఖాణాం ఏకమిచ్ఛసి పండితం ।
పండితో హ్యర్థకృచ్ఛ్రేషు కుర్యాన్నిశ్శ్రేయసం మహత్ ॥ ౨౨
సహస్రాణ్యపి మూర్ఖాణాం యద్యుపాస్తే మహీపతిః ।
అథవాఽప్యయుతాన్యేవ నాస్తి తేషు సహాయతా ॥ ౨౩

ఏకోఽప్యమాత్యో మేధావీ శూరో దక్షో విచక్షణః ।
రాజానం రాజమాత్రం వా ప్రాపయేన్మహతీం శ్రియం ॥ ౨౪
కచ్చిన్ముఖ్యా మహత్స్వేవ మధ్యమేషు చ మధ్యమాః ।
జఘన్యాస్తు జఘన్యేషు భృత్యాః కర్మసు యోజితాః ॥ ౨౫
అమాత్యానుపధాతీతాన్ పితృపైతామహాంఛుచీన్ ।
శ్రేష్ఠాన్ శ్రేష్ఠేషు కచ్చిత్త్వం నియోజయసి కర్మసు ॥ ౨౬
కచ్చిన్నోగ్రేణ దండేన భృశముద్వేజితప్రజం ।
రాష్ట్రం తవానుజానంతి మంత్రిణః కైకయీసుత ॥ ౨౭
కచ్చిత్త్వాం నావజానంతి యాజకాః పతితం యథా ।
ఉగ్రప్రతిగ్రహీతారం కామయానమివ స్త్రియః ॥ ౨౮
ఉపాయకుశలం వైద్యం భృత్యసందూషణే రతం ।
శూరమైశ్వర్యకామం చ యో న హంతి స వధ్యతే ॥ ౨౯
కచ్చిద్ధృష్టశ్చ శూరశ్చ మతిమాన్ ధృతిమాంఛుచిః ।
కులీనశ్చానురక్తశ్చ దక్షస్సేనాపతిః కృతః ॥ 30
బలవంతశ్చ కచ్చిత్తే ముఖ్యా యుద్ధవిశారదాః ।
దృష్టాపదానా విక్రాంతాః త్వయా సత్కృత్య మానితాః ॥ 3౧
కచ్చిద్బలస్య భక్తం చ వేతనం చ యథోచితం ।
సంప్రాప్తకాలం దాతవ్యం దదాసి న విలంబసే ॥ 3౨
కాలాతిక్రమణాచ్చైవ భక్తవేతనయోర్భృతాః ।
భర్తుః కుప్యంతి దుష్యంతి సోఽనర్థస్సుమహాన్ స్మృతః ॥ 33

కచ్చిత్ సర్వేఽనురక్తాస్త్వాం కులపుత్రాః ప్రధానతః ।
కచ్చిత్ ప్రాణాంస్తవార్థేషు సంత్యజంతి సమాహితాః ॥ ౩౪
కచ్చిజ్జానపదో విద్వాన్ దక్షిణః ప్రతిభానవాన్ ।
యథోక్తవాదీ దూతస్తే కృతో భరత పండితః ॥ ౩౫
కచ్చిదష్టాదశాన్యేషు స్వపక్షే దశ పంచ చ ।
త్రిభిస్త్రిభిరవిజ్ఞాతైః వేత్సి తీర్థాని చారకైః ॥ ౩౬
కచ్చిద్వ్యపాస్తానహితాన్ ప్రతియాతాంశ్చ సర్వదా ।
దుర్బలాననవజ్ఞాయ వర్తసే రిపుసూదన ॥ ౩౭
కచ్చిన్న లోకాయతికాన్ బ్రాహ్మణాంస్తాత సేవసే ।
అనర్థకుశలా హ్యేతే బాలాః పండితమానినః ॥ ౩౮
ధర్మశాస్త్రేషు ముఖ్యేషు విద్యమానేషు దుర్బుధాః ।
బుద్ధిమాన్వీక్షికీం ప్రాప్య నిరర్థం ప్రవదంతి తే ॥ ౩౯
వీరైరధ్యుషితాం పూర్వం అస్మాకం తాత పూర్వకైః ।
సత్యనామాం దృఢద్వారాం హస్త్యశ్వరథసంకులాం ॥ ౪౦
బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః స్వకర్మనిరతైస్సదా ।
జితేంద్రియైర్మహోత్సాహైః వృతామార్యైస్సహస్రశః ॥ ౪౧
ప్రాసాదైర్వివిధాకారైః వృతాం వైద్యజనాకులాం ।
కచ్చిత్ సముదితాం స్ఫీతాం అయోధ్యాం పరిరక్షసి ॥ ౪౨
కచ్చిచ్చైత్యశతైర్జుష్టః సునివిష్టజనాకులః ।
దేవస్థానైః ప్రపాభిశ్చ తటాకైశ్చోపశోభితః ॥ ౪౩

ప్రహృష్టనరనారీకః సమాజోత్సవశోభితః ।
సుకృష్టసీమా పశుమాన్ హింసాభిః పరివర్జితః ॥ ౪౪
అదేవమాతృకో రమ్యః శ్వాపదైః పరివర్జితః ।
పరిత్యక్తో భయైస్సర్వైః ఖనిభిశ్చోపశోభితః ॥ ౪౫
వివర్జితో నరైః పాపైః మమ పూర్వైస్సురక్షితః ।
కచ్చిజ్జనపదః స్ఫీతః సుఖం వసతి రాఘవ ॥ ౪౬
కచ్చిత్తే దయితాస్సర్వే కృషిగోరక్షజీవినః ।
వార్తాయాం సంశ్రితస్తాత లోకో హి సుఖమేధతే ॥ ౪౭
తేషాం గుప్తిపరీహారైః కచ్చిత్తే భరణం కృతం ।
రక్ష్యా హి రాజ్ఞా ధర్మేణ సర్వే విషయవాసినః ॥ ౪౮
కచ్చిత్ స్త్రియస్సాంత్వయసి కచ్చిత్తాశ్చ సురక్షితాః ।
కచ్చిన్న శ్రద్దధాస్యాసాం కచ్చిద్గుహ్యం న భాషసే ॥ ౪౯
కచ్చిన్నాగవనం గుప్తం కచ్చిత్తే సంతి ధేనుకాః ।
కచ్చిన్న గణికాశ్వానాం కుంజరాణాం చ తృప్యసి ॥ ౫౦
కచ్చిద్దర్శయసే నిత్యం మనుష్యాణాం విభూషితం ।
ఉత్థాయోత్థాయ పూర్వాహ్ణే రాజపుత్ర మహాపథే ॥ ౫౧
కచ్చిన్న సర్వే కర్మాంతాః ప్రత్యక్షాస్తే విశంకయా ।
సర్వే వా పునరుత్సృష్టాః మధ్యమేవాత్ర కారణం ॥ ౫౨
కచ్చిత్ సర్వాణి దుర్గాణి ధనధాన్యాయుధోదకైః ।
యంత్రైశ్చ పరిపూర్ణాని తథా శిల్పిధనుర్ధరైః ॥ ౫౩

ఆయస్తే విపులః కచ్చిత్ కచ్చిదల్పతరో వ్యయః ।
అపాత్రేషు న తే కచ్చిత్ కోశో గచ్ఛతి రాఘవ ॥ ౫౪
దేవతార్థే చ పిత్రర్థే బ్రాహ్మణాభ్యాగతేషు చ ।
యోధేషు మిత్రవర్గేషు కచ్చిద్గచ్ఛతి తే వ్యయః ॥ ౫౫
కచ్చిదార్యో విశుద్ధాత్మా క్షారితశ్చోరకర్మణా ।
అపృష్టశ్శాస్త్రకుశలైః న లోభాద్వధ్యతే శుచిః ॥ ౫౬
గృహీతశ్చైవ పృష్టశ్చ కాలే దృష్టస్సకారణః ।
కచ్చిన్న ముచ్యతే చోరః ధనలోభాన్నరర్షభ ॥ ౫౭
వ్యసనే కచ్చిదాఢ్యస్య దుర్గతస్య చ రాఘవ ।
అర్థం విరాగాః పశ్యంతి తవామాత్యా బహుశ్రుతాః ॥ ౫౮
యాని మిథ్యాభిశస్తానాం పతంత్యస్రాణి రాఘవ ।
తాని పుత్రపశూన్ ఘ్నంతి ప్రీత్యర్థమనుశాసతః ॥ ౫౯
కచ్చిద్వృద్ధాంశ్చ బాలాంశ్చ వైద్యముఖ్యాంశ్చ రాఘవ ।
దానేన మనసా వాచా త్రిభిరేతైర్బుభూషసే ॥ ౬౦
కచ్చిద్గురూంశ్చ వృద్ధాంశ్చ తాపసాన్ దేవతాతిథీన్ ।
చైత్యాంశ్చ సర్వాన్ సిద్ధార్థాన్ బ్రాహ్మణాంశ్చ నమస్యసి ॥ ౬౧
కచ్చిదర్థేన వా ధర్మం అర్థం ధర్మేణ వా పునః ।
ఉభౌ వా ప్రీతిలోభేన కామేన చ న బాధసే ॥ ౬౨
కచ్చిదర్థం చ ధర్మం చ కామం చ జయతాం వర ।
విభజ్య కాలే కాలజ్ఞ సర్వాన్ భరత సేవసే ॥ ౬౩

కచ్చిత్తే బ్రాహ్మణాశ్శర్మ సర్వశాస్త్రార్థకోవిదాః ।
ఆశంసంతే మహాప్రాజ్ఞ పౌరజానపదైస్సహ ॥ ౬౪
నాస్తిక్యమనృతం క్రోధం ప్రమాదం దీర్ఘసూత్రతాం ।
అదర్శనం జ్ఞానవతాం ఆలస్యం పంచవృత్తితాం ॥ ౬౫
ఏకచింతనమర్థానాం అనర్థజ్ఞైశ్చ మంత్రణాం ।
నిశ్చితానామనారంభం మంత్రస్యాపరిరక్షణాం ॥ ౬౬
మంగళస్యాప్రయోగం చ ప్రత్యుత్థానం చ సర్వతః ।
కచ్చిత్త్వం వర్జయస్యేతాన్ రాజదోషాంశ్చతుర్దశ ॥ ౬౭
దశపంచచతుర్వర్గాన్ సప్తవర్గం చ తత్త్వతః ।
అష్టవర్గం త్రివర్గం చ విద్యాస్తిస్రశ్చ రాఘవ ॥ ౬౮
ఇంద్రియాణాం జయం బుధ్వా షాడ్గుణ్యం దైవమానుషం ।
కృత్యం వింశతివర్గం చ తథా ప్రకృతిమండలం ॥ ౬౯
యాత్రాదండవిధానం చ ద్వియోనీ సంధివిగ్రహౌ ।
కచ్చిదేతాన్ మహాప్రాజ్ఞ యథావదనుమన్యసే ॥ ౭౦
మంత్రిభిస్త్వం యథోద్దిష్టైః చతుర్భిస్త్రిభిరేవ వా ।
కచ్చిత్సమస్తైర్వ్యస్తైశ్చ మంత్రం మంత్రయసే మిథః ॥ ౭౧
కచ్చిత్తే సఫలా వేదాః కచ్చిత్తే సఫలాః క్రియాః ।
కచ్చిత్తే సఫలా దారాః కచ్చిత్తే సఫలం శ్రుతం ॥ ౭౨
కచ్చిదేషైవ తే బుద్ధిః యథోక్తా మమ రాఘవ ।
ఆయుష్యా చ యశస్యా చ ధర్మకామార్థసంహితా ॥ ౭౩

యాం వృత్తిం వర్తతే తాతః యాం చ నః ప్రపితామహాః ।
తాం వృత్తిం వర్తసే కచ్చిత్ యా చ సత్పథగా శుభా ॥ ౨౪
కచ్చిత్ స్వాదుకృతం భోజ్యం ఏకో నాశ్నాసి రాఘవ ।
కచ్చిదాశంసమానేభ్యః మిత్రేభ్యస్సంప్రయచ్ఛసి ॥ ౨౫
రాజా తు ధర్మేణ హి పాలయిత్వా
మహామతిర్దండధరః ప్రజానాం ।
అవాప్య కృత్స్నాం వసుధాం యథావత్
ఇతశ్చ్యుతః స్వర్గముపైతి విద్వాన్ ॥ ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే–శతతమస్సర్గః.

అథ ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః.

రామస్య వచనం శ్రుత్వా భరతః ప్రత్యువాచ హ ।
కిం మే ధర్మాద్విహీనస్య రాజధర్మః కరిష్యతి ॥ ౧
శాశ్వతోఽయం సదా ధర్మః స్థితోఽస్మాసు నరర్షభ ।
జ్యేష్ఠపుత్రే స్థితే రాజన్ న కనీయాన్ నృపో భవేత్ ॥ ౨
స సమృద్ధాం మయా సార్ధం అయోధ్యాం గచ్ఛ రాఘవ ।
అభిషేచయ చాత్మానం కులస్యాస్య భవాయ నః ॥ ౩
రాజానం మానుషం ప్రాహుః దేవత్వే సమ్మతో మమ ।
యస్య ధర్మార్థసహితం వృత్తమాహురమానుషం ॥ ౪

కేకయస్థే చ మయి తు త్వయి చారణ్యమాశ్రితే ।
దివమార్యో గతో రాజా యాయజూకస్సతాం మతః ॥ ౫
నిష్క్రాంతమాత్రే భవతి సహసీతే సలక్ష్మణే ।
దుఃఖశోకాభిభూతస్తు రాజా త్రిదివమభ్యగాత్ ॥ ౬
ఉత్తిష్ఠ పురుషవ్యాఘ్ర క్రియతాముదకం పితుః ।
అహం చాయం చ శత్రుఘ్నః పూర్వమేవ కృతోదకౌ ॥ ౭
ప్రియేణ ఖలు దత్తం హి పితృలోకేషు రాఘవ ।
అక్షయ్యం భవతీత్యాహుః భవాంశ్చైవ పితుః ప్రియః ॥ ౮

త్వామేవ శోచంస్తవ దర్శనేప్సుః
త్వయ్యేవ సక్తామనివర్త్య బుద్ధిం ।
త్వయా విహీనస్తవ శోకరుగ్ణః
త్వాం సంస్మరన్నస్తమితః పితా తే ॥ ౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ ద్వ్యుత్తరశతతమస్సర్గః.

తాం శ్రుత్వా కరుణాం వాచం పితుర్మరణసంహితాం ।
రాఘవో భరతేనోక్తాం బభూవ గతచేతనః ॥ ౧
తం తు వజ్రమివోత్సృష్టం ఆహవే దానవారిణా ।
వాగ్వజ్రం భరతేనోక్తం అమనోజ్ఞం పరంతపః ॥ ౨

ప్రగృహ్య బాహూ రామో వై పుష్పితాగ్రో యథా ద్రుమః।
వనే పరశునా కృత్తః తథా భువి పపాత హ ॥ ౩
తథా నిపతితం రామం జగత్యాం జగతీపతిం ।
కూలఘాతపరిశ్రాంతం ప్రసుప్తమివ కుంజరం ॥ ౪
భ్రాతరస్తే మహేష్వాసం సర్వతశ్శోకకర్శితం ।
రుదంతస్సహ వై దేహ్యా సిషిచుస్సలిలేన వై ॥ ౫
స తు సంజ్ఞాం పునర్లబ్ధ్వా నేత్రాభ్యామాస్రముత్సృజన్ ।
ఉపాక్రామత కాకుత్స్థః కృపణం బహు భాషితుం ॥ ౬
స రామః స్వర్గతం శ్రుత్వా పితరం పృథివీపతిం ।
ఉవాచ భరతం వాక్యం ధర్మాత్మా ధర్మసంహితం ॥ ౭
కిం కరిష్యామ్యయోధ్యాయాం తాతే దిష్టాం గతిం గతే ।
కస్తాం రాజవరాద్ధీనాం అయోధ్యాం పాలయిష్యతి ॥ ౮
కిం ను తస్య మయా కార్యం దుర్జాతేన మహాత్మనః ।
యో మృతో మమ శోకేన మయా చాపి న సంస్కృతః ॥ ౯
అహో భరత సిద్ధార్థః యేన రాజా త్వయాఽనఘ ।
శత్రుఘ్నేన చ సర్వేషు ప్రేతకృత్యేషు సత్కృతః ॥ ౧౦
నిష్ప్రధానామనేకాగ్రాం నరేంద్రేణ వినాకృతాం ।
నివృత్తవనవాసోఽపి నాయోధ్యాం గంతుముత్సహే ॥ ౧౧
సమాప్తవనవాసం మాం అయోధ్యాయాం పరంతప ।
కో ను శాసిష్యతి పునః తాతే లోకాంతరం గతే ॥ ౧౨

పురా ప్రేక్ష్య సువృత్తం మాం పితా యాన్యాహ సాంత్వయన్
వాక్యాని తాని శ్రోష్యామి కుతః శ్రోత్రసుఖాన్యహం ॥ ౧౩
ఏవముక్త్వా స భరతం భార్యామభ్యేత్య రాఘవః ।
ఉవాచ శోకసంతప్తః పూర్ణచంద్రనిభాననాం ॥ ౧౪
సీతే మృతస్తే శ్వశురః పిత్రా హీనోఽసి లక్ష్మణ ।
భరతో దుఃఖమాచష్టే స్వర్గతం పృథివీపతిం ॥ ౧౫
తతో బహుగుణం తేషాం బాష్పం నేత్రేష్వజాయత ।
తథా బ్రువతి కాకుత్స్థే కుమారాణాం యశస్వినాం ॥ ౧౬
తతస్తే భ్రాతరస్సర్వే భృశమాశ్వాస్య రాఘవం ।
అబ్రువన్ జగతీభర్తుః క్రియతాముదకం పితుః ॥ ౧౭
సా సీతా శ్వశురం శ్రుత్వా స్వర్గలోకగతం నృపం ।
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం అశకన్నేక్షితుం పతిం ॥ ౧౮
సాంత్వయిత్వా తు తాం రామః రుదంతీం జనకాత్మజాం ।
ఉవాచ లక్ష్మణం తత్ర దుఃఖితో దుఃఖితం వచః ॥ ౧౯
ఆనయేంగుదిపిణ్యాకం చీరమాహర చోత్తరం ।
జలక్రియార్థం తాతస్య గమిష్యామి మహాత్మనః ॥ ౨౦
సీతా పురస్తాద్వ్రజతు త్వమేనామభితో వ్రజ ।
అహం పశ్చాద్గమిష్యామి గతిర్హ్యేషా సుదారుణా ॥ ౨౧
తతో నిత్యానుగస్తేషాం విదితాత్మా మహామతిః ।
మృదుర్దాంతశ్చ శాంతశ్చ రామే చ దృఢభక్తిమాన్ ॥ ౨౨

సుమంత్రస్తైర్నృపసుతైః సార్ధమాశ్వాస్య రాఘవం ।
అవాతారయదాలంబ్య నదీం మందాకినీం శివాం ॥ ౨౩
తే సుతీర్థాం తతః కృచ్ఛ్రాత్ ఉపాగమ్య యశస్వినః ।
నదీం మందాకినీం రమ్యాం సదా పుష్పితకాననాం ॥ ౨౪
శీఘ్రస్రోతసమాసాద్య తీర్థం శివమకర్దమం ।
సిషిచుస్తూదకం రాజ్ఞే తత ఏతత్తే భవత్వితి ॥ ౨౫
ప్రగృహ్య చ మహీపాలః జలపూరితమంజలిం ।
దిశం యామ్యామభిముఖః రుదన్ వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨౬
ఏతత్తే రాజశార్దూల విమలం తోయమక్షయం ।
పితృలోకగతస్యాద్య మద్దత్తముపతిష్ఠతు ॥ ౨౭
తతో మందాకినీతీరాత్ ప్రత్యుత్తీర్య స రాఘవః ।
పితుశ్చకార తేజస్వీ నివాపం భ్రాతృభిస్సహ ॥ ౨౮
ఐంగుదం బదరీమిశ్రం పిణ్యాకం దర్భసంస్తరే ।
న్యస్య రామస్సుదుఃఖార్తః రుదన్ వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨౯
ఇదం భుంక్ష్వ మహారాజ ప్రీతో యదశనా వయం ।
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నాస్తస్య దేవతాః ॥ ౩౦
తతస్తేనైవ మార్గేణ ప్రత్యుత్తీర్య నదీతటాత్ ।
ఆరురోహ నరవ్యాఘ్రః రమ్యసానుం మహీధరం ॥ ౩౧
తతః పర్ణకుటీద్వారం ఆసాద్య జగతీపతిః ।
పరిజగ్రాహ బాహుభ్యాం ఉభౌ భరతలక్ష్మణౌ ॥ ౩౨

తేషాం తు రుదతాం శబ్దాత్ ప్రతిశ్రుతో౽భవద్గిరౌ ।
భ్రాతౄణాం సహ వైదేహ్యా సింహానామివ నర్దతాం ॥ ౩౩
మహాబలానాం రుదతాం కుర్వతాముదకం పితుః ।
విజ్ఞాయ తుములం శబ్దం త్రస్తా భరతసైనికాః ॥ ౩౪
అబ్రువంశ్చాపి రామేణ భరతస్సంగతో ధ్రువం ।
తేషామేవ మహాఞ్ శబ్దః శోచతాం పితరం మృతం ॥ ౩౫
అథ వాసాన్ పరిత్యజ్య తం సర్వే౽భిముఖాః స్వనం ।
అప్యేకమనసో జగ్ముః యథాస్థానం ప్రధావితాః ॥ ౩౬
హయైరన్యే గజైరన్యే రథైరన్యే స్వలంకృతైః ।
సుకుమారాస్తథైవాన్యే పద్భిరేవ నరా యయుః ॥ ౩౭
అచిరప్రోషితం రామం చిరవిప్రోషితం యథా ।
ద్రష్టుకామో జనస్సర్వః జగామ సహసా౽౽శ్రమం ॥ ౩౮
భ్రాతౄణాం త్వరితాస్తత్ర ద్రష్టుకామాస్సమాగమం ।
యయుర్బహువిధైర్యానైః ఖురనేమిస్వనాకులైః ॥ ౩౯
సా భూమిర్బహుభిర్యానైః ఖురనేమిసమాహతా ।
ముమోచ తుములం శబ్దం ద్యౌరివాభ్రసమాగమే ॥ ౪౦
తేన విత్రాసితా నాగాః కరేణుపరివారితాః ।
ఆవాసయంతో గంధేన జగ్మురన్యద్వనం తతః ॥ ౪౧
వరాహవృకసంఘాశ్చ మహిషాస్సర్పవానరాః ।
వ్యాఘ్రగోకర్ణగవయాః విత్రేసుః పృషతైస్సహ ॥ ౪౨

రథాంగసాహ్వా నత్యూహాః హంసాః కారండవాః ప్లవాః ।
తథా పుంస్కోకిలాః క్రౌంచాః విసంజ్ఞా భేజిరే దిశః ॥ ౪౩
తేన శబ్దేన విత్రస్తైః ఆకాశం పక్షిభిర్వృతం ।
మనుష్యైరావృతా భూమిః ఉభయం ప్రబభౌ తదా ॥ ౪౪
తతస్తం పురుషవ్యాఘ్రం యశస్వినమరిందమం ।
ఆసీనం స్థండిలే రామం దదర్శ సహసా జనః ॥ ౪౫
విగర్హమాణః కైకేయీం సహితో మంథరామపి ।
అభిగమ్య జనో రామం బాష్పపూర్ణముఖోఽభవత్ ॥ ౪౬
తాన్నరాన్ బాష్పపూర్ణాక్షాన్ సమీక్ష్యాథ సుదుఃఖితాన్ ।
పర్యష్వజత ధర్మజ్ఞః పితృవన్మాతృవచ్చ సః ॥ ౪౭

స తత్ర కాంశ్చిత్ పరిషస్వజే నరాన్
నరాశ్చ కేచిత్తు తమభ్యవాదయన్ ।
చకార సర్వాన్ సవయస్యబాంధవాన్
యథార్హమాసాద్య తదా నృపాత్మజః ॥ ౪౮
స తత్ర తేషాం రుదతాం మహాత్మనాం
భువం చ ఖం చానువినాదయన్ స్వనః ।
గుహాగిరీణాం చ దిశశ్చ సంతతం
మృదంగఘోషప్రతిమః ప్రశుశ్రువే ॥ ౪౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే–ద్వ్యుత్తరశతతమస్సర్గః.

—.೦·—

అథ తుర్యుత్తరశతతమస్సర్గః.

———o———

వసిష్ఠః పురతః కృత్వా దారాన్ దశరథస్య చ ।
అభిచక్రామ తం దేశం రామదర్శనతర్షితః ॥ ౧
రాజపత్న్యశ్చ గచ్ఛంత్యః మందం మందాకినీం ప్రతి ।
దదృశుస్తత్ర తత్తీర్థం రామలక్ష్మణసేవితం ॥ ౨
కౌసల్యా బాష్పపూర్ణేన ముఖేన పరిశుష్యతా ।
సుమిత్రామబ్రవీద్దీనా యాశ్చాన్యా రాజయోషితః ॥ ౩
ఇదం తేషామనాథానాం క్లిష్టమక్లిష్టకర్మణాం ।
వనే ప్రాక్కేవలం తీర్థం యే తే నిర్విషయీకృతాః ॥ ౪
ఇతస్సుమిత్రే పుత్రస్తే సదా జలమతంద్రితః ।
స్వయం హరతి సౌమిత్రిః మమ పుత్రస్య కారణాత్ ॥ ౫
జఘన్యమపి తే పుత్రః కృతవాన్న తు గర్హితః ।
భ్రాతుర్యదర్థసహితం సర్వం తద్విహితం గుణైః ॥ ౬
అద్యాయమపి తే పుత్రః క్లేశానామతథోచితః ।
నీచానర్థసమాచారం సజ్జం కర్మ ప్రముంచతు ॥ ౭
దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సా దదర్శ మహీతలే ।
పితురింగుదిపిణ్యాకం న్యస్తమాయతలోచనా ॥ ౮
తం భూమౌ పితురార్తేన న్యస్తం రామేణ వీక్ష్య సా ।
ఉవాచ దేవీ కౌసల్యా సర్వా దశరథస్త్రియః ॥ ౯

ఇదమిక్ష్వాకునాధస్య రాఘవస్య మహాత్మనః ।
రాఘవేణ పితుర్దత్తం పశ్యైతత్తద్యథావిధి ॥ ౧౦
తస్య దేవసమానస్య పార్థివస్య మహాత్మనః ।
నైతదౌపయికం మన్యే భుక్తభోగస్య భోజనం ॥ ౧౧
చతురంతాం మహీం భుక్త్వా మహేంద్రసదృశో విభుః ।
కధమింగుదిపిణ్యాకం స భుఙ్క్తే వసుధాధిపః ॥ ౧౨
అతో దుఃఖతరం లోకే న కించిత్ ప్రతిభాతి మా ।
యత్ర రామః పితుర్దద్యాత్ ఇంగుదిక్షోదమృద్ధిమాన్ ॥ ౧౩
రామేణేంగుదిపిణ్యాకం పితుర్దత్తం సమీక్ష్య మే ।
కధం దుఃఖేన హృదయం న స్ఫోటతి సహస్రధా ॥ ౧౪
శ్రుతిస్తు ఖల్వియం సత్యా లౌకికీ ప్రతిభాతి మా ।
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నాస్తస్య దేవతాః ॥ ౧౫
ఏవమార్తాం సపత్న్యస్తాః జగ్మురాశ్వాస్య తాం తదా ।
దదృశుశ్చాశ్రమే రామం స్వర్గచ్యుతమివామరం ॥ ౧౬
సర్వభోగైః పరిత్యక్తం రామం సంప్రేక్ష్య మాతరః ।
ఆర్తా ముముచురశ్రూణి సస్వరం శోకకర్శితాః ॥ ౧౭
తాసాం రామస్సముత్థాయ జగ్రాహ చరణాన్ శుభాన్ ।
మాతౄణాం మనుజవ్యాఘ్రః సర్వాసాం సత్యసంగరః ॥ ౧౮
తాః పాణిభిస్సుఖస్పర్శైః మృద్వంగులితలైశ్శుభైః ।
ప్రమమార్జూ రజః పృష్ఠాత్ రామస్యాయతలోచనాః ॥ ౧౯

సౌమిత్రిరపి తాస్సర్వాః మాతౄస్సంప్రేక్ష్య దుఃఖితః ।
అభ్యవాదయతాసక్తం శనై రామాదనంతరం ॥ ౨౦
యథా రామే తథా తస్మిన్ సర్వా వవృతిరే స్త్రియః ।
వృత్తిం దశరథాజ్జాతే లక్ష్మణే శుభలక్షణె ॥ ౨౧
సీతాఽపి చరణాంస్తాసాం ఉపసంగృహ్య దుఃఖితా ।
శ్వశ్రూణామశ్రుపూర్ణాక్షీ సా బభూవాగ్రతః స్థితా ॥ ౨౨
తాం పరిష్వజ్య దుఃఖార్తాం మాతా దుహితరం యథా ।
వనవాసకృశాం దీనాం కౌసల్యా వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౩
విదేహరాజస్య సుతా స్నుషా దశరథస్య చ ।
రామపత్నీ కథం దుఃఖం సంప్రాప్తా నిర్జనే వనే ॥ ౨౪
పద్మమాతపసంతప్తం పరిక్లిష్టమివోత్పలం ।
కాంచనం రజసా ధ్వస్తం క్లిష్టం చంద్రమివాంబుదైః ॥ ౨౫
ముఖం తే ప్రేక్ష్య మాం శోకః దహత్యగ్నిరివాశ్రయం ।
భృశం మనసి వైదేహి వ్యసనారణిసంభవః ॥ ౨౬
బ్రువంత్యామేవమార్తాయాం జనన్యాం భరతాగ్రజః ।
పాదావాసాద్య జగ్రాహ వసిష్ఠస్య చ రాఘవః ॥ ౨౭

పురోహితస్యాగ్నిసమస్య వై తదా
బృహస్పతేరింద్ర ఇవామరాధిపః ।
ప్రగృహ్య పాదౌ సుసమృద్ధతేజసః
సహైవ తేనోపవివేశ రాఘవః ॥ ౨౮

తతో జఘన్యం సహితైస్సమంత్రిభిః
పురప్రధానైశ్చ సహైవ సైనికైః ।
జనేన ధర్మజ్ఞతమేన ధర్మవాన్
ఉపోపవిష్టో భరతస్తదాఽగ్రజం ॥ ౨౯

ఉపోపవిష్టస్తు తదా స వీర్యవాన్
తపస్వివేషేణ సమీక్ష్య రాఘవం ।
శ్రియా జ్వలంతం భరతః కృతాంజలిః
యథా మహేంద్రః ప్రయతః ప్రజాపతిం ॥ ౩౦

కిమేష వాక్యం భరతోఽద్య రాఘవం
ప్రణమ్య సత్కృత్య చ సాధు వక్ష్యతి ।
ఇతీవ తస్యార్యజనస్య తత్వతః
బభూవ కౌతూహలముత్తమం తదా ॥ ౩౧

స రాఘవస్సత్యధృతిశ్చ లక్ష్మణః
మహానుభావో భరతశ్చ ధార్మికః ।
వృతాస్సుహృద్భిశ్చ విరేజురధ్వరే
యథా సదస్యైస్సహితాస్త్రయోఽగ్నయః ॥ ౩౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్ర్యుత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ చతురుత్తరశతతమస్సర్గః.

తం తు రామస్సమాజ్ఞాయ భ్రాతరం గురువత్సలం ।
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా ప్రష్టుం సముపచక్రమే ॥ ౧

కిమేతదిచ్ఛేయమహం శ్రోతుం ప్రవ్యాహృతం త్వయా ।
యస్మాత్త్వమాగతో దేశం ఇమం చీరజటాజినీ ॥ ౨
కిన్నిమిత్తమిమం దేశం కృష్ణాజినజటాధరః ।
హిత్వా రాజ్యం ప్రవిష్టస్త్వం తత్సర్వం వక్తుమర్హసి ॥ ౩
ఇత్యుక్తః కైకయీపుత్రః కాకుత్స్థేన మహాత్మనా ।
ప్రగృహ్య బలవద్భూయః ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౪
ఆర్యం తాతః పరిత్యజ్య కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం ।
గతః స్వర్గం మహాబాహుః పుత్రశోకాభిపీడితః ॥ ౫
స్త్రియా నియుక్తః కైకేయ్యా మమ మాత్రా పరంతప ।
చకార సుమహత్పాపం ఇదమాత్మయశోహరం ॥ ౬
సా రాజ్యఫలమప్రాప్య విధవా శోకకర్శితా ।
పతిష్యతి మహాఘోరే నిరయె జననీ మమ ॥ ౭
తస్య మే దాసభూతస్య ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ।
అభిషించస్వ చాద్యైవ రాజ్యేన మఘవానివ ॥ ౮
ఇమాః ప్రకృతయస్సర్వాః విధవా మాతరశ్చ యాః ।
త్వత్సకాశమనుప్రాప్తాః ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ॥ ౯
తదానుపూర్వ్యా యుక్తం చ యుక్తం చాత్మని మానద ।
రాజ్యం ప్రాప్నుహి ధర్మేణ సకామాన్ సుహృదః కురు ॥ ౧౦
భవత్వవిధవా భూమిః సమగ్రా పతినా త్వయా ।
శశినా విమలేనేవ శారదీ రజనీ యథా ॥ ౧౧

ఏభిశ్చ సచివైస్సార్ధం శిరసా యాచితో మయా ।
భ్రాతుశ్శిష్యస్య దాసస్య ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ॥ ౧౨
తదిదం శాశ్వతం పిత్ర్యం సర్వం ప్రకృతిమండలమ్ ।
పూజితం పురుషవ్యాఘ్ర నాతిక్రమితుమర్హసి ॥ ౧౩
ఏవముక్త్వా మహాబాహుః సబాష్పః కైకయీసుతః ।
రామస్య శిరసా పాదౌ జగ్రాహ విధివత్ పునః ॥ ౧౪
తం మత్తమివ మాతంగం నిశ్శ్వసంతం పునఃపునః ।
భ్రాతరం భరతం రామః పరిష్వజ్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౫
కులీనస్సత్త్వసంపన్నః తేజస్వీ చరితవ్రతః ।
రాజ్యహేతోః కథం పాపం ఆచరేత్త్వద్విధో జనః ॥ ౧౬
న దోషం త్వయి పశ్యామి సూక్ష్మమప్యరిసూదన ।
న చాపి జననీం బాల్యాత్ త్వం విగర్హితుమర్హసి ॥ ౧౭
కామకారో మహాప్రాజ్ఞ గురూణాం సర్వదాఽనఘ ।
ఉపపన్నేషు దారేషు పుత్రేషు చ విధీయతే ॥ ౧౮
వయమస్య యథా లోకే సంఖ్యాతాస్సౌమ్య సాధుభిః ।
భార్యాః పుత్రాశ్చ శిష్యాశ్చ త్వమనుజ్ఞాతుమర్హసి ॥ ౧౯
వనే వా చీరవసనం సౌమ్య కృష్ణాజినాంబరం ।
రాజ్యే వాఽపి మహారాజః మాం వాసయితుమీశ్వరః ॥ ౨౦
యావత్ పితరి ధర్మజ్ఞే గౌరవం లోకసత్కృతం ।
తావద్ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ జనన్యామపి గౌరవం ॥ ౨౧

ఏతాభ్యాం ధర్మశీలాభ్యాం వనం గచ్ఛేతి రాఘవ ।
మాతాపితృభ్యాముక్తోఽహం కథమన్యత్ సమాచరే ॥ ౨౨
త్వయా రాజ్యమయోధ్యాయాం ప్రాప్తవ్యం లోకసత్కృతం ।
వస్తవ్యం దండకారణ్యే మయా వల్కలవాససా ॥ ౨౩
ఏవం కృత్వా మహారాజః విభాగం లోకసన్నిధౌ ।
వ్యాదిశ్య చ మహాతేజాః దివం దశరథో గతః ॥ ౨౪
స చ ప్రమాణం ధర్మాత్మా రాజా లోకగురుస్తవ ।
పిత్రా దత్తం యథాభాగం ఉపభోక్తుం త్వమర్హసి ॥ ౨౫
చతుర్దశ సమాస్సౌమ్య దండకారణ్యమాశ్రితః ।
ఉపభోక్ష్యే త్వహం దత్తం భాగం పిత్రా మహాత్మనా ॥ ౨౬

యదబ్రవీన్మాం నరలోకసత్కృతః
పితా మహాత్మా విబుధాధిపోపమః ।
తదేవ మన్యే పరమాత్మనో హితం
న సర్వలోకేశ్వరభావమవ్యయం ॥ ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే–చతురుత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ పంచోత్తరశతతమస్సర్గః.

తతః పురుషసింహానాం వృతానాం తైస్సుహృద్గణైః ।
శోచతామేవ రజనీ దుఃఖేన వ్యత్యవర్తత ॥ ౧

రజన్యాం సుప్రభాతాయాం భ్రాతరస్తే సుహృద్వృతాః ।
మందాకిన్యాం హుతం జప్యం కృత్వా రామముపాగమన్ ॥ ౨
తూష్ణీం తే సముపాసీనాః న కశ్చిత్ కించిదబ్రవీత్ ।
భరతస్తు సుహృన్మధ్యే రామం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౩
సాంత్వితా మామికా మాతా దత్తం రాజ్యమిదం మమ ।
తద్దదామి తవైవాహం భుంక్ష్వ రాజ్యమకంటకం ॥ ౪
మహాతేవాంబువేగేన భిన్నస్సేతుర్జలాగమే ।
దురావారం త్వదన్యేన రాజ్యఖండమిదం మహత్ ॥ ౫
గతిం ఖర ఇవాశ్వస్య తార్క్ష్యస్యేవ పతత్రిణః ।
అనుగంతుం న శక్తిర్మే గతిం తవ మహీపతే ॥ ౬
సుజీవం నిత్యశస్తస్య యః పరైరుపజీవ్యతే ।
రామ తేన తు దుర్జీవం యః పరానుపజీవతి ॥ ౭
యథా తు రోపితో వృక్షః పురుషేణ వివర్ధితః ।
హ్రస్వకేన దురారోహో రూఢస్కంధో మహాద్రుమః ॥ ౮
న యథా పుష్పితో భూత్వా ఫలాని న విదర్శయేత్ ।
న తాం నానుభవేత్ప్రీతిం యస్య హేతోః ప్రరోపితః ॥ ౯
ఏషోపమా మహాబాహో తమర్థం వేత్తుమర్హసి ।
యది త్వమస్మానృషభః భర్తా భృత్యాన్న శాధి హి ॥ ౧౦
శ్రేణయస్త్వాం మహారాజ పశ్యంత్వగ్ర్యాశ్చ సర్వశః ।
ప్రతపంతమివాదిత్యం రాజ్యే స్థితమరిందమం ॥ ౧౧

తవానుయానే కాకుత్స్థ మత్తా నర్దంతు కుంజరాః ।
అంతఃపురగతా నార్యః నందంతు సుసమాహితాః ॥ ౧౨
తస్య సాధ్విత్యమన్యంత నాగరా వివిధా జనాః ।
భరతస్య వచః శ్రుత్వా రామం ప్రత్యనుయాచతః ॥ ౧౩
తమేవం దుఃఖితం ప్రేక్ష్య విలపంతం యశస్వినం ।
రామః కృతాత్మా భరతం సమాశ్వాసయదాత్మవాన్ ॥ ౧౪
నాత్మనః కామకారోఽస్తి పురుషోఽయమనీశ్వరః ।
ఇతశ్చేతరతశ్చైనం కృతాంతః పరికర్షతి ॥ ౧౫
సర్వే క్షయాంతా నిచయాః పతనాంతాః సముచ్ఛ్రయాః ।
సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం చ జీవితం ॥ ౧౬
యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనాద్భయం ।
ఏవం నరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్భయం ॥ ౧౭
యథాఽగారం దృఢస్థూణం జీర్ణం భూత్వాఽవసీదతి ।
తథైవ సీదంతి నరాః జరామృత్యువశం గతాః ॥ ౧౮
అత్యేతి రజనీ యా తు సా న ప్రతినివర్తతే ।
యాత్యేవ యమునా పూర్ణా సముద్రముదకాకులం ॥ ౧౯
అహోరాత్రాణి గచ్ఛంతి సర్వేషాం ప్రాణినామిహ ।
ఆయూంషి క్షపయంత్యాశు గ్రీష్మే జలమివాంశవః ॥ ౨౦
ఆత్మానమనుశోచ త్వం కిమన్యమనుశోచసి ।
ఆయుస్తే హీయతే యస్య స్థితస్య చ గతస్య చ ॥ ౨౧

సహైవ మృత్యుర్వ్రజతి సహ మృత్యుర్నిషీదతి ।
గత్వా సుదీర్ఘమధ్వానం సహ మృత్యుర్నివర్తతే ॥ ౨౨
గాత్రేషు వలయః ప్రాప్తాః శ్వేతాశ్చైవ శిరోరుహాః ।
జరయా పురుషో జీర్ణః కిం హి కృత్వా ప్రభావయేత్ ॥ ౨౩
నందంత్యుదిత ఆదిత్యే నందంత్యస్తమితే రవౌ ।
ఆత్మనో నావబుధ్యంతే మనుష్యా జీవితక్షయం ॥ ౨౪
హృష్యంత్యృతుముఖం దృష్ట్వా నవం నవమిహాగతం ।
ఋతూనాం పరివర్తేన ప్రాణినాం ప్రాణసంక్షయః ॥ ౨౫
యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే ।
సమేత్య చ వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన ॥ ౨౬
ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ ధనాని చ ।
సమేత్య వ్యవధావంతి ధ్రువో హ్యేషాం వినాభవః ॥ ౨౭
నాత్ర కశ్చిద్యథాభావం ప్రాణీ సమభివర్తతే ।
తేన తస్మిన్న సామర్థ్యం ప్రేతస్యాస్త్యనుశోచతః ॥ ౨౮
యథా హి సార్థం గచ్ఛంతం బ్రూయాత్కశ్చిత్పథి స్థితః ।
అహమప్యాగమిష్యామి పృష్ఠతో భవతామితి ॥ ౨౯
ఏవం పూర్వైర్గతో మార్గః పితృపైతామహో ధ్రువః ।
తమాపన్నః కథం శోచేత్ యస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః ॥ 30
వయసః పతమానస్య స్రోతసో వాఽనివర్తినః ।
ఆత్మా సుఖే నియోక్తవ్యః సుఖభాజః ప్రజాః స్మృతాః ॥ ౩౧

ధర్మాత్మా స శుభైః కృత్స్నైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః ।
ధూతపాపో గతః స్వర్గం పితా నః పృథివీపతిః ॥ 32

భృత్యానాం భరణాత్ సమ్యక్ ప్రజానాం పరిపాలనాత్ ।
అర్థాదానాచ్చ ధర్మేణ పితా నస్త్రిదివం గతః ॥ 33

కర్మభిస్తు శుభైరిష్టైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః ।
స్వర్గం దశరథః ప్రాప్తః పితా నః పృథివీపతిః ॥ 34

ఇష్ట్వా బహువిధైర్యజ్ఞైః భోగాంశ్చావాప్య పుష్కలాన్ ।
ఉత్తమం చాయురాసాద్య స్వర్గతః పృథివీపతిః ॥ 35

ఆయురుత్తమమాసాద్య భోగానపి చ రాఘవః ।
స న శోచ్యః పితా తాతః స్వర్గతస్సత్కృతస్సతాం ॥ 36

స జీర్ణం మానుషం దేహం పరిత్యజ్య పితా హి నః ।
దైవీమృద్ధిమనుప్రాప్తః బ్రహ్మలోకవిహారిణీం ॥ 37

తం తు నైవంవిధః కశ్చిత్ ప్రాజ్ఞశ్శోచితుమర్హతి ।
తద్విధో యద్విధశ్చాసి శ్రుతవాన్ బుద్ధిమత్తరః ॥ 38

ఏతే బహువిధాశ్శోకాః విలాపరుదితే తథా ।
వర్జనీయా హి ధీరేణ సర్వావస్థాసు ధీమతా ॥ 39

స స్వస్థో భవ మా శోచీః యాత్వా చావస తాం పురీం ।
తథా పిత్రా నియుక్తోసి వశినా వదతాం వర ॥ 40

యత్రాహమపి తేనైవ నియుక్తః పుణ్యకర్మణా ।
తత్రైవాహం కరిష్యామి పితురార్యస్య శాసనం ॥ 41

న మయా శాసనం తస్య త్యక్తుం న్యాయ్యమరిందమ ।
తత్త్వయాఽపి సదా మాన్యం స వై బంధుస్స నః పితా ॥ ౪౨
తద్వచః పితురేవాహం సమ్మతం ధర్మచారిణః ।
కర్మణా పాలయిష్యామి వనవాసేన రాఘవ ॥ ౪౩
ధార్మికేణానృశంసేన నరేణ గురువర్తినా ।
భవితవ్యం నరవ్యాఘ్ర పరలోకం జిగీషతా ॥ ౪౪
ఆత్మానమనుతిష్ఠ త్వం స్వభావేన నరర్షభ ।
నిశామ్య తు శుభం వృత్తం పితుర్దశరథస్య నః ॥ ౪౫

ఇత్యేవముక్త్వా వచనం మహాత్మా
పితుర్నిదేశప్రతిపాలనార్థం ।
యవీయసం భ్రాతరమర్థవచ్చ
ప్రభుర్ముహూర్తాద్విరరామ రామః ॥ ౪౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచోత్తరశతతమస్సర్గః.

— ——

అథ షడుత్తరశతతమస్సర్గః.

ఏవముక్త్వా తు విరతే రామే వచనమర్థవత్ ।
తతో మందాకినీతీరే రామం ప్రకృతివత్సలం ॥ ౧
ఉవాచ భరతశ్చిత్రం ధార్మికో ధార్మికం వచః ।
కో హి స్యాదీదృశో లోకే యాదృశస్త్వమరిందమ ॥ ౨

న త్వాం ప్రవ్యథయేద్దుఃఖం ప్రీతిర్వా న ప్రహర్షయేత్ ।
సమ్మతశ్చాసి వృద్ధానాం తాంశ్చ పృచ్ఛసి సంశయాన్ ॥ ౩
యథా మృతస్తథా జీవన్ యథా సతి తథా సతి ।
యస్యైష బుద్ధిలాభస్స్యాత్ పరితప్యేత కేన సః ॥ ౪
పరావరజ్ఞో యశ్చ స్యాత్ తథా త్వం మనుజాధిప ।
స ఏవం వ్యసనం ప్రాప్య న విషీదితుమర్హతి ॥ ౫
అమరోపమసత్త్వస్త్వం మహాత్మా సత్యసంగరః ।
సర్వజ్ఞస్సర్వదర్శీ చ బుద్ధిమాంశ్చాసి రాఘవ ॥ ౬
న త్వామేవంగుణైర్యుక్తం ప్రభవాభవకోవిదం ।
అవిషహ్యతమం దుఃఖం ఆసాదయితుమర్హతి ॥ ౭
ప్రోషితే మయి యత్పాపం మాత్రా మత్కారణాత్కృతం ।
క్షుద్రయా తదనిష్టం మే ప్రసీదతు భవాన్మమ ॥ ౮
ధర్మబంధేన బద్ధోఽస్మి తేనేమాం నేహ మాతరం ।
హన్మి తీవ్రేణ దండేన దండార్హాం పాపకారిణీం ॥ ౯
కథం దశరథాజ్జాతః శుద్ధాభిజనకర్మణః ।
జానన్ ధర్మమధర్మిష్ఠం కుర్యాం కర్మ జుగుప్సితం ॥ ౧౦
గురుః క్రియావాన్ వృద్ధశ్చ రాజా ప్రేతః పితేతి చ ।
తాతం న పరిగర్హేయం దైవతం చేతి సంసది ॥ ౧౧
కో హి ధర్మార్థయోర్హీనం ఈదృశం కర్మ కిల్బిషం ।
స్త్రియాః ప్రియం చికీర్షుస్సన్ కుర్యాద్ధర్మజ్ఞ ధర్మవిత్ ॥ ౧౨

అంతకాలే హి భూతాని ముహ్యంతీతి పురా శ్రుతిః ।
రాజ్ఞైవం కుర్వతా లోకే ప్రత్యక్షం సా శ్రుతిః కృతా ॥ ౧౩
సాధ్వర్థమభిసంధాయ క్రోధాన్మోహాచ్చ సాహసాత్ ।
తాతస్య యదతిక్రాంతం ప్రత్యాహరతు తద్భవాన్ ॥ ౧౪
పితుర్హి సమతిక్రాంతం పుత్రో యస్సాధు మన్యతే ।
తదపత్యం మతం లోకే విపరీతమతోఽన్యథా ॥ ౧౫
తదపత్యం భవానస్తు మా భవాన్ దుష్కృతం పితుః ।
అభిపత్తా కృతం కర్మ లోకే ధీర విగర్హితం ॥ ౧౬
కైకేయీం మాం చ తాతం చ సుహృదో బాంధవాంశ్చ నః ।
పౌరజానపదాన్ సర్వాన్ త్రాతు సర్వమిదం భవాన్ ॥ ౧౭
క్వ చారణ్యం క్వ చ క్షాత్రం క్వ జటాః క్వ చ పాలనం ।
ఈదృశం వ్యాహృతం కర్మ న భవాన్ కర్తుమర్హతి ॥ ౧౮
ఏష హి ప్రథమో ధర్మః క్షత్రియస్యాభిషేచనం ।
యేన శక్యం మహాప్రాజ్ఞ ప్రజానాం పరిపాలనం ॥ ౧౯
కశ్చ ప్రత్యక్షముత్సృజ్య సంశయస్థమలక్షణం ।
ఆయతిస్థం చరేద్ధర్మం క్షత్రబంధురనిశ్చితం ॥ ౨౦
అథ క్లేశజమేవ త్వం ధర్మం చరితుమిచ్ఛసి ।
ధర్మేణ చతురో వర్ణాన్ పాలయన్ క్లేశమాప్నుహి ॥ ౨౧
చతుర్ణామాశ్రమాణాం హి గార్హస్థ్యం శ్రేష్ఠమాశ్రమం ।
ప్రాహుర్ధర్మజ్ఞ ధర్మజ్ఞాః తం కథం త్యక్తుమర్హసి ॥ ౨౨

శ్రుతేన బాలః స్థానేన జన్మనా భవతో హ్యహం
స కథం పాలయిష్యామి భూమిం భవతి తిష్ఠతి ॥ ౨౩
హీనబుద్ధిగుణో బాలః హీనః స్థానేన చాప్యహం ।
భవతా చ వినాభూతః న వర్తయితుముత్సహే ॥ ౨౪
ఇదం నిఖిలమవ్యగ్రం రాజ్యం పిత్ర్యమకంటకం ।
అనుశాధి స్వధర్మేణ ధర్మజ్ఞ సహ బాంధవైః ॥ ౨౫
ఇహైవ త్వాఽభిషించంతు సర్వాః ప్రకృతయస్సహ ।
ఋత్విజస్సవసిష్ఠాశ్చ మంత్రవన్మంత్రకోవిదాః ॥ ౨౬
అభిషిక్తస్త్వమస్మాభిః అయోధ్యాం పాలనే వ్రజ ।
విజిత్య తరసా లోకాన్ మరుద్భిరివ వాసవః ॥ ౨౭
ఋణాని త్రీణ్యపాకుర్వన్ దుర్హృదస్సాధు నిర్దహన్ ।
సుహృదస్తర్పయన్ కామైః త్వమేవాత్రానుశాధి మాం ॥ ౨౮
అద్యార్య ముదితాస్సంతు సుహృదస్తేఽభిషేచనే ।
అద్య భీతాః పలాయంతాం దుర్హృదస్తే దిశో దశ ॥ ౨౯
ఆక్రోశం మమ మాతుశ్చ ప్రమృజ్య పురుషర్షభ ।
అద్య తత్రభవంతం చ పితరం రక్ష కిల్బిషాత్ ॥ ౩౦
శిరసా త్వాఽభియాచేఽహం కురుష్వ కరుణాం మయి ।
బాంధవేషు చ సర్వేషు భూతేష్వివ మహేశ్వరః ॥ ౩౧
అథైతత్పృష్ఠతః కృత్వా వనమేవ భవానితః ।
గమిష్యతి గమిష్యామి భవతా సార్ధమప్యహం ॥ ౩౨

తథాహి రామో భరతేన తామ్యతా
ప్రసాద్యమానశ్శిరసా మహీపతిః ।
న చైవ చక్రే గమనాయ సత్త్వవాన్
మతిం పితుస్తద్వచనే వ్యవస్థితః ॥ ౩౩
తదద్భుతం స్థైర్యమవేక్ష్య రాఘవే
సమం జనో హర్షమవాప దుఃఖితః ।
న యాత్యయోధ్యామితి దుఃఖితోఽభవత్
స్థిరప్రతిజ్ఞత్వమవేక్ష్య హర్షితః ॥ ౩౪
తమృత్విజో నైగమయూథవల్లభాః
తదా విసంజ్ఞాశ్రుకళాశ్చ మాతరః ।
తథా బ్రువాణం భరతం ప్రతుష్టువుః
ప్రణమ్య రామం చ యయాచిరే సహ ॥ ౩౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షడుత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ సప్తోత్తరశతతమస్సర్గః.

పునరేవం బ్రువాణం తం భరతం లక్ష్మణాగ్రజః ।
ప్రత్యువాచ తతః శ్రీమాన్ జ్ఞాతిమధ్యేఽభిసత్కృతః ॥ ౧
ఉపపన్నమిదం వాక్యం యత్త్వమేవమభాషథాః ।
జాతః పుత్రో దశరథాత్ కైకేయ్యాం రాజసత్తమాత్ ॥ ౨

పురా భ్రాతః పితా నస్సః మాతరం తే సముద్వహన్ ।
మాతామహే సమాశ్రౌషీత్ రాజ్యశుల్కమనుత్తమం ॥ ౩

దైవాసురే చ సంగ్రామే జనన్యై తవ పార్థివః ।
సంప్రహృష్టో దదౌ రాజా వరమారాధితః ప్రభుః ॥ ౪

తతస్సా సంప్రతిశ్రావ్య తవ మాతా యశస్వినీ ।
అయాచత నరశ్రేష్ఠం ద్వౌ వరౌ వరవర్ణినీ ॥ ౫

తవ రాజ్యం నరవ్యాఘ్ర మమ ప్రవ్రాజనం తథా ।
తౌ చ రాజా తదా తస్యై నియుక్తః ప్రదదౌ వరౌ ॥ ౬

తేన పిత్రాఽహమప్యత్ర నియుక్తః పురుషర్షభ ।
చతుర్దశ వనే వాసం వర్షాణి వరదానికం ॥ ౭

సోఽహం వనమిదం ప్రాప్తః నిర్జనం లక్ష్మణాన్వితః ।
సీతయా చాప్రతిద్వంద్వః సత్యవాదే స్థితః పితుః ॥ ౮

భవానపి తథేత్యేవ పితరం సత్యవాదినం ।
కర్తుమర్హతి రాజేంద్ర క్షిప్రమేవాభిషేచనాత్ ॥ ౯

ఋణాన్మోచయ రాజానం మత్కృతే భరత ప్రభుం ।
పితరం చాపి ధర్మజ్ఞం మాతరం చాభినందయ ॥ ౧౦

శ్రూయతే హి పురా తాత శ్రుతిర్గీతా యశస్వినా ।
గయేన యజమానేన గయేష్వేవ పితౄన్ ప్రతి ॥ ౧౧

పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్ పితరం త్రాయతే సుతః ।
తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః పితౄన్ యత్పాతి వా సుతః ॥ ౧౨

ఏష్టవ్యా బహవః పుత్రాః గుణవంతో బహుశ్రుతాః ।
తేషాం వై సమవేతానాం అపి కశ్చిద్గయాం వ్రజేత్ ॥ ౧౩
ఏవం రాజర్షయస్సర్వే ప్రతీతా రాజనందన ।
తస్మాత్త్రాహి నరశ్రేష్ఠ పితరం నరకాత్ప్రభో ॥ ౧౪
అయోధ్యాం గచ్ఛ భరత ప్రకృతీరనురంజయ ।
శత్రుఘ్నసహితో వీర సహ సర్వైర్ద్విజాతిభిః ॥ ౧౫
ప్రవేక్ష్యే దండకారణ్యం అహమప్యవిలంబయన్ ।
ఆభ్యాం తు సహితో రాజన్ వైదేహ్యా లక్ష్మణేన చ ॥ ౧౬

త్వం రాజా భరత భవ స్వయం నరాణాం
వన్యానామహమపి రాజరాణ్మృగాణాం ।
గచ్ఛ త్వం పురవరమద్య సంప్రహృష్టః
సంహృష్టస్త్వహమపి దండకాన్ ప్రవేక్ష్యే ॥ ౧౭
ఛాయాం తే దినకరభాః ప్రబాధమానాం
వర్షత్రం భరత కరోతు మూర్ధ్ని శీతాం ।
ఏతేషామహమపి కాననద్రుమాణాం
ఛాయాం తామతిశయినీం సుఖీ శ్రయిష్యే ॥ ౧౮
శత్రుఘ్నః కుశలమతిస్తు తే సహాయః
సౌమిత్రిర్మమ విదితః ప్రధానమిత్రం ।
చత్వారస్తనయవరా వయం నరేంద్రం
సత్యస్థం భరత చరామ మా విషాదం ॥ ౧౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే–సప్తోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ అష్టోత్తరశతతమస్సర్గః.

—౦=౦—

ఆశ్వాసయంతం భరతం జాబాలిర్బ్రాహ్మణోత్తమః ।
ఉవాచ రామం ధర్మజ్ఞం ధర్మాపేతమిదం వచః ॥ ౧
సాధు రాఘవ మా భూత్తే బుద్ధిరేవం నిరర్థికా ।
ప్రాకృతస్య నరస్యేవ హ్యార్యబుద్ధేర్మనస్వినః ॥ ౨
కః కస్య పురుషో బంధుః కిమాప్యం కస్య కేనచిత్ ।
యదేకో జాయతే జంతుః ఏక ఏవ వినశ్యతి ॥ ౩
తస్మాన్మాతా పితా చేతి రామ సజ్జేత యో నరః ।
ఉన్మత్త ఇవ స జ్ఞేయః నాస్తి కశ్చిద్ధి కస్యచిత్ ॥ ౪
యథా గ్రామాంతరం గచ్ఛన్ నరః కశ్చిత్ క్వచిద్వసేత్ ।
ఉత్సృజ్య చ తమావాసం ప్రతిష్ఠేతాపరేఽహని ॥ ౫
ఏవమేవ మనుష్యాణాం పితా మాతా గృహం వసు ।
ఆవాసమాత్రం కాకుత్స్థ సజ్జంతే నాత్ర సజ్జనాః ॥ ౬
పిత్ర్యం రాజ్యం పరిత్యజ్య స నార్హసి నరోత్తమ ।
ఆస్థాతుం కాపథం దుఃఖం విషమం బహుకంటకం ॥ ౭
సమృద్ధాయామయోధ్యాయాం ఆత్మానమభిషేచయ ।
ఏకవేణీధరా హి త్వాం నగరీ సంప్రతీక్షతే ॥ ౮
రాజభోగాననుభవన్ మహార్హాన్ పార్థివాత్మజ ।
విహర త్వమయోధ్యాయాం యథా శక్రస్త్రివిష్టపే ॥ ౯

న తే కశ్చిద్దశరథః త్వం చ తస్య న కశ్చన ।
అన్యో రాజా త్వమన్యస్సః తస్మాత్ కురు యదుచ్యతే ॥ ౧౦
బీజమాత్రం పితా జంతోః శుక్లం రుధిరమేవ చ ।
సంయుక్తమృతుమన్మాత్రా పురుషస్యేహ జన్మ తత్ ॥ ౧౧
గతస్స నృపతిస్తత్ర గంతవ్యం యత్ర తేన వై ।
ప్రవృత్తిరేషా మర్త్యానాం త్వం తు మిథ్యా విహన్యసే ॥ ౧౨
అర్థధర్మపరా యే యే తాంస్తాన్ శోచామి నేతరాన్ ।
తే హి దుఃఖమిహ ప్రాప్య వినాశం ప్రేత్య భేజిరే ॥ ౧౩
అష్టకాపితృదైవత్యం ఇత్యయం ప్రసృతో జనః ।
అన్నస్యోపద్రవం పశ్య మృతో హి కిమశిష్యతి ॥ ౧౪
యది భుక్తమిహాన్యేన దేహమన్యస్య గచ్ఛతి ।
దద్యాత్ప్రవసతశ్శ్రాద్ధం న తత్పథ్యశనం భవేత్ ॥ ౧౫
దానసంవననా హ్యేతే గ్రంథా మేధావిభిః కృతాః ।
యజస్వ దేహి దీక్షస్వ తపస్తప్యస్వ సంత్యజ ॥ ౧౬
స నాస్తి పరమిత్యేవ కురు బుద్ధిం మహామతే ।
ప్రత్యక్షం యత్తదాతిష్ఠ పరోక్షం పృష్ఠతః కురు ॥ ౧౭
సతాం బుద్ధిం పురస్కృత్య సర్వలోకనిదర్శినీం ।
రాజ్యం త్వం ప్రతిగృహ్ణీష్వ భరతేన ప్రసాదితః ॥ ౧౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-అష్టోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ నవోత్తరశతతమస్సర్గః.

జాబాలేస్తు వచశ్శ్రుత్వా రామస్సత్యాత్మనాం వరః ।
ఉవాచ పరయా భక్త్యా స్వబుద్ధ్యా చావిపన్నయా ॥ ౧
భవాన్మే ప్రియకామార్థం వచనం యదిహోక్తవాన్ ।
అకార్యం కార్యసంకాశం అపథ్యం పథ్యసంమితం ॥ ౨
నిర్మర్యాదస్తు పురుషః పాపాచారసమన్వితః ।
మానం న లభతే సత్సు భిన్నచారిత్రదర్శనః ॥ ౩
కులీనమకులీనం వా వీరం పురుషమానినం ।
చారిత్రమేవ వ్యాఖ్యాతి శుచిం వా యది వాఽశుచిం ॥ ౪
అనార్యస్త్వార్యసంకాశః శౌచాద్ధీనస్తథా శుచిః ।
లక్షణ్యవదలక్షణ్యః దుశ్శీలశ్శీలవానివ ॥ ౫
అధర్మం ధర్మవేషేణ యదీమం లోకసంకరం ।
అభిపత్స్యే శుభం హిత్వా క్రియావిధివివర్జితం ॥ ౬
కశ్చేతయానః పురుషః కార్యాకార్యవిచక్షణః ।
బహుమంస్యతి మాం లోకే దుర్వృత్తం లోకదూషణం ॥ ౭
కస్య దాస్యామ్యహం వృత్తం కేన వా స్వర్గమాప్నుయాం ।
అనయా వర్తమానో హి వృత్త్యా హీనప్రతిజ్ఞయా ॥ ౮
కామవృత్తస్త్వయం లోకః కృత్స్నస్సముపవర్తతే ।
యద్వృత్తాస్సంతి రాజానః తద్వృత్తాస్సంతి హి ప్రజాః ॥ ౯

సత్యమేవానృశంసం చ రాజవృత్తం సనాతనం ।
తస్మాత్సత్యాత్మకం రాజ్యం సత్యే లోకః ప్రతిష్ఠితః ॥ ౧౦
ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ సత్యమేవ హి మేనిరే ।
సత్యవాదీ హి లోకేఽస్మిన్ పరమం గచ్ఛతి క్షయం ॥ ౧౧
ఉద్విజంతే యథా సర్పాత్ నరాదనృతవాదినః ।
ధర్మస్సత్యం పరో లోకే మూలం స్వర్గస్య చోచ్యతే ॥ ౧౨
సత్యమేవేశ్వరో లోకే సత్యం పద్మాశ్రితా సదా ।
సత్యమూలాని సర్వాణి సత్యాన్నాస్తి పరం పదం ॥ ౧౩
దత్తమిష్టం హుతం చైవ తప్తాని చ తపాంసి చ ।
వేదాస్సత్యప్రతిష్ఠానాః తస్మాత్సత్యపరో భవేత్ ॥ ౧౪
ఏకః పాలయతే లోకం ఏకః పాలయతే కులం ।
మజ్జత్యేకో హి నిరయే ఏకస్స్వర్గే మహీయతే ॥ ౧౫
సోఽహం పితుర్నియోగం తు కిమర్థం నానుపాలయే ।
సత్యప్రతిశ్రవస్సత్యం సత్యేన సమయీకృతః ॥ ౧౬
నైవ లోభాన్న మోహాద్వా న హ్యజ్ఞానాత్తమోన్వితః ।
సేతుం సత్యస్య భేత్స్యామి గురోస్సత్యప్రతిశ్రవః ॥ ౧౭
అసత్యసంధస్య సతః చలస్యాస్థిరచేతసః ।
నైవ దేవా న పితరః ప్రతీచ్ఛంతీతి నశ్శ్రుతం ॥ ౧౮
ప్రత్యగాత్మమిమం ధర్మం సత్యం పశ్యామ్యహం స్వయం ।
భారస్సత్పురుషాచీర్ణః తదర్థమభిమన్యతే ॥ ౧౯

క్షాత్రం ధర్మమహం త్యక్ష్యే హ్యధర్మం ధర్మసంహితమ్ ।
క్షుద్రైర్నృశంసైర్లుబ్ధైశ్చ సేవితం పాపకర్మభిః ॥ ౨౦
కాయేన కురుతే పాపం మనసా సంప్రధార్య చ ।
అనృతం జిహ్వయా చాహ త్రివిధం కర్మ పాతకమ్ ॥ ౨౧
భూమిః కీర్తిర్యశో లక్ష్మీః పురుషం ప్రార్థయంతి హి ।
స్వర్గస్థం చానుపశ్యంతి సత్యమేవ భజేత తత్ ॥ ౨౨
శ్రేష్ఠం హ్యనార్యమేవ స్యాత్ యద్భవానవధార్య మామ్ ।
ఆహ యుక్తికరైర్వాక్యైః ఇదం భద్రం కురుష్వ హ ॥ ౨౩
కథం హ్యహం ప్రతిజ్ఞాయ వనవాసమిమం గురోః ।
భరతస్య కరిష్యామి వచో హిత్వా గురోర్వచః ॥ ౨౪
స్థిరా మయా ప్రతిజ్ఞాతా ప్రతిజ్ఞా గురుసన్నిధౌ ।
ప్రహృష్యమాణా సా దేవీ కైకేయీ చాభవత్తదా ॥ ౨౫
వనవాసం వసన్నేవం శుచిర్నియతభోజనః ।
మూలైః పుష్పైః ఫలైః పుణ్యైః పితౄన్ దేవాంశ్చ తర్పయన్ ॥
సంతుష్టపంచవర్గోఽహం లోకయాత్రాం ప్రవర్తయే ।
అకుహశ్శ్రద్దధానస్సన్ కార్యాకార్యవిచక్షణః ॥ ౨౬
కర్మభూమిమిమాం ప్రాప్య కర్తవ్యం కర్మ యచ్ఛుభమ్ ।
అగ్నిర్వాయుశ్చ సోమశ్చ కర్మణాం ఫలభాగినః ॥ ౨౭
శతం క్రతూనామాహృత్య దేవరాట్ త్రిదివం గతః ।
తపాంస్యుగ్రాణి చాస్థాయ దివం యాతా మహర్షయః ॥ ౨౮

అమృష్యమాణః పునరుగ్రతేజాః
నిశమ్య తం నాస్తికవాక్యహేతుం ।
అధాబ్రవీత్తం నృపతేస్తనూజః
విగర్హమాణో వచనాని తస్య ॥ ౩౦
సత్యం చ ధర్మం చ పరాక్రమం చ
భూతానుకంపాం ప్రియవాదితాం చ ।
ద్విజాతిదేవాతిథిపూజనం చ
పంథానమాహుస్త్రిదివస్య సంతః ॥ ౩౧
తేనైవమాజ్ఞాయ యధావదర్థం
ఏకోదయం సంప్రతిపద్య విప్రాః ।
ధర్మం చరంతస్సకలం యధావత్
కాంక్షంతి లోకాగమమప్రమత్తాః ॥ ౩౨
నిందామ్యహం కర్మ పితుః కృతం తత్
యస్త్వామగృహ్ణాద్విషమస్థబుద్ధిం ।
బుద్ధ్యాఽనయైవంవిధయా చరంతం
సునాస్తికం ధర్మపధాదపేతం ॥ ౩౩
యధా హి చోరస్స తధా హి బుద్ధః
తధాగతం నాస్తికమత్ర విద్ధి ।
తస్మాద్ధి యశ్శంక్యతమః ప్రజానాం
న నాస్తికేనాభిముఖో బుధస్స్యాత్ ॥ ౩౪

త్వత్తో జనాః పూర్వతరే వరాశ్చ
శుభాని కర్మాణి బహూని చక్రుః ।
జిత్వా సదేమం చ పరం చ లోకం
తస్మాద్ద్విజాస్స్వస్తి హుతం కృతం చ ॥ ౩౫
ధర్మే రతాః సత్పురుషైః సమేతాః
తేజస్వినో దానగుణప్రధానాః ।
అహింసకా వీతమలాశ్చ లోకే
భవంతి పూజ్యా మునయః ప్రధానాః ॥ ౩౬
ఇతి బ్రువంతం వచనం సరోషం
రామం మహాత్మానమదీనసత్త్వం ।
ఉవాచ తథ్యం పునరాస్తికం చ
సత్యం వచస్సానునయం చ విప్రః ॥ ౩౭
న నాస్తికానాం వచనం బ్రవీమ్యహం
న నాస్తికోఽహం న చ నాస్తి కించన ।
సమీక్ష్య కాలం పునరాస్తికోఽభవం
భవేయ కాలే పునరేవ నాస్తికః ॥ ౩౮
స చాపి కాలోఽయముపాగతశ్శనైః
యథా మయా నాస్తికవాగుదీరితా ।
నివర్తనార్థం తవ రామ కారణాత్
ప్రసాదనార్థం చ మయైతదీరితం ॥ ౩౯
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-నవోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ దశోత్తరశతతమస్సర్గః.

క్రుద్ధమాజ్ఞాయ రామం తు వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ ।
జాబాలిరపి జానీతే లోకస్యాస్య గతాగతిం ॥ ౧
నివర్తయితుకామస్తు త్వామేతద్వాక్యముక్తవాన్ ।
ఇమాం లోకసముత్పత్తిం లోకనాథ నిబోధ మే ॥ ౨
సర్వం సలిలమేవాసీత్ పృథివీ యత్ర నిర్మితా ।
తతస్సమభవద్బ్రహ్మా స్వయంభూర్దైవతైస్సహ ॥ ౩
స వరాహస్తతో భూత్వా ప్రోజ్జహార వసుంధరాం ।
అసృజచ్చ జగత్సర్వం సహ పుత్రైః కృతాత్మభిః ॥ ౪
ఆకాశప్రభవో బ్రహ్మా శాశ్వతో నిత్య అవ్యయః ।
తస్మాన్మరీచిస్సంజజ్ఞే మరీచేః కాశ్యపస్సుతః ॥ ౫
వివస్వాన్ కాశ్యపాజ్జజ్ఞే మనుర్వైవస్వతస్సుతః ।
స తు ప్రజాపతిః పూర్వం ఇక్ష్వాకుస్తు మనోస్సుతః ॥ ౬
యస్యేయం ప్రథమం దత్తా సమృద్ధా మనునా మహీ ।
తమిక్ష్వాకుమయోధ్యాయాం రాజానం విద్ధి పూర్వకం ॥ ౭
ఇక్ష్వాకోస్తు సుతః శ్రీమాన్ కుక్షిరేవేతి విశ్రుతః ।
కుక్షేరథాత్మజో వీరః వికుక్షిరుదపద్యత ॥ ౮
వికుక్షేస్తు మహాతేజాః బాణః పుత్రః ప్రతాపవాన్ ।
బాణస్య తు మహాబాహుః అనరణ్యో మహాయశాః ॥ ౯

నానావృష్టిర్బభూవాస్మిన్ న దుర్భిక్షం సతాం వరే ।
అనరణ్యే మహారాజే తస్కరో నాపి కశ్చన ॥ ౧౦
అనరణ్యాన్మహాబాహుః పృథూ రాజా బభూవ హ ।
తస్మాత్పృథోర్మహారాజః త్రిశంకురుదపద్యత ॥ ౧౧
స సత్యవచనాద్వీరః సశరీరో దివం గతః ।
త్రిశంకోరభవత్సూనుః దుందుమారో మహాయశాః ॥ ౧౨
దుందుమారో మహాతేజాః యువనాశ్వో వ్యజాయత ।
యువనాశ్వసుతః శ్రీమాన్ మాంధాతా సమపద్యత ॥ ౧౩
మాంధాతుస్తు మహాతేజాః సుసంధిరుదపద్యత ।
సుసంధేరపి పుత్రౌ ద్వౌ ధ్రువసంధిః ప్రసేనజిత్ ॥ ౧౪
యశస్వీ ధ్రువసంధేస్తు భరతో రిపుసూదనః ।
భరతాత్తు మహాబాహోః అసితో నామ జాయత ॥ ౧౫
యస్యైతే ప్రతిరాజానః ఉదపద్యంత శత్రవః ।
హైహయాస్తాలజంఘాశ్చ శూరాశ్చ శశిబిందవః ॥ ౧౬
తాంస్తు సర్వాన్ ప్రతివ్యూహ్య యుద్ధే రాజా ప్రవాసితః ।
స చ శైలవరే రమ్యే బభూవాభిరతో మునిః ॥ ౧౭
ద్వే చాస్య భార్యే గర్భిణ్యౌ బభూవతురితి శ్రుతిః ।
ఏకా గర్భవినాశాయ సపత్న్యై సగరం దదౌ ॥ ౧౮
భార్గవశ్చ్యవనో నామ హిమవంతముపాశ్రితః ।
తమృషిం సముపాగమ్య కాళిందీ త్వభ్యవాదయత్ ॥ ౧౯

స తామభ్యవదద్విప్రః వరేప్సుం పుత్రజన్మని ।
పుత్రస్తే భవితా దేవి మహాత్మా లోకవిశ్రుతః ॥ ౨౦
ధార్మికశ్చ సుశీలశ్చ వంశకర్తాఽరిసూదనః ।
కృత్వా ప్రదక్షిణం హృష్టా మునిం తమనుమాన్య చ ॥ ౨౧
పద్మపత్రసమానాక్షం పద్మగర్భసమప్రభం ।
తతస్సా గృహమాగమ్య దేవీ పుత్రం వ్యజాయత ॥ ౨౨
సపత్న్యా తు గరస్తస్యై దత్తో గర్భజిఘాంసయా ।
గరేణ సహ తేనైవ జాతస్స సగరోఽభవత్ ॥ ౨౩
స రాజా సగరో నామ యస్సముద్రమఖానయత్ ।
ఇష్ట్వా పర్వణి వేగేన త్రాసయంతమిమాః ప్రజాః ॥ ౨౪
అసమంజస్తు పుత్రోఽభూత్ సగరస్యేతి నశ్శ్రుతం ।
జీవన్నేవ స పిత్రా తు నిరస్తః పాపకర్మకృత్ ॥ ౨౫
అంశుమానితి పుత్రోఽభూత్ అసమంజస్య వీర్యవాన్ ।
దిలీపోఽంశుమతః పుత్రః దిలీపస్య భగీరథః ॥ ౨౬
భగీరథాత్కకుత్స్థస్తు కాకుత్స్థా యేన విశ్రుతాః ।
కకుత్స్థస్య చ పుత్రోఽభూత్ రఘుర్యేన తు రాఘవాః ॥ ౨౭
రఘోస్తు పుత్రస్తేజస్వీ ప్రవృద్ధః పురుషాదకః ।
కల్మాషపాదస్సౌదాసః ఇత్యేవం ప్రథితో భువి ॥ ౨౮
కల్మాషపాదపుత్రోఽభూత్ శంఖణస్త్వితి విశ్రుతః ।
యస్తు తద్వీర్యమాసాద్య సహసైన్యో వ్యనీనశత్ ॥ ౨౯

శంఖణస్య చ పుత్రో౽భూత్ శూరః శ్రీమాన్ సుదర్శనః ।
సుదర్శనస్యాగ్నివర్ణః అగ్నివర్ణస్య శీఘ్రగః ॥ ౩౦
శీఘ్రగస్య మరుః పుత్రః మరోః పుత్రః ప్రశుశ్రుకః ।
ప్రశుశ్రుకస్య పుత్రో౽భూత్ అంబరీషో మహాద్యుతిః ॥ ౩౧
అంబరీషస్య పుత్రో౽భూత్ నహుషస్సత్యవిక్రమః ।
నహుషస్య చ నాభాగః పుత్రః పరమధార్మికః ॥ ౩౨
అజశ్చ సువ్రతశ్చైవ నాభాగస్య సుతావుభౌ ।
అజస్యైవ చ ధర్మాత్మా రాజా దశరథస్సుతః ॥ ౩౩
తస్య జ్యేష్ఠో౽సి దాయాదః రామ ఇత్యభివిశ్రుతః ।
తద్గృహాణ స్వకం రాజ్యం అవేక్షస్వ జనం నృప ॥ ౩౪
ఇక్ష్వాకూణాం హి సర్వేషాం రాజా భవతి పూర్వజః ।
పూర్వజే నావరః పుత్రః జ్యేష్ఠో రాజ్యే౽భిషిచ్యతే ॥ ౩౫

స రాఘవాణాం కులధర్మమాత్మనః
సనాతనం నాద్య విహంతుమర్హసి ।
ప్రభూతరత్నామనుశాధి మేదినీం
ప్రభూతరాష్ట్రాం పితృవన్మహాయశః ॥ ౩౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-దశోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ ఏకాదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

వసిష్ఠస్తు తదా రామం ఉక్త్వా రాజపురోహితః ।
అబ్రవీద్ధర్మసంయుక్తం పునరేవాపరం వచః ॥ ౧

పురుషస్య హి జాతస్య భవంతి గురవస్త్రయః ।
ఆచార్యశ్చైవ కాకుత్స్థ పితా మాతా చ రాఘవ ॥ ౨
పితా హ్యేనం జనయతి పురుషం పురుషర్షభ ।
ప్రజ్ఞాం దదాతి చాచార్యః తస్మాత్ స గురురుచ్యతే ॥ ౩
సోఽహం తే పితురాచార్యః తవ చైవ పరంతప ।
మమ త్వం వచనం కుర్వన్ నాతివర్తేస్సతాం గతిం ॥ ౪
ఇమా హి తే పరిషదః శ్రేణయశ్చ ద్విజాస్తథా ।
ఏషు తాత చరన్ ధర్మం నాతివర్తేస్సతాం గతిం ॥ ౫
వృద్ధాయా ధర్మశీలాయాః మాతుర్నార్హస్యవర్తితుం ।
అస్యాస్తు వచనం కుర్వన్ నాతివర్తేస్సతాం గతిం ॥ ౬
భరతస్య వచః కుర్వన్ యాచమానస్య రాఘవ ।
ఆత్మానం నాతివర్తేస్త్వం సత్యధర్మపరాక్రమ ॥ ౭
ఏవం మధురముక్తస్సన్ గురుణా రాఘవః స్వయం ।
ప్రత్యువాచ సమాసీనం వసిష్ఠం పురుషర్షభః ॥ ౮
యన్మాతాపితరౌ వృత్తం తనయే కురుతస్సదా ।
న సుప్రతికరం తత్తు మాత్రా పిత్రా చ యత్కృతం ॥ ౯
యథాశక్తి ప్రదానేన స్నాపనోచ్ఛాదనేన చ ।
నిత్యం చ ప్రియవాదేన తథా సంవర్ధనేన చ ॥ ౧౦
స హి రాజా జనయితా పితా దశరథో మమ ।
ఆజ్ఞాతం యన్మయా తస్య న తన్మిథ్యా భవిష్యతి ॥ ౧౧

ఏవముక్తస్తు రామేణ భరతః ప్రత్యనంతరం ।
ఉవాచ పరమోదారః సూతం పరమదుర్మనాః ॥ ౧౨
ఇహ మే స్థండిలే శీఘ్రం కుశానాస్తర సారథే ।
ఆర్యం ప్రత్యుపవేక్ష్యామి యావన్మే న ప్రసీదతి ॥ ౧౩
అనాహారో నిరాలోకః ధనహీనో యథా ద్విజః ।
శేష్యే పురస్తాచ్ఛాలాయాః యావన్న ప్రతియాస్యతి ॥ ౧౪
స తు రామమవేక్షంతం సుమంత్రం ప్రేక్ష్య దుర్మనాః ।
కుశోత్తరముపస్థాప్య భూమావేవాస్తరత్ స్వయం ॥ ౧౫
తమువాచ మహాతేజాః రామో రాజర్షిసత్తమః ।
కిం మాం భరత కుర్వాణం తాత ప్రత్యుపవేక్ష్యసి ॥ ౧౬
బ్రాహ్మణో హ్యేకపార్శ్వేన నరాన్ రోద్ధుమిహార్హతి ।
న తు మూర్ధాభిషిక్తానాం విధిః ప్రత్యుపవేశనే ॥ ౧౭
ఉత్తిష్ఠ నరశార్దూల హిత్వైతద్దారుణం వ్రతం ।
పురవర్యామితః క్షిప్రం అయోధ్యాం యాహి రాఘవ ॥ ౧౮
ఆసీనస్త్వేవ భరతః పౌరజానపదం జనం ।
ఉవాచ సర్వతః ప్రేక్ష్య కిమార్యం నానుశాసథ ॥ ౧౯
తే తమూచుర్మహాత్మానం పౌరజానపదా జనాః ।
కాకుత్స్థమభిజానీమః సమ్యగ్వదతి రాఘవః ॥ ౨౦
ఏషోఽపి హి మహాభాగః పితుర్వచసి తిష్ఠతి ।
అత ఏవ న శక్తాస్స్మః వ్యావర్తయితుమంజసా ॥ ౨౧

తేషామాజ్ఞాయ వచనం రామో వచనమబ్రవీత్ ।
ఏవం నిబోధ వచనం సుహృదాం ధర్మచక్షుషాం ॥ ౨౨
ఏతచ్చైవోభయం శ్రుత్వా సమ్యక్సంపశ్య రాఘవ ।
ఉత్తిష్ఠ త్వం మహాబాహో మాం చ స్పృశ తథోదకం ॥ ౨౩
అథోత్థాయ జలం స్పృష్ట్వా భరతో వాక్యమబ్రవీత్ ।
శృణ్వంతు మే పరిషదః మంత్రిణః శ్రేణయస్తథా ॥ ౨౪
న యాచే పితరం రాజ్యం నానుశాసామి మాతరం ।
ఆర్యం పరమధర్మజ్ఞం నానుజానామి రాఘవం ॥ ౨౫
యది త్వవశ్యం వస్తవ్యం కర్తవ్యం చ పితుర్వచః ।
అహమేవ నివత్స్యామి చతుర్దశ సమా వనే ॥ ౨౬
ధర్మాత్మా తస్య తథ్యేన భ్రాతుర్వాక్యేన విస్మితః ।
ఉవాచ రామస్సంప్రేక్ష్య పౌరజానపదం జనం ॥ ౨౭
విక్రీతమాహితం క్రీతం యత్పిత్రా జీవతా మమ ।
న తల్లోపయితుం శక్యం మయా వా భరతేన వా ॥ ౨౮
ఉపధిర్న మయా కార్యః వనవాసే జుగుప్సితః ।
యుక్తముక్తం చ కైకేయ్యా పిత్రా మే సుకృతం కృతం ॥
జానామి భరతం క్షాంతం గురుసత్కారకారిణం ।
సర్వమేవాత్ర కల్యాణం సత్యసంధే మహాత్మని ॥ ౩౦
అనేన ధర్మశీలేన వనాత్ప్రత్యాగతః పునః ।
భ్రాత్రా సహ భవిష్యామి పృథివ్యాః పతిరుత్తమః ॥ ౩౧

వృతో రాజా హి కైకేయ్యా మయా తద్వచనం కృతం ।
అనృతాన్మోచయానేన పితరం తం మహీపతిమ్ ॥ ౩౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకాదశోత్తరశతతమస్సర్గః

అథ ద్వాదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

తమప్రతిమతేజోభ్యాం భ్రాతృభ్యాం రోమహర్షణం ।
విస్మితాస్సంగమం ప్రేక్ష్య సమవేతా మహర్షయః ॥ ౧
అంతర్హితాస్త్వృషిగణాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః ।
తౌ భ్రాతరౌ మహాత్మానౌ కాకుత్స్థౌ ప్రశశంసిరే ॥ ౨
స ధన్యో యస్య పుత్రౌ ద్వౌ ధర్మజ్ఞౌ ధర్మవిక్రమౌ ।
శ్రుత్వా వయం హి సంభాషాం ఉభయోః స్పృహయామహే ॥
తతస్త్వృషిగణాః క్షిప్రం దశగ్రీవవధైషిణః ।
భరతం రాజశార్దూలం ఇత్యూచుస్సంగతా వచః ॥ ౪
కులే జాత మహాప్రాజ్ఞ మహావృత్త మహాయశః ।
గ్రాహ్యం రామస్య వాక్యం తే పితరం యద్యవేక్షసే ॥ ౫
సదాఽనృణమిమం రామం వయమిచ్ఛామహే పితుః ।
అనృణత్వాచ్చ కైకేయ్యాః స్వర్గం దశరథో గతః ॥ ౬
ఏతావదుక్త్వా వచనం గంధర్వాస్సమహర్షయః ।
రాజర్షయశ్చైవ తదా సర్వే స్వాం స్వాం గతిం గతాః ॥ ౭

హ్లాదితస్తేన వాక్యేన శుభేన శుభదర్శనః ।
రామస్సంహృష్టవదనః తాన్ఋషీనభ్యపూజయత్ ॥ ౮
త్రస్తగాత్రస్తు భరతః స వాచా సజ్జమానయా ।
కృతాంజలిరిదం వాక్యం రాఘవం పునరబ్రవీత్ ॥ ౯
రాజధర్మమనుప్రేక్ష్య కులధర్మానుసంతతిం ।
కర్తుమర్హసి కాకుత్స్థ మమ మాతుశ్చ యాచనాం ॥ ౧౦
రక్షితుం సుమహద్రాజ్యం అహమేకస్తు నోత్సహే ।
పౌరజానపదాంశ్చాపి రక్తాన్ రంజయితుం తథా ॥ ౧౧
జ్ఞాతయశ్చ హి యోధాశ్చ మిత్రాణి సుహృదశ్చ నః ।
త్వామేవ ప్రతికాంక్షంతే పర్జన్యమివ కర్షకాః ॥ ౧౨
ఇదం రాజ్యం మహాప్రాజ్ఞ స్థాపయ ప్రతిపద్య హి ।
శక్తిమానసి కాకుత్స్థ లోకస్య పరిపాలనే ॥ ౧౩
ఇత్యుక్త్వా న్యపతద్భ్రాతుః పాదయోర్భరతస్తదా ।
భృశం సంప్రార్థయామాస రామమేవ ప్రియంవదః ॥ ౧౪
తమంకే భ్రాతరం కృత్వా రామో వచనమబ్రవీత్ ।
శ్యామం నళినపత్రాక్షం మత్తహంసస్వరం స్వయం ॥ ౧౫
ఆగతా త్వామియం బుద్ధిః స్వజా వైనయికీ చ యా ।
భృశముత్సహసే తాత రక్షితుం పృథివీమపి ॥ ౧౬
అమాత్యైశ్చ సుహృద్భిశ్చ బుద్ధిమద్భిశ్చ మంత్రిభిః ।
సర్వకార్యాణి సంమంత్ర్య సుమహాంత్యపి కారయ ॥ ౧౭

లక్ష్మీశ్చంద్రాదపేయాద్వా హిమవాన్ వా హిమం త్యజేత్ ।
అతీయాత్ సాగరో వేలాం న ప్రతిజ్ఞామహం పితుః ॥ ౧౮
కామాద్వా తాత లోభాద్వా మాత్రా తుభ్యమిదం కృతం ।
న తన్మనసి కర్తవ్యం వర్తితవ్యం చ మాతృవత్ ॥ ౧౯
ఏవం బ్రువాణం భరతః కౌసల్యాసుతమబ్రవీత్ ।
తేజసాఽఽదిత్యసంకాశం ప్రతిపచ్చంద్రదర్శనం ॥ ౨౦
అధిరోహార్య పాదాభ్యాం పాదుకే హేమభూషితే ।
ఏతే హి సర్వలోకస్య యోగక్షేమం విధాస్యతః ॥ ౨౧
సోఽధిరుహ్య నరవ్యాఘ్రః పాదుకే హ్యవరుహ్య చ ।
ప్రాయచ్ఛత్ సుమహాతేజాః భరతాయ మహాత్మనే ॥ ౨౨
స పాదుకే సంప్రణమ్య రామం వచనమబ్రవీత్ ।
చతుర్దశ హి వర్షాణి జటాచీరధరో హ్యహం ॥ ౨౩
ఫలమూలాశనో వీర భవేయం రఘునందన ।
తవాగమనమాకాంక్షన్ వసన్వై నగరాద్బహిః ॥ ౨౪
తవ పాదుకయోర్న్యస్తరాజ్యతంత్రః పరంతప ।
చతుర్దశే హి సంపూర్ణే వర్షేఽహని రఘూత్తమ ॥ ౨౫
న ద్రక్ష్యామి యది త్వాం తు ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనం ।
తథేతి చ ప్రతిజ్ఞాయ తం పరిష్వజ్య సాదరం ॥ ౨౬
శత్రుఘ్నం చ పరిష్వజ్య భరతం చేదమబ్రవీత్ ।
మాతరం రక్ష కైకేయీం మా రోషం కురు తాం ప్రతి ॥ ౨౭

మయా చ సీతయా చైవ శప్తోసి రఘుసత్తమ ।
ఇత్యుక్త్వాఽశ్రుపరీతాక్షః భ్రాతరం విససర్జ హ ॥ ౨౮
స పాదుకే తే భరతః ప్రతాపవాన్
స్వలంకృతే సంపరిపూజ్య ధర్మవిత్ ।
ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
చకార తే చోత్తమనాగమూర్ధని ॥ ౨౯
అథానుపూర్వ్యాత్ ప్రతినంద్య తం జనం
గురూంశ్చ మంత్రిప్రకృతీస్తథానుజౌ ।
వ్యసర్జయద్రాఘవవంశవర్ధనః
స్థిరస్స్వధర్మే హిమవానివాచలః ॥ ౩౦
తం మాతరో బాష్పగృహీతకంఠ్యః
దుఃఖేన నామంత్రయితుం హి శేకుః ।
స త్వేవ మాతౄరభివాద్య సర్వాః
రుదన్ కుటీం స్వాం ప్రవివేశ రామః ॥ ౩౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ద్వాదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ త్రయోదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

తతశ్శిరసి కృత్వా తు పాదుకే భరతస్తదా ।
ఆరురోహ రథం హృష్టః శత్రుఘ్నేన సమన్వితః ॥ ౧

వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలిశ్చ దృఢవ్రతః ।
అగ్రతః ప్రయయుస్సర్వే మంత్రిణో మంత్రపూజితాః ॥ ౨
మందాకినీం నదీం రమ్యాం ప్రాఙ్ముఖాస్తే యయుస్తదా ।
ప్రదక్షిణం చ కుర్వాణాః చిత్రకూటం మహాగిరిం ॥ 3
పశ్యన్ ధాతుసహస్రాణి రమ్యాణి వివిధాని చ ।
ప్రయయౌ తస్య పార్శ్వేన ససైన్యో భరతస్తదా ॥ ౪
అదూరాచ్చిత్రకూటస్య దదర్శ భరతస్తదా ।
ఆశ్రమం యత్ర స మునిః భరద్వాజః కృతాలయః ॥ ౫
స తమాశ్రమమాగమ్య భరద్వాజస్య బుద్ధిమాన్ ।
అవతీర్య రథాత్ పాదౌ వవందే భరతస్తదా ॥ ౬
తతో హృష్టో భరద్వాజః భరతం వాక్యమబ్రవీత్ ।
అపి కృత్యం కృతం తాత రామేణ చ సమాగతం ॥ ౭
ఏవముక్తస్స తు తతః భరద్వాజేన ధీమతా ।
ప్రత్యువాచ భరద్వాజం భరతో భ్రాతృవత్సలః ॥ ౮
స యాచ్యమానో గురుణా మయా చ దృఢవిక్రమః ।
రాఘవః పరమప్రీతో వసిష్ఠం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౯
పితుః ప్రతిజ్ఞాం తామేవ పాలయిష్యామి తత్త్వతః ।
చతుర్దశ హి వర్షాణి యా ప్రతిజ్ఞా పితుర్మమ ॥ ౧౦
ఏవముక్తో మహాప్రాజ్ఞో వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ ।
వాక్యజ్ఞో వాక్యకుశలం రాఘవం వచనం మహత్ ॥ ౧౧

ఏతే ప్రయచ్ఛ సంహృష్టః పాదుకే హేమభూషితే ।
అయోధ్యాయాం మహాప్రాజ్ఞ యోగక్షేమకరే తవ ॥ ౧౨
ఏవముక్తో వసిష్ఠేన రాఘవః ప్రాఙ్ముఖః స్థితః ।
పాదుకె అధిరుహ్యైతే మను రాజ్యాయ వై దదౌ ॥ ౧౩
నివృత్తోఽహమనుజ్ఞాతో రామేణ సుమహాత్మనా ।
అయోధ్యామేవ గచ్ఛామి గృహీత్వా పాదుకే శుభే ॥ ౧౪
ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః ।
భరద్వాజశ్శుభతరం మునిర్వాక్యమువాచ తం ॥ ౧౫
నైతచ్చిత్రం నరవ్యాఘ్ర శీలవృత్తవతాం వర ।
యదార్యం త్వయి తిష్ఠేత్తు నిమ్నే సృష్టమివోదకం ॥ ౧౬
అమృతస్స మహాబాహుః పితా దశరథస్తవ ।
యస్య త్వమీదృశః పుత్రః ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః ॥ ౧౭
తమృషిం తు మహాత్మానం ఉక్తవాక్యం కృతాంజలిః ।
ఆమంత్రయితుమారేభే చరణావుపగృహ్య చ ॥ ౧౮
తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా భరద్వాజం పునఃపునః ।
భరతస్తు యయౌ శ్రీమాన్ అయోధ్యాం సహ మంత్రిభిః ॥
యానైశ్చ శకటైశ్చైవ హయైర్నాగైశ్చ సా చమూః ।
పునర్నివృత్తా విస్తీర్ణా భరతస్యానుయాయినీ ॥ ౨౦
తతస్తే యమునాం దివ్యాం నదీం తీర్త్వోర్మిమాలినీం ।
దదృశుస్తాం పునస్సర్వే గంగాం శుభజలాం నదీం ॥ ౨౧

తాం రమ్యజలసంపూర్ణాం సంతీర్య సహబాంధవః ।
శృంగిబేరపురం రమ్యం ప్రవివేశ ససైనికః ॥ ౨౨
శృంగిబేరపురాద్భూయః త్వయోధ్యాం సందదర్శ హ ।
అయోధ్యాం చ తతో దృష్ట్వా పిత్రా భ్రాత్రా విసర్జితాం ॥
భరతో దుఃఖసంతప్తః సారథిం చేదమబ్రవీత్ ।
సారథే పశ్య విధ్వస్తా సాఽయోధ్యా న ప్రకాశతే ॥ ౨౪
నిరాకారా నిరానందా దీనా ప్రతిహతస్వరా ।

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-త్రయోదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ చతుర్దశోత్తరశతతమస్సర్గః.

స్నిగ్ధగంభీరఘోషేణ స్యందనేనోపయాత్ ప్రభుః ।
అయోధ్యాం భరతః క్షిప్రం ప్రవివేశ మహాయశాః ॥ ౧
బిడాలోలూకచరితాం ఆలీననరవారణాం ।
తిమిరాభ్యాహతాం కాళీం అప్రకాశాం నిశామివ ॥ ౨
రాహుశత్రోః ప్రియాం పత్నీం శ్రియా ప్రజ్వలితప్రభాం ।
గ్రహేణాభ్యుత్థితేనైకాం రోహిణీమివ పీడితాం ॥ ౩
అల్పోష్ణక్షుబ్ధసలిలాం ఘర్మోత్తప్తవిహంగమాం ।
లీనమీనఝషగ్రాహాం కృశాం గిరినదీమివ ॥ ౪
విధూమామివ హేమాభాం అధ్వరాగ్నిస్సముత్థితాం ।
హవిరభ్యుక్షితాం పశ్చాత్ శిఖాం విప్రళయం గతాం ॥ ౫

విధ్వస్తకవచాం రుగ్ణగజవాజిరథధ్వజాం ।
హతప్రవీరామాపన్నాం చమూమివ మహాహవే ॥ ౬
సఫేనా సస్వనా భూత్వా సాగరస్య సముత్థితాం ।
ప్రశాంతమారుతోద్ధూతాం జలోర్మిమివ నిస్స్వనాం ॥ ౭
త్యక్తాం యజ్ఞాయుధైస్సర్వైః అభిరూపైశ్చ యాజకైః ।
సుత్యాకాలే వినిర్వృత్తే వేదిం గతరవామివ ॥ ౮
గోష్ఠమధ్యే స్థితామార్తాం అచరంతీం తృణం నవం ।
గోవృషేణ పరిత్యక్తాం గవాం పత్నీమివోత్సుకాం ॥ ౯
ప్రభాకరాద్యైస్సుస్నిగ్ధైః ప్రజ్వలద్భిరివోత్తమైః ।
వియుక్తాం మణిభిర్జాత్యైః నవాం ముక్తావళీమివ ॥ ౧౦
సహసా చలితాం స్థానాత్ మహీం పుణ్యక్షయాద్గతాం ।
సంహృతద్యుతివిస్తారాం తారామివ దివశ్చ్యుతాం ॥ ౧౧
పుష్పనద్ధాం వసంతాంతే మత్తభ్రమరనాదితాం ।
ద్రుతదావాగ్నివిప్లుష్టాం క్లాంతాం వనలతామివ ॥ ౧౨
సంమూఢనిగమాం స్తబ్ధాం సంక్షిప్తవిపణాపణాం ।
ప్రచ్ఛన్నశశినక్షత్రాం ద్యామివాంబుధరైర్వృతాం ॥ ౧౩
క్షీణపానోత్తమైర్భిన్నైః శరావైరభిసంవృతాం ।
హతశౌండామివాకాశే పానభూమిమసంస్కృతాం ॥ ౧౪
వృక్ణభూమితలాం నిమ్నాం వృక్ణపాత్రైస్సమావృతాం ।
ఉపయుక్తోదకాం భగ్నాం ప్రపాం నిపతితామివ ॥ ౧౫

విపులాం వితతాం చైవ యుక్తపాశాం తరస్వినాం ।
భూమౌ బాణైర్వినిష్కృత్తాం పతితాం జ్యామివాయుధాత్ ॥
సహసా యుద్ధశౌండేన హయారోహేణ వాహితాం ।
నిక్షిప్తభాండాముత్సృష్టాం కిశోరీమివ దుర్బలాం ॥ ౧౭
శుష్కతోయాం మహామత్స్యైః కూర్మైశ్చ బహుభిర్వృతాం ।
ప్రభిన్నతటవిస్తీర్ణాం వాపీమివ హృతోత్పలాం ॥ ౧౮
పురుషస్యాప్రహృష్టస్య ప్రతిషిద్ధానులేపనాం ।
సంతప్తామివ శోకేన గాత్రయష్టిమభూషణాం ॥ ౧౯
ప్రావృషి ప్రవిగాఢాయాం ప్రవిష్టస్యాభ్రమండలం ।
ప్రచ్ఛన్నాం నీలజీమూతైః భాస్కరస్య ప్రభామివ ॥ ౨౦
భరతస్తు రథస్థస్సన్ శ్రీమాన్ దశరథాత్మజః ।
వాహయంతం రథశ్రేష్ఠం సారథిం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౧
కిం ను ఖల్వద్య గంభీరః మూర్ఛితో న నిశమ్యతే ।
యథాపురమయోధ్యాయాం గీతవాదిత్రనిస్స్వనః ॥ ౨౨
వారుణీమదగంధశ్చ మాల్యగంధశ్చ మూర్ఛితః ।
ధూపితాగరుగంధశ్చ న ప్రవాతి సమంతతః ॥ ౨౩
యానప్రవరఘోషశ్చ స్నిగ్ధశ్చ హయనిస్వనః ।
ప్రమత్తగజనాదశ్చ మహాంశ్చ రథనిస్స్వనః ॥ ౨౪
నేదానీం శ్రూయతే పుర్యాం అస్యాం రామే వివాసితే ।
చందనాగరుగంధాశ్చ మహార్హాశ్చ నవస్రజః ॥ ౨౫

గతే హి రామె తరుణాః సంతప్తా నోపభుంజతే ।
బహిర్యాత్రాం న గచ్ఛంతి చిత్రమాల్యధరా నరాః ॥ ౨౬
నోత్సవాస్సంప్రవర్తంతే రామశోకార్దితే పురే ।
సహ నూనం మమ భ్రాత్రా పురస్యాస్య ద్యుతిర్గతా ॥ ౨౭
న హి రాజత్యయోధ్యేయం సాసారేవార్జునీ క్షపా ।
కదా ను ఖలు మె భ్రాతా మహోత్సవ ఇవాగతః ॥ ౨౮
•జనయిష్యత్యయోధ్యాయాం హర్షం గ్రీష్మ ఇవాంబుదః ।
తరుణైశ్చారువేషైశ్చ నరైరున్నతగామిభిః ॥ ౨౯
సంపతద్భిరయోధ్యాయాం నాభిభాంతి మహాపథాః ।
ఏవం బహువిధం జల్పన్ వివేశ వసతిం పితుః ॥ ౩౦
తేన హీనాం నరేంద్రేణ సింహహీనాం గుహామివ ।

తదా తదంతఃపురముజ్ఝితప్రభం
సురైరివోత్సృష్టమభాస్కరం దివం ।
నిరీక్ష్య సర్వం తు వివిక్తమాత్మవాన్
ముమోచ బాష్పం భరతస్సుదుఃఖితః ॥ ౩౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-చతుర్దశోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ పంచదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

తతో నిక్షిప్య మాతౄస్స అయోధ్యాయాం దృఢవ్రతః ।
భరతశ్శోకసంతప్తః గురూనిదమథాబ్రవీత్ ॥ ౧

నందిగ్రామం గమిష్యామి సర్వానామంత్రయేఽద్య వః ।
తత్ర దుఃఖమిదం సర్వం సహిష్యే రాఘవం వినా ॥ ౨
గతశ్చ హి దివం రాజా వనస్థశ్చ గురుర్మమ ।
రామం ప్రతీక్షే రాజ్యాయ స హి రాజా మహాయశాః ॥ ౩
ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః ।
అబ్రువన్మంత్రిణస్సర్వే వసిష్ఠశ్చ పురోహితః ॥ ౪
సుభృశం శ్లాఘనీయం చ యదుక్తం భరత త్వయా ।
వచనం భ్రాతృవాత్సల్యాత్ అనురూపం తవైవ తత్ ॥ ౫
నిత్యం తే బంధులుబ్ధస్య తిష్ఠతో భ్రాతృసౌహృదే ।
ఆర్యమార్గం ప్రపన్నస్య నానుమన్యేత కః పుమాన్ ॥ ౬
మంత్రిణాం వచనం శ్రుత్వా యథాఽభిలషితం ప్రియం ।
అబ్రవీత్ సారథిం వాక్యం రథో మే యుజ్యతామితి ॥ ౭
ప్రహృష్టవదనస్సర్వాః మాతౄస్సమభివాద్య సః ।
ఆరురోహ రథం శ్రీమాన్ శత్రుఘ్నేన సమన్వితః ॥ ౮
ఆరుహ్య చ రథం శీఘ్రం శత్రుఘ్నభరతావుభౌ ।
యయతుః పరమప్రీతౌ వృతౌ మంత్రిపురోహితైః ॥ ౯
అగ్రతో గురవస్తత్ర వసిష్ఠప్రముఖా ద్విజాః ।
ప్రయయుః ప్రాఙ్ముఖాస్సర్వే నందిగ్రామో యతోఽభవత్ ॥
బలం చ తదనాహూతం గజాశ్వరథసంకులం ।
ప్రయయౌ భరతే యాతే సర్వే చ పురవాసినః ॥ ౧౧

రథస్థస్స హి ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృవత్సలః ।
నందిగ్రామం యయౌ తూర్ణం శిరస్యాధాయ పాదుకే ॥ ౧౨
తతస్తు భరతః క్షిప్రం నందిగ్రామం ప్రవిశ్య సః ।
అవతీర్య రథాత్తూర్ణం గురూనిదమువాచ హ ॥ ౧౩
ఏతద్రాజ్యం మమ భ్రాత్రా దత్తం సంన్యాసవత్ స్వయం ।
యోగక్షేమవహే చేమే పాదుకే హేమభూషితే ॥ ౧౪
భరతశ్శిరసా కృత్వా సంన్యాసం పాదుకే తతః ।
అబ్రవీద్దుఃఖసంతప్తః సర్వం ప్రకృతిమండలం ॥ ౧౫
ఛత్రం ధారయత క్షిప్రం ఆర్యపాదావిమౌ మతౌ ।
ఆభ్యాం రాజ్యే స్థితో ధర్మః పాదుకాభ్యాం గురోర్మమ ॥ ౧౬
భ్రాత్రా హి మయి సంన్యాసః నిక్షిప్తస్సౌహృదాదయం ।
తమిమం పాలయిష్యామి రాఘవాగమనం ప్రతి ॥ ౧౭
క్షిప్రం సంయోజయిత్వా తు రాఘవస్య పునః స్వయం ।
చరణౌ తౌ తు రామస్య ద్రక్ష్యామి సహపాదుకౌ ॥ ౧౮
తతో నిక్షిప్తభారోఽహం రాఘవేణ సమాగతః ।
నివేద్య గురవే రాజ్యం భజిష్యే గురువృత్తితాం ॥ ౧౯
రాఘవాయ చ సంన్యాసం దత్త్వేమే వరపాదుకే ।
రాజ్యం చేదమయోధ్యాం చ ధూతపాపో భవామి చ ॥ ౨౦
అభిషిక్తే తు కాకుత్స్థే ప్రహృష్టముదితే జనే ।
ప్రీతిర్మమ యశశ్చైవ భవేద్రాజ్యాచ్చతుర్గుణం ॥ ౨౧

ఏవం తు విలపన్ దీనః భరతస్స మహాయశాః ।
నందిగ్రామేఽకరోద్రాజ్యం దుఃఖితో మంత్రిభిస్సహ ॥ ౧౨
స వల్కలజటాధారీ మునివేషధరః ప్రభుః ।
నందిగ్రామేఽవసద్వీరః ససైన్యో భరతస్తదా ॥ ౧౩
రామాగమనమాకాంక్షన్ భరతో భ్రాతృవత్సలః ।
భ్రాతుర్వచనకారీ చ ప్రతిజ్ఞాపారగస్తథా ॥ ౧౪
పాదుకే త్వభిషిచ్యాథ నందిగ్రామేఽవసత్తదా ।
భరతశ్శాసనం సర్వం పాదుకాభ్యాం న్యవేదయత్ ॥ ౧౫
తతస్తు భరతః శ్రీమాన్ అభిషిచ్యార్యపాదుకే ।
తదధీనస్తదా రాజ్యం కారయామాస సర్వదా ॥ ౧౬

తదా హి యత్కార్యముపైతి కించిత్
ఉపాయనం చోపహృతం మహార్హమ్ ।
స పాదుకాభ్యాం ప్రథమం నివేద్య
చకార పశ్చాద్భరతో యథావత్ ॥ ౧౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-పంచదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ షోడశోత్తరశతతమస్సర్గః.

ప్రతిప్రయాతే భరతే వసన్ రామస్తపోవనే ।
లక్షయామాస సోద్వేగం అథౌత్సుక్యం తపస్వినామ్ ॥ ౧

యే తత్ర చిత్రకూటస్య పురస్తాత్తాపసాశ్రమే ।
రామమాశ్రిత్య నిరతాః తానలక్షయదుత్సుకాన్ ॥ ౨
నయనైర్భ్రుకుటీభిశ్చ రామం నిర్దిశ్య శంకితాః ।
అన్యోన్యముపజల్పంతః శనైశ్చక్రుర్మిథః కథాః ॥ ౩
తేషామౌత్సుక్యమాలక్ష్య రామస్త్వాత్మని శంకితః ।
కృతాంజలిరువాచేదం ఋషిం కులపతిం తతః ॥ ౪
న కచ్చిద్భగవన్ కించిత్ పూర్వవృత్తమిదం మయి ।
దృశ్యతే వికృతం యేన విక్రియంతే తపస్వినః ॥ ౫
ప్రమాదాచ్చరితం కచ్చిత్ కించిన్నావరజస్య మే ।
లక్ష్మణస్యర్షిభిర్దృష్టం నానురూపమివాత్మనః ॥ ౬
కచ్చిచ్ఛుశ్రూషమాణా వః శుశ్రూషణపరా మయి ।
ప్రమదాభ్యుచితాం వృత్తిం సీతా యుక్తాం న వర్తతే ॥ ౭
అథర్షిర్జరయా వృద్ధః తపసా చ జరాం గతః ।
వేపమాన ఇవోవాచ రామం భూతదయాపరం ॥ ౮
కుతః కల్యాణసత్త్వాయాః కల్యాణాభిరతేస్తథా ।
చలనం తాత వైదేహ్యాః తపస్విషు విశేషతః ॥ ౯
త్వన్నిమిత్తమిదం తావత్ తాపసాన్ ప్రతివర్తతే ।
రక్షోభ్యస్తేన సంవిగ్నాః కథయంతి మిథః కథాః ॥ ౧౦
రావణావరజః కశ్చిత్ ఖరో నామేహ రాక్షసః ।
ఉత్పాట్య తాపసాన్ సర్వాన్ జనస్థాననికేతనాన్ ॥ ౧౧

ధృష్టశ్చ జితకాశీ చ నృశంసః పురుషాదకః ।
అవలిప్తశ్చ పాపశ్చ త్వాం చ తాత న మృష్యతే ॥ ౧౨
త్వం యదా ప్రభృతి హ్యస్మిన్ ఆశ్రమే తాత వర్తసే ।
తదా ప్రభృతి రక్షాంసి విప్రకుర్వంతి తాపసాన్ ॥ ౧౩
దర్శయంతి హి బీభత్సైః క్రూరైర్భీషణకైరపి ।
నానారూపైర్విరూపైశ్చ రూపైర్వికృతదర్శనైః ॥ ౧౪
అప్రశస్తైరశుచిభిః సంప్రయోజ్య చ తాపసాన్ ।
ప్రతిఘ్నంత్యపరాన్ క్షిప్రం అనార్యాః పురతః స్థితాః ॥ ౧౫
తేషు తేష్వాశ్రమస్థానేష్వబుద్ధమవలీయ చ ।
రమంతే తాపసాంస్తత్ర నాశయంతో౽ల్పచేతసః ॥ ౧౬
అపక్షిపంతి స్రుగ్భాండాన్ అగ్నీన్ సించంతి వారిణా ।
కలశాంశ్చ ప్రమృద్నంతి హవనే సముపస్థితే ॥ ౧౭
తైర్దురాత్మభిరామృష్టాన్ ఆశ్రమాన్ ప్రజిహాసవః ।
గమనాయాన్యదేశస్య చోదయంత్యృషయో౽ద్య మాం ॥ ౧౮
తత్పురా రామ శారీరాం ఉపహింసాం తపస్విషు ।
దర్శయంతి హి దుష్టాస్తే త్యక్ష్యామ ఇమమాశ్రమం ॥ ౧౯
బహుమూలఫలం చిత్రం అతిదూరాదితో వనం ।
పురాణాశ్రమమేవాహం శ్రయిష్యే సగణః పునః ॥ ౨౦
ఖరస్త్వయ్యపి చాయుక్తం పురా తాత ప్రవర్తతే ।
సహాస్మాభిరితో గచ్ఛ యది బుద్ధిః ప్రవర్తతే ॥ ౨౧

సకళత్రస్య సందేహః నిత్యం యత్తస్య రాఘవ ।
సమర్థస్యాపి హి సతః వాసో దుఃఖమిహాద్య తే ॥ ౨౨
ఇత్యుక్తవంతం రామస్తం రాజపుత్రస్తపస్వినం ।
న శశాకోత్తరైర్వాక్యైః అవరోద్ధుం సముత్సుకం ॥ ౨౩
అభివంద్య సమాపృచ్ఛ్య సమాధాయ చ రాఘవం ।
స జగామాశ్రమం త్యక్త్వా కులైః కులపతిస్సహ ॥ ౨౪

రామస్సంసాధ్య త్వృషిగణమనుగమనాత్
దేశాత్తస్మాత్కులపతిమభివాద్య ఋషిం ।
సమ్యక్ప్రీతైస్తైరనుమత ఉపదిష్టార్థః
పుణ్యం వాసాయ స్వనిలయముపసంపేదే ॥ ౨౫

ఆశ్రమం త్వృషివిరహితం ప్రభుః
క్షణమపి న విజహౌ స రాఘవః ।
రాఘవం హి సతతమనుగతాః
తాపసాశ్చార్ష చరితధృతగుణాః ॥ ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే-షోడశోత్తరశతతమస్సర్గః.

అథ సప్తదశోత్తరశతతమస్సర్గః

రాఘవస్త్వథ యాతేషు తపస్విషు విచింతయన్ ।
న తత్రారోచయద్వాసం కారణైర్బహుభిస్తదా ॥ ౧

ఇహ మే భరతో దృష్టః మాతరశ్చ సనాగరాః ।
సా చ మే స్మృతిరన్వేతి తాన్ నిత్యమనుశోచతః ॥ ౨
స్కంధావారనివేశేన తేన తస్య మహాత్మనః ।
హయహస్తికరీషైశ్చ ఉపమర్దః కృతో భృశం ॥ ౩
తస్మాదన్యత్ర గచ్ఛామః ఇతి సంచింత్య రాఘవః ।
ప్రాతిష్ఠత స వైదేహ్యా లక్ష్మణేన చ సంగతః ॥ ౪
సోఽత్రేరాశ్రమమాసాద్య తం వవందే మహాయశాః ।
తం చాపి భగవానత్రిః పుత్రవత్ ప్రత్యపద్యత ॥ ౫
స్వయమాతిథ్యమాదిశ్య సర్వమస్య సుసత్కృతం ।
సౌమిత్రిం చ మహాభాగాం సీతాం చ సమసాంత్వయత్ ॥ ౬
పత్నీం చ సమనుప్రాప్తాం వృద్ధామామంత్ర్య సత్కృతాం ।
సాంత్వయామాస ధర్మజ్ఞః సర్వభూతహితే రతః ॥ ౭
అనసూయాం మహాభాగాం తాపసీం ధర్మచారిణీం ।
ప్రతిగృహ్ణీష్వ వైదేహీం అబ్రవీదృషిసత్తమః ॥ ౮
రామాయ చాచచక్షే తాం తాపసీం ధర్మచారిణీం ।
దశవర్షాణ్యనావృష్ట్యా దగ్ధే లోకే నిరంతరం ॥ ౯
యయా మూలఫలే సృష్టే జాహ్నవీ చ ప్రవర్తితా ।
ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా నియమైశ్చాప్యలంకృతా ॥ ౧౦
దశవర్షసహస్రాణి యయా తప్తం మహత్తపః ।
అనసూయా వ్రతైః స్నాతా ప్రత్యూహాశ్చ నివర్తితాః ॥ ౧౧

దివసం ప్రతికీర్ణానాం ఆహారార్థం పతత్రిణాం ।
సంధ్యాకాలే నిలీనానాం నిద్రార్థం శ్రూయతే ధ్వనిః ॥ ౪

ఏతే చాప్యభిషేకార్ద్రాః మునయః కలశోద్యతాః ।
సహితా ఉపవర్తంతే సలిలాప్లుతవల్కలాః ॥ ౫

ఋషీణామగ్నిహోత్రేషు హుతేషు విధిపూర్వకం ।
కపోతాంగారుణో ధూమో దృశ్యతే పవనోద్ధతః ॥ ౬

అల్పపర్ణా హి తరవః ఘనీభూతాస్సమంతతః ।
విప్రకృష్టేఽపి దేశేఽస్మిన్ న ప్రకాశంతి వై దిశః ॥ ౭

రజనీచరసత్త్వాని ప్రచరంతి సమంతతః ।
తపోవనమృగా హ్యేతే వేదితీర్థేషు శేరతే ॥ ౮

సంప్రవృద్ధా నిశా సీతే నక్షత్రసమలంకృతా ।
జ్యోత్స్నాప్రావరణశ్చంద్రః దృశ్యతేఽభ్యుదితోఽంబరే ॥ ౯

గమ్యతామనుజానామి రామస్యానుచరీ భవ ।
కథయంత్యా హి మధురం త్వయాఽహం పరితోషితా ॥ ౧౦

అలంకురు చ తావత్త్వం ప్రత్యక్షం మమ మైథిలి ।
ప్రీతిం జనయ మే వత్సే దివ్యాలంకారశోభితా ॥ ౧౧

సా తథా సమలంకృత్య సీతా సురసుతోపమా ।
ప్రణమ్య శిరసా తస్యై రామం త్వభిముఖీ యయౌ ॥ ౧౨

తథా తు భూషితాం సీతాం దదర్శ వదతాం వరః ।
రాఘవః ప్రీతిదానేన తపస్విన్యా జహర్ష చ ॥ ౧౩
న్యవేదయత్తతస్సర్వం సీతా రామాయ మైథిలీ ।
ప్రీతిదానం తపస్విన్యాః వసనాభరణస్రజం ॥ ౧౪
ప్రహృష్టస్త్వభవద్రామః లక్ష్మణశ్చ మహారథః ।
మైథిల్యాస్సత్క్రియాం దృష్ట్వా మానుషేషు సుదుర్లభాం ॥ ౧౫
తతస్తాం శర్వరీం ప్రీతః పుణ్యాం శశినిభాననః ।
అర్చితస్తాపసైస్సిద్ధైః ఉవాస రఘునందనః ॥ ౧౬
తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం అభిషిచ్య హుతాగ్నికాన్ ।
ఆపృచ్ఛేతాం నరవ్యాఘ్రౌ తాపసాన్ వనగోచరాన్ ॥ ౧౭
తావూచుస్తే వనచరాః తాపసా ధర్మచారిణః ।
వనస్య తస్య సంచారం రాక్షసైస్సమభిప్లుతం ॥ ౧౮
రక్షాంసి పురుషాదాని నానారూపాణి రాఘవ ।
వసంత్యస్మిన్ మహారణ్యే వ్యాళాశ్చ రుధిరాశనాః ॥ ౧౯
ఉచ్ఛిష్టం వా ప్రమత్తం వా తాపసం ధర్మచారిణం ।
అదంత్యస్మిన్ మహారణ్యే తాన్నివారయ రాఘవ ॥ ౨౦
ఏష పంథా మహర్షీణాం ఫలాన్యాహరతాం వనే ।
అనేన తు వనం దుర్గం గంతుం రాఘవ తే క్షమం ॥ ౨౧

ఇతీవ తైః ప్రాంజలిభిస్తపస్విభిః
ద్విజైః కృతస్వస్త్యయనః పరంతపః ।
వనం సభార్యః ప్రవివేశ రాఘవః
సలక్ష్మణస్సూర్య ఇవాభ్రమండలం ॥ ౨౨

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే శ్రీమద్వాల్మీకీయే
చతుర్వింశత్సహస్రికాయాం సంహితాయాం
శ్రీమదయోధ్యాకాండే-ఏకోనవింశత్యుత్తరశతతమస్సర్గః.

అ యో ధ్యా కాం డ స్స మా ప్తః

అయోధ్యాకాండఫలశ్రుతిః.

కాండం ద్వితీయం శృణ్వన్ యః ప్రోక్తేన నియమేన తు ।
సోఽగ్నిసాయుజ్యమాప్నోతి పరనాద్వాఽపి శాస్త్రతః ॥

ధ్యానశ్లోకః

సీతాదేవీయుతం వీరం సర్వభూషణభూషితం ।
సీతాపతిం హరిం ధ్యాయేత్ అయోధ్యాకాండ ఉత్తమే ॥

ఓం తత్సత్